

Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích

Pedagogická fakulta

Historický ústav

**Příbram a každodenní život jejích obyvatel
v letech okupačních 1939 – 1945**

Diplomová práce

Petra Šorfová

Vedoucí diplomové práce: PhDr. et PaedDr. Jiří Dvořák, Ph.D.

ČESKÉ BUDĚJOVICE 2011

Prohlašuji, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb. v platném znění souhlasím se zveřejněním své diplomové práce, a to v nezkrácené podobě elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejích internetových stránkách, a to se zachováním mého autorského práva k odevzdanému textu této kvalifikační práce. Souhlasím dále s tím, aby toutéž elektronickou cestou byly v souladu s uvedeným ustanovením zákona 111/1998 Sb. zveřejněny posudky školitele a oponentů práce i záznam o průběhu a výsledku obhajoby kvalifikační práce. Rovněž souhlasím s porovnáním textu mé kvalifikační práce s databází kvalifikačních prací Theses.cz provozovanou Národním registrem vysokoškolských kvalifikačních prací a systémem na odhalování plagiátů.

Příbram, 27. dubna 2011

.....

Poděkování

Na tomto místě bych chtěla vyjádřit své poděkování za laskavý přístup a mnoho cenných rad při vedení diplomové práce především panu PhDr. et PaedDr. Jiřímu Dvořákovi, Ph.D. a všem pracovníkům Historického ústavu FF JCU.

Velké poděkování patří též všem osobám a institucím, které mi během vzniku práce vyšly vstříc. Obrovské díky patří všem pamětníkům, kteří byli ochotni vrátit se o mnoho let zpět a poskytnout mi velmi cenné a potřebné informace. Na tomto místě nesmím opomenout ani pomoc Mgr. Hany Hronkové za gramatickou a stylistickou korekturu.

V neposlední řadě bych ráda poděkovala všem přátelům a především rodině, bez jejichž pomoci, podpory a trpělivosti bych práci nemohla napsat.

Anotace

Úkolem této diplomové práce je zachytit události let 1939 – 1945, které se odehrály nejen na území celého Protektorátu Čechy a Morava, ale měly své specifické dopady i na středočeské město Příbram. Práce vznikla na základě písemných pramenů uložených ve Státním okresním archivu Příbram, dostupné literatury a v neposlední řadě na základě vzpomínek pamětníků, kteří válku prožili jako děti. Ve své práci jsem se zaměřila na dopady války na životy obyčejných lidí, kteří prožívali nejen mnohé životní tragédie, ale i osudová setkání, která je ovlivnila někdy na celý život.

Práce je rozdělena na sedm kapitol. První kapitola se věnuje historii Příbrami od pravěku po současnost a její součástí je i poznání Svaté Hory a Březových Hor, které jsou její nedílnou součástí. Druhá kapitola přibližuje situaci krátce před vypuknutím války i vyrovnání obyvatelstva s vyhlášením Protektorátu. Následující kapitola se věnuje dějinám Vysoké školy báňské, která se ve městě nacházela téměř sto let. Vysoká škola báňská byla, stejně jako ostatní vysoké školy v Protektorátu, postihnuta rozhodnutím o uzavření a několik jejích studentů byla následně zatčeno a deportováno do koncentračního tábora Sachsenhausen. Čtvrtá kapitola se věnuje židovské a romské problematice, v dnešní době velmi populárnímu tématu. V páté kapitole jsem se snažila zachytit atmosféru každodenního života během války převážně očima dětí, ovšem zaměřila jsem se i na kulturní život dětským očím vzdálený. Šestá kapitola je zaměřena na období největšího teroru po atentátu na Reinharda Heydricha, kterého nebylo ušetřeno ani příbramské obyvatelstvo. Poslední kapitola se snaží zachytit boj českého obyvatelstva za obnovu samostatného státu, do kterého se ve velké míře zapojili i občané Příbrami a okolí. V neposlední řadě se v kapitole věnuji poslednímu boji ve střední Evropě, který se odehrál nedaleko města Příbram.

V diplomové práci jsou spojeny obecné souvislosti s konkrétními událostmi odehrávajícími se v Příbrami. Diplomová práce se snaží přiblížit období 2. světové války plné obav, útrap a naděje.

Annotation

The task of this diploma thesis is to describe events in years 1939-1945 which took place in Protectorate of Bohemia and Moravia and which had also specific impacts on the central-Bohemian town of Příbram. The thesis is based on written sources of information held in State Regional Archive in Příbram, accessible literature and at last but not least memories of personal observers who lived through the war when they were children. In this work I concentrate on the impacts of the war on lives of ordinary people who suffered their personal tragedies and experienced encounters that completely changed their lives.

The thesis is divided into 7 chapters. First chapter deals with the history of Příbram beginning with prehistory and finishing with contemporary days. This chapter also mentions Svatá Hora and Březové Hory because these places create an important part of the location. Second chapter describes the situation right before the war and feelings of people towards the declaration of the protectorate. The next chapter talks about the history of Mining Technical University which was a part of the town nearly for 100 years. The university, as well as many other schools of this type, was closed and some of its students were arrested and deported to the concentration camp Sachsenhausen. Fourth chapter is about Jewish and Gipsy question which is a quite popular topic even today. Fifth chapter includes description of the atmosphere of everyday life during the war through children's eyes but also cultural life of the town. Sixth chapter focuses on the period of the great terror after the assassination of Reinhard Heydrich, which influenced also people in Příbram. The last chapter speaks about the fight of Czech people to re-establish the independent state in which people from Příbram and its surroundings participated as well. This chapter also deals with the last fight in the central Europe which took place near the town of Příbram.

The thesis combines general context and particular events happening in Příbram and it tries to look closely at the period of the Second World War full of anxiety, worries and hope.

Obsah

Úvod	8
1. Město Příbram	13
1. 1. Poznání města Příbram	13
1. 2. Historie Příbrami	15
1. 3. Svatá Hora	43
1. 4. Březové Hory	47
2. Příbram na počátku války	53
2. 1. Válečné přípravy	53
2. 2. Vyhlášení Protektorátu Čechy a Morava	58
2. 3. Počátek války	64
3. Dopady války na vysoké školy	67
3. 1. Vysoká škola báňská	67
3. 2. „Zvláštní akce 17. listopad 1939“	71
3. 3. Osudy příbramských studentů vysoké školy báňské	74
3. 4. Osudy VŠB v Příbrami	79
4. Židovská a romská otázka	84
4. 1. Židé v Protektorátu	84
4. 2. Osudy židovského obyvatelstva v Příbrami	91
4. 3. Osudy Romů v Příbrami	98
5. Život v „městečku na dlani“	103
5. 1. Spolky a jejich vliv na společenský život	103
5. 2. Divadlo a film	109
5. 3. Život ve městě	115
5. 4. Náboženské poutě na Svatou Horu	120
6. Příbram během Heydrichiády	124
6. 1. Heydrichiáda	124
6. 2. Atentát	126
6. 3. Heydrichiáda na Příbramsku	130
6. 4. Události na příbramském gymnáziu v letech 1941 – 1942	135
6. 5. PhDr. Josef Lukeš	140
6. 6. Antonín a Vojtěch Stočesovi	142

7. Boj proti okupantům a jejich porážka	145
7. 1. Odboj	145
7. 2. Příbramští občané jako účastníci zahraničního odboje	148
7. 3. Domácí odboj	157
7. 4. Partyzánské hnutí	163
7. 5. Konec války v Příbrami	165
7. 6. Poslední výstřely 2. světové války ve střední Evropě	169
7. 7. Návrat k normálnímu životu	172
Závěr	174
Seznam zkratk	177
Seznam pramenů a literatury	179
Seznam příloh	188

Úvod

Tématem předkládané diplomové práce je postihnutí událostí 2. světové války¹ a osvobození středočeského města Příbram.² Téma 2. světové války bylo a je velmi aktuální, protože se jedná o období, které změnilo tvář celého světa. Léta 1939 – 1945 patří v téměř celém světě k nejdramatičtějším a zároveň i nejtragičtějším epochám historie.

Můj zájem se proto ubíral k tomu zjistit, jak události těchto šesti let 1. poloviny 20. století postihly malé městečko nedaleko od Prahy – Příbram, jehož obyvatelé, stejně jako valná část Republiky československé, se po dvaceti letech svobody ocitli znova „pod ochranou“ jiného státu, v tomto případě Velkoněmecké říše v čele s Adolfem Hitlerem.³

Obyvatelstvo ČSR před vypuknutím války upínalo své poslední naděje k jednání čtyř evropských velmocí, které se sešly v noci z 29. na 30. září 1938 v Mnichově, kam je pozval Adolf Hitler. Z tohoto setkání, které je někdy označováno jako jednání „o nás, bez nás“ z důvodu neúčasti čs. politických představitelů, vzešla tzv. mnichovská dohoda, která posvětila Hitlerův úmysl obsadit čs. pohraničí, označované pojmem „Sudety“. Jak se velmi brzy po „mnichovské zradě“ ukázalo, útrapy českého národa nekončily.

Již dne 14. března 1939 vznikl samostatný Slovenský štát, který zcela podporoval nacistické Německo, a pouze o den později došlo k okupaci zbytku českých zemí a dne 16. března t. r. byl vyhlášen „dočasný“ Protektorát Čechy a Morava v čele se zastupujícím říšským protektorem.⁴ Po vyhlášení Protektorátu se vše změnilo, vše bylo

1 W. CHURCHIL: *Druhá světová válka I.-VI*, Praha 1992 – 1996; J. KEEGAN: *Druhá světová válka*, Praha - Plzeň 2002; A. SHAW: *Druhá světová válka den po dni*, Praha 2004; J. M. CAMPBELL: *Druhá světová válka*, Praha 1995; D. SOMMERVILLE: *Druhá světová válka den za dnem*, Plzeň 1995.

2 J. ČÁKA, : *Březové Hory*, Příbram 1979; TÝŽ: *Obrázky z Podbrdsku*, Praha 1997; TÝŽ: *Toulání po Brdech*, Praha 1999; TÝŽ: *Podbrdskem od městečka k městu*, Praha 1988; J. VELFL: *Památky Příbrami v obrazech*, Příbram 2008; TÝŽ: *Příbram v průběhu staletí*, Příbram 1998; S. POLÁK: *Historický úvod*, Vlastivědný sborník Podbrdsku 11/12, Příbram 1977; KOL. AUTORŮ: *Město Stříbra a slávy starých hornických tradic*, Příbram 1966.

3 A. BULLOCK: *Hitler a Stalin: paralelní životopisy*, Plzeň 1995; W. MASER: *Porušení slova: Hitler, Stalin a druhá světová válka*, Ostrava 1996; S. HAFFNER: *Hitlerův vzestup a pád*, Praha 2009.

4 D. BRANDES: *Češi pod německým protektorátem: okupační politika, kolaborace a odboj 1939-1945*, Praha 2000; J. ČELOVSKÝ: *Mnichovská dohoda 1938*, V Šenově u Ostravy 1999; J. GEBHART – J. KUKLÍK: *Dramatické a všední dny protektorátu*, Praha 1996; J. LEIKERT: *A den se vrátil: co následovalo po 17. listopadu 1939*, Bratislava 1993; TÝŽ: *A ráno přišla noc*, Praha 1989; J. NĚMEČEK: *Mnichovská dohoda: cesta k destrukci demokracie v Evropě*, Praha 2004; D. TOMÁŠEK – R. KVAČEK: *Causa Emil Hácha*, Praha 1995; J. B. UHLÍŘ – J. KAPLAN: *Praha ve stínu hákového kříže*, Praha 2005; J. B. UHLÍŘ: *Protektorát Čechy a Morava v obrazech*, Praha 2008; TÝŽ: *Ve stínu říšské orlice*, Praha 2002, J. B. UHLÍŘ – J. KAPLAN: *Praha ve stínu hákového*

řízeno německými orgány branné moci, bez jejichž vědomí se nesměla uskutečnit žádná akce. Německé úřady kontrolovaly všední život občanů, proto je zcela zřejmé, že tato situace nebyla obyvatelstvu příjemná a začalo se tedy bránit.

Některé odbojové organizace vznikly ještě před vyhlášením Protektorátu Čechy a Morava, mnohé ihned po okupaci.⁵ Po výměně zastupujícího říšského protektora Konstanina von Neuratha za mnohem důkladnějšího a průbojnějšího Reinharda Heydricha nastal na území Protektorátu nejbrutálnější teror v celé historii státu.⁶ Během několika týdnů dokázal Heydrich téměř zlikvidovat český domácí odboj, ovšem zcela zničit se mu ho nepodařilo nikdy.

Je třeba podotknout, že nejhorší postavení mělo židovské obyvatelstvo, jež bylo zpočátku perzekuováno nejrůznějšími zákazy a omezeními až nakonec transportováno nejprve do sběrných koncentračních táborů a po r. 1941 do táborů vyhlazovacích, odkud se již nikdy nevrátilo na 6 miliónů židů.⁷

Všechna tato omezení a útrapy skončily až po dlouhých šesti letech, které sice v dějinách lidstva znamenají pouhý zlomek, ale pro osoby, které je byly nuceny prožít, to s největší pravděpodobností bylo nejdelších šest let života, šest let plných strachu, obav, nenávisti, zloby, ale i naděje, vůle a poznání sebe sama. Po šesti letech útisku se lidé mohli díky úspěšným válečným operacím Spojenců radovat ze znovu nabyté svobody.

Všechny tyto události a emoce pocítili na vlastní kůži téměř všichni příslušníci Protektorátu, s výjimkou zrádců a kolaborantů, a stejně tomu bylo i u obyvatel podbrdského města Příbram se svými vlastními specifiky.

kříže, Praha 2005; R. KVAČEK – A. CHALUPA – M. HEYDUK: *Československý rok 1938*, Praha 1988; M. NAKONEČNÝ: *Vlajka: k historii a ideologii českého nacionalismu*, Praha 2001; C. NEČAS: *Nad osudem českých a slovenských cikánů v letech 1939 – 1945*, Brno 1981.

- 5 D. BRANDES: *Češi pod německým protektorátem: okupační politika, kolaborace a odboj 1939-1945*, Praha 2000; J. ČVANČARA: *Někomu život, někomu smrt: československý odboj a nacistická okupační moc 1941 – 1943*, Praha 1997; P. KOURA: *Podplukovník Josef Balabán: život a smrt velitele legendární odbojové skupiny Tři králové*, Praha 2003; J. LÁNÍK A KOL: *Vojenské osobnosti československého odboje 1939-1945*, Praha 2005; J. B. UHLÍŘ: *Ve stínu říšské orlice*, Praha 2002.
- 6 CH. WHITING: *Heydrich: sluha smrti*, Brno 2003; Č. AMORT: *Heydrichiáda*, Praha 1965; J. ČVANČARA: *Akce atentát*, Praha 1991; TÝŽ: *Heydrich*, Praha 2004; M. KONEČNÝ: *Táborská cesta smrti*, Tábor 1985.
- 7 A. H. ADLER: *Terezín 1941 – 1945: tvář nuceného společenství. I. - III.*, Brno 2006; Č. AMORT: *Heydrichiáda*, Praha 1965; D. DWORK – J. R. van PELT.: *Osvětim. 1270 až současnost*, Praha 2006; R. GLAZAR: *Treblinka, slovo jak z dětské říkanky*, Praha 1994; G. GREEN: *Holocaust*, Praha 1994; L. CHLÁDKOVÁ: *Terezínské ghetto*, Praha 1995; A. JICCHAK: *Belzec, Sobibor, Treblinka, vyhlazovací tábory akce Reinhard*, Praha 2006; M. KÁRNÝ: „Konečné řešení“: *genocida českých židů v německé protektorátní politice*, Praha 1991; KOL. AUTORŮ: *Malá pevnost Terezín*, Praha 1988; O. KRAUS. – E. KULKA: *Továrna na smrt. Dokument o Osvětimi – Birkenau*, Praha 1964; H. KREJČOVÁ – J. SVOBODOVÁ – A. HYNDRÁKOVÁ: *Židé v protektorátu – Hlášení Židovské náboženské obce v roce 1942. Dokumenty*. Praha 1997; H. PETRŮV.: *Právní postavení židů v Protektorátu Čechy a Morava (1939-1941)*, Praha 2000.

Zachytit vzpomínky a pocity lidí ve svém rodném městě a v celém Protektorátu jsem si zvolila jako cíl své diplomové práce. Snažila jsem se popsat každodennost válkou postižených lidí na menším městě, každodennost ovlivněnou okolním světem a zasadit jejich vzpomínky do širokého rámce tohoto dějinného úseku. Jelikož je Příbram mým rodným městem a městem, ve kterém stále žiji, chtěla jsem se pomocí této práce dozvědět více o její historii, o níž jsem měla jen zlomkovité vědomosti. Toto téma jsem zvolila také proto, že mě vždy zajímalo, jaké pocity a vzpomínky v lidech tato válka zanechala.

Ihned při čtení dostupné literatury týkající se dějin města od jeho počátků, jsem zjistila, že mnoho velmi zajímavých událostí mi bylo neznámých, a proto jsem se rozhodla první kapitolou této diplomové práce podat širší přehled dějin města a jeho okolí s přesvědčením, že pro budoucí čtenáře bude lepším úvodem k této problematice než pouhý zlomek informací, který nevypoví téměř nic o specifikách tohoto kraje. První kapitolu také zajisté budu moci využít při své další pedagogické praxi a seznámit s ní i své budoucí žáky, většinou pocházející také z Příbrami. Při psaní této úvodní kapitoly jsem vycházela především z knih místního historika a ředitele Hornického muzea Příbram, Josefa Velfla, jehož knihy a články se staly hlavní oporou mé práce, a z prací významného příbramského občana, autora mnoha knih o Podbrdsku Jana Čáky.⁸ Pro dokreslení a zasazení dějin města do celostátního kontextu jsem využila publikace týkající se významných osobností českých a slovenských dějin.⁹

Pro zachycení událostí týkajících se výlučně města Příbram jsem vycházela z archivních pramenů uložených ve Státním okresním archivu Příbram. K získání informací mi velkým přínosem byly i kroniky a pamětní knihy.¹⁰

V diplomové práci jsem se snažila zachytit vliv nacistického aparátu na lidský život – kulturu, umění, školství, ale i smýšlení lidí a s tím související problematikou odboje a v neposlední řadě i události týkající se Svaté Hory – nejznámějšího poutního

8 J. VELFL: *Památky Příbrami v obrazech*, Příbram 2008; TÝŽ: *Příbram v průběhu staletí*, Příbram 1998; TÝŽ: *Příbramsko za Heydrichiády*, Příbram 1989; TÝŽ: *Příbramsko a konec 2. světové války v Evropě*, Podbrdsko XII, 2005; TÝŽ: *O událostech na příbramském gymnáziu za heydrichiády*, Příbram 1982; J. ČÁKA: *Březové Hory*, Příbram 1979; TÝŽ: *Obrázky z Podbrdsku*, Praha 1997; TÝŽ: *Střední Brdy – krajina neznámá*, Praha 2003; TÝŽ: *Podbrdskem od městečka k městu*, Praha 1988.

9 J. JANÁČEK: *Rudolf II. a jeho doba*, Praha 2003; F. KAVKA: *Karel IV.: historie života velkého vladaře*, Praha 1998; J. KEJŘ: *Husité*, Praha 1984; J. KUTHAN: *Přemysl Otakar II.: král železný a zlatý, král zakladatel a mecenáš*, Vimperk 1993; J. SPĚVÁČEK: *Jan Lucemburský a jeho doba 1296-1346: k prvnímu vstupu českých zemí do svazku se západní Evropou*, Praha 1994; R. TUREK: *Čechy na úsvitě dějin*, Praha 1963.

10 SOKA Příbram: *Obecní kronika*, inv. č. 848, kart. 57; SOKA Příbram: *Kronika gymnasia 1938/39 – 1939/40*; SOKA Příbram: *Pamětní kniha 1933 – 1935*; SOKA Příbram: *Pamětní kniha 1945*; SOKA Příbram: *Reálka v Příbrami 1939 – 1949*.

místa v Čechách. Při zpracování těchto témat mi byla vedle vydaných publikací a pramenů z archivu velmi nápomocna svědectví pamětníků, kteří válku prožili jako děti ve věku od 10 do 16 let, a pomohli mi tak diagnostikovat situaci převážně v protektorátním školství, které sami museli absolvovat.¹¹ Při hledání pamětníků jsem mnohdy narazila na problém této doby, a to ten, že pamětníků ubývá a často pro ně bývá problém vzpomenout si nebo nezaměňovat události s jinou dobou. I přes tyto překážky jsem velmi vděčná, že jsem se s těmito lidmi mohla setkat a osobně s nimi pohovořit. Dalším úskalím mé práce byl fakt, že noviny, které jsou plné informací o každodennosti, byly na Příbramsku v r. 1942 zakázány a mnohé se nedochovaly.

Mou snahou bylo zjistit a srozumitelně zachytit, jak město vypadalo, jak se chovali lidé k židům nebo Romům, zda se po válce židé do Příbrami vrátili. Velmi mě zajímalo, jak se projevovali Vlajkaři a hlavně, zda byli po válce potrestáni.

Velkou pozornost jsem v souvislosti s protektorátním školstvím věnovala Vysoké škole báňské, která v Příbrami fungovala od r. 1865 do r. 1945.¹²

Samostatnou kapitolu jsem věnovala odbojové činnosti na Příbramsku a poslední bitvě na území střední Evropy, ke které došlo v noci z 11. na 12. května 1945 u Slivice nedaleko Příbrami. K lepšímu poznání této problematiky mi velmi pomohly články vydané ve sbornících Podbrdsko a Vlastivědný sborník Podbrdsko.¹³

11 J. ČVANČARA: *Někomu život, někomu smrt: československý odboj a nacistická okupační moc 1941 – 1943*, Praha 1997; J. DOLEŽAL: *Česká kultura za protektorátu: školství, písemnictví, kinematografie*, Praha 1996; J. GEBHART – J. KUKLÍK: *Dramatické a všední dny protektorátu*, Praha 1996; Č. AMORT: *Heydrichiáda*, Praha 1965; TÝŽ: *Partyzáni na Podbrdsku*, Praha 1958; D. BRANDES: *Češi pod německým protektorátem: okupační politika, kolaborace a odboj 1939-1945*, Praha 2000; Z. KÁRNÍK – J. VELFL: *Po stezkách brdských partyzánů*, Praha 1988; M. KÁRNÝ: „Konečné řešení“: *genocida českých židů v německé protektorátní politice*, Praha 1991; KOL. AUTORŮ: *Jubilejní almanach gymnasia v Příbrami 1871 – 1946*, Příbram 1946; KOL. AUTORŮ: *Svatá Hora, Červený Kostelec, rok neuveden*; M. KONEČNÝ: *Táborská cesta smrti*, Tábor 1985; H. KREJČOVÁ – J. SVOBODOVÁ – A. HYNDRAKOVÁ: *Židé v protektorátu – Hlášení Židovské náboženské obce v roce 1942. Dokumenty*, Praha 1997; J. LEIKERT: *Sny v okovech: osudy českých studentů v koncentračním táboře Sachsenhausen*, Praha 2002; C. NEČAS: *Andě ota taboris: vězňové protektorátních cikánských táborů 1942-1943*, Brno 1987; TÝŽ: *Nad osudem českých a slovenských cikánů v letech 1939 – 1945*, Brno 1981; P. PÍTHA: *Národní pouť na Svatou Horu*, Příbram 2005; J. VELFL: *Cesty ke svobodě*, Příbram 1977.

12 SOKA Příbram, AM Příbram: *Správa budov Vysoké školy báňské*, inv. č. 1022, kart. 73; SOKA Příbram, AM Příbram: *Výtržnosti posluchačů VŠB*, inv. č. 885, kart. 60; R. CÍLEK: *Sedmnáctý listopad 1939*, Praha 1964; J. FRYŠ: *Dvanáct osudů dvou staletí*, Příbram 2006; J. GEBHART – J. KUKLÍK: *Dramatické a všední dny protektorátu*, Praha 1996; KOL. AUTORŮ: *Jubilejní almanach gymnasia v Příbrami 1871 – 1946*, Příbram 1946; J. LEIKERT: *A den se vrátil: co následovalo po 17. listopadu 1939*, Bratislava 1993; TÝŽ: *A ráno přišla noc*, Praha 1989; J. MAJER: *Z dějin Vysoké školy báňské v Příbrami*, Příbram 1984; M. PAJER: *K vývoji a výrobě raketových zbraní v Příbrami v letech druhé světové války*, Podbrdsko XIII., Příbram 2006, s. 155 – 164; J. B. UHLÍŘ: *Protektorát Čechy a Morava v obrazech*, Praha 2008.

13 J. VELFL: *Stručný přehled činnosti vojenské ilegální organizace „Oliver“ v Příbrami*, Vlastivědný sborník Podbrdsko 4, 1970, s. 178 – 187; TÝŽ: *Služba vlasti: životní osudy npor. četnictva in mem. Vojtěcha Boliny*, Podbrdsko VIII., 2001, s. 109 – 117; TÝŽ: *S označením Czechoslovakia: Vzpomínky plk. Bohumila Krále ze Sedlčan*, Podbrdsko VI., 1999, s. 119 – 151; *Příbramsko a konec 2. světové*

Autoři knih a sborníků zachycovali události 2. světové války s odstupem 40 nebo 50 let a mnohdy jsou jejich publikace podbarveny politickou ideologií, která v době vzniku panovala, proto bylo často nutné z textu vypustit dobovou rétoriku.

V práci jsem použila diachronní postup zpracování spolu s metodou komparace při posuzování událostí celoprotektorátních a událostí příbramských. Vedle těchto metod jsem použila i metodu oral history. Plně si uvědomuji úskalí, která tento ne zatím příliš využívaný způsob získávání historických faktů přináší. Kritické zhodnocení vzpomínek pamětníka není vždy plně možné. Některé informace ovšem v archivních fondech nejsou a nemohou být zaznamenány.

Diplomová práce popisuje události chronologicky, jak se udály a jak na sebe navazovaly. Cílem této práce je snaha o prohloubení regionálních vědomostí o město Příbram, jež bych mohla dále předávat při výuce dějepisu. Dalším výzkumným záměrem bylo zjistit, jak se v Příbrami a jejím okolí obklopeným brdskými lesy projevovala odbojová činnost, jak mezi sebou všechny složky spolupracovaly a jakým způsobem se jejich úsilí projevovalo.

války v Evropě, Podbrdsko XII, 2005, s. 7 – 23; TÝŽ: *Ke dvěma vojenským okupacím Československa v průběhu 20. století na pozadí příbramských událostí*, Podbrdsko XV, 2008, s. 153 – 171; TÝŽ: *K účasti americké armády na osvobození Příbramska v květnu 1945*, Podbrdsko V, 1998, s. 169 – 181; *Dělnické a komunistické hnutí na Příbramsku v letech 1918 – 1945*, Vlastivědný sborník Podbrdská 25, 1983, s. 128 – 142; TÝŽ: *To byl generál Alois Laub*, Podbrdsko IX, 2002, s. 99 – 109; O. SLÁDEK: *Skupina PVVZ Příbram – Březové Hory v boji za svobodu*, in: *Čeští učitelé v protifašistickém odboji 1939 – 1945*, Sborník studií a vzpomínek, Praha 1978, s. 203 – 213; F. NESVADBA: *Poslední bitva s německou fašistickou armádou v Československu*, Vlastivědný sborník Podbrdská 4, 1970, s. 122 – 154; J. GUTWIRTH: *KSČ v odboji 1939 – 1945 na Příbramsku*, Příbram 1982; M. GÖRTLER: *Ve jménu života*, Praha 1980; J. V. BEZDĚKA: *Příbramský revoluční týden 1945*, Vlastivědný sborník Podbrdská 4, 1970, s. 208 – 220.

1. Město Příbram

1.1. Poznání města Příbram

Město Příbram¹⁴ leží přibližně 60 kilometrů jihozápadně od hlavního města České republiky na říčce Litavce v oblasti Brd, jejichž nejvyšší vrch Tok se nachází přibližně 10 kilometrů od města. Podle posledního Sčítání lidu, domů a bytů, které proběhlo v roce 2001, žije v Příbrami 35 886¹⁵ obyvatel, avšak jejich počet bohužel stále klesá. Odhady dnes ukazují, že zde nežije ani 34 500 osob.¹⁶ Tento údaj je platný k datu 31. 12. 2008.

Město je rozděleno na 18 částí, z nichž polovina jsou přímé části města a zbylých devět jsou vesnice v okolí, připojené k městu po druhé světové válce. Jedná se například o obec Brod, Bytíz, Žežice či Jeruzalém nebo Kozičín.

Vysoko položená podhorská krajina s nepříliš úrodnou půdou a dosti drsným podnebím nepatří k místům, kde vznikala první významná sídliště a tvořily se nejstarší dějiny naší země. Zato zvláštní geologická stavba terénu od nepaměti lákala rudokopy hledající naleziště stříbra a železa.¹⁷ Příbram vešla ve známost hlavně díky dolům a šachtám, které obklopují i její nejbližší okolí. V hornictví našlo svůj zdroj obživy mnoho lidí a to nejen v uranových dolech ve 20. století, ale hlavně ve století devatenáctém, v době kdy těžba rudy v regionu dosáhla svého vrcholu. O důležitosti hornictví tohoto regionu vypovídá i fakt, že Hornické muzeum Příbram je jednou z nejvíce navštěvovaných technických památek v České republice.¹⁸

V Příbrami do roku 1945 sídlila Vysoká škola báňská (dále jen VŠB), která poté přesídlila do Ostravy, kde funguje dodnes jako Technická univerzita Ostrava. Místo VŠB je dnes v Příbrami Vysoká škola evropských a regionálních studií (dále VŠERS). Jedná se o detašované pracoviště VŠERS v Českých Budějovicích.¹⁹

Samotné město se dělí na tři hlavní části. Stará Příbram je nejstarší část města, jejíž dominantou je kostel sv. Jakuba na náměstí T. G. Masaryka nedaleko Zámečku –

14 Vznik jména „Příbram“ není dodnes zcela objasněn. Podle etymologického slovníku se jedná o místní jméno odvozené od přivlastňovacího jména příponou -jъ- a znamenalo tedy „Příbramův statek“ nebo „Příbramův dvůr“. Více L. KROPÁČEK: *Původ zeměpisných jmen: etymologický slovník 1000 vlastních jmen zemí, měst a přírodních objektů z celého světa*, Praha 1976.

15 (<http://www.czso.cz/sldb/sldb2001.nsf/obce/539911?OpenDocument>6. října 2009).

16 http://vdb.czso.cz/vdbvo/tabdetail.jsp?cislotab=MOS+ZV01&kapitola_id=5&kontext=t&razeni=ta&pr_o_4382338=539911 (16. října 2009).

17 S. POLÁK: *Příbram slovem a obrazem*, Příbram 1992, s 1.

18 Více na <http://www.muzeum-pribram.cz/>.

19 Více na <http://www.vsers.cz/>.

Ernestinum, kde ve 14. století sídlil asi nejslavnějšího majitel obce – arcibiskup Arnošt z Pardubic. Dnes se na Zámečku nachází Galerie Františka Drtikola.²⁰ Druhou částí města je Nová Příbram, nazývaná jednoduše „sídliště“, která byla vystavěna hlavně ve 20. století. Poslední částí jsou Březové Hory (srov. 1. 4.), proslavené svými doly a havíři, s dominantou kostela sv. Vojtěcha z konce 19. století a kostelem sv. Prokopa v nedaleké lipové aleji, který byl vystavěn v roce 1732, o rok později vysvěcen a zasvěcen právě patronovi horníků. U kostela sv. Prokopa je každoročně zahajována Prokopská pouť, jejíž počátky sahají daleko do minulosti a která je považována za jednu z nejznámějších a nejstarších českých hornických poutí. V souvislosti s příbramskými a březohorskými doly musím zmínit Památník Vojna Lešetice, památník třetího odboje a muzeum obětí komunismu nacházející se asi 5 kilometrů od Příbrami.

Příbram nepatří na první pohled mezi nejkrásnější města naší republiky, jelikož hlavního stavitelského rozmachu se dočkala v letech sovětské nadvlády, ale své kouzlo má. Dnes zde dochází k mnoha opravám, převážně komunikací a budov, které dostávají nový a barevný „kabát“ a město tak již nepůsobí smutně a ponuře. Je také díky rozmachu činnosti Hornického muzea více navštěvováno turisty, kteří poznávají historii města nejen na jeho povrchu, ale i pod zemí.

Pod povrchem je možno navštívit štolu a doly²¹ a na povrchu nad Příbramí ční nejznámější poutní místo České republiky – Svatá Hora (srov. 1. 3).

Také v okolí města je mnoho zajímavých míst. Jedním z nich je Památník Antonína Dvořáka²² ve Vysoké u Příbrami, kde tento významný skladatel více než dvacet let žil a komponoval, anebo zámek Hluboš vzdálený od Příbrami přibližně 10 kilometrů. Na Hluboši v létě 1920 pobýval první československý prezident Tomáš Garrigue Masaryk.²³

Z Příbrami je jen kousek do dalšího krásného města Středočeského kraje, Dobříše, s jejím rokokovým zámekem, který je dnes v rukou šlechtického rodu

20 František Drtikol (3. 3. 1883 – 13. 1. 1963) byl významný český malíř, fotograf a pedagog, narozený v Příbrami, který se proslavil převážně svými akty a portréty.

21 Při návštěvě Hornického muzea Příbram lze navštívit Ševčínský důl, Důl Drkolnov, dále také Důl Anna, Prokopskou štolu na Dole Anna, Důl Vojtěch se svým světovým prvenstvím ve svislé hloubce 1000 metrů a v neposlední řadě pak Mariánskou štolu.

22 Antonín Dvořák (8. 9. 1841 – 1. 5. 1904) byl světově proslulý hudební skladatel, autor několika symfonií a oper, z nichž nejznámějšími jeho díly jsou opery Rusalka nebo Čert a Káča.

23 Tomáš Garrigue Masaryk (7. 3. 1850 – 14. 9. 1937) byl předním českým filozofem, pedagogem a politikem a v neposlední řadě prvním prezidentem Československa, který se velice zasloužil o vznik samostatného státu v roce 1918. Prezidentský úřad zastával od 14. 11. 1918 do své abdikace 14. 12. 1935.

Collaredo-Mannsfield. Na samém prahu Jihočeského kraje leží uprostřed malebné přírody město Březnice ze 13. století, jehož dominantou je státní zámek Březnice. Jeho vznik je spojován s jedním z nejstarších rodů v Čechách, rodem Buziců.

1. 2. Historie Příbrami

K osídlení Příbramska došlo ve starší a střední době kamenné.²⁴ Osídlení v Příbrami a jejím okolí dokazují nálezy kamenných nástrojů a úlomky keramiky. Tyto nálezy byly nacházeny především v okolí města. Přímo ve městě byly nalezeny pozůstatky z doby bronzové.²⁵

Kultura halštatská²⁶ a kultura laténská²⁷ se v regionu projevila již na více místech. U obce Jeruzalém, vzdálené 2,5 kilometru od Příbrami, bylo nalezeno sídliště této kultury, v nedalekém Bohutíně²⁸ zase archeologové našli pravěké stavení.²⁹ Osady kultury halštatské byly objeveny také v oblasti Bytízu.³⁰

Surovinou základnu tohoto regionu využili hojně až v době latěnu Keltové, první historicky známí obyvatelé našeho území.³¹ Nálezy stop po Keltech jsou již v regionu četnější, objeveny byly hlavně šperky, které dodnes neztratily nic ze své původní krásy.³² Výskyt Keltů v tomto regionu je nevyvratitelný, ale důkaz o tom, že se zde zabývali těžbou, zatím neexistuje, ačkoli jsou Keltové považováni za vynikající výrobce a zpracovatele kovů, z nichž vyráběli šperky. O jejich životě zde svědčí například nález keltských svatýň u obce Třebsko, vzdálené asi 6 kilometrů od města. Další významnou lokalitou svědčící o pobytu Keltů v regionu je již zmíněná obec Jeruzalém u Brodu.

V období 7. – 9. století začali příbramský kraj osidlovat Slované. V již zmíněném Jeruzalémě bylo objeveno mohylového pohřebiště s kosterními ostatky.³³

24 Toto období lze datovat přibližně do doby od 250 000 lety před n. l. do 6. tisíciletí před n. l.

25 Doba bronzová se datuje od 2000 let před n. l. do roku 750 před n. l.

26 Název pro halštatskou kulturu je odvozen od lokality v Dolním Rakousku – Hallstatt. Je to období mezi lety 750 – 400 před n. l. a je také známo jako starší doba železná.

27 Doba laténská (400 před n. l. – přelom letopočtu) je doba, kdy na naše území přichází Keltové, první známí obyvatelé našeho území, kteří zde stavěli svá oppidová střediska, která se dochovala do dnešní doby. Nejznámější oppida jsou Závist na Zbraslavi, Stradonice u Berouna nebo Třisov u Českého Krumlova.

28 Bohutín je obec vzdálená od Příbrami asi 4 kilometry na jihozápad směrem na Plzeň.

29 J. VELFL: *Příbram v průběhu staletí*, Příbram 1998, s. 8.

30 Bytíz, vzdálený asi 2,5 kilometru od Příbrami, je znám spíše jako věznice, která byla otevřena v roce 1953. Do věznice Bytíz byla po zrušení TNP Vojna převedena část vězňů, kteří byli využíváni pro práci v průmyslu či zemědělství. Bytíz jako věznice slouží dodnes, ovšem v jiných podmínkách.

31 J. VELFL: *Příbram v průběhu staletí*, s. 9.

32 Nálezy keltské kultury jsou uloženy v Okresním muzeu Příbram.

33 Více R. TUREK: *Čechy na úsvitě dějin*, Praha 1963, s. 138 – 139.

V období 9. století náležel region Příbram rodu Slavníkovců,³⁴ od století desátého spadala Příbram do panství Přemyslovců.³⁵ K prvním slovanským archeologickým památkám patří žárové mohylového pohřebiště u Jeruzaléma, kde bylo objeveno i pohřebiště z doby halštatské. Významné naleziště se nachází také u obce Milín. V této oblasti byla nalezena jak keramika, tak i železné předměty. Tři kostrové hroby, které byly objeveny ve třicátých letech 20. století u Brodu, se do dnešní doby bohužel nedochovaly.

Mnozí badatelé kladou osídlení města Slovany do 10. a 11. století, přičemž vychází z výsledků vykopávek provedených u dnešního kostela sv. Jakuba na náměstí T. G. Masaryka, které byly provedeny ve 40. letech 20. století. Bohužel ani z těchto předmětů se do dnešního dne nic nedochovalo, ale středověkou existenci dokládají nálezy ze záchranného průzkumu archeologů z roku 1993. Během těchto průzkumů byly objeveny pozůstatky kovárny z 2. poloviny 15. století zároveň s předměty staršího data.³⁶

První přímá historická zpráva o městě Příbram pochází ze dne 20. června 1216, kdy pražský biskup Ondřej koupil statek od premonstrátského kláštera v Teplé, který vlastnil urozený velmož Hroznata.³⁷ Ten neměl o statek velký zájem, jelikož většina jeho majetku se nacházela v severních a severovýchodních Čechách, a proto pro něho Příbram byla nevhodným místem. Pro pražského biskupa toto neplatilo. Příbram totiž ležela v polovině cesty mezi českou metropolí a jihozápadním pohraničím, které mu také patřilo.

V následujících letech se začal statek rozrůstat a koncem 13. století k němu již náleželo 13 okolních vesnic. Jednalo se o vesnice Lazec, Brod, Konětopy, Oseč, Žezice, Dubno, Hořesedy, Kozičín, Krsice, Radětice a Tisová.³⁸

Již v polovině 13. století zde byl postaven farní kostel sv. Jakuba, který během středověku začal plnit i funkci obrannou a ochranou poté, co se mu dostalo přestavby

34 Rod Slavníkovců byl významný český rod, který se stal v 10. století hlavním konkurentem rodu Přemyslovců – vládců české země, který je nechal 28. září 995 vyvraždit.

35 Dynastie Přemyslovců byla první a jediný původní český knížecí a posléze královský rod vládnoucí na našem území do roku 1306. Za zakladatele je považován Přemysl Oráč a kněžna Libuše, jedna z dcer Krokových.

36 J. VELFL: *Příbram v průběhu staletí*, s. 10.

37 „Qui longa deliberatione habita, tandem ad solutionem prediete summe C videlicet marcarum, se obligavit; quas statim designavimus domino Groznate preposito de Teppla pro predio dicto Pribram, quod ab eodem emimus pro CCctis marcis.“ „A ten po dlouhém uvažování zavázal se konečně k zaplacení svrchuřečeného sta hřiven, které jsme ihned určili panu Hroznatovi proboštovi v Teplé za statek řečený Příbram, který jsme od téhož koupili za 300 hřiven stříbra.“ Více Kolektiv autorů: *Město Stříbra a slávy starých hornických tradic*, Příbram 1966, s. 10.

38 S. POLÁK: *Historický úvod*, Vlastivědný sborník Podbrdská 11/12, Příbram 1977, s. 11.

s využitím kamene. U kostela se také nacházel hřbitov. Kostel se tak stal nejvýznamnější stavbou panství a dodnes tvoří jeho dominantu.

Příznivý vývoj městečka ukončila smrt Přemysla Otakara II.,³⁹ který zrazen vlastními druhy padl roku 1278 v bitvě na Moravském poli. V zemi propukly mohutné nepokoje, během nichž bylo příbramské panství několikrát napadeno. První útok, v jehož čele stáli Dětřich Švihovec a maršálek Zdislav ze Šternberka, přišel v dubnu roku 1289. Během několika dnů panství i s okolními vesnicemi vyplenili, obyvatele buď pobili, nebo odvěkli na hrad Orlík. Další výprava vedená Zdislavem z Třebouně v červnu téhož roku měla velmi podobný průběh. Pohroma to byla natolik velická, že majitel panství, biskup Tobiáš z Bechyně, v letech 1290 a 1291 povolal nové osadníky v čele s lokátorem Přemyslem, který slíbil panství do tří let obnovit. Tento nelehký úkol se podařilo splnit a díky tomu se Přemysl stal prvním historicky známým představitelem samosprávy městečka.

Vzhledem k neblahým událostem, které panství postihly v předešlých letech, získal majitel panství biskup Tobiáš z Bechyně od českého krále Václava II.⁴⁰ povolení k opevnění sídla příkopem a hradbami. Toto opevnění bylo patrně zničeno až během třicetileté války.

Návrat klidu do městečka byl příznivý i pro místní dolování, o němž svědčí zpráva z roku 1311, ve které Konrád z Příbramě a jeho dva synové Heinezman a Mikuláš postupují huť, kterou Konrád sám vybudoval, pražskému biskupovi.⁴¹

14. století se do dějin nejen příbramského kraje, ale i celého českého státu, zapsalo jako století hospodářského klidu a stabilizace. Stalo se tak především díky králi Karlu IV.,⁴² který navázal na diplomatickou činnost svého otce – Jana Lucemburského.⁴³

39 Přemysl Otakar II. (1233 – 26. 8. 1278) byl český králem a moravským markrabětem z rodu Přemyslovců, který získal rakouské země, jejichž držbu potvrdil vítězstvím nad Uhry v bitvě u Kressenbrunn v roce 1260. Přemysl Otakar neúspěšně usiloval o korunu římského krále. Po jeho smrti se české země poprvé dostaly do rukou rodu Habsburků.

40 Václav II. (27. 9. 1271 – 21. 9. 1305) byl od roku 1283 českým králem z rodu Přemyslovců. Skutečné vlády se ujal roku 1283. V roce 1300 byl korunován polským králem a téhož roku vydal horní zákoník *Ius regale montanorum* a začal razit pražský groš. V roce 1305 získal pro svého syna i korunu uherskou.

41 Srov. Kolektiv autorů, *Město stříbra a slávy*, Příbram 1966, s. 13 – 14.

42 Karel IV. (14. 5. 1316 – 29. 11. 1378) z dynastie Lucemburků byl českým a římským králem od roku 1346 a roku 1355 se stal císařem Svaté říše římské. Karel IV., původním jménem Václav, byl synem Jana Lucemburského a Elišky Přemyslovny. Byl jedním z nejschopnějších panovníků středověku, podporoval církev (roku 1344 se zasloužil o povýšení pražského biskupství na arcibiskupství) a 7. dubna 1348 založil v Praze univerzitu, první ve střední Evropě. Nechal vybudovat Nové Město Pražské a Karlštejn, pokladnici českých korunovačních klenot. Srov. F. KAVKA: *Karel IV.: historie života velkého vladaře*, Praha 1998.

43 Jan Lucemburský (10. 8. 1296 – 26. 8. 1346) z dynastie Lucemburků usedl na český trůn jako první tohoto rodu roku 1310. Více než ve vnitřní politice byl úspěšný v politice mezinárodní – k českému království připojil Chebsko, Horní Lužici a slezská knížectví. Pro jeho nepřítomnost v českém

Na konci vlády Jana Lucemburského propůjčil kutnohorský mincmistr, zodpovědný za provoz mincovny a i za kvalitu ražené mince, kutací právo pražskému měšťanu Mikuláši, ale těžba v tomto období nebyla nikterak výnosná a úspěšná a na rozdíl od jiných hornických osad v této nikdy nepřevládl germánský živel.

V roce 1344 byla Praha zvolena sídlem nově vzniklého arcibiskupství, což mělo povznášející účinek i pro příbramské panství, neboť se stalo součástí tohoto církevního majetku. V době vlády Karla IV. byl majitelem městečka první pražský arcibiskup Arnošt z Pardubic,⁴⁴ který nechal na místě původní dřevěné tvrze postavit kamenný hrádek, kde po dobu svých častých pobytů sídlil. Jeho nástupce, Jan z Jenštejna,⁴⁵ nechal tento hrádek obehnat zdí a hlubokým příkopem, který byl zcela zasypán až v letech 1841 – 1846.⁴⁶ Arcibiskup Arnošt z Pardubic byl nejen vzdělaný církevní hodnostář, obratný diplomat a schopný kancléř, ale i velmi úspěšný hospodář. Vedle budoucího Zámečku pečoval o zakládání rybníků, zřídil v panství špitál a nechal postavit i druhý kostel sv. Jana Evangelisty, který se bohužel do dnešní doby nedochoval. Se jménem Arnošta z Pardubic je spojena i pověst o vzniku dřevěné sošky Panny Marie.

Arcibiskupský statek se stále rozrůstal o nové vsi a život zde začal být rušnější. Hospodářský význam statku byl však i nadále víceméně lokálního rázu. Podle dostupných pramenů bylo v Příbrami 77 domů a nechyběly zde ani lázně.⁴⁷ Největší koncentrace řemeslníků se nacházela v lokalitě při toku Příbramského potoku, které

království se mu říkalo „Král cizinec“ nebo „cizák“. Padl ve Francii v bitvě u Kresčaku, kde pomáhal francouzskému králi Filipovi VI. v boji proti Angličanům. Srov. J. SPĚVÁČEK: *Jan Lucemburský a jeho doba 1296-1346: k prvnímu vstupu českých zemí do svazku se západní Evropou*, Praha 1994.

44 Arnošt z Pardubic (25. 3. 1297 – 30. 6. 1364) byl první pražský arcibiskup, rádce a diplomat ve službách krále Karla IV. Zasloužil se o rozvoj církevní správy a kultury.

45 Jan z Jenštejna (asi 1350 – 17. 6. 1400) byl třetím pražským arcibiskupem v letech 1379 – 1396 a zároveň se věnoval i literární činnosti. Mezi jeho díla patří nejen filozofické spisy, ale i traktáty a básně. Věnoval se též hudbě. Po roce 1380 se dostal do konfliktu s královskou mocí poté, co se snažil prosadit nápravu církve k původnímu životu. Jan z Jenštejna odmítl tento spor nějak řešit, protože věřil, že o vše se postará Boží zásah, čehož začala využívat vyšší šlechta, která prostřednictvím Jana sledovala vlastní zájmy. Spor vzrostl ještě více poté, co arcibiskupství otevřeně podporovalo římského papeže proti vzdoropapeži ve Francii. Krize vyvrcholila v roce 1384, kdy byl Jan z Jenštejna uvězněn na Karlštejně na několik dní, během kterých král povolil vyplenit arcibiskupský majetek a následně na to zbavil Jana z Jenštejna funkce nejvyššího zemského správce a tím se pokusil oslabit jeho pravomoci. Cílem všeho byla snaha donutit Jana k abdikaci. Roku 1392 se spor dospěl do takového bodu, kdy se Jan z Jenštejna dostal do izolace a ani římský papež mu neposkytl pomoc, protože si byl vědom toho, že spojenectví s českým králem je pro něho v boji se vzdoropapežem velmi důležité. To se projevilo hlavně ve chvíli, kdy Jan z Jenštejna podal k papežské kurii žalobu na Václava IV. za umučení Jana z Pomuku. Jan se tedy rozhodl v dubnu 1396 abdikovat a jako svého nástupce vysvětil svého synovce Olbrama ze Škvorce. Po své abdikaci odešel do Říma, kde v roce 1400 zemřel v klášteře svatých Praxedy. Srov. V. Vlnas: *Jan Nepomucký, česká legenda*, Praha 1993.

46 J. VELFL: *Památky Příbrami v obrazech*, Příbram 2008, s. 37.

47 J. VELFL: *Příbram v průběhu staletí*, s. 19.

se dodnes říká Ryneček, avšak v této době nesla název panovníka českého království Karla IV.

Je také velmi pravděpodobné, že na konci 14. století se v městečku nacházela dvoutřídní škola a snad i kaplička Panny na Svaté Hoře nad Příbramí.⁴⁸

Každé úterý se také na panství konaly trhy, které zajisté přispěly k rušnému životu stejně jako přítomnost vrchnostenských úředníků, kteří dohlíželi na řádné odvádění dávek a vykonávání robotních povinností.

Roku 1406 udělil arcibiskup Zbyněk Zajíc z Hazmburku⁴⁹ městečku významné privilegium, které poprvé písemně stvrdilo práva a povinnosti města a panství. Jednalo se o již dříve ustálené povinnosti, jako byly platby či robota, právo ke konání týdenního trhu, který byl zaveden již dříve nebo právo várečné, které umožňovalo vařit pivo ve třech pivovarech, které se na panství nacházely. Z nových ustanovení šlo o přiznání práva Starého Města Pražského, kde sídlila poslední instance pro odvolání z městského soudu.⁵⁰

Příbram v době předhusitské patřila k městům s kodifikovanou právní jistotou, disponovala městskými knihami⁵¹ a vlastní pečeti.

Od konce 14. století vzrůstalo v celém království bohatství církve, které se stávalo stále silnějším lákadlem pro ziskuchtivé faráře, což vedlo k nespokojenosti s církevními zlořády. V očích prostého lidu měla právě bohatá církev vinu i na morové epidemii, v jejímž důsledku zemřelo mnoho lidí.

Příbram se již na samém počátku husitské revoluce postavila na stranu podobojí. Podle F. M. Bartoše se Příbram jako jedno z prvních měst obrátila na pražskou univerzitu s dotazem, smí-li přijímat z kalicha, a dostalo se jí kladné odpovědi. Tuto skutečnost pravděpodobně ovlivnil i fakt, že jedním z mistrů na univerzitě byl stoupenec mistra Jana Husa a významný příbramský rodák Jan z Příbramě.⁵² Na straně husitů se Příbram účastnila i několika válečných akcí, ovšem bez větších úspěchů. V důsledku své polohy se sama stala několikrát terčem útoků katolického pána Hanuše z Kolovrat.⁵³ Pan Hanuš z Kolovrat napadl město čtyřikrát, přičemž jeho čtvrtý útok

48 S. POLÁK: *Historický úvod*, s. 14.

49 Zbyněk Zajíc z Hazmburku (kolem r. 1306 – 28. 9. 1411) byl pražským arcibiskupem v letech 1306 – 1411.

50 S. POLÁK: *Historický úvod*, s. 15.

51 Nejstarší dochovaná kronika je česky psaná „Pamětní kniha královského stříbrohorního města Příbrami“ z let 1689 – 1715.

52 Jan z Příbramě (zemřel 20. 12. 1448) byl Husovým žákem, významným teologem a spisovatelem. Je autorem několika traktátů (např. *De ritibus missae*) a filozofických spisů (např. *Život kněží Tábořských* či *Apologie*). Více J. KEJŘ: *Husité*, Praha 1984, s. 92 – 94.

53 Hanuš z Kolovrat (okolo r. 1380 – 1450) byl český šlechtic z rodu Kolovratů sídlící na hradě

roku 1422 byl jako jediný neúspěšný, ovšem svou reputaci si napravil téhož roku nedaleko města, u obce Hluboš, když porazil přesilu pěších bojovníků v čele s hejtmanem města Alšíkem, který se spojil s Janem Zmrzlíkem.⁵⁴ Město ale i nadále setrvalo na straně husitů, ač ztráty na lidských životech a majetku byly ohromné. Když v roce 1434 ustupovali táboři a sirotci od Prahy k Táboru, volili cestu přes Příbram, neboť zde mohli počítat s přátelskou pomocí. Příbramský kostel sv. Jakuba byl v rukou kališníků až do počátku 17. století, kdy byl Habsburky započat proces rekatolizace českých zemí.⁵⁵

Nejzřetelnější proměnou středověké Příbrami byl její celkový úpadek, který lze časově vymezit mezi léty 1418 – 1520.⁵⁶ Jako bezprostřední příčinu lze určit válečné události, které tuto bývalou arcibiskupskou doménu zasáhly. Příbram se po uprázdnění arcibiskupského stolce stala královským majetkem⁵⁷ a velmi často pak měnila své majitele, kteří spíše než po prosperitě a úspěchu města toužili po zlepšení situace své vlastní. V této době právních nejistot lze považovat za velký úspěch rok 1497, kdy se konečně podařilo vymoci si na králi Vladislavovi II. Jagellonském⁵⁸ potvrzení privilegia z roku 1406 a navíc získat právo výročního trhu a právo svobodného vaření piva.⁵⁹

Časté střídání majitelů panství ale neprospívalo rozvoji a stabilizaci hospodářského a ekonomického zázemí města, zejména škodilo rozvoji hutnictví a hornictví v regionu.

Na konci 15. století se na rozdíl od hornictví dočkalo povznesení řemeslo soukenické, které mělo svou tradici v Příbrami již vybudovanou. Výrobky příbramským soukeníků se dostaly až do Lince.⁶⁰

Vezmeme-li v úvahu zavedené výroční trhy, které mají většinou velký vliv na obchodní střediska, která je pořádají, můžeme usuzovat, že na přelomu 15. a 16. století se situace v panství jevila více pozitivní. Přesto však ale po celé 16. století zůstávalo městečko malé a bohužel se v důsledku nevelké prosperity nikdy nezmohlo

Libštejně, který po dobu svého života bojoval na straně krále proti kališníkům. Od roku 1437 byl zvolen jedním ze šesti správců země.

54 Více J. ČÁKA: *Toulání po Brdech*, Praha 1986, s. 94 – 95.

55 J. ČÁKA: *Podbrdskem od městečka k městu*, Praha 1988, 212.

56 J. VELFL: *Příbram v průběhu staletí*, s. 26.

57 Do přímé královské správy se město dostalo na krátkou dobu v roce 1510. V roce 1513 bylo pronajato Janu z Komárkova. Více S. POLÁK: *Historický úvod*, s. 20.

58 Vladislav II. Jagellonský (1. 3. 1456 – 13. 3. 1516) byl původem z Polska. Roku 1471 byl korunován českým králem. Tento panovník vydal v roce 1500 zemský zákoník nazvaný Obnovené zřízení zemské, ve kterém se česká šlechta dočkala potvrzení svého výsadního postavení.

59 S. POLÁK: *Historický úvod*, s. 19.

60 J. VELFL: *Příbram v průběhu staletí*, s. 28.

na zděné hradby, ačkoli právo kamenného opevnění město získalo od českého krále Ferdinanda I. Habsburského⁶¹ v roce 1534.

Ve 30. letech přišlo do oblasti březohorského revíru velké množství hutníků a horníků převážně německého původu z oblasti Krušných Hor. Toho využívali majitelé města, kteří se i nadále velmi často měnili. Jedním z nich byl Jindřich Pešík, který na základě souhlasu krále Ludvíka Jagellonského⁶² z roku 1525 zavedl na Příbramsku jáchymovské horní právo, které se týkalo právních norem, povinností a svobod havířů. Toto potvrdil i jeho nástupce Jan z Vítence o rok později a přidal i práva nová, mezi které patřilo povolení pro nové osadníky usadit se v okolí těžby na dnešních Březových Horách.⁶³

Rok 1526 byl velmi důležitým mezníkem v dějinách celého českého království. Na český trůn usedl reprezentant habsburského rodu, nejsilnějšího rodu v Evropě, Ferdinand I. Habsburský. Tento panovník ihned započal s upevňováním své pozice ve státě s cílem narušit dosavadní stavovský systém a nahradit ho centrální orgány. Ferdinand I. jako reprezentant katolické víry musel čelit stále silícímu tureckému nebezpečí, proto potřeboval spolehlivé hospodářské zázemí. Daně do královské pokladny plynuly převážně z měst, proto se rozhodl podporovat jejich rozmach, a to hlavně v případě měst s báňskou činností.

Poměry v Příbrami upravil tento panovník třemi listinami,⁶⁴ ve kterých potvrdil platnost jáchymovského horního řádu, zavedení němčiny jako úředního jazyka na horách při důlní činnosti a dále musela být vedena horní kniha. Povolil také svobodný příchod a odchod, neomezené hledání ložisek rud a přislíboval osobní volnost havířů. Několika výsadami se pokusil pomoci měšťanům příbramským. Jako první potvrdil platnost majestátu arcibiskupa Zbyňka Zajíce z Hazmburka, šlechtě ve městě zakázal vařit pivo, dále rozšířil trhy o další dva dny a povolil ještě jeden trh týdně. Nařídil rovněž, aby zbytky od pálení stříbra a malá zrnka od půl lotu byly darovány obci

61 Ferdinand I. Habsburský (10. 3. 1503 – 25. 7. 1564) byl Habsburkem na českém trůně, kterého se dovolával na základě nároku své manželky Anny Jagellonské. V roce 1526 vedle české koruny získal i korunu uherskou. Od roku 1556 byl zvolen císařem Svaté říše římské. Byl zakladatelem středoevropské habsburské monarchie, která se rozpadla až v roce 1918. Během své vlády prosazoval princip centralizované moci, snažil se omezit politické pozice stavů. Byl zastáncem absolutismu, který se snažil prosadit stejně jako katolickou víru.

62 Ludvík Jagellonský (1. 7. 1506 – 29. 8. 1526) byl králem českým a uherským. Na český a uherský trůn usedl teprve v deseti letech, proto se mu také často říká „Ludvík dítě“. Vláda Ludvíka Jagellonského nebyla bohužel dlouhá, zemřel v bitvě u Moháče, kde se snažil zastavit postup Turků, kteří ohrožovali nejen jeho království, ale i zbytek Evropy.

63 Toto datum 8. 11. 1526 se uvádí jako počátek historické datace Březových Hor.

64 Tyto listiny byly vydány ve dnech 10. a 11. března a následně 30. dubna 1534. Více *Edice*, Vlastivědný sborník Podbrdská 11/12, s. 127 – 138.

jako pomoc chudým a na bohoslužby. V těchto listinách je také ono povolení k opevnění kamennými hradbami, které město nikdy nevyužilo. Tato privilegia umožnila městu hospodářský růst, ale situaci dlouhodobě zásadně neřešila. K ne příliš dobré situaci se 8. března 1560 přidal mohutný požár, při němž shořelo mnoho domů a zahynula řada lidí. Při požáru shořel i špitální kostel sv. Jana Evangelisty na předměstí, kde byly slouženy mše pro havíře z Jáchymovska. Tento kostel patřil vždy katolíkům, a to i v době husitských bouří, kdy byl první kostel sv. Jakuba v rukách kališníků.

Příbram tedy byla nucena žádat panovníka opět o pomoc se slibem, že získá-li určité svobody, bude ušetřené finance investovat do báňské činnosti. Maxmilián II.⁶⁵ obci privilegia dosud nabytá potvrdil a pohrozil „hněvem císařským“ každému, kdo by je chtěl porušit.⁶⁶ Měšťanům to však bylo málo a ze svých požadavků neslevili. Jednalo se jim především o mlýn na Příbramském potoce, který si pro sebe uzurpovala tehdejší majitelka panství paní Kateřina z Lokšan. Kateřině byl mlýn bez náhrady odebrán a město se tak mohlo soustředit na osvobození od určitých povinností a plateb. I přes nemajetnost začalo nakládat na hory, ovšem hrozilo, že toho zanechá, nebude-li jejich svobodám vyhověno.

Dne 20. listopadu 1579 nakonec na doporučení nejvyššího mincmistra udělil Rudolf II.⁶⁷ Příbrami titul královského horního města. Město bylo osvobozeno od robot s podmínkou, že ročně investuje nemalé částky do těžby. Listina byla trvale omezena výhradou, že panovník toto privilegium zruší, bude-li práce v dolech zastavena.⁶⁸ Naděje panovníka kladené na březohorské doly se bohužel ukázaly klamnými, jelikož nečekaně započal úpadek příbramské těžby vyčerpáním ložisek, technickými potížemi a nedostatkem financí. Práce v dolech však pokračovala nadále, až byl v roce 1607 v provozu jen jediný důl, a to z toho důvodu, aby panovník městu neodebral jeho výsady.

Příbramské hospodářství v 2. polovině 16. století nebylo naštěstí orientováno jen

65 Maxmilián II. (31. 7. 1527 – 12. 10. 1576) se rokem 1562 stal českým a o rok později králem uherským, římskoněmeckým císařem a arcivévodou rakouským. Oficiálně zůstal vždy věrný katolické víře, ale po celý život velmi sympatizoval s luteránstvím. V roce 1575 přislíbil Českou konfesi, která slibovala společné vyznání víry luteránů, utrakvistů a jednoty bratrské. Nikdy ovšem nebyla vydána písemně. Její platnost potvrdil až Rudolf II. v roce 1609 jako Majestát Rudolfa II.

66 Srov. *Edice*, Vlastivědný sborník Podbrdská 11/12, s. 138 – 140.

67 Rudolf II. (18. 7. 1552 – 20. 1. 1612) usedl 1576 na český a uherský trůn. V témže roce se stal císařem Svaté říše římské národa německého. Rudolf II. učinil z Prahy své sídelní město, kterým do té doby byla Vídeň. Rudolf II. je znám jako mecenáš vědy a umění. V roce 1608 byl svým bratrem Matyášem donucen vzdát se titulu markraběte moravského, arcivévodou rakouského a krále uherského. V roce 1609 vydal Majestát Rudolfa II., kterým potvrdil svobodné vyznání víry. V roce 1611 byl donucen vzdát se vlády ve prospěch svého bratra ze zdravotních důvodů. Více J. JANÁČEK: *Rudolf II. a jeho doba*, Praha 2003.

68 Srov. *Edice*, Vlastivědný sborník Podbrdská 11/12, s. 140 – 154.

na hornictví. Díky rozvoji obchodu, zemědělství a řemesla našetřila obec tolik peněz, že si v roce 1584 mohla od krále za 6000 kop míšenských koupit několik okolních vsí a tím položit základ vlastnímu panství, které spolu s tímto majetkem získalo i devět mlýnů, nový pivovar a čtyři rybníky.⁶⁹ Větší množství peněz obci umožnilo lepší péči o partikulární školu a literátské bratrstvo mohlo poříditi krásné graduály – ilustrované zpěvníky, které jsou dnes uloženy v okresním muzeu. Toto velice slibně se vyvíjející období nikterak nenarušila ani morová epidemie, která si během půl roku 1582 vyžádala na 600 lidských životů.

Dne 12. března 1611 se město stalo svědkem krvavých událostí, když kolem něj procházely oddíly pasovského biskupa Leopolda povoláného císařem Rudolfem II. Na cestě vedoucí brdskými lesy ku Praze se Pasovští střetli s ozbrojenými sedláky a konflikt skončil několika mrtvými na obou stranách.

Příbram i nadále zůstala věrna církvi kališnické, což se jí vymstilo s příchodem další války, tentokrát války třicetileté, který uvrhla obyvatele do dlouhé doby strádání. Město se již na počátku konfliktu přiklonilo na stranu protestantských stavů. Napětí mezi nekatolíky a katolíky vyvrcholilo 23. května 1618 pražskou defenestrací a poté sesazením reprezentanta katolické strany Ferdinanda II. a dosazením kalvína Fridricha Falckého.⁷⁰ Obě zneprátelené strany začaly verbovat, což se samozřejmě týkalo i Příbrami, která se podílela na odvozech ke stavovské armádě.

Poloha města při důležité trase ku Praze lákala k usazení vojáků, čímž region a obyvatelé velice trpěli. Vojáci, jak císařští tak i stavovští, se chovali jako dobyvatelé. Přestože Příbram stála na straně stavovské, byla v roce 1620 vydrancována právě jejími vojáky.

Po porážce stavů v bitvě na Bílé hoře u Prahy 8. listopadu 1620 byla Příbram odsouzena za účast v povstání ke ztrátě všech statků a odejmutí práv královského horního města. Již v roce 1622 se ale město přihlásilo ke katolictví a císař Ferdinand II.⁷¹ mu odpustil a listinou z roku 1628 potvrdil všechny dříve udělené svobody, ovšem

69 J. ČÁKA: *Podbrdskem od městečka k městu*, s. 214.

70 Fridrich Falcký (26. 8. 1596 – 29. 11. 1632) z rodu Wittelsbachů byl v roce 1619 zvolen českým králem. Po bitvě na Bílé hoře ovšem uprchl z Čech. Pro krátkou dobu jeho vlády se mu říká „zimní král“.

71 Ferdinand II. (9. 7. 1578 – 15. 2. 1637) byl český a uherský král, kterého ještě za svého života určil bezdětný král Matyáš. V letech 1619 – 1626 byl císařem Svaté říše římské z rodu Habsburků. Po smrti krále Matyáše (1619) byl generálním sněhem sesazen z českého trůnu, na který usedl Fridrich Falcký. Po bitvě na Bílé hoře se však mohl na trůn vrátit a započít s potrestáním stavů, které vyvrcholilo 21. 6. 1621 na Staroměstském náměstí popravou 27 českých šlechticů a měšťanů. V roce 1622 vydal tzv. Generální pardon, kterým omilostnil další účastníky povstání (mezi nimi byla i Příbram). Po potlačení povstání začal svou rekatolizační politiku a začleňování českých zemí do habsburské monarchie. V roce 1627 vydal Obnovené zřízení zemské, což byla ústava, která prohlásila české země

s omezením výsad pro katolíky.⁷² Měšťané ale byli nuceni ubytovávat císařské armády, a proto stále docházelo k ožebračování města. Mnoho obyvatel město raději opustilo a skrývalo se v brdských lesích. Vojáci mezitím pustošili a vykrádali jejich domy, v létě roku 1626 dokonce způsobilo vojsko slavného Albrechta z Valdštejna ve městě požár, při kterém vyhořel i kostel sv. Jakuba. V roce 1639 se město zachránilo před pleněním švédským vojskem výkupným ve výši 700 dukátů, bohužel však zanedlouho poté přitáhli k městu císařští a finančně vyčerpané město zcela vyplenili. Poté se Příbrami vojáci vyhýbali, ačkoli se bitva u Jankova v sousedním okrese Benešov neodehrála nikterak daleko. Až v posledním roce války 1648 bylo město vypleněno armádou generála Arvida Wittenberga. Švédové vtrhli do města, zcela jej vydrancovali a několik domů lehlo popelem.

Dne 24. října 1648, když byl uzavřen mezi válčícími stranami mír, se Příbram stejně jako většina měst a vesnic nacházela v katastrofálním stavu. Více než polovina domů (97 ze 168) bylo opuštěných, obyvatelstvo, které přežilo, bylo zchudlé.⁷³ Celé panství se potýkalo s hospodářskými problémy – hráze byly protrhané, pole neúrodná a kutiska rudy byla pronajímána, neboť samo panství nemělo co do nich investovat. Báňská činnost sice pokračovala, ale na svůj vrchol teprve čekala.

Změny nastaly i v životě náboženském. Proces rekatolizace se na Příbramsku projevil velice výrazně. Potvrzení svobod a privilegií roku 1628 se týkala jen katolíků, osoby jiného vyznání nesměly ve městě pobývat. Zkonfiskovaný majetek připadl panu Příbíkovi Jeníškovi z Újezda, prokurátoru v procesu s představiteli stavovského povstání, který do kraje přivedl jezuitu. Ti postavili v Březnici svou kolej a kostel sv. Ignáce. A právě jezuitům byla převedena kaple P. Marie na Svaté Hoře. Noví správci začali pořádat okázalé slavnosti, kázání a začali velmi zdařile s propagací tohoto poutního místa. Díky Svaté Hoře se zanedlouho Příbram stala úplně katolickým městem. Příliv poutníků poskytoval vítaný zdroj financí a byl i podnětem pro vznik nových řemesel, vznikaly například výrobky řemeslníků perníkářů, řezbářů či prstýnkářů. Zvláště rozšířeným oborem se stalo betléjářství. Jezuitské hospodářské podnikání se však často dostávalo do konfliktu s podnikáním obce. Měšťané v něm viděli konkurenci, a tak docházelo k častým roztržkám. Největší spor vedli o stavbu pivovaru na Svaté Hoře, který jezuité nakonec soudně vyhráli, ale pivovar zde nikdy

za dědičnou zemi Habsburků, zrovnoprávnila němčinu s češtinou v úředním styku, zaváděla absolutismus namísto dosavadního stavovského systému a povolovala pouze katolické vyznání. Obnovené zřízení zemské v českých zemích platilo až do roku 1848.

72 Srov. *Edice*, Vlastivědný sborník Podbrdská 11/12, s. 155 – 157.

73 Srov. S. POLÁK: *Historický úvod*, s. 26.

nepostavili.

Příbram byla malým a chudým městem, které se jen pomalu zotavovalo z útrap třicetileté války. Počátkem 18. století se ale městské hospodářství vymanilo z tísně převážně díky dobývání železné rudy.

Obyvatelstvo nebylo uchráněno ani před nákazami moru a černých neštovic, které si v letech 1680 – 1714 vyžádaly mnoho lidských životů. Příbramští nebyli ušetřeni ani stále rostoucích kontribucí na nové vleklé války vedené císařem Leopoldem I. Habsburským.⁷⁴ Tento císař prý dokonce v roce 1673 navštívil Svatou Horu. V důsledku válek, které císař vedl,⁷⁵ muselo město odvádět vysoké daně. I přesto byl ale v obci zaznamenán hospodářský vzestup. Město se díky neustálé těžbě železné rudy rozhodlo vyrábět drát, což svědčí hlavně o dobré kvalitě místního kovu. Příbram postavila svou vlastní huť, ale pro nedostatek dřeva v obecních lesích, které muselo město kupovat, se stala nevýhodnou a muselo ji pronajímat. Tím sice nabývalo menších zisků, ale zato se jednalo o stálý příjem do obecní pokladny, která se nacházela ve stavu velmi neutěšeném.

Novým impulsem ve společenském a kulturním životě byl rok 1732, kdy byla korunována původní soška P. Marie Svatohorské, kterou dle pověsti vyřezal první arcibiskup Arnošt z Pardubic. Tato okázalá slavnost si od té doby vybudovala silnou tradici, která měla pro město zejména ekonomický efekt.

Slibný hospodářský rozvoj byl opět přerušen válkou, nyní válkou o dědictví rakouské v letech 1740 – 1748, která měly zajistit vládu Marii Terezii.⁷⁶ Pragmatickou sankci, na jejímž základě usedla na trůn, ovšem neuznal kurfiřt bavorský Karel Albrecht,⁷⁷ který na svou stranu získal mocného spojence – Francii. Situaci navíc

74 Leopold I. Habsburský (9. 6. 1640 – 5. 5. 1705), původem z dynastie Habsburků, byl čtvrtým synem Ferdinanda III. V letech 1658 – 1705 byl císařem Svaté říše římské národa německého. O rok dříve se stal králem českým a uherským. Jako panovník habsburského rodu byl stoupencem absolutismu a katolictví. Vydal první robotní patent, který definoval vztah mezi poddanými a vrchností. Během svého života vedl několik válek.

75 Císař Leopold I. vedl během své vlády války s opoziční uherskou šlechtou, účastnil se válek o španělské dědictví a hlavně musel čelit tureckému nebezpečí, které bylo zastaveno roku 1683 u Vídně.

76 Marie Terezie (13. 5. 1717 – 29. 11. 1780) z rodu Habsburků byla arcivévodkyní rakouskou, královnou uherskou a českou. Na trůn usedla po smrti svého otce Karla VI. a na základě Pragmatické sankce, kterou vydal v roce 1713, v době, kdy neměl žádného syna a nechtěl, aby se říše dostala do rukou cizí dynastie. Byla první a jedinou ženou na českém trůně a jako žena Františka I. Štěpána Lotrinského, který byl v roce 1745 zvolen římským císařem, byla označována jako císařovna, ačkoli císařovnou nikdy nemohla být zvolena a nenechala se jí ani korunovat. Srov. V. L. TAPIÉ: *Marie Terezie a Evropa*, Praha 1998.

77 Karel Albrecht (6. 8. 1697 – 20. 1. 1745) patřil do rodu Habsburků. Neuznal Marii Terezii jako právoplatnou dědičku české koruny. Při průchodu českými zeměmi podporovaném francouzskými oddíly v roce 1741 se prohlásil českým králem. Korunován ale nebyl, protože korunovační klenoty byly uloženy ve Vídni. V lednu 1742 byl dokonce zvolen císařem (pod jménem Karlem VII.)

zkomplikoval pruský král Fridrich II.,⁷⁸ který v roce 1740 obsadil Slezsko – nejprůmyslovější část českých zemí.

Války přinesly obtíže spojené s ubytováním vojsk, mimořádnými odvody a také s dodávkami potravin a jiných zásob armádě. Od listopadu 1741 do poloviny roku 1742 procházely městem francouzské a bavorské oddíly pod vedením Karla Albrechta a poté vojsko rakouské. V říjnu 1743 prošlo Příbramí vojsko saské. Nejhůře se ale zachovalo vojsko císařské během tzv. sedmileté války v roce 1757, které se zmocnilo zásob pruských vojsk. Když se pro ně Prusové vrátili, město na oplátku vydrancovali a vynutili si 120 dukátů.⁷⁹

Válka dokončila úpadek příbramského železářství, jenž byl započat již dříve nedostatkem dřeva v obecních lesích a špatnými poměry na trhu. V železářském závodě neměl kdo pracovat, jelikož většina dělníků uprchla, aby se vyhnula odvodu na vojnu, a tak bylo v Příbrami železářství v roce 1765 ukončeno.

Další nemilosrdná rána osudu postihla zadlužené město v letech 1771 – 1772, kdy velká část Příbramských zemřela během morové epidemie.

V následujícím období se pozornost upřela opět ke stříbrorudnému dolování, které po dlouhé době vstoupilo do nové, slavné epochy. Tomu pomohly i mnohé reformy provedené Josefem II.,⁸⁰ které uvolňovaly cestu báňské a hutnické činnosti. Se záměrem vytvořit centralistickou říši bylo vytvořeno nové schéma báňské správy tak, že i zde se prosadil princip státní moci. Dávno vžitý způsob městské správy byl změněn roku 1784 zrušením mincmistrovského úřadu. Po reformě magistrátu v roce 1792 mohla být řídicí místa ve městě obsazována jen vzdělanými úředníky. Důležitou reformou byla i přestavba organizace báňských úřadů. V roce 1750 byly vytvořeny dva vrchní úřady –

závislým na Francii. Rakušané však dobyli Rakousy zpět a v roce 1742 obsadili Čechy. V roce 1744 přesídlil zpět do Mnichova, kde o rok později zemřel. Srov. M. HLAVAČKA: *Karel Albrecht: příběh druhého zimního krále*, Praha 1997.

78 Fridrich II. (24. 1. 1712 – 17. 8. 1786) byl pruský král z dynastie Hohenzollernů. Je považován za jednoho z největších vojevůdců v Evropě. Během své vlády povznesl Prusko na přední místo mezi evropskými velmocemi. Byl stoupencem osvícenského absolutismu. Navázal na správní, finanční a vojenský systém Fridricha Viléma I. V roce 1740 napadl bez vyhlášení války Slezsko. Jeho současníci mu dali několik přídomků, např. Starý Fritz nebo Hrobník.

79 Více S. POLÁK: *Historický úvod*, s. 32.

80 Josef II. (13. 3. 1741 – 20. 2. 1790) byl synem Marie Terezie. V letech 1765 – 1790 byl císařem Svaté říše římské národa německého a po smrti své matky (1780) se stal králem českým a uherským. Za svého panování provedl několik osvícenských reforem. V roce 1781 vydal toleranční patent, který zrovnoprávnil všechny křesťanské církve. V témže roce vydal i patent o zrušení nevolnictví, čímž bylo nevolnictví nahrazeno mírnějším poddanstvím a nadále byla zachována robota, takže poddaní byli vyvázáni z přímé závislosti na své vrchnosti. Mezi další reformy patřilo zrušení těch klášterů, které se nevěnovaly veřejně prospěšným činnostem. Za jeho vlády byl proveden soupis veškeré půdy jak poddanské, tak i panské, který vešel ve známost jako Josefinský katastr, který byl vytvořen pro rovné zdanění obyvatelstva. Srov. H. MAGENSCHAB: *Josef II. Revolucionář z boží milosti*, Praha 1999.

v Jáchymově a v Kutné Hoře. Toto schéma se změnilo až v roce 1814, kdy přibyl vrchní horní úřad i v Příbrami. Vše by se ale minulo svým účinkem, kdyby nebyla neustále zvyšována odbornost úředníků ve všech rovinách administrativy. Důležité postavení v této oblasti zaujala Příbram ale až v polovině 19. století.

Okamžitě se projevil řešení problémů základního vzdělání. V souvislosti se školskou reformou vznikla v městečku dvoutřídní škola, od roku 1789 byla rozšířena na školu trojtřídní triviální s povinnou školní docházkou. V roce 1837 byla rozšířena na školu hlavní.

V roce 1773 přinesla josefínská reforma i zrušení jezuitského řádu, a tak Svatá Hora spadla pod správu světských proboštů, čímž velmi poklesla návštěvnost tohoto místa a tím došlo i k omezení poutnického ruchu.

Mimořádné výdaje spojené s válkami proti revoluční Francii a Napoleonovi⁸¹ opět zatížily městské hospodářství. Část mužů, mezi nimi i havíři, musela naverbovat, obec byla nucena ubytovávat vojáky rakouské armády, které navíc v prosinci 1813 museli jejich ubytovatelé zdarma živit. V roce 1815 se Příbrami dostalo velké pocty v podobě návštěvy ruského cara Alexandra I.⁸² Údajně přespal na příbramském náměstí při své cestě na Orlík, kde navštívil vrchního velitele spojeneckých vojsk Karla Filipa ze Schwarzenbergu.⁸³

Po ukončení napoleonských válek došlo díky využití nejnovějších výsledků

81 Napoleon Bonaparte (15. 8. 1769 – 5. 5. 1821) byl francouzský generál, v roce 1802 se stal doživotním konzulem a o dva roky byl korunován císařem. Svě bývalé spojence (Rusko, Rakousko) porazil ve slavné bitvě „tří císařů“ v roce 1805 u Slavkova. Mírem s Rakouskem získal Bonaparte neomezený vliv v Itálii a Německu. V roce 1806 porazil i Prusko a z jeho záboru Polska vytvořil Varšavské knížectví. Změnil také mapu Německa. V roce 1806 zaniká Svatá říše římská národa německého a Napoleon zde vytváří Rýnský spolek. Nakonec byl k míru s Francií přinucen i Alexandr I. Situace se však postupně obracela v neprospěch Bonaparta, ten se však nevzdával a v očekávání na nový válečný konflikt stahoval své vojáky z okolních zemí a verboval nové. Napoleon se se svými vojáky postavil přesile rakouských, ruských a pruských vojsk v říjnu 1813 v tzv. bitvě národů u Lipska. Po prohrané bitvě byl odvezen na ostrov Elba do izolace. Na francouzský trůn usedl Ludvík XVII., který ale nebyl oblíben, čehož využil Napoleon pro svůj návrat. Roku 1815 se opět trůnu zmocnil. Na trůnu však pobyl pouze 100 dní, než byl donucen po prohrané bitvě u Waterloo v červnu 1815 abdikovat. Poté byl přinucen dožít na ostrově sv. Heleny jako britský zajatec. Více Z. MANFRED: *Napoleon Bonaparte*, Praha 1975.

82 Alexandr I. (23. 12. 1777 – 1. 12. 1825) v letech 1801 – 1825 ruský car, za jehož vlády došlo ke státnímu převratu, který sliboval liberálnější budoucnost, avšak toto povstání bylo carem potlačeno. Alexandr I. byl jedním z účastníků bitvy u Slavkova. Přispěl k porážce Napoleona v bitvě u Lipska a v roce 1815 v bitvě u Waterloo. Při Napoleonovu tažení do Ruska v roce 1812 vyhlásil Velkou vlasteneckou válku a Napoleona se tak podařilo vytlačit z Ruska poté, co přišel do předem vypálené Moskvy.

83 Karel Filip Schwarzenberg (15. 4. 1771 – 15. 10. 1820) byl rakouský šlechtic z rodu Schwarzenbergů, polní maršál a diplomat. Svou slávu si získal v bojích proti Napoleonovi např. v prohrané bitvě u Slavkova 1805, kdy naléhal na cara Alexandra I., aby s útokem ještě posečkal, ovšem neúspěšně. Po této bitvě byl poslán jako vyslanec do Francie, kde vystřídal knížete Metternicha. Měl zde dojednat sňatek mezi Napoleonem a Marií Luisou. Maršál Karel Filip pomohl k jeho porážce v bitvě u Lipska i následné bitvě u Waterloo.

vědeckého bádání a technických vynálezů k velkému rozvoji hutnictví a hornictví. Významnou úlohu ve zvyšování úrovně technického vzdělání sehrála Příbram a Březové Hory. Těžba stříbra, která dosud byla nepatrná, začala díky novým důlním metodám, zavedeným hornistrem Janem Antonínem Alisem,⁸⁴ rychle růst. V okolí města začaly vznikat nové šachty⁸⁵ a díky tomu do města přicházelo mnoho nových lidí, kteří zde nacházeli práci v báňském závodě.

Díky reformám J. A. Alise se mohlo dobývat z větších hloubek, lépe využít energetické zdroje hlavně vodních děl, dosáhlo se dokonalejšího odvodňování i kvalitnějšího zpracování rudy. Výsledky Alisových reforem se projevily hlavně během 19. století a konjunkturální proces trval téměř nepřetržitě 110 let.

Rozvoj hutnictví a hornictví umožnil městu vymanit se z dluhů, našetřit nějaké finance a pečovat tak o zlepšení vzhledu. Starý hřbitov u kostela sv. Jakuba byl zrušen a nový vznikl za městem, uličky byly rozšířeny, náměstí vydlážděno a namísto dřevěných domků, které v roce 1825 shořely, byly vystavěny nové kamenné domy.⁸⁶

S příchodem nových horníků, převážně Němců z Krušných hor, začal být ve městě posilován německý živel. Již v roce 1792 němčina zcela ovládla radnici a vedle češtiny se jí vyučovalo již v roce 1713 na městské partikulární škole. Když byla tato škola roku 1837 rozšířena na čtyřtřídní školu hlavní, němčina se stala jejím hlavním vyučovacím jazykem. Nově zřízená škola pořádala také veřejné hudebně literární akademie, a tak přispívala ke kulturnímu a společenskému životu, jehož střediskem se stala střelnice, kde byl v roce 1838 obnoven místní spolek tzv. ostrostřelců. V budově nové střelnice se nacházelo kasino a vystupovala zde při různých zábavách kapela hornická i kapela ostrostřelců. Tyto zábavy a okázalé církevní slavnosti činily z města pod Svatou Horou živé a rušné město.

Na počátku 40. let 19. věku se do popředí kulturního a společenského života dostala národně buditelská činnost, o níž se zvláště zasloužili příbramští kněží a spisovatelé. Mezi nimi byl i František Jabulka, který zde založil českou čtenářskou společnost. Ta byla sice krajským úřadem zakázána a její členové dání pod dohled, ale odběr českých knih i časopisů stále pokračoval. Stejně tak i pokračovalo pořádání

84 Jan Antonín Alis (11. 1. 1732 – 19. 9. 1801) měl v Příbrami nejprve funkci horního správce a hutníka, poté se stal horním správcem a členem báňské rady. Díky jeho novinkám se hutnictví a hornictví dostalo z krize a úpadku. Více <http://www.muzeum-pribram.cz/akce/09akce/09hpvt/alis.pdf> (6. 1. 2010).

85 1775 byl založen Vojtěšský důl, 1789 Anenská šachta, 1799 důl Jarošovka, 1813 Františkova štola, později přejmenovaná na šachtu Františka Josefa. Více S. POLÁK: *Historický úvod*, s. 34.

86 Jiný pramen uvádí, že požár vypukl o rok později, nikoli tedy v roce 1825, ale 1826. Srov. J. VELFL: *Příbram v průběhu staletí*, s. 54.

českých akademií, besed, divadel a koncertů. Změnil se i národností ráz města, který již nebyl takový jako na počátku 19. století. Němečtí havíři splynuli s českým obyvatelstvem a jejich děti se již považovaly za Čechy.

To se projevilo i v revolučním roce 1848. Ihned poté, co v březnu 1848 došla do města zpráva o konstituci, byla zde vytvořena Národní garda, ke které se připojili i uniformovaní horníci a členové spolku ostrostřeleckého.

O pražských událostech se Příbram dozvěděla zpětně od stále se zvyšujícího počtu uprchlíků. Vzápětí se město stejnou cestou dozvědělo o červnovém povstání a na popud MUDr. Cyrila Kampelíka,⁸⁷ který si vymohl u báňského ředitelství povolení, aby směli jít horníci revoluci podpořit, se shromáždilo asi sto dobrovolníků z Příbrami a okolí a vydali se Praze pomoci. Výprava se ku Praze vydala 16. června 1848, ale u Zbraslavi obdržela zprávu, že povstání bylo potlačeno a dobrovolníci se tak s neúspěchem vrátili domů. Někteří byli později vyslýcháni státními orgány.⁸⁸

Události roku 1848 a následující Bachův absolutismus přinesly důležité změny ve společnosti. Zrušením poddanství a zavedením nové správní organizace přestalo být město pozemkovou vrchností a stalo se střediskem vzniklého okresu a sídlem okresního úřadu a soudu.

V témže roce 1849 bylo otevřeno montánní učiliště, které od roku 1865 neslo titul báňská akademie.⁸⁹ Báňská akademie sídlila v budově dnešního Zámečku – Ernestinum a v roce 1894 získala titul vysoké školy. Báňská akademie byla o deset let později přejmenována na dodnes známou Vysokou školu báňskou v Příbrami, která byla do vzniku Československa v roce 1918 jediná v západní části říše. VŠB měla své sídlo v Příbrami do roku 1945, pouze s výjimkou uzavření vysokých škol nacistickou zvůli po 17. listopadu 1939. Její vznik a umístění v Příbrami nebylo náhodné, protože mohutný exploatační proces požadoval kvalifikované odborníky. Rozvoj a technická

87 František Cyril Kampelík (4. 11. 1805 – 8. 6. 1872) je považován za českého národního buditele, ale do paměti lidí se zapsal převážně jako iniciátor „lidového“ peněžnictví, tzv. „kampeliček“, což byly venkovské peněžní ústavy. F. C. Kampelík byl vystudovaný lékař, v roce 1843 dokonce získal ve Vídni doktorát, ale krátce poté se jako velmi horlivý vlastenec vrátil do Prahy. Účastnil se schůze ve Svatováclavských lázních a jako člen Svatováclavského výboru vyjednával s rozbourěnými dělníky. V červnu 1848 přišel do Příbrami a přemluvil několik horníků, aby šli Praze pomoci. Do Prahy ale nedošli, brány byly již obsazeny armádou generála Windischgrätze. Po porážce povstání musel na krátkou dobu emigrovat a po návratu v roce 1860 se pokusil kandidovat do zemského sněmu, ale bohužel neúspěšně. Poté se usadil na Královéhradecku, kde se věnoval své lékařské praxi a právě zde se začal zajímat o praktické problémy venkova. V roce 1861 vyšel jeho spis zabývající se „kampeličkami“, ale jeho plán byl v Čechách realizován až později, když byly v Čechách zakládány ústavy podle Raiffeisenových návrhů. Více J. NOVOTNÝ: *František Cyril Kampelík*, Praha 1975.

88 J. VELFL: *Příbram v průběhu staletí*, s. 59.

89 Titul učilišti udělil císař František Josef I.

přeměna revíru ve velkoprovoz se odrazila i ve výuce na VŠB. Je proto logické, že se profesori, docenti a asistenti rekrutovali z řad vedoucích pracovníků báňského podniku. Po dobu existence VŠB zde působila řada světově uznávaných pedagogů oboru montanistiky, např. František X. Zippe, Josef Hrabák, Josef Theurer⁹⁰ či František Čechura.⁹¹

Velkým přínosem pro kulturní život města byli studenti, kteří sem přicházeli z nejrůznějších částí Evropy. Ti vnesli do Příbrami atmosféru akademického města, na kterou město jen těžce zapomínalo. Jedním z nejnámějších zvyků, který se udržuje do dnešních dní je tzv. „skok přes kůži“ při přijímání nových studentů. Tento zvyk je dodnes každoročně pořádán Střední průmyslovou školou. Studenti VŠB mimo jiné hráli divadlo, pořádali přednášky, koncerty nebo besedy a také stáli u zrodu některých kolektivních sportů.

Teprve rok 1861, kdy se císař zřekl absolutismu a vydal tzv. Únorovou ústavu,⁹² umožnil trvalý rozvoj kulturně společenského života. Jeho střediskem se ve městě stala Měšťanská beseda, z jejíhož popudu vznikl v roce 1861 příbramský pěvecký spolek, jenž nese název Lumír, a který se v roce 1892 sloučil se ženským pěveckým spolkem Dobromila. Následujícího roku byla založena Tělocvičná jednota Sokol (dále TJS).

I pro hospodářský život nastala doba nebývalé prosperity. Příjmy do městské pokladny plynuly hlavně z důlní těžby a město je využilo převážně na zřizování nových škol. Nižší reálka byla v roce 1884 nahrazena reálným gymnáziem, které bylo o 21 let později, v roce 1905, rozděleno na gymnázium a reálku. V roce 1874 zde byl také založen učitelský ústav.⁹³

Město podporovalo hospodářské podnikání, jehož výsledkem byla úspěšná výstava Hospodářského spolku okresu příbramského v roce 1884, na níž vystavovalo

90 Josef Theurer (20. 11. 1862 – 7. 9. 1928) byl matematikem, technikem a také znalcem Bedřicha Smetany. V r. 1885 byl promován na Karlově univerzitě doktorem filozofie pro matematickofyzikální obor. O deset let později nastoupil na místo prozatímního docenta matematiky a fyziky na VŠB. V roce 1899 byl jmenován mimořádným profesorem a již v r. 1903 se stal prvním rektorem VŠB. Vedle VŠB se také plně věnoval svému největšímu koníčku – hudbě. Byl velkým propagátorem děl Bedřicha Smetany a nejen o něm několikrát přednášel nadšenému publiku. V roce 1899 mu byla nabídnuta pozice sbormistra příbramského pěveckého spolku Lumír-Dobromila. Více J. FRYŠ: *Dvanáct osudů dvou staletí*, Příbram 2008.

91 J. ČÁKA: *Podbrdskem od městečka k městu*, s. 226.

92 Únorová neboli Schmerlingova ústava byla vydána 26. 2. 1861 říšským ministrem Antonem von Schmerlingem. Jednalo se o realizaci říjnové diplomu vydaného panovníkem 20. 10. 1860, ve kterém František Josef I. přislíbil vládnout ústavně ve shodě se svými národy. Tato ústava zřizovala dvoukomorovou říšskou radu jako základní zákonodárný orgán monarchie. Únorová ústava platila do roku 1865, kdy byla její platnost pozastavena.

93 S. POLÁK: *Historický úvod*, s. 38.

úctyhodných 224 vystavovatelů.⁹⁴

Ještě před svým světovým prvenstvím z roku 1875 se město muselo vypořádat, stejně jako celá monarchie, s pruskou porážkou v roce 1866. Do tohoto konfliktu byla povolána i celá řada příbramských hutníků a horníků. Po porážce v bitvě u Hradce Králové 3. července 1866 a následné okupaci Čech pruským vojskem byla Příbram nucena „přijmout“ příslušníky vítězné armády, kteří s sebou bohužel přinesli i epidemii cholery, které podlehl velké množství obyvatel města.

Po této události se mohlo město opět věnovat svému vlastnímu rozvoji, který byl z větší části spojován s rozkvětem hornictví a hutnictví, jež v 2. polovině 19. století dosáhlo svého vrcholu. Do horního průmyslu byly zaváděny nejnovější poznatky, jako například parní pohon vodních děl, která jsou nutná pro těžbu z velkých hloubek dolů. Jedním z nejdéle používaných parních strojů, byl stroj vyrobený továrnou Breifeld – Daněk, který byl poprvé použit na dole Vojtěch v roce 1889 a svou činnost ukončil až v roce 1978, kdy byla těžba v revíru zcela ukončena.⁹⁵

A právě s využitím nejnovějších technologií v polovině 70. let 19. století překonala hloubka dolů tisícimetrovou hranici. V roce 1875 byl dosažen tento světový primát svislé hloubky šachtové jámy na dole Vojtěch. U příležitosti této události se v Příbrami konala velká oslava, již se zúčastnilo několik desítek významných osobností ze zahraničí a o které psaly všechny světové listy.⁹⁶ Těžba stříbra a olova v příbramském závodě tvořila v 80. a 90. letech 19. století 97,7% celé rakousko-uherské produkce.⁹⁷

Oslava příbramské těžby v těchto letech však zaznamenala pokles, jehož nástup urychlil velký důlní požár 31. května 1892, ke kterému došlo na 29. obzoru Mariánského dolu na Březových Horách. Při požáru se udusilo 319 horníků. Požár vznikl pravděpodobně hrubým porušením podmínek bezpečnosti práce a bohužel i tato událost se stala světovým primátem těchto let.⁹⁸

Vedle hornictví a hutnictví představovalo důležitý doplněk hospodářského života také zemědělství, domácí řemeslná výroba a od 2. poloviny 19. století i drobný průmysl a různé druhy řemesel, které byly spojeny převážně s existencí známého poutního místa. Svatá Hora přinesla rozkvět zejména perníkářství a cukrářství nebo také voskařství, jehož typickým produktem byly tzv. obětiny, které návštěvníci po zakoupení kladli

94 Více Kol. autorů: *Město stříbra a slávy*, s. 47.

95 J. VELFL: *Příbram v průběhu staletí*, s. 64.

96 Kol. autorů: *Město stříbra a slávy*, s. 46.

97 J. VELFL: *Příbram v průběhu staletí*, s. 66.

98 D. DOLEŽAL – J. VELFL: *Toulky Příbramskem*, Příbram 1994, s. 15.

k nohám Panny Marie Svatohorské s vírou v uzdravení či s prosbou o pomoc. Příbram také zaujímal dominantní postavení v řezbářském umění, výrobě hraček a obzvláště v betlemářství. Příbramské betlémy jsou dodnes o vánočních svátcích hojně navštěvovány turisty. Častými náměty řezbářských výrobků byly hlavně náboženské motivy a dále pak havíři. Mnohá řezbářská díla se nacházejí v okresním muzeu.

„Podbrdské Atény“, jak se městu pro jeho vysokou úroveň školství na přelomu století přezdívalo, se mohou pyšnit plejádou významných osobností kulturního života celostátního významu.⁹⁹

Na své rodné město nikdy nezapomněl významný překladatel a esejista Hanuš Jelínek.¹⁰⁰ Příbramské gymnázium studoval jako chovanec arcibiskupského konviktu během svého pobytu u babičky i katolický básník a prozaik Jaroslav Durych,¹⁰¹ ovšem za četbu zakázané literatury byl vyloučen. Další příbramský rodák – Quido Maria Vyskočil¹⁰² – se dokonce objevil jako hlavní postava první hry Osvobozeného divadla Vest pocket revue. Tématem jeho děl byl hlavně hornický život, který jako báňský akademik velice dobře znal. V meziválečném období maturoval na příbramském gymnáziu další významný literát – Jan Drda,¹⁰³ autor *Městečka na dlani* nebo povídky *Vyšší princip*. České vědecké poznání mezi oběma válkami obohatil vysokoškolský profesor všeobecných dějin Julius Glücklich, jehož práce byla násilně přerušena nacisty, kteří jej odvěkli do koncentračního tábora.¹⁰⁴

Příbramské školy navštěvovalo i několik výtvarných umělců, například sochař

99 J. ČÁKA: *Podbrdskem od městečka k městu*, s. 226.

100 Hanuš Jelínek (3. 9. 1878 – 27. 4. 1944) byl český básník, esejista, divadelní kritik a propagátor francouzské kultury. Jako překladatel přeložil do francouzštiny díla Karla Hynka Máchy nebo Karla Čapka a do češtiny naopak *Zpěvy sladké Francie*, které obsahují poezii a francouzské lidové písně z 15. až 18. století. Srov. J. FRYŠ: *Dvanáct osudů čtyř staletí*, Příbram 2008.

101 Jaroslav Durych (2. 12. 1886 – 7. 4. 1962) byl český prozaik, básník, dramatik, publicista, římskokatolický teolog a vojenský lékař. Lékařskou fakultu studoval na vojenské stipendium, a proto byl za 1. světové války nasazen jako lékař na frontě v Haliči. Během své vojenské kariéry dosáhl na hodnost plukovníka čs. armády. Za 2. světové války byl nucen žít v izolaci, jeho díla se nesměla vydávat, ale pod pseudonymem mu vyšlo několik článků v novinách.

102 Quido Maria Vyskočil (18. 10. 1881 – 14. 8. 1969) vlastním jménem Antonín Ludvík Vyskočil je autorem mnoha děl z příbramského, resp. havířského prostředí, ve kterém jako báňský akademik žil. Po studiích na gymnáziu odešel do Prahy na studium práv, ale po roce se do Příbrami vrátil a v roce 1905 absolvoval báňskou akademii. Je autorem románu z hornického prostředí *Stříbrné město* nebo povídkového souboru *Pochodeň*. Za svůj život napsal na šedesát románových a povídkových prací a též několik her a knih pro mládež. Srov. J. FRYŠ: *Dvanáct osudů dvou staletí*, Příbram 2006.

103 Jan Drda (4. 4. 1915 – 28. 11. 1970) byl český novinář a spisovatel, který ve svém díle mísil reálné prvky s prvky pohádkovými. Po maturitě odešel studovat do Prahy, ale studia na Filozofické fakultě nedokončil. Ve své povídkové sbírce *Němá barikáda* oslavoval bojovníky proti nacistické okupaci, a v jedné z nich, v povídce *Vyšší princip*, se nechal inspirovat i událostí na příbramském gymnáziu, která se přihodila po atentátu na Reinharda Heydricha. Asi nejznámějším dílem je *Městečko na dlani*, vypravující o poměrech v městečku Rukapán – Příbrami, které je známo z filmového zpracování z roku 1940. Srov. J. FRYŠ: *Dvanáct osudů dvou staletí*, Příbram 2006.

104 J. VELFL: *Příbram v průběhu staletí*, s. 70.

1. poloviny 20. století Václav Šára¹⁰⁵ nebo malíř, hudebník, skladatel a dirigent Příbramské filharmonie Jan Karel. Havířské prostředí a rodný kraj je také obsažen v díle malíře a grafika Karla Hojdena.¹⁰⁶ Po dva školní roky na počátku 20. století (1901/02 – 1903/04) studoval na báňské akademii český básník, jehož smrt je dodnes zahalena tajemstvím – František Gellner.¹⁰⁷ Ovšem asi nejznámějším rodákem je František Drtikol, po kterém je dnes pojmenována galerie umístěná v Zámečku – Ernestinu.

Významným prostředkem, který umožňoval prezentace děl autorů, byl místní tisk. Periodické tisky se v obci objevily již v polovině 18. století v podobě historických českých kalendářů, v němčině pak kalendářů zeměpisných, hospodářských nebo církevních. Nejstarší krajinský list, časopis Horymír, začal vycházet v roce 1871 a vycházel až do roku 1942, kdy ho zlikvidovali nacisté. Dalším rozšířeným periodikem byl sociálnědemokratický časopis Naše Obrana, který existoval do roku 1941. Mezi křesťanskou veřejností byl velmi oblíben list Spravedlnost vydávaný od roku 1906. Bohužel i tento časopis byl během nacistické okupace v roce 1942 zakázán a jeho poslední tiskař Jan Bejček skončil za účast v protifašistickém odboji na popravišti. Podobný osud potkal i redaktora časopisu Naše Obrana Josefa Svobody, který byl umučen v Terezíně.¹⁰⁸

S rozvojem škol byl silně spjat i vznik nových budov, na čemž měli významný

105Václav Šára (28. 11. 1893 – 17. 6. 1951) byl akademickým sochařem, jehož umělecký talent rozpoznali jeho učitelé již v útlém věku a doporučili mu v jeho zálibě pokračovat na vyšším stupni školství. Po maturitě na příbramském gymnáziu a po válce začal studovat Akademii výtvarného umění v Praze a po jejím absolvování v roce 1921 se v Příbrami věnoval své umělecké činnosti. Václav Šára by nejen nadaný sochař, ale i kreslíř a grafik, jehož dílo je možné v Příbrami dodnes obdivovat. Za zmínku stojí jeho pomník „Padlým synům Březových Hor“ z 1. světové války, který, ač na něm je zobrazen francouzský legionář, přečkal i nacistickou okupaci. Dále je také autorem tří soch na Svaté Hoře – Víra, Lásky a Spravedlnost nebo Jiráskova pomníku na motiv z Filozofické historie, kde Vavřena předčítá Lence Máj Karla Hynka Máchy. Na rohu radnice je dodnes umístěn znak města, který Šára vytvořil podle předlohy Karla Hojdena. Významná část jeho díla je spojena s hornickou tematikou, ale kupodivu ne s tou příbramskou. Mnohá jeho díla jsou umístěna na Mostecku a Kladensku. Více J. FRYŠ: *Dvanáct osudů dvou staletí*, Příbram 2006.

106Karel Hojden (1893 – 1975), český grafik, malíř a rytec, se narodil do hornické rodiny na Březových Horách. Bez podpory rodičů vystudoval Umělecko-průmyslovou školu i Akademii a ještě se dostal na studijní pobyt do Paříže. Stal se žákem Maxe Švabinského. Jeho dílo obsahuje několik stovek kreseb, leptů či litografií. Srov. J. FRYŠ: *Dvanáct osudů dvou staletí*, Příbram 2008.

107František Gellner (19. 6. 1881 – 13. 9. 1914) byl český básník, prozaik, karikaturista a ilustrátor, který je považován za jednoho z předních představitelů tzv. generace anarchistických buřičů. V letech 1905 – 1908 působil v Paříži, kde studuje malířství a poté odchází studovat do Drážďan, ale záhy se vrací zpět do Paříže. V roce 1911 začal pracovat jako karikaturista v Lidových novinách, kde působil do začátku 1. světové války. Po vypuknutí války narukoval do rakousko-uherské armády a byl odvelen na frontu v Haliči. Ještě téhož roku je prohlášen nezvěstným. Přesné datum jeho smrti není známo, proto se uvádí datum prohlášení za nezvěstného. Jeho nejznámějšími díly jsou básnické sbírky *Po nás ať přijde potopa* a *Radosti života*.

108J. VELFL: *Příbram v průběhu staletí*, s. 72.

podíl starosta Příbrami Karel Hail¹⁰⁹ a březohorský starosta Josef Šembera.¹¹⁰ Například v roce 1869 vyrostl v Příbrami první kamenný most nebo železniční stanice na trati Rakovník – Zdice – Protivín. V roce 1881 byla ve městě vybudována moderní nemocnice, která nahradila již nevyhovující městský špitál. Na základě Hailovy iniciativy došlo k výstavbě sirotčince a tzv. opatrovny v městských sadech.¹¹¹ Sociálním otázkám se také dostalo více pozornosti. V roce 1893 zde založil MUDr. Antonín Pokorný organizaci Červený kříž.

V 2. polovině 19. století se do města také vrátili Židé, kteří měli od 16. století zákaz osidlovat královská horní města, a tedy i Příbram.¹¹² V letech 1874 – 1875 vyrostla v Příbrami i židovská synagoga, která byla bohužel v roce 1967 zbourána a na jejím místě dnes stojí tržnice.

Počátkem 20. století se město neustále rozvíjelo a rozrůstalo. Nejlepším důkazem rozvoje je změna statutu báňské akademie, která byla v roce 1904 přejmenována na Vysokou školu báňskou v Příbrami. Pro její potřeby, které neustále narůstaly, byly postaveny nové, dodnes stojící budovy.

Příznivý rozvoj nejen Příbrami, ale i přilehlých Březových Hor zasáhly důsledky hospodářské krize z konce 19. století, i přesto však místní představitelé správy usilovali o zvelebení města, a to se značnými úspěchy. Velmi pravděpodobně tomu napomohla obliba poutí na Svatou Horu a zisk předního místa mezi zdejším drobným průmyslem a některými tradičními řemesly.

Paradoxem konce 19. století je fakt, že Březové Hory se dočkaly povýšení na královské horní město, a to i přesto, že dolování od požáru na březohorském Annenském dole¹¹³ pomalu upadalo.

Před 1. světovou válkou se navíc postavení místního obyvatelstva zhoršovalo, často docházelo ke stávkám a protestním akcím v důsledku militarizace Rakouska-Uherska a jeho expanzivní politiky, která vyvrcholila Velkou válkou v roce 1914, do které byl zavlčen téměř celý svět.

Pouhý den před vyhlášením všeobecné mobilizace, 25. července 1914, probíhala ve velmi stísněné atmosféře obav tradiční příbramská pouť s hornickou parádou. Mobilizační vyhlášku obdržel příbramský poštovní úřad 26. července 1914 okolo

109Karel Hail byl starostou v letech 1863 – 1864 a 1867 – 1893.

110Josef Šembera byl starostou obce Březové Hory v letech 1883 – 1901.

111J. VELFL: *Příbram v průběhu staletí*, s. 73.

112Jednalo se o nařízení Maxmiliána II. vydané v roce 1568. Toto nařízení nabylo v Příbrami platnosti v roce 1579, kdy bylo město povýšeno na královské horní město.

113Rok 1892.

14. hodiny odpolední.¹¹⁴ Mezi odvedenými vojáky bylo podle odhadů minimálně na 1000 mužů z celého okresu, z nichž více než polovina se již nevrátila domů.¹¹⁵

Život ve městě byl zcela podřízen válce. Doly sice vykazovaly zisk, ale na život obyvatel to nemělo žádný vliv, spíše naopak. Nejhorší pracovní podmínky měli právě hutníci, jelikož jich celá řada byla odvedena a do dolů tak museli fárat nevyškolení jedinci. Hutníci fárali i 12 hodin denně a pro nedostatek pohonných hmot a uhlí museli těžit ručně. Veliké problémy byly i s dopravou na povrchu, jelikož koně byli odvedeni pro armádní účely.

Od druhého roku války trpělo město stále větším nedostatkem potravin, oblečení nebo paliva, což často vedlo k tzv. hladovým stávkám. V průběhu celé války se museli obyvatelé vypořádávat s nejrůznějšími chorobami, neboť zde byl postaven lazaret pro raněné a invalidy. Vedle bídy a hladu postihla Příbram v říjnu 1918 epidemie tzv. španělské chřipky, na kterou umíralo i šest až sedm lidí denně.¹¹⁶

Již v počátku války se rakousko-uherský policejní aparát snažil potlačit sebemenší protirakouský odbojový náznak. V této souvislosti se hlavním terčem jejich zájmu stal Sokol, který byl 24. listopadu 1915 rozpuštěn. Jeho členové byli všemožně perzekuováni, představitelé Sokola dokonce zatčeni a tvrdě vyslýcháni.

Nejvíce Příbramských bojovalo za samostatnost v řadách čs. legií v Rusku. Zatím se podařilo zjistit účast více než 60 legionářů z Příbrami. Mezi legionáři byl i Augustin Syka, pozdější ředitel pošty, který byl za své vlastenecké smýšlení a hlavně jako člen obce legionářské zatčen gestapem hned 1. září 1939.¹¹⁷

Roky 1917 a 1918 probíhaly v obci patrně stejně jako v jiných městech mocnářství. Vlna hladových stávek a demonstrací proti drahotě a za ukončení války či za národní svobodu skončila 28. října 1918 pozdě odpoledne, kdy se město dozvědělo o porážce Rakouska-Uherska a vzniku samostatného československého státu. Podle dochovaných zpráv oslavy utichly až druhého dne. Euforii po pádu mocnářství však velmi rychle vystřídala tvrdá realita. Celá země se nacházela v katastrofálním stavu. Obchod byl zcela rozvrácen, oproti tomu černý obchod jen vzkvétal a výroba zcela zaměřená na válečnou produkci nebyla schopna se přeorientovat. Situaci paradoxně nepomohli ani navrátilivší se vojáci, kteří i doma museli nadále bojovat o holý život nejen svůj, ale i celé rodiny.

114J. VELFL: *Příbram v průběhu staletí*, s. 80.

115TAMTÉŽ

116S. POLÁK: *Historický úvod*, s. 43.

117J. VELFL: *Příbram v průběhu staletí*, s. 83.

Terčem útoků se velmi často stávaly sklady a obchody, a to převážně obchody a skladiště židovských obchodníků. Lidé věřili, že jsou plné zásob. Velké rabování neminulo ani Příbram. Asi dvacetičlenná skupina osob napadla dne 6. prosince 1918 několik obchodů a dokonce i byt majitelů skladu a obchodu tabáku, bratry Hermanny. Útočníci dokonce zaútočili i na přivolané milice, kterým se dlouhou dobu nepodařilo dostat situaci pod kontrolu. Takové rabování trvalo celý den a na pomoc příbramským milicím byli povoláni i vojáci z Prahy. Ti ale do města dorazili až v okamžiku, kdy zde již vládl klid.¹¹⁸ Tento incident byl nepochybně jedním z mnoha po celém mladém Československu.

V létě roku 1920 pobýval nedaleko Příbrami na hlubošském zámku prezident Tomáš Garrigue Masaryk, který během tohoto času několikrát navštívil nejen město, ale i přilehlé Březové Hory.

Pro doly stříbra a olova nebyla ale příznivá doba. Ceny těchto kovů klesaly. Báňské úřady se samozřejmě snažily nalézt způsob, jak se dostat do kladných čísel výnosu. Odstranily například ruční vrtání, zlepšily jak svislou dopravu v dolech, tak i dopravu na povrchu, začalo se dokonce s elektrifikací závodů a závody se v tomto čase dočkaly mnoha jiných zlepšení. Ovšem v těžbě nejbohatší rudy klesaly výnosy a roční ztráty se ani tak nepodařilo snížit.

V důsledku poklesu těžby se také pozastavil rozvoj města. V této době vznikalo jen velmi málo nových budov a v důsledku úbytku poutního ruchu se město začalo vyliďňovat. Možná i to byl jeden z důvodů, proč se stále více začalo uvažovat o přesunu VŠB z Příbrami do hlavního města, což požadoval profesorský sbor již v prvních týdnech samostatnosti.¹¹⁹ Nakonec k tomu nedošlo, avšak VŠB byla v Příbrami umístěna jen do roku 1945, kdy byla dekretem prezidenta republiky z 8. srpna 1945 přeložena do Ostravy.¹²⁰ Přeložení VŠB již ve 20. letech by mělo za následek nejen větší úpadek hospodářský, ale hlavně úpadek kulturní. Po převratu vznikla celá řada studentských organizací, a to nejen českých. Po válce zde totiž zůstalo i několik desítek studentů německých, kterým bylo umožněno VŠB dokončit a dokonce skládat zkoušky v německém jazyce. Město tak nabízelo svým obyvatelům kulturní a společenské vyžití i nadále. Velké oblíbené se těšilo nejen ochotnické divadlo, operety či hudebně vzdělávací

118Více J. VELFL: *Příbram v průběhu staletí* s. 85-86.

119Již v roce 1912 se objevil německý požadavek na přeložení VŠB do Ústí nad Labem, a to z důvodu založení VŠB v Krakově. Němci dokonce žádali rozdělení VŠB v Příbrami na školu českou a německou. Po vypuknutí 1. světové války bylo od tohoto záměru ustoupeno. Více J. MAJER: *Z dějin Vysoké školy báňské v Příbrami*, Příbram 1984.

120J. MAJER: *Z dějin Vysoké školy báňské v Příbrami*, s. 129.

přednášky Josefa Theuera a jeho hudebního spolku Lumír – Dobromila, ale do popředí se dostaly i organizace a spolky sportovní či turistické. Na Příbramsku se velké popularity dostalo trampování i skautingu, který si ve městě zachoval tradici do dnešních dnů.

V důsledku rozvoje dopravy se stále více dostávala do středu zájmu obyvatelstva celé ČSR Svatá Hora. Nejvíce poutníků přicházelo na Svatou Horu při tradiční červnové korunovaci Panny Marie Svatohorské. Příbram mohla turistům také poskytnout mnoho k dívání. Vedle krásné přírody to byly hlavně kulturně historické památky a památky technické.

I přes tyto příjmy se však situace nezlepšila a obec se stále více zadlužovala. Těžba byla nadále omezována a zůstávala pasivní přes veškerou modernizaci hutí a nové stavby ji podporující. Ve 30. letech se pracovalo již jen na třech dolech, jejichž hloubka však velmi zvyšovala náklady na jejich provoz.

Město i přesto pokračovalo ve snaze opatřit aspoň nějaké náhrady. V roce 1935 došlo ke stavbě kasáren a o dva roky později se ve městě usídlil 331. dělostřelecký pluk. Tento úspěch byl umožněn zvýšením zájmu státu o obranu ve stále se zhoršující politické atmosféře v celé Evropě.¹²¹

Většina obyvatel si již v tuto dobu uvědomovala potřebu budovat a zvyšovat obranyschopnost svého státu. Němými svědky tohoto úsilí jsou pozůstatky československé pevnostní linie nebo budova hangáru postavená vedle kasáren u Dolejší obory.¹²² Bohužel veškeré vojenské přípravy byly zcela zbytečné. Ještě před podepsáním Mnichovské dohody v noci z 29. na 30. září 1938 se v Příbrami, stejně jako v dalších městech republiky, konala generální stávka a manifestace¹²³ za odstoupení vlády,¹²⁴ avšak události již nedokázala zastavit. Mnichovská dohoda byla velmi hořkým soustem pro obětavé obyvatelstvo ČSR, které nedostalo ani šanci bojovat o svou vlast, ale 15. březen následujícího roku byl snad tím nejhorším dnem, který museli překonat. Okupační vojska mířila na Příbram směrem od Plzně a od Českých Budějovic. Město zažívalo stejně jako nově vyhlášený Protektorát Čechy a Morava černé dny své historie. Příbram jako univerzitní město velmi postihla tzv. „Zvláštní akce 17. listopad“, kdy byly zavřeny vysoké školy, a na 1200 studentů bylo posláno do koncentračního tábora. Tento osud postihl i 15 posluchačů VŠB v Příbrami.

121S. POLÁK: *Historický úvod*, s. 47.

122J. VELFL: *Příbram v průběhu staletí*, s. 99.

12322. září 1938.

124Předsedou této vlády byl generál Jan Syrový, jenž byl u vlády od 22. 9. 1938 – 4. 10. 1938 a poté 4. 10. 1938 – 1. 12. 1938, kdy byl vystřídán Rudolfem Beranem.

Město, ač nebylo válkou zasaženo přímo, muselo změnit svůj dosavadní způsob života. Teror nacistické zvěle si v celém regionu vyžádal na desítky obětí ne-židovského původu.

Ovšem ani válka nedokázala město zcela umlčet. Kultura a umění se zde provozovaly stále. Spolky pořádaly divadelní představení, komorní koncerty či výstavy, a to jen s tím rozdílem, že nyní je musely dopředu nahlásit a požádat o schválení konání. Pochopitelně, některé spolky byly zcela zakázány, např. Skaut, Sokol či Legionářská obec.

Již na počátku okupace se zde utvořilo několik odbojových skupin. V regionu se ustanovila odbočka Obrany národa (dále ON), vedle toho zde vyvíjela činnost tzv. učitelско-hornická skupina, která pracovala převážně na Březových Horách a také např. skupina „Oliver“ a další. Ani tyto organizace pochopitelně neunikly nacistické pozornosti a v listopadu 1943 zde bylo zahájeno jedno z největších zatýkání během celé okupace. Uvězněno bylo na 165 osob a 16 z nich se bohužel dočkalo konce nejhoršího, a to v podstatě v samém závěru války, v únoru 1945. Mezi popravenými byl i generál Alois Laub ze Sedlčan, přední představitel skupiny „Oliver“.¹²⁵

Příbramští nebojovali proti okupantům pouze na domácí půdě, ale i jako příslušníci československých vojenských jednotek v zahraničí. Mezi významné bojovníky patří např. Generál Richard Tesařík,¹²⁶ který se sice v Příbrami nenarodil, ale jeho rodina zde mezi dvěma válkami žila. Na východní frontě po bojích v Africe bojoval i generál Josef Khol, narozený ve Vysoké u Příbrami.¹²⁷

Mezi příslušníky zahraničních jednotek patřili např. dva členové Židovské

125J. VELFL: *Příbram v průběhu staletí*, s. 106 – 107.

126Richard Tesařík (3. 12. 1915 – 27. 3. 1967) byl významný čs. generálmajor a bojovník za svobodu proti nacistickému Německu. Již na jaře 1939 bojoval proti Maďarům na Slovensku a v létě téhož roku odešel do emigrace. Od roku 1942 je členem nově vzniklé čs. vojenské jednotky v SSSR. Bojoval v bitvě u Sokolova a po boji o Kyjev byl vyznamenán titulem Hrdina Sovětského svazu. Účastnil se i bojů na Dukle, kde byl těžce raněn. Po válce studoval na tankové akademii v Moskvě a do ČSR se vrátil až po Únorovém komunistickém převratu 1948. Ačkoli je v pozici ideálního důstojníka nové lidové armády, nedokáže situaci pochopit a stává se tak další obětí komunistického režimu z armádních řad. Je dokonce tři čtvrtě roku 1953 vězněn a je docela možné, že jeho titul Hrdina SSSR mu zachránil život a zajistil propuštění. O rok později převzal velení 13. tankové divize v Mladé Boleslavi. V roce 1959 odešel na studia Akademie generálního štábu SSSR, ale po šesti měsících byl za nevhodné chování vyloučen a propuštěn z armády. Po odchodu pracoval jako dispečer ČSAD a pustil se do studia práv, která ale pro podlomené zdraví nedokončil. Více J. FRYŠ: *Dvanáct osudů dvou staletí*, Příbram 2006.

127Josef Khol (22. 7. 1914 – 22. 9. 1944), generálmajor in memoriam byl čs. voják, bojovník a velící důstojník v bojích v Africe. Na počátku okupace se zapojil do vojenské organizace ON na Berounsku, ale musel uniknout do zahraničí, což se mu přes Slovensko, Maďarsko a Jugoslávii podařilo. Účastnil se bojů v Sýrii, Libyi a bojoval také u Tobruku. Po skončení bojů na africkém kontinentě se přesunul do nově vzniklé 1. čs. brigády v SSSR, se kterou se zúčastnil obléhání Kyjeva (listopad 1943) a také s ní bojoval v Dukelském průsmyku, kde bohužel padl. Srov. J. VELFL: *Grand, Generál Josef Khol ve světle vzpomínek*, Praha 1999.

náboženské obce v Příbrami Pavel Bor-Edelstein a jeho bratr Hanuš, jejichž rodina zahynula v koncentračních táborech, či Jiří Polák. Tito a samozřejmě i mnoho dalších bojovali na východní frontě, ale ani západní fronta nebyla ochuzena o účast Příbramáků. Na straně demokratického západu bojoval např. Jan Wiener nebo Miroslav Šoller. Po komunistickém převratu v únoru 1948 je bohužel čekal osud stejný jako mnoho jiných příslušníků československého protifašistického odboje.¹²⁸

Odboj neutichl ani po již zmíněném zatýkání v roce 1943, právě naopak. Občané se chopili činu a již 5. května 1945 po sedmé hodině ranní začali odstraňovat z budov německé nápisy a během tohoto dne se k moci dostal Revoluční národní výbor (dále RNV), který začal ihned organizovat život ve městě. Mezi prvními úkoly bylo zadržet kolaboranty a vyslat materiální pomoc Praze zmítané květnovým povstáním. Město také začalo v

yjednávat s místní německou posádkou o jejím odzbrojení a okamžitém opuštění města. RNV požádal o pomoc partyzány, kteří operovali v Brdech již delší dobu. Hlavní síly hitlerovců však odešly z města již před jejich příchodem pod velením kpt. J. A. Olesinskeho. Ti odzbrojili zbytek Wehrmachtu vyčkávajícího na místě dalších rozkazů.

Poblíž Příbrami, u obce Slivice u Milína,¹²⁹ se nacházela demarkační čára předem dohodnutá spojeneckými představiteli. Zde se 11. května, tedy již po uzavření míru v Evropě, střetla ustupující německá branná moc, vyvolávající časté konflikty s obyvatelstvem, s příslušníky partyzánského oddílu Smrt fašismu operujícího na Podbrdsku. Partyzáni za pomoci Sovětské armády německé vojsko definitivně porazili. Asi 3 hodiny po půlnoci, 12. května 1945, Němci opustili své pozice a kapitulovali.¹³⁰

Stopy, které zde válka zanechala, byly velmi hluboké a bolestivé. Příbram sice nebyla bombardována, ale i tak ztratila mnoho svých občanů na popravištích a koncentračních táborech. Téměř všechno židovské obyvatelstvo bylo brutálně zavražděno nebo umučeno.¹³¹

V říjnu 1945 proběhl lidový soud s kolaboranty a dva z nich odsoudil k trestu

128J. VELFL: *Příbram v průběhu staletí*, s. 109.

129Slivice u Milína se nachází asi 7 km jižně od Příbrami.

130O této události existuje několik publikací a článků, např. J. VELFL: *Příbramsko a konec 2. světové války*, Podbrdsko XII, 2005, s. 7-23; F. JANOVSÝ: *Slivice – svědectví*, Příbram 2005; J. VOSTÁREK: *Milín – Svědectví paměti*, Poděbrady 2005; A. VOŠAHLÍK: *Tam, kde skončila válka*, Příbram 2006; J. VELFL: *Slivice 1945*, Příbram 1995.

131Z celkového počtu Židů 189 (podle jiných zdrojů 220) jich válečná léta přežili a do města se vrátili čtyři. Srov. J. VELFL: *Památky Příbrami v obrazech*, Příbram 2008.

smrti. Ovšem již v listopadu 1945 byl ve městě zcela obnoven kulturní život. S prvními koncerty vystoupil i Příbramský dětský pěvecký sbor Antonína Vepřeka. Stejně jako město začalo žít kulturním životem, začal i život vysokoškolský, ale ten velmi záhy skončil. I přes mohutné demonstrace byla VŠB přesunuta do Ostravy.

Dne 26. května 1946 proběhly v zemi všemi očekávané volby, které v Příbrami skončily těsným vítězstvím KSC před Stranou lidovou a Stranou národně socialistickou.¹³²

Únorové události roku 1948 změnilы život po všech stránkách. Akční výbory odstranily z důležitých postů politicky nespolehlivé (nekomunistické) osoby, místní podniky byly znárodněny, některé podniky byly úplně zavřeny. Místní národní výbor sloučil všechny kulturní spolky a spolky tělovýchovné pod záštitu reorganizované organizace Sokol. Na podzim 1948 byl opět zrušen skauting, který přešel do ilegality nebo se schoval pod hlavičku Turistické organizace mládeže.¹³³

V roce 1950 byla komunisty pozastavena činnost řádu redemptoristů a Svatá Hora byla změněna na děkanský úřad. Redemptoristé se dočkali internace v táborech.

Od počátku 50. let se na mnoha místech v okolí začala dobývat uranová ruda, která se stala hlavním zdrojem rozvoje celého města. Záhy v okolí vzniklo několik desítek šachet, úpraven rudy a jiných pomocných hospodářských závodů. V březnu 1946 byly ve městě zřízeny Příbramské uranové doly, později přejmenované na Rudné a tuhové doly, které byly v roce 1958 opět přejmenovány na Rudné doly Příbram.¹³⁴

Výjimečné postavení podniku a možnost vysokých výdělků přilákaly do města mnoho pracovních sil, přičemž zpočátku se jednalo pouze o pracovníky přechodné. V roce 1957 způsobila úprava mezd a nová organizace závodu, že se zde začali pracovníci usazovat natrvalo. S tím pochopitelně souvisí i růst města, co do počtu obyvatel čtyřnásobný, a výstavba nových bytových jednotek.

Celá poválečná historie regionu Příbram je spjata s rozvojem hornictvím. Příbram se stala díky uranu městem s celorepublikovým významem, protože již za 2. světové války se stal uran významnou vojensko-strategickou surovinou.

Bohužel je poválečný vývoj města spojen i s táborem nucených prací Vojna¹³⁵

132KSC získalo 2243 hlasů, Strana lidová 2161 hlasů a Strana národně socialistická 1915 hlasů. Více S. POLÁK: *Historický úvod*, s. 49.

133Více k dějinám českého Junáka B. BŘEČKA: *Kronika skautského hnutí*, Brněnská rada Junáka 1999.

134J. VELFL: *Příbram v průběhu staletí*, s. 118 – 119.

135V letech 1947 – 1949 sloužil jako zajatecký tábor pro německé válečné zajatce, v období 1949 – 1951 se přeměnil v tábor nucených prací (TNP) a následně fungoval do roku 1961 jako vězeňské zařízení pro politické vězně. V jeho prostorách bylo vězněno několik bojovníků za svobodu za 2. světové války jako např. gen. Rudolf Pernický, gen. František Chábera, gen. Tomáš Sedláček, Rudolf Stránský

ležícím asi 5 km jihovýchodně od města, ve kterém se odsouzení podíleli na těžbě uranové rudy (dnes se zde nachází Památník Třetího odboje), a věznicí Bytíz, kam byli odsouzení po zrušení tábora Vojna přesunuti.

Hornictví prošlo od 2. světové války obrovským vývojem, především v mechanizaci, modernizaci technologie ražby a vyztužování. Velký úspěch slavili i důlní měřiči, díky nimž se zahájení ražby velmi urychlilo a jejichž zaměření bylo téměř stoprocentní. Stranou nestály samozřejmě ani stroje a důlní zařízení, které horníkům práci aspoň trochu usnadňovaly.

Snaha prezentovat výsledky výzkumů a bádání v oblasti montanistiky vedla v roce 1962 k položení základů tradice mezinárodního symposia s názvem Hornická Příbram ve vědě a technice, které i dnes patří každoročně k významným událostem města.¹³⁶

Uranová těžba pomohla městu v oblasti ekonomiky, ale kulturně mu spíše škodila. Z města zmizelo několik historických budov, např. lékárna U Bílého lva či židovská synagoga, zcela zbytečně v roce 1967 asanovaná. Asanace postihla téměř celé historické centrum, hlavně v Plzeňské ulici a na dnešním Rynečku u Příbramského potoka.

Výstavba nového města řešila především bytové otázky, protože do města stále přicházeli noví pracovníci a vedle sídlišť zde vznikla konečně i síť školských a zdravotnických zařízení, nové obchody nebo sportovní zařízení. Stranou stavebního ruchu nestála ani periferie města, kde vznikla pekárna, masokombinát a především národní podniky Hamiro, Praga a mnoho dalších. Pozemním komunikacím se bohužel takové pozornosti nedostalo, což město dodnes pociťuje jako velké negativum.

Spolu s novými budovami chytil nový dech i kulturní život. V roce 1959 byl otevřen Kulturní dům, kde své místo našlo nejen kino, ale i divadlo, které od roku 1969 spolupracuje s Památníkem Antonína Dvořáka ve Vysoké u Příbrami a které se tak stává hostitelem Hudebního festivalu Antonína Dvořáka, kde vystupují nejen domácí umělci.

Příbram se v roce 1968 stala jedním z klíčových měst, která se stala hlavním zájmem okupačních vojsk 21. srpna. Největším důvodem byla samozřejmě uranová ložiska, tím dalším bylo velitelství Západního vojenského okruhu, které ve městě sídlilo a pak také výcvikový prostor pro vojsko v Brdech.¹³⁷ První zprávy o okupaci země

nebo František Zahrádka, oba účastníci tzv. třetího odboje po roce 1948. Srov. F. BĀRTÍK: *Tábor Vojna ve světle vzpomínek bývalých vězňů*, Praha 2008.

136J. VELFL: *Příbram v průběhu staletí*, s. 127.

137J. ČĀKA: *Střední Brdy – krajina neznámá*, Praha 2003, s. 19 – 24; TÝŽ: *Podbrdskem od městečka*

vojsky pěti států Varšavské smlouvy¹³⁸ pronikly do Příbrami krátce po půlnoci z 20. na 21. srpna. Do Příbrami mířily sovětské jednotky 6. tankové armády generála Kožanova v síle tří tankových divizí a další dopravní útvary. První kolona intervenční armády dorazila 21. srpna v podvečer a zastavila v ulici Čs. armády pod vlakovým nádražím.¹³⁹ Po odmítnutí ubytovat jednotky v budově 6. ZDŠ, bylo vojsko umístěno v areálu stadionu U Litavky. Po následující dva dny do města proudila další část okupačních vojsk. Ani v Příbrami nebyla vojska vítána vřele a srdečně, od obyvatelstva se jim dostalo jen odmítání a pohrdání.

Vpádu vojsk do regionu využili vězni na Bytíze, kde již byli umístěni „pouze“ odsouzení za kriminální činy. Ti se vzbouřili ve snaze z vězení utéci. Podařilo se jim prolomit první drátěnou bariéru, ale dál se již nedostali, proto tábor zapálili a drancovali místní areál šachty. Tato vzpoura byla potlačena a nikomu se nepodařilo uprchnout.¹⁴⁰

Velký ohlas vyvolala i generální stávka Československého uranového průmyslu (ČSUP), jehož vedení vydalo prohlášení, ve kterém zastavilo dodávky uranu do SSSR a dále vyjádřilo věrnost Alexandru Dubčekovi.¹⁴¹ Generální ředitel ČSUP Ing. Karel Boček promluvil na náměstí k účastníkům stávky. Jeho projev byl ale nafilmován a nafotografován agenty SSSR a na začátku tzv. normalizace byl Boček souzen a odsouzen na 13 let do vězení, ale za zvláštních okolností se mu podařilo uprchnout a emigrovat.¹⁴² Generální stávka byla ukončena 29. srpna 1968, těsně před stažením vojsk z centra města na periferii, odkud definitivně odešla až v roce 1990.

Následující program tzv. normalizace představoval další vlnu perzekuce obyvatel. Lidé byli opět propouštěni ze zaměstnání, jejich dětem bylo zakázáno studovat a v některých situacích došlo i na zatýkání. Situace ovšem nebyla tolik

k městu, Praha 1988, Praha – Litomyšl 2001; TÝŽ: *Zmizelá Vltava*, Praha 1996; TÝŽ: *Obrázky z Podbrdská*, Praha 1997; TÝŽ: *Střední Brdy – krajina neznámá*, Praha 1998; TÝŽ: *Toulání po Brdech*, Praha 1999. V. CÍLEK, *Skalní tvary a zajímavé formy reliéfu středních Brd (VVP Jince)*, Praha 1991. V Brdech byla již v letech první republiky vybudována vojenská střelnice pro dělostřelce (1924 – 1930) a další druhy zbraní. Za druhé světové války 1939 – 1945 byla plně využívána nacistickou německou okupační armádou pod názvem „Truppenübungsplatz Kammwald“, která jí od r. 1940 dále rozšířila. V letech 1950 – 1952, jako i v celé v době komunistického totalitního Československa (1948 – 1989) byla ještě dále rozšířena tak, že jí za obětí – na oltář obrany vlasti – padly další lidská obydlí a lesní prostory. A tak se stalo, že ač je krajina středních Brd položena v samém nitru Čech, je pro většinu civilního obyvatelstva „zemí neznámou (nepoznanou) – Terra incognita“. Srov. E. KUŤÁKOVÁ, V. MAREK, J. ZACHOVÁ, *Moudrost věků. Lexikon latinských výroků, přísloví a rčení*, Praha 1988, s. 515, 53 T.

138Varšavská smlouva byla jako vojenský pakt v roce 1955, resp. 1956 podepsána státy tzv. východního bloku SSSR, Bulharskem, Maďarskem, Polskem, Rumunskem, Československem, Německou demokratickou republikou (1956). V roce 1968 z tohoto paktu vystoupila Albánie.

139J. VELFL: *Příbram v průběhu staletí*, s. 133.

140J. VELFL: *Příbram v průběhu staletí*, s. 135.

141TAMTÉŽ

142Srov. K. BOČEK: *Ani gram uranu okupantům*, Praha 2005.

dramatická jako perzekuce v 50. letech. Doba uvolnění ale skončila. Cenzura opět nabrala na síle a společnost byla denně masírována ideovými slogany jedné strany. Řada obyvatel volila raději odchod do zahraničí a ti odváznější se zapojili do ilegální opozice.

70. a 80. léta byla ve městě ve znamení již zmíněné asanace doprovázené stavbou nových budov a sídlištních částí.

Od 80. let se postupně začalo s utlumováním těžby, protože uranový průmysl znamenal velkou zátěž pro státní rozpočet, patrně způsobenou i zákazem prodeje uranu nesocialistickým zemím. K prolomení zákazu došlo až v roce 1989, ale to již byla těžba na Příbramsku téměř zastavena.

V letech 1978 – 1979 byl uzavřen březohorský revír, ale samotné Uranové doly Příbram ukončily těžební činnosti až v roce 1991, a to z hospodářských důvodů.

Po listopadových událostech 1989 proběhla transformace zdejší ekonomiky, která již není zaměřena jen na hutnickou a hornickou činnost. Od začátku 90. let došlo také k částečné modernizaci zástavby a pochopitelně i rekonstrukci historických památek, ve které se pokračuje do dnešních dnů. Velkou rekonstrukcí prošly svatohorské schody, které byly zcela zničeny a jejichž znovuotevření v roce 1993 se zúčastnila široká veřejnost.

Díky činnosti Okresního muzea Příbram a spolku Prokop, které společně pořádají každoročně tradiční Prokopskou pouť s průvodem a bohoslužbou, se na slávu hornictví nezapomíná ani dnes. Hornické muzeum Příbram je městu velkým přínosem. Díky jeho činnosti se pořádá například i rekonstrukce poslední bitvy u Slivice a v roce 2010 se poprvé konala i rekonstrukce průjezdu americké armády Březovými Horami. V roce 2006 se muzeu v rámci 10. mezinárodního Setkání hornických měst podařilo zrekonstruovat hornický vláček na Ševčínském dole.

Město i nadále zůstává významným poutním místem pro mnoho věřících z celého světa, a ačkoli je těžba zastavena úplně, památky na její minulost jsou ve městě patrné dodnes.

1.3. Svatá Hora

Na jihovýchod od Příbrami stojí na vrcholu kopce rozsáhlý raně gotický komplex nazvaný podle vrchu Svatá Hora. Tato lokalita je považována za jedno z nevýznamnějších poutních míst v Čechách a také za jedno z nejnavštěvovanějších.

Dějinné počátky tohoto místa jsou vykládány z pověsti o rytíři z rodu Malovců,

jehož prosby vyslyšela Panna Marie a zachránila ho před loupežníky. Rytíř Malovec proto na oplátku ve 13. století vystavěl na kopci kapli Panny Marie jako poděkování za její pomoc. Podle archivních pramenů byla Svatá Hora poprvé zmíněna v roce 1406, ovšem vystavena byla patrně již o několik let dříve. V té době patřilo panství Příbram pražskému arcibiskupovi Arnoštu z Pardubic, který zde trávil chvíle klidu a odpočinku, při kterém si krátil čas tehdy velmi populárním vyřezáváním. Údajně to byl Arnošt z Pardubic, kdo vyřezal z hruškového dřeva příbramskou sošky Panny Marie. Existují ale i další názory, např. podle Bohuslava Balbína¹⁴³ sošku Arnošt z Pardubic nevytvořil, nepopírá ovšem, že v jeho době byla uložena v arcibiskupském paláci a že se k ní arcibiskup modlil.

V době husitské byla soška odnesena katolickými horníky a uschována v dolech, čímž byla velmi pravděpodobně zachráněna před krádeží nebo zničením. Po husitských válkách ji pak opět přenesli do kostela sv. Jakuba na náměstí, protože na Svaté Hoře ji ještě nebylo kam uložit.

V 16. století byly kostel a kaple Panny Marie předány českým horníkům a právě ti sem sošku Madony přenesli. Čeští horníci toto místo získali proto, že do města přišli havíři z Krušných hor, kteří dostali kostel ve městě. V této době sloužila kaple také poustevníkům, kteří blízko ní žili a pečovali o ni.¹⁴⁴ Poustevníci kapli využívali až do 18. století, kdy císař Josef II. poustevny zakázal, chtěl tak poustevníky donutit k zapojení do pracovního procesu.

Důležitým letopočtem byl rok 1632, kdy na Svatou Horu přišel slepý kupec Jan Procházka, kterému se zdál sen o starci, jenž ho vybízel k návštěvě Svaté Hory a uctívání místní sošky. Jan Procházka ani nevěděl, kde se toto místo nachází, protože v této době měla Svatá Hora pouze lokální význam, ale kapli našel a po třech dnech pobytu se mu vrátil zrak. Jeho uzdravení bylo zkoumáno a uznáno jako zázrak.¹⁴⁵

O dva roky později našel Procházka na hoře pramen, který má léčivé účinky a téhož roku Svatou Horu navštívil i císař Ferdinand II.¹⁴⁶

Příbramští konšelé chtěli mít na hoře stálou duchovní správu a po dlouhém jednání se v roce 1647 rozhodli i přes odpor obyvatelstva předat místo jezuitům

143 Bohuslav Balbín (3. 12. 1621 – 28. 11. 1688) byl významný český historik, zeměpisec, pedagog a v neposlední řadě spisovatel a člen jezuitského řádu. Řadil se také mezi české vlastence a obhájce českého jazyka. Jeho hlavním dílem je *Rozprava na obranu jazyka slovanského, zvláště pak českého*. Během svého života napsal i několik spisů věnovaných mariánským poutním místům. Jedním z nich je *Diva Sancti Monti (Přepodivná Matka Svatohorská)* z roku 1665.

144 P. PÍŤHA: *Národní pouť na Svatou Horu*, Příbram 2005, s. 20.

145 J. VELFL: *Památky Příbrami v obrazech*, s. 10.

146 Ferdinand II. navštívil poutní místo i se svým synem Ferdinandem III. v roce 1646.

z Březnice. Na horu v této době přicházelo pro duchovní posilu mnoho poutníků, mezi nimiž byli i šlechtici, kteří se nezdráhali kapli financovat. Slávu svatohorské Panny Marie šířily a zvyšovaly duchovní slavnosti, kázání či vydávané obrázky a knížky. Pro stále neutichající příliv poutníků byla postavena kaple sv. Ignáce a sv. Františka Xaverského. Pro stavbu si jezuité pozvali významného italského architekta Carla Luraga. Po něm zde pracovali ještě Kryštof a Kilián Ignác Dientzenhoferové. Jezuité si získali náklonnost i mecenášů z jiných koutů země, kteří nechali dekorovat jednotlivé kaple, které po zasvěcení nesly jejich jména.¹⁴⁷ Tuto památku vyzdobili i vedle již zmíněných umělců např. sochař Jan Brokoff nebo malíři Karel Škréta a Petr Brandl.¹⁴⁸

Patrně i díky této výzdobě se místu dostalo pozornosti také v zahraničí a přicházelo sem tak množství poutníků z Bavor, Saska, Rakouska nebo Uher. Tyto návštěvy se staly pravidelnými a i díky tomu byla procesí stále okázalejší a slavnostnější. Pozornost byla věnována celému komplexu, ale pochopitelně největšímu zájmu se těšila soška Madony, která byla oblékána do stále vzácnějších, dražších a honosnějších šatů z různých krajů.

Součástí venkovního areálu místa jsou svatohorské schody vedoucí na Svatou Horu z Dlouhé ulice ve staré Příbrami. Schodů je přesně 365, jako je dní v roce, a poslední schod vede k hlavnímu oltáři. 1. zmínka o schodech je z roku 1658, kdy se jednalo o schody nekryté, 2. zmínka je z roku 1661. Se zastřešením se započalo v roce 1670 a zděné schody se počaly stavět v roce 1727.¹⁴⁹

Největším triumfem jezuitů se stala první korunovace milostné sošky Panny Marie dne 22. června 1732. Korunování mariánských soch je podmíněno důkazem, že u dané sošky došlo k nějakému zázraku, což bylo u Panny Marie Svatohorské prokázáno již o 100 let dříve.¹⁵⁰ Korunovační slavnosti, která trvala osm dní, se účastnilo nebyvalé množství poutníků.

V letech 1745 – 1751 došlo k dalšímu rozšíření kostela o trojici kaplí, které byly obezděny a probourány do kostela, čímž se svatyně zvětšila do dnešní podoby. Bohužel ale ani toto rozšíření nebylo schopno pojmout všechny poutníky, a proto chtěli jezuité dosáhnout rozšíření dalšího. K tomu již ale nedošlo, protože v roce 1773 byl jezuitský řád na příkaz Josefa II. zrušen a jezuité tak museli Svatou Horu opustit. Správa pak přešla do rukou proboštů, jelikož Svatá Hora byla povýšena na proboštví.

147 O přestavbách Svaté Hory píše např. Kol. autorů, *Svatá Hora*, Červený Kostelec; *Z dějin Svaté Hory*, 1947.

148 J. VELFL: *Památky Příbrami v obrazech*, s. 10.

149 Více *Z dějin Svaté Hory*, s. 40 a s. 45.

150 P. PÍŤHA: *Národní pouť na Svatou Horu*, s. 22.

V roce 1861 dostali Svatou Horu do správy redemptoristé – kněží Kongregace nejsvětějšího vykupitele, kteří zde působili do roku 1950, kdy byli internováni v táboře.¹⁵¹

Za jejich působení došlo k další opravě kostelní části, která dosud byla bez výzdoby. Další úspěch zaznamenali jen o dva roky později 1905. Papež Pius X. podepsal breve *Sacris aedibus* povyšující Svatou Horu na baziliku minor a ta tak získala pro poutníky výsady obdobné chrámům v Římě.¹⁵²

Celý poutní areál vyžadoval v průběhu věků soustavnou péči, během které bylo několik kaplí zbořeno. K velkému neštěstí došlo v roce 1978 během mohutného požáru, který zničil střechu kláštera, proboštství, věž s hodinami a Mnišskou a Plzeňskou kapli. S následky tohoto neštěstí se Svatá Hora potýkala mnoho let.

Během 1. světové války byla Hora nucena přijímat uprchlíky z celé Evropy a poskytovat jim jak duchovní tak i materiální pomoc, ale všeho se jim dostávalo velmi málo. Navíc v důsledku špatné hygieny propukaly choroby, které situaci ještě více ztěžovaly. Při zabírání všeho potřebného pro válečné účely byly naštěstí svatohorské zvony zachráněny, to se bohužel nedá říci o jiném zařízení.

Po osvobození byla Svatá Hora nečekaně obklíčena četnictvem, protože někdo prohlásil, že redemptoristé rozkrádají majetek, který chtějí ukrýt ve Vídni. Vše se ale vysvětlilo jako incident vzniklý pro nechuť ke katolické církvi, kterou byla zasažena celá nová republika.

V meziválečné době se místu dostalo velkého stavitelského rozmachu. Vzniklo zde nové prostranství s novými sochami od příbramského sochaře Václava Šáry a byly zde postaveny obchůdky s poutním zbožím.

Za 2. světové války procesí na Svatou Horu neustala, spíše se stala jakousi revoltou vůči okupantům a jediný rozdíl od doby míru byl ten, že se musela hlásit před konáním na místní hejtmanství a musely být pozměněny modlitby. Po květnu 1945 se situace z roku 1918 naštěstí neopakovala, ač by se dala očekávat. Bylo tomu tak patrně proto, že bylo známo, jak statečně se redemptoristé za okupace chovali. Po únoru 1948 však zábrany padly a o dva roky později byli mniši vyhnáni a umístěni do internačního tábora. Komunisté chtěli dokonce na Svaté Hoře postavit divadlo, naštěstí k tomu však nedošlo.

Připomínkou politického útlaku církve je vysoký kříž postavený k památce

151 J. VELFL: *Památky Příbrami v obrazech*, s. 11.

152 P. PÍŤHA: *Národní pouť na Svatou Horu*, s. 22.

pátere Toufara,¹⁵³ který se nachází na konci Křížové cesty. Páter Toufar se stal symbolem obětí zvláště komunistické diktatury a útlaku.

Po pádu komunismu v roce 1989 se mohou znovu konat svatohorské svátky a 24. března 1990 se sem vrátili i redemptoristé, kteří ji spravují dodnes.¹⁵⁴ Od té doby se Svaté Hoře dopřává mnoho pozornosti, což jí pomáhá hlavně s opravami a restaurátorskými pracemi původních nástěnných maleb.

Od roku 1995 je Svatá Hora vedena jako národní kulturní památka, kde v roce 2005 celebroidal bývalý primas český, kardinál Miroslav Vlk. Této slavnosti se účastnilo mnoho zahraničních poutníků, kteří sem v současnosti opět nacházejí cestu.

1. 4. Březové Hory

„Vrch vidím Březový, v něm žuly stříbra.

Kdo hledá, najde bohatství.

I soused od západu, zván i nezván,

chtít bude kov, v němž vláda je.

Vy chraňte se, ať z darů vaší země

vám pouto sluhů neskuje.“¹⁵⁵

Důlní činnost je v obci Březové Hory doložena již v polovině 13. století a patrně do této doby lze umístit i počátky této osady na okraji Příbrami. Rozmach hornické činnosti v 1. polovině 16. století přivedl do lokality německé havíře z Krušných Hor. Toho využil pan Jan z Vitence a v roce 1526 nově přichozím potvrdil jáchymovská práva, udělená osadě o rok dříve,¹⁵⁶ a přidal i povolení usadit se v okolí těžby. Jako počátek datace Březových Hor se uvádí datum 8. listopadu 1526.

Tato obec měla částečnou samosprávu a podléhala hornímu právu. Havíři se od 1. poloviny 16. století sdružovali v hornické bratrstvo. V roce 1530 osada získala pečeti dlo a byla spravována mincmistrem a radou starších. V 50. letech 17. století měla

153 Josef Toufar (14. 7. 1902 – 25. 2. 1950) byl československý římskokatolický kněz, který byl 28. 1. 1950 obviněn ze zinscenování tzv. čichoštského zázraku. Podle svědectví se měl během bohoslužby pohybovat kříž ze strany na stranu. Tato událost se rychle šířila mezi lidmi, takže neunikla pozornosti Státní bezpečnostní složce, která Toufara zatkla, během výslechu několikrát zbilá a donutila přiznat se nejen k pohybování křížem, ale i k zneužívání malých dětí. Na následky zranění páter zemřel a je dokonce pohřben pod jiným jménem, aby se z jeho hrobu nemohlo stát poutní místo. Po roce 1989 byla prokázána nepravost těchto doznání.

154 P. PÍTHA: *Národní pout' na Svatou Horu*, s. 24.

155 A. JIRÁSEK: *Staré pověsti české*, Praha 1959, s. 36-43.

156 Více *Edice*, Vlastivědný sborník Podbrdská 11/12, s. 124 – 127.

osada již 20 domů a na tomto počtu zůstala po několik dalších let, jelikož těžba byla jen skromná a osada i proto byla spíše pokládána za předměstí Příbrami, s čímž ovšem místní nesouhlasili.¹⁵⁷

Když Příbram v roce 1579 získala titul horního královského města, byla jí přiznána i soudní pravomoc nad horníky, ovšem s výjimkou horních záležitostí, jejichž posuzování náleželo hormistrovi a mincmistrovi. Město se stále snažilo osadu spravovat, ale dařilo se mu v tom stále méně, až časem vykonávalo nad osadou pouze pravomoc trestní a civilní včetně agendy gruntovních knih. Dále dohlíželo na správu obecního jmění a školy. V důsledku takto rozdělené správy docházelo k častějším sporům, které vyvrcholily odebráním úřední knihy a pečeti příbramskými konšely. Ti se ale záhy vyměnili a nově usnesení obojí opět v roce 1688 osadě vrátili. Spory ovšem neustaly, a proto mincmistr v roce 1760 vymezil městu přesné kompetence. Přiznal Příbrami pravomoc nad horníky a horními úředníky v civilních záležitostech. Toto ustanovení se týkalo pouze těch, kteří nebyli měšťany nebo poddanými města.

Na konci 17. století měly již Březové Hory vlastní vězení a na počátku následujícího století podepisovalo svoje písemnosti „Obec a knopšoft vrchu Březového“.¹⁵⁸

V letech 1719 – 1739 si obec vybuodovala vlastní kapli sv. Prokopa.¹⁵⁹

V roce 1772 byla otevřena příbramským horním úřadem škola, původně pouze pro děti havířů, ale postupně se stala školou i pro ostatní děti.

V roce 1798 došlo k předání jurisdikce do rukou horního úřadu. Stalo se tak i přes odpor Březohorských, ale rychtáři bylo ponecháno vedení pozemkové knihy, posuzování jednoduchých právních záležitostí a vedení obecní i kostelní pokladny.

V této době začínal druhý největší vzestup těžby a v průběhu několika desítek let byly otevřeny doly nové.¹⁶⁰ Březohorský revír byl ale i nadále velmi chudý a neprospívala mu ani blízkost města, které mu znesnadňovalo obchod a styky s okolím. Snaha o samostatnost obce vyvrcholila v roce 1846, kdy obec odeslala císaři spis

157 S. POLÁK: *Historický úvod*, s. 81.

158 S. POLÁK: *Historický úvod*, s. 82.

159 O kostelu sv. Prokopa se píše „*Výšina, na níž stojí kostelíček sv. Prokopa, byla vždy místem posvátným. 1579 zde stála zvonice, 1709 byla ale tato zvonice větrem povalena, ale ještě téhož roku byla horníky znovu postavena. V roce 1733 byla kaple sv. Prokopa posvěcena a od té doby sem byla každým rokem o svatém Prokopu konána procesí, aby zde pod lipami mohla být sloužena mše. Věští na sv. Prokopa na Hory procesí, kázat zde a mít zde mši svatou, bylo jednou z povinností příbramského děkana. Tato povinnost mu přestala v roce 1879, kdy se Hory osamostatnily, ale i potom se tento zvyk udržel, až do roku 1897, kdy zanikly na čas hornické parády. Tato povinnost pak byla obnovena v roce 1936 a od té doby trvá dodnes.*“ Více in: *Ročenka spolku pro vnitřní úpravu hornického kostela sv. Prokopa na Březových Horách.*, 1940.

160 Nejstaršími doly je důl Anna, Vojtěch a Prokop.

se žádostí o povýšení na královské horní město, bohužel neúspěšně.

Skutečné samostatnosti se Březohorští dočkali až po událostech roku 1848, kdy v celé zemi došlo k velkým změnám ve správě. Teprve se zrušením poddanství byla zrušena správa Březových Hor magistrátem města a byla stanovena katastrální hranice.¹⁶¹ Městečko dosáhlo práva na čtyři výroční trhy a posílila i kulturní činnost, i když nebyla trvalá. Byl zde založen čtenářský spolek, který trval do roku 1854, o sedm let později byl ale opět obnoven. V roce 1875 byl založen divadelní spolek ochotnický a v roce 1889 čtenářská beseda „Slovan“.¹⁶² Postaráno bylo také o duchovní život Březohorských, kteří si ve stejném roce postavili nový kostelík sv. Vojtěcha na místě dnešního náměstí J. A. Alise pojmenovaném po významném mincmistrovi.

Již v předchozí kapitole jsem se zmiňovala o zavádění nových technik do těžby rud, ale ani v této době nebyla hornická obec bohatá, protože jí nenáležel žádný podíl z výnosu těžby, který plynul městu. Ovšem i tak mají Březové Hory své světové prvenství v hloubce 1000 metrů z roku 1875 a bohužel i jedno prvenství smutné z doby o 17 let pozdější, kdy došlo k požáru na dole Anna, při kterém zahynulo 319 horníků, z toho 79 Březohorských.¹⁶³

Situace sociální se po této události ještě více zhoršila. Dobové noviny sice píší o spokojených a šťastných dětech havířů, ale najdou se i takové, které se nebojí odhalit skutečnost a píší pravdu o potrhaných a hladových dětech prodávajících pamětní minci z roku 1875 po svém mrtvém otci.¹⁶⁴

Paradoxem je, že se městečko na konci 19. století konečně dočkalo titulu královské horní město. V roce 1897 mu ho udělil císař František Josef I., i když se zde již téměř netěžilo. Mnoho havířů přišlo o práci v dolech, a tak obdělávali alespoň svá malá neúrodná políčka a jejich ženy a dcery si přivydělávaly šitím rukavic. Hrozbu chudoby se jim ani přesto zlomit nepodařilo. Je proto logické, že zde sílily socialistické názory, které dokonce pomohly drtivě porazit stranu lidovou v roce 1907 (po odštěpení strany komunistické v roce 1921 a následných volbách o dva roky déle ovšem o své hlasy přišla a vyhrála opět strana lidová).¹⁶⁵

Na přelomu století městečko stále bojovalo s bídou, ale i přesto se snažilo oživit společenský život divadelními představeními nebo koncerty hornické kapely. V roce 1896 zde byla založena jednota Sokol konající vedle své tradiční tělovýchovné činnosti

161 J. ČÁKA: *Březové Hory*, Příbram 1979, s. 6.

162 S. POLÁK: *Historický úvod*, s. 83.

163 TAMTÉŽ, s. 84.

164 J. ČÁKA: *Březové Hory*, s. 8 – 9.

165 S. POLÁK: *Historický úvod*, s. 86 – 87.

i výlety a pěvecké koncerty.

Březových Horám situaci ještě více zkomplikovalo vypuknutí 1. světové války, kde padlo 134 březohorských mužů, kteří po sobě zanechali ženy a děti, které se staly v malé obci většinovým obyvatelstvem.¹⁶⁶

Převrat v roce 1918 umožnil alespoň kulturní rozvoj. V poválečných letech bylo založeno několik spolků a byla zde dokonce otevřena obecní knihovna a biograf. Hospodářská situace byla však stále stejná a jediným malým úspěchem bylo založení továrny na hračky v roce 1919, které ovšem nemohlo přinést zlomové zlepšení.

Dne 24. září 1920 navštívil Březové Hory Tomáš Garrigue Masaryk a pronesl na náměstí projev, ve kterém odmítl ruský model socialismu a poté se vydal na prohlídku dolů Anna a Vojtěch a seznámil se s jejich provozem.¹⁶⁷

Březové Hory se v meziválečné době stávaly stále tišším místem, jelikož počet obyvatel se neustále snižoval. Mladí lidé odcházeli za prací do jiných měst a bohužel s jejich odchodem ustal i stavitelský ruch, který ovšem nikdy nedosáhl takové úrovně jako ve městě. Jedinou výjimkou, která zde před 2. světovou válkou byla postavena, je stavba sboru církve českobratrské v roce 1936.

Okupace zasáhla Březový vrch stejně hluboce jako Příbram. Březohorští havíři se účastnili i manifestace ve dne 22. září 1938 a i zde se utvořilo několik ilegálních skupin bojujících proti okupantům. Nejvýznamnější skupinou je patrně skupina učitelско-havířská, kterou velmi postihlo již zmínění velké zatýkání v roce 1943. Havíři byli pro odbojáře velmi cenní, protože měli přístup k dynamitu, který dodávali i do okolních organizací.

Dne 7. května 1945 mohli obyvatelé Březových Hor přivítat osvobozenou americkou armádu, která na žádost představitelů projela i městem ve snaze uklidnit vojáky SSSR.

Poválečná historie je spojena opět s hutní činností. Březohorský revír měl v rámci Rudných dolů Příbram velmi významnou úlohu. Po válce byly zcela zrekonstruovány jámy Marie a Ševčínská a opravy se dočkal i Prokop, tedy tři nejvýznamnější doly v revíru, a byly zde vykopány i jámy úplně nové. V roce 1966 slavily Březové Hory další světový primát, tentokrát jako první dosáhly hloubky 1600 metrů.

V roce 1953 ztratily Březové Hory svou samostatnost. Město se totiž spojilo

166 J. VELFL: *Příbram v průběhu staletí*, s. 80.

167 TAMTÉŽ, s. 88.

s Příbramí v jediný a jednotný správní celek.¹⁶⁸

Ve zdejším revíru se těžilo do roku 1979, kdy byla těžba definitivně zastavena a byla zahájena etapa likvidace a řešení následků hornické činnosti, sociálních a zdravotnických problémů a správy zbylého majetku dolů. Tato činnost byla rozšířena ještě o správu kulturních a technických památek, které se dodnes nepřetržitě věnuje město Příbram ve spolupráci s Hornickým muzeem na Březových Horách. To je největší svého druhu v ČR a úspěšně se snaží zde vybudovat skanzen. Společně se spolkem Prokop také organizuje největší slávu horníků – Prokopskou pouť konanou každý rok dne 4. července.¹⁶⁹

Březové Hory si dodnes uchovaly svou tradiční hornickou tvář a jsou jakousi oázou klidu v jinak rušném městě.

168J. ČÁKA: *Březové Hory*, s. 9.

169J. VELFL: *Příbram v průběhu staletí*, s. 137.

„Pozdrav domova.

Do vlnobití života, do ruchu denních radostí i bolestí, do shonu a práce všedních dnů posíláme Vám, drazí krajané, pozdrav z domova. Jaké je to kouzelné slovo právě dnes. Domov! Zapomeneme na všechno, přestáváme žít přítomností a v naší duši počnou hrát svoji krásnou, ničím nezkalenou píseň, vzpomínky. Domov! Rodný kraj! Nad tím jako zářící koruna Svátá Hora, u její paty klečící Příbram a nad ní v háji bříz kostelíček svatoprokopský, pod nímž šachty spínají své ruce a u nich město havířů, kdysi slavné stříbrné město – Březové Hory. A nad ním dumává Třemošná v pásu brdských lesů, pod nimiž stuleny vesničky Podlesí, Orlov, Lazec, Kozičín, Bohutín, Žežice, Zdaboř, u něž osada mrtvých, kde tlí kosti těch, jež jsme měli rádi.

A v tom kraji zasněném a zadumaném, v tom kousku naší drahé české země, byl náš domov. Zde vyrostli jsme v lásce matčině a starostech otce, zde v těch kostelích jsme se učili Boha znát, zde škola, kde nás učili milovati svůj jazyk, národ a vlast. Zde náš domov, kde naučili jsme se milovati život a práci, jež dala základ naší vlastní rodině.

Zde základ našeho dnešního života, naší síly a vytrvalosti. A ten starý, pravý domov Vás pozdravuje a zalétá s Vámi v to nejkrásnější jeho místo, do stínu kostelíka sv. Prokopa, k těm starým věkovitým lípám, do milého sadu a tam s Vámi touží po té staré havířské slávě, po tom rudou stříbrného města, po tom všem co bylo a nevrátí se zpět...“¹⁷⁰

170 Ročenka spolku pro vnitřní úpravu hornického kostela sv. Prokopa na Březových Horách, 1940.

2. Příbram na počátku 2. světové války

2. 1. Válečné přípravy

Stejně jako většina obyvatel Československa si i lidé v Příbrami uvědomovali stále rostoucí nebezpečí, které jim hrozilo po nástupu Adolfa Hitlera¹⁷¹ do čela Německa v březnu 1933. Adolf Hitler se nikdy netajil svou myšlenkou na ovládnutí Evropy a posléze celého světa. Proto byla v letech 1935 – 1938 posilována obranyschopnost československých hranic důkladným systémem stálých opevnění, který měl jeho snaze zabránit. V souvislosti s těmito opatřeními byla do Příbrami přesunuta v září 1936 část vojenské posádky čs. 331. dělostřeleckého pluku pod velením pplk. dělostřelectva

¹⁷¹ Adolf Hitler (20. 4. 1889 – 30. 4. 1945) byl německý politik, který se postavil do čela nacistické strany NSDAP. Jako „Vůdce“ prosazoval politiku krajně pravicových nacionálních socialistů. Byl tvůrcem totalitního státu, kde docházelo k potlačování práv a svobod určitých skupin osob, převážně Židů či duchovenstva. Dnes je považován za tvůrce tzv. holocaustu, jehož cílem bylo záměrné vyvraždění Židů a Romů. Zasloužil se o vraždění mentálně nebo fyzicky postižených osob a na jeho popud byly perzekuovány další skupiny lidí. Adolf Hitler je autorem do dnešní doby kontroverzního díla „Mein Kampf“ („Můj boj“), které napsal ve vězení v roce 1924. Adolf Hitler se narodil 20. dubna 1889 v rakouském Braunau am Inn do rodiny celního inspektora. Hitlerovo dětství bylo poznamenáno častým stěhováním, střídáním škol a především nenávistí vůči otci, který ho často bil. V roce 1906 se vydal do Vídně, kde chtěl studovat Akademii výtvarných umění. Na Akademii ho však nepřijali. Patrně v tomto období se zrodil a postupně rostl Hitlerův antisemitismus. Vídeň definitivně opustil v roce 1913 a odešel do Mnichova, kde se chtěl vyhnout vojenské službě, ale neúspěšně. Na počátku I. světové války narukoval do bavorské armády. Za své působení u armády si vysloužil Želený kříž I. a II. třídy. V roce 1919 se stal členem NSDAP (Nationalsozialistische Deutsche Arbeiterpartei = Národně socialistická německá dělnická strana, původním názvem DAP = Deutsche Arbeiterpartei = Německá dělnická strana) a ihned zaujal její čelní představitele svým řečnickým uměním. V roce 1923 se pokusil převzít moc v Německu, ale tzv. pivní puč se nevydařil a Hitler byl odsouzen za velezradu na pět let vězení. O rok později v roce 1924 byl propuštěn na podmínku. Ve volbách v roce 1930 se NSDAP stala druhou nejsilnější stranou v Německu. V roce 1932 se Adolf Hitler rozhodl kandidovat na prezidenta. Dne 30. 1. 1933 ho říšský prezident Paul von Hindenburg jmenoval kancléřem. Svou pozici si pojistil zatýkáním svých nepřátel (především komunistů) a v roce 1934 se při tzv. noci dlouhých nožů zbavil několika členů SA (Sturmabteilung = útočné oddíly), které považoval za hrozbu pro svou funkci a postavení. Adolf Hitler se nikdy netajil svým zájmem o podmanění nejen Evropy, ale i celého světa. Žádná velmoc mu v jeho plánu nezabránila, a tak mohl iniciovat podepsání Mnichovské dohody dne 28. 9. 1938. Pro Adolfa Hitlera to představovalo velké vítězství a utvrdilo ho v domněnce, že velmoci válčit nechtějí. V roce 1934 se stal přímým velitelem Wehrmachtu. Bez jeho vědomí se nesměla uskutečnit žádná akce. Ve svých rukách tak držel nejen moc státní, ale i vojenskou, kterou hodlal v nejbližší době použít. Jeho čas nadešel 15. března 1939, kdy obsadil Č-SR a prohlásil ho Protektorátem Čechy a Morava, který je přímo podřízen Mnichovu. Počátek války byl pro Německo úspěšný – velmi rychle porazilo Francii a o dva roky později, v roce 1941, obrátilo svou pozornost i na Sovětský svaz. Adolf Hitler se tak ocitl na vrcholu své moci, ovšem jeho zdraví hlásilo pravý opak. Po celou dobu války užíval několik druhů léků denně, jedl velmi střídavě a alkoholu se po celý život vyhýbal. S obratem ve válce se jeho zdravotní stav radikálně horšil – hybnost levé ruky se zhoršila, žaludeční problémy se také stávaly nesnesitelnými a ani jeho psychika se nevyvíjela dobře. Byl často přepadán stavy absolutní euforie, které se velmi rychle střídaly se stavy apatie a netečnosti. Když si uvědomil, že se blíží konec nejen jeho Třetí říše, raději zvolil dobrovolný odchod z tohoto světa. Posledním aktem, který provedl, byla svatba s jeho dlouholetou družkou Evou Braunovou, která mu stála po boku po celou dobu války. 30. 4. 1945 spolkl pilulku kyanidu a zároveň si u spánku stisk spoušť pistole. Jeho tělo bylo zabaleno do koberce a spolu s tělem jeho manželky vyneseno z bunkru v Berlíně a zapáleno. Srov. A. BULLOCK: *Hitler a Stalin*, Praha 2005.

Františka Procházky.¹⁷² Pro tuto posádku bylo potřeba vybudovat kasárna, což se také stalo. Další kasárna byly postaveny nedaleko železniční tratě. V těchto kasárnách byl zbudován i hangár pro pozorovací balon. Asi 8 kilometrů od města byla vystavěna pevnostní linie, která měla mít stejný účel jako pohraniční pevnosti. V okrese se také nacházelo několik cvičných objektů, kde probíhala dělostřelecká a pěchotní cvičení čs. vojáků odhodlaných bránit svou vlast. Zbytky těchto opevnění je možno ještě dnes v oblasti Brd a Povltaví nalézt.

V roce 1938 se musel prezident Edvard Beneš¹⁷³ vypořádat s mnoha Hitlerovými a hlavně Henleinovými¹⁷⁴ požadavky na československou vládu.

30. května 1938 byl vypracován elaborát, jehož druhá část *Válka na dvou frontách s hlavním úsilím na jihovýchod* velmi podrobně popisuje přípravu agrese proti ČSR. Hned úvodní věta tohoto spisu dává jasnou odpověď na otázku, co Adolf Hitler

172J. VELFL: *Příbram v průběhu staletí*, s. 99.

173Edvard Beneš (28. 5. 1884 – 3. 9. 1948) byl druhým československým prezidentem, který se svého úřadu ujal po abdikaci TGM v roce 1935. Jeho prezidentské období bylo přerušeno v roce 1938 podepsáním Mnichovské dohody a následnou emigrací do Londýna, odkud řídil čs. odboj během následující 2. světové války. První volební období trvalo přibližně tři roky – od 18. 12. 1935 do 5. 10. 1938 a druhé od 2. 4. 1945 do 7. 6. 1948, kdy byl vystřídán prvním komunistickým prezidentem Klementem Gottwaldem. Již za 1. světové války se účastnil jako člen odbojové skupiny Maffia odboje po boku TGM. Do roku 1915 zajišťoval spojení mezi domácím odbojem a TGM. V roce 1915 emigroval do Švýcarska. Po 1. světové válce byl jmenován ministrem zahraniční v Kramářově vládě a účastnil se tedy pařížské mírové konference, kde spolupracoval na vypracování smlouvy o hranicích s Maďarskem. V letech 1921 – 1922 byl předsedou čs. vlády a kromě let 1926 – 1929 byl poslancem za Československou stranu národně socialistickou. Na přímluvu odstupujícího prezidenta TGM byl 18. 12. 1935 zvolen prezidentem ČSR. Postava Beneše je někdy charakterizována čistě negativně, a to pro jeho vynucený podpis mnichovské dohody 30. 9. 1938. Několik dní poté Beneš abdikoval a odešel do exilu. V Londýně byl prohlášen exilovým prezidentem. Tam také usiloval o odvolání mnichovského diktátu, což se mu v roce 1942 podařilo. Do osvobozeného ČSR se Edvard Beneš vrací přes Moskvu, což je mu později také vyčítáno. Prezidentský úřad po válce převzal po zesnulém Emilu Háchovi 2. 4. 1945 a následně byl znovu zvolen v květnu 1946. Během války a až do října 1945 nevydávala vláda žádné zákony, ale dekrety, jež Beneš podepisoval a které vešly ve známost jako tzv. Benešovy dekrety. Poválečné dekrety urychlovaly přijímání různých nařízení týkající se např. kolaborantů, navrácení majetku či občanství. Benešovo chatrné zdraví a jeho nerozhodnost umožnily komunistům v únoru 1948 převzít moc. Edvard Beneš následně abdikoval, ale krátce nato, v září téhož roku, zemřel v Sezimově Ústí, kde je také se svou ženou pohřben. Srov. Z. A. B. ZEMAN: *Edvard Beneš*, Praha 2000.

174Konrád Ernst Eduard Henlein (6. 5. 1898 – 10. 5. 1945) byl jedním z hlavních představitelů separátních snah sudetoněmecké strany a nacistický politik. Narodil se do rodiny německého úředníka a Čechy. Během Velké války bojoval na italské frontě, kde byl zajat. V roce 1928 založil Sudetendeutsche Heimatfront, která byla v roce 1935 přejmenována na Sudetendeutsche Partei (SdP = Sudetoněmecká strana). Pro tuto stranu se také užívá neformální označení Henleinovci. Od roku 1935 velmi ostře vystupoval s pro československou vládu nepřijatelnými požadavky na postoupení Sudet Německu. Po volbách 1935 se SdP stala jednou z nejsilnějších politických stran v ČSR. V roce 1937 vyhlásila Henleinova SdP program na odstranění veškeré diskriminace německé národnosti v pohraničí. Ve dnech 13. - 15. 9. 1938 se v několika okresech ČSR pokusili Henleinovci o převrat, který byl ale záhy potlačen a Konrád Henlein uprchl do Německa, odkud se do ČSR vrátil až po Mnichovské konferenci jako komisař pro sudetoněmecké oblasti. Ke konci války se Henlein pokusil dostat do zón osvobozených americkou armádou, ale byl odhalen a zajat. V plzeňské věznici, kde ho chtěli jako válečného zločince soudit, si podřezal sklem žíly a na následky tohoto zranění zemřel. Více E. HRUŠKA: *Konrad Henlein: život a smrt*, Praha 2010.

zamýšlí: „Je mým nezměnitelným rozhodnutím zničit Československo vojenskou akcí v blízké budoucnosti.“¹⁷⁵

Do poloviny roku 1938 Německo ukončilo mobilizační manévry u československých hranic a zároveň pokračovalo v tajné podpoře Slovenské republiky u autonomie. Již v této době měl Hitler vypracovaný tzv. Fall Grün (= Případ zelený) na obsazení ČSR, a to bez ohledu na skutečnou situaci německého obyvatelstva v ČSR.¹⁷⁶

Září roku 1938 bylo velice bouřlivým měsícem již před tzv. mnichovským ponižením. 15. září se Adolf Hitler sešel s anglickým ministerským předsedou Nevillem Chamberlainem,¹⁷⁷ se kterým jednal o připojení českého pohraničí. Neville Chamberlain nevysslovil žádných námitek, upozornil pouze na nutnost konzultace s Francií. O čtyři dny později vyzvaly vlády Anglie a Francie Československo, aby odstoupilo Německu pohraniční oblasti, kde žije více než 50% obyvatel německé národnosti. Vláda nicméně veškeré výzvy zamítla, načež jí byly 21. 9. předloženy ultimátní požadavky, které již přijmout musela. S tímto rozhodnutím však nesouhlasilo obyvatelstvo republiky, které svolalo na 22. září 1938 generální stávkou. O den později vyhlásila vláda Jana Surového všeobecnou mobilizaci, ke které se hlásily i nežádané ročníky a jež byla přijata obyvatelstvem s velkým nadšením. Snad nikdo nepředpokládal tak rychlý konec a bez jediného výstřelu. Obyvatelstvo bylo odhodláno za svou vlast bojovat a nedat ji nikomu zadarmo.¹⁷⁸

Dne 22. 9. 1938 proběhla mohutná manifestace i v Příbrami. Již od ranních hodin se na dnešním náměstí T. G. Masaryka scházeli její občané, aby i oni vyjádřili svůj nesouhlas. Krátce před 10. hodinou dopolední se na náměstí objevil průvod březohorských horníků, pracovníků hutí či dělníků z nedalekých továren, kteří nad hlavami nesli československou státní vlajku. Na této demonstraci se podílely téměř 3000 lidí a nechyběli mezi nimi ani uprchlíci z pohraničí, kterých do města přišlo 337.¹⁷⁹ Na konci dne byl z Příbrami, stejně jako z jiných měst republiky, zaslán prezidentovi

175M. MOULIS: *Osudný 15. březen*, Praha 1979, s. 16.

176Adolf Hitler operoval s tvrzením, že českoslovenští Němci jsou v ČSR utlačováni, diskriminováni. Situace však byla jiná – českoslovenští Němci měli stejná občanská práva a stejné postavení jako Češi a Slováci. V tomto případě velmi dobře zapracovala vynikající německá propaganda, která neustále hlásala výmysly o „neudržitelném“ stavu, o ponižování a utiskování německého obyvatelstva ve 30. letech 20. století. Jedná se o politiku pacifismu.

177Neville Chamberlain (18. 3. 1869 – 9. 11. 1940) byl britský konzervativní politik a v letech 1937 – 1940 ministerský předseda. Byl hlavním aktérem mnichovské dohody z roku 1938. Po vyhlášení 2. světové války vedl Velkou Británii v boji proti Německu do 10. 5. 1940, kdy byl vystřídán Winstonem Churchillem.

178Srov. R. KVAČEK – A. CHALUPA – M. HEYDUK: *Československý rok 1938*, Praha 1988.

179J. VELFL: *Příbram v průběhu staletí*, s. 101.

dopis, aby nedopustil rozpad republiky.

Následujícího dne po vyhlášení všeobecné mobilizace se na příbramské nádraží dostavili požadované ročníky. Do zdejších kasáren 331. dělostřeleckého pluku se také dostavily zálohy branné povinnosti. I zde byla mobilizace vítanou událostí a všichni, i nepovolané zálohy, byli připraveni bojovat. Poté však bylo jejich nadšení uhašeno podepsáním mnichovského diktátu.

Anglická a francouzská politika appeasementu¹⁸⁰ se přičinila o to, že Československu byla v Mnichově zasazena smrtelná rána. V noci z 29. na 30. 9. byl do Mnichova pozván prezident ČSR Edvard Beneš a byl zde donucen podepsat tzv. mnichovský diktát, ve kterém byla ČSR vydána na milost a nemilost nacistickému Vůdci. ČSR tak bez boje přišlo o pohraniční Sudety, kde se nacházely nejprůmyslovější a nejbohatší oblasti a současně přišlo o více než 700 tisíc obyvatel. Ze zabraných oblastí byli následně násilím vyháněni nejen Češi, ale hlavně Židé a němečtí antifašisté.

Podle paktu Společnosti národů byl mnichovský diktát v rozporu s článkem, ve kterém je napsáno, že každý stát má hájit celistvost území jiného signatáře, ovšem tento článek jakoby v dané době neexistoval a ČSR si muselo na odvolání platnosti „Mnichova“ několik let počkat. Velká Británie jako první stát potvrdila neplatnost dne 5. srpna 1942 s odůvodněním, že Německo ji porušilo hned 15. 3. 1939 obsazením zbytku ČSR a vyhlášením Protektorátu Čechy a Morava. Druhým státem, který „Mnichov“ prohlásil za neplatný, byla 29. 9. 1942 Francie, která toto stanovisko potvrdila v srpnu 1942, kdy vznikla prozatímní exilová vláda tohoto státu. 26. 9. 1944 prohlásila neplatnost mnichovské dohody i Itálie.¹⁸¹

V důsledku „mnichovské porážky“ rezignoval dne 5. 10. 1938 Edvard Beneš na svou funkci prezidenta ČSR a během několika dní opustil republiku a usadil se v Londýně, kde byl postaven do čela exilové vlády vzniklé po vyhlášení 2. světové války. Následně byl dne 30. 11. 1938 zvolen prezidentem ČSR bývalý právník a první prezident Nejvyššího správního soudu Emil Hácha.¹⁸²

¹⁸⁰Za politiku appeasementu bývá označována tzv. politika usmiřování, kterou praktikovaly některé evropské státy hlavně ve 30. letech 20. století. Jedná se o politiku pacifismu. V této době šlo převážně o ustupování požadavkům nacistického Německa. Snahou této politiky bylo zajistit mír v Evropě za každou cenu.

¹⁸¹Srov. B. ČELOVSKÝ: *Mnichovská dohoda 1938*, Šenov u Ostravy 1999 nebo J. NĚMEČEK: *Mnichovská dohoda: cesta k destrukci demokracie v Evropě*, Praha 2004.

¹⁸²Emil Hácha (22. 7. 1872 – 27. 6. 1945) byl prezidentem Česko – Slovenské republiky (30. 11. 1938 – 14. 3. 1939) a posléze státním prezidentem Protektorátu Čechy a Morava (15. 3. 1939 – 9. 5. 1945). Emil Hácha vystudoval právnickou fakultu a od roku 1925 až do svého zvolení prezidentem stál v čele Nejvyššího správního soudu. Byl požadován za znalce zvykového práva britských ostrovů a práva mezinárodního. Svého prezidentského úřadu se chopil s vědomím velkých obtíží a starostí. Byl si také vědom toho, že jeho úřad bude posuzován velmi kriticky a že jeho činy budou velmi přísně souzeny.

V celé společnosti přetrvávaly iluze o tom, že Hitler sice bude zasahovat do vnitropolitických záležitostí, ovšem samostatnost ČSR bude zachována. Tyto naděje měly silné zastánce v zahraničí, ovšem nezastávala je celá společnost. Obyvatelstvu byl zřejmé, že tento akt neznamená konec nacistickému volání po „životním prostoru“. Čechoslováci se s touto myšlenkou smiřovali jen velmi těžko a ztracené opevnění v pohraničí nahrazovali pevnostmi srdcí a duší.¹⁸³ Sám Adolf Hitler ubezpečil československého ministra zahraničních věcí Františka Chvalkovského při jedné jeho návštěvě¹⁸⁴ v Berlíně o tom, že pokud se ČSR přestane k Německu chovat jako nepřítel, přestane se o tuto zemi zcela zajímat. Byla to opět jedna z jeho velmi přesvědčivě přednesených lží, neboť hned druhý den podepsal směrnicí Německé branné moci pro „vyřízení zbytku Československa“.¹⁸⁵ Zároveň Chvalkovskému suše sdělil fakt, že žádná mocnost by ČSR nepřišla na pomoc v případě útoku, o kterém byl již na začátku ledna 1939 přesvědčen, že bude proveden, jen stále nevěděl, kdy přesně k němu dojde. O pravdivosti tohoto tvrzení vypovídají i slova britského předsedy vlády Neville Chamberlaina z léta roku 1938, kdy ve své řeči prohlásil, že žádný anglický voják si nebude nasazovat plynovou masku a krčít se v zákopech jen pro nějaké Československo, což je podle něho země, o které nikdo nic neví.¹⁸⁶

Během svého působení na Hradě v období 2. světové války neustále usiloval o zmírnění dopadu německých rozhodnutí na český národ a snažil se posilovat vlastenecké smýšlení obyvatel. Přesto všechno je jeho historický význam chápán spíše negativně. Emil Hácha měl velké a vleklé zdravotní potíže, kvůli kterým se občas mohl vyhnout nějakému nepříjemnému setkání s německými představiteli moci. Jeho podlomené zdraví nevydrželo jeho věznění na Pankráci, kam byl převezen 15. 5. 1945 a kde krátce na to zemřel. S největší pravděpodobností si ani neuvědomoval, co se s ním v posledních dne života vlastně děje a kde je. Jeho ostatky byly do pohřební síně převezeny v utajení a bylo zamítnuto jeho pohřbení mimo území Prahy. Pohřbu se směla zúčastnit jen jeho nejbližší rodina a hřbitov byl dokonce v době aktu uzavřen. Velkou zálibou Emila Háchy bylo překládání anglické literatury (přeložil např. Kiplingovy Povídky z Indie). Srov. D. TOMÁŠEK – R. KVAČEK: *Causa Emil Hácha*, Praha 1995.

183Srov. s dobovými listy: *„Ztracené opevnění v pohraničí nahradíme pevnostmi srdcí a duší a staneme se znovu nerozbouranou hrází proti jakémukoliv útoku. Zbylo nám ještě dosti sil i vůle k životu. Je potřeba jen sraziti se v jednotný celek a pak se nemusíme bát zítřka ani dnů příštích.“* VLTAVSKÉ PROUDY ze dne 10. 1. 1939.

184František Chvalkovský (30. 7. 1885 – 25. 2. 1945) byl politik a diplomat v období tzv. první republiky (označení pro ČSR v letech 1918 – 1938) a ministr zahraničních věcí následující éry tzv. druhé republiky (1. 10. 1938 – 14. 3. 1939). Jeho politika však byla velmi orientovaná na nacistické Německo a je dokonce podepsán pod spisem z 14. 3. 1939, kterým Adolf Hitler přebírá moc na dosavadní ČSR. Po vyhlášení Protektorátu nastoupil do funkce velvyslance v Berlíně, kterou zastával až do své tragické smrti.

185M. MOULIS: *Osudný 15. březen*, s. 19.

186Na tato slova velice rychle reagoval Jan Masaryk, který v té době pobýval v Londýně, kde se snažil přesvědčit představitele království o kritické situace ve střední Evropě. Jan Masaryk tehdy pronesl: *„Vítám vás na koncertě československých umělců. To je ta země, o které nic nevíte. Kdepak byste už někdy slyšeli o Dvořákovi. Jména Bedřich Smetana a Karel Čapek vám tu také říkám poprvé. Když to pravil pan Chamberlain, tak to přece musí být pravda...“* Srov. P. KETTNER – I. M. JEDLIČKA: *Proč zemřel Jan Masaryk?*, Praha 1990.

2. 2. Vyhlášení Protektorátu Čechy a Morava

„Přesně v 6,00 vtrhne německé vojsko do Čech. Máme jen čtyři hodiny času, jinak na to doplatí všichni. Česká armáda nesmí klást odpor a musí odevzdat všechny zbraně. Jestliže se postaví na odpor, zakročí kancléř se vši brannou mocí proti nám i za cenu na životech. Škody budou nedozírné. Všude musí být klid, jinak na to doplatíme všichni.

Žádám jako hlava státu a nejvyšší velitel, aby se učinilo myslitelně vše, aby odzbrojení armády a obsazení území stalo se způsobem nejhladším a aby v důsledku toho nedošlo nikde ke krveprolití. Informujte vládu o tomto sdělení.“¹⁸⁷

V 5 hodin 50 minut ráno dne 15. 3. 1939 zhasla veškerá naděje Čechů na samostatný stát. V tuto chvíli jsou již německé okupační jednotky připraveny více než dva dny za hranicemi ČSR a pouze čekají na rozkaz vkročit na území státu a převzít moc ve zbytku již okleštěné republiky. Nacházejí se tu stovky nákladních aut, motocykly s postranními vozíky nebo hypomobilní dělostřelectvo, místy i tanky. Podle přesně stanoveného plánu se tato armáda dala v 6 hodin ráno do pohybu.

Již předešlého dne večer se do pražského rozhlasu telefonicky ozvala rozhlasová stanice z Ostravy: *„Loučíme se s vámi, německé tanky jsou již v dohledu. Nevíme, co s námi bude, kdy se zase budeme moci ozvat, ozveme-li se vůbec.“* Dále pokračoval pražský hlasatel: *„Pro národ český, pro zemi českou a moravskou byly vytvořeny zcela nové podmínky, které vztahy našeho národa a našeho nového státu k vnějšímu světu proměňují od základů. Prezident Hácha, kterému připadlo těžké břemeno uskutečňovati vývoj politických osudů českého národa po Mnichovu, naznačil, že chce respektovat skutečnosti, které tvoří historické a geografické včlenění českého státu do mocenské oblasti Německé říše.“* K obsazení Česka došlo tedy již o den dříve v Ostravě.¹⁸⁸

15. 3. 1939 bylo v rozhlase vyhlášeno, že jakýkoli pokus o odpor vůči německé armádě bude nelítostně potlačen bez ohledu na následky. Adolf Hitler se sám snažil situaci zklidnit: *„Navzdory vši hořkosti, která bude vyvolána příchodem a okupací německých vojsk, projeví se zvolna vědomí, které vyplyne ze společného života obou národů po dlouhá staletí. Zanikne představa, že oba národy musí proti sobě navzájem bojovat. České země budou integrální součástí německé říše a každému dá rozum,*

187M. MOULIS: *Osudný 15. březen*, s. 109.

188Srov. M. MOULIS: *Osudný 15. březen*, s. 86-87.

že heslem musí být nejužší spolupráce.“ Hitler Háchu ještě ubezpečil, že mu nejde o germanizaci českého národa a že takové snahy by byly cizí nacistické ideologii. I jeho další provolání byla ve velmi blízké budoucnosti rozvrácena činy německé okupační moci.¹⁸⁹

Před polednem byla okupována celá Praha. Do Příbrami se německé jednotky 13. norimberského armádního pluku dostaly ze směru do Plzně a Českých Budějovic pomaleji než původně předpokládaly. Po tento osudný den panovalo v celé republice velmi nepříznivé počasí. Teplota se pohybovala kolem 0°C, foukal silný ledový vítr a velmi hustě sněžilo, což hlavně v oblasti Brd zpomalilo německý postup.

Okamžitě po převzetí města se veškerá pozornost německých vojáků obrátila na velmi dobře zásobené obchody, kde skupovali vše, co jim přišlo pod ruku. Kurz marky byl totiž vůči české koruně velice výhodný.¹⁹⁰ Někteří němečtí důstojníci byli na krátkou dobu ubytováni u československých občanů, kde nemuseli platit nájemné. Českoslovenští občané jim museli bez náhrady poskytnout pokoj s příslušenstvím, za což jim někteří důstojníci občas darovali nedostupné potraviny na jinak již poměrně chudý stůl.¹⁹¹ Ještě před příchodem se podařilo čs. vojákům schovat část pěchotních zbraní. Jako úkryty se po celou dobu války používaly četné šachty a štolky, kde našlo útočiště několik vzácných předmětů ze sbírek VŠB nebo soška Panny Marie svatohorské.

V čele nově nastolené německé správy, respektive německé tajné policie gestapo, stál kriminální rada Heinrich Reiser. Ten byl šéfem tábořského gestapa, pod jehož působnost spadala také Příbram. „Nejvýznamnějším“ představitelem německé okupační správy přímo v Příbrami byl SS - Oberscharführer Herbert Teufel, sídlící v prostorách domu na dnešním náměstí T. G. Masaryka. Teufel stál v čele sicherheitsdienstu – blokové ústředny německé bezpečnostní služby a zároveň zpracovával a zasílal hlášení na tábořskou služebnu, která odtud následně mířila právě na tábořské gestapo.

Z okleštěné republiky se tak 15. 3. 1939 stal Protektorat Böhmen und Mähren (= Protektorát Čechy a Morava, dále Protektorát). Na nově vzniklou situaci okamžitě reagoval dobový tisk, který se bohužel v Příbrami z doby okupace, až na pár výjimek,

¹⁸⁹TAMTÉŽ, s. 104-105.

¹⁹⁰Přepočtový kurs byl stanoven tak, že jedna koruna se rovnala deseti fenikům. To znamenalo, že 10 korun se rovnalo jedné marce a 100 korun 10 markám. Srov. J. B. UHLÍŘ – J. KAPLAN: *Praha ve stínu hákového kříže*, Praha 2005.

¹⁹¹Záznam rozhovoru s RNDr. Jiřím Soudkem dne 25. 10. 2010.

nedochoval.¹⁹² Adolf Hitler vydal následujícího dne výnos (Výnos Vůdce a říšského kancléře z 16. 3. 1939 o vytvoření Protektorátu Čechy a Morava), kterým především zbavoval český národ jeho suverenity. V článku I. určoval, že české země se stávají součástí Velkoněmecké říše a článek III. pojednával o autonomii Protektorátu.¹⁹³ Emil Hácha tedy přestal být československým prezidentem, ale stal se státním protektorátním prezidentem, který neměl téměř žádné pravomoci a veškerá svá rozhodnutí musel konzultovat s německými představiteli moci, především s K. H. Frankem.¹⁹⁴

K první zatýkácí akci došlo hned po vyhlášení Protektorátu dne 16. 3. 1939. Akce „Gitter“ byla zaměřena na pátrání po komunistech, ale její rozsah byl rozšířen též na všechny marxisticky orientované emigranty ze Sudet, na židovské emigranty politicky činné a na teroristy a anarchisty.¹⁹⁵ Zemský úřad v Praze předal telefonický příkaz k akci „Gitter“ v oblasti středních Čech čtyřem střediskovým okresům – Praha-venkov, Mladá Boleslav, Benešov a Hořovice, odkud byly předány dál. Úřad v Příbrami byl povinen informaci předat ještě na expozituru v Dobříši.¹⁹⁶ Fonogram s příkazem na střediskový okres přišel ve 14. hodin odpoledne do Příbrami a v 16. hodin na Březové Hory.¹⁹⁷ K zatýkání v Příbrami došlo tedy v odpoledních a večerních hodinách a prováděli ho příbramští četníci z příkazu okresního hejtmana pana Vodičky. O tom, koho vlastně mají zatknout, rozhodovaly samy četnické stanice. Příkaz „pátrání po osobách jakkoli podezřelých z komunistické činnosti“ se dal vykládat mnoha způsoby. Četníci někde spoléhali na své znalosti situace z minulých let, někde se ptali přímo u starosty obce. Nacistům padl do rukou např. bývalý předseda okresního vedení

192Večerní české slovo z 15. 3. 1939 píše: „Pro nás Čechy nastává úděl malého, sedmimilionového národa, který byl osudem postaven doprostřed životního prostoru velkého devadesátimilionového národa německého... V dobrém poměru k velkému sousedovi náš národ nezahyne. Bude žít, pracovat, prospívat a zachová si vždy nejdražší odkaz svých předků: svůj jazyk, svou kulturu, svou horoucí lásku k rodné zemi a lásku k svým velkým dějinám...“ Srov. VEČERNÍ ČESKÉ SLOVO ze dne 15. 3. 1939, s. 1.

193„Protektorát je autonomní a spravuje se sám.“ Více M. MOULIS: *Osudný 15. březen*, s. 137.

194Karl Hermann Frank (24. 1. 1898 – 22. 5. 1946) se přes své původní povolání knihkupce vypracoval až na přední místo ve vedení státu. Již v dětství nenáviděl Čechy a Židy, a proto v roce 1919 vstoupil do DNSAP. Jeho politická kariéra byla velmi úspěšná, v roce 1935 byl jako zástupce SdP zvolen do čs. parlamentu, kde prosazoval protičeskou politiku. Po vypuknutí 2. světové války byl povýšen na SS-Gruppenführera, jmenován šéfem policie a říšským sekretářem Protektorátu. Po atentátu na Heydricha v roce 1942 měl být jmenován Protektorem, ale tuto funkci nakonec převzal Kurt Daluege. Frank byl povýšen na říšského ministra pro Protektorát a následovalo i povýšení ve vojenských funkcích. Pro jeho krutost vůči okupovanému obyvatelstvu se mu říká „kat českého národa“ nebo „krvavý pes Frank“. 9. 5. 1945 se pokusil se svou rodinou uprchnout, ale byl zadržen a zajat. K. H. Frank byl soudem odsouzen k trestu smrti oběšením. Jeho druhá žena byla také vězněna a jejich tři děti byly vychovávány v dětských domovech. Srov. M. MOULIS – D. TOMÁŠEK: *K. H. Frank: vzestup a pád karlovarského knihkupce*, Praha 2003.

195M. MOULIS: *Osudný 15. březen*, s. 146.

196 J. GUTWIRTH: KŠČ v odboji 1939 – 1945 na Příbramsku, Příbram 1982, s. 12.

197M. MOULIS: *Osudný 15. březen*, s. 146.

KSČ v Příbrami Karel Ježek a dalších 24 představitelů strany. Všichni zatčení byli zavřeni do dvou místností příbramské věznice, ale je známo, že se jim četníci snažili situaci alespoň trochu ulehčit. Následujícího dne, 17. 3. 1939, byli odvezeni do Prahy do pankrácké věznice, kde nepodstoupili ani jeden výslech a po dvou týdnech byli s výstrahou propuštěni.

Z Březových Hor naopak přišla zpráva, že „*politicky činné osoby u KSČ ani emigranti ve zdejších obcích nejsou...*“, i když bylo všude známo, že v roce 1935, kdy se konaly volby, dostalo KSČ na Březových Horách 255 hlasů a v Podlesí 138 hlasů.¹⁹⁸ U některých představitelů strany byla zatím pouze provedena domovní prohlídka, při které se hledaly seznamy členů, zápisy za schůzí nebo korespondence.

Na konci měsíce března došlo na městský úřad v Příbrami několik dopisů se stížnostmi na německou armádu, která při obsazování města a jeho okolí způsobila místním nemalé škody na majetku. Němečtí vojáci využívali často „služeb“ obyvatelstva zcela zadarmo, takže občané neměli jinou možnost než přes okresní úřad požádat o náhradu škody velitelství armády.¹⁹⁹

Stejně jako v jiných městech se ke slovu dostali také členové místní organizace „Vlajka“,²⁰⁰ kteří neváhali a okamžitě začali s udáváním českých vlastenců a napadáním židovského obyvatelstva.²⁰¹

Národ se v této době snažil všemožně posilovat v první řadě svou národní

198Pro srovnání je dobré uvést, že např. v Čimicích byl zatčen J. Duba a v protokole je uvedeno: „...měl zásluhu o to, že strana podala v obci samostatnou kandidátku před volbami, že získal mnoho voličů pro stranu komunistickou a měl značnou zásluhu o rozšiřování komunistických novin a že ho lze považovat za výbojného a vytrvalého člena bývalé komunistické strany.“ Srov. J. GUTWIRTH: *KSČ v odboji*, s. 15.

199 Jako příklad uvádím některá hlášení občanů: „Hlášení ze dne 16. 3. 1939 Odstavec I.: Jan Jech, hospodář čp. 59/V oznámil dne 16. t. m. zde, že při cestě vojenských částí říšské armády, poškozena byla jeho pole, kde havarovalo několik motorových vozidel následkem sněhové vánice. Byl vyzván, aby náhradu způsobené škody, která se mu dle jeho udání stala na zasetém poli, hlásil hospodářskému oddělení. Výši škody nemohl sdělit, až po zjištění komisí.“ Jiný uvádí: „Hlášení ze dne 25. března 1939 Odstavec I: František Linhart, řezník oznámil zde, že od pondělí 19. t. m. ustájeno jest v jeho stodole za Sokolovnou 20 koní německé posádky. Ve stodole jest krmná i stelivová sláma, již vojini pro koně používají. Výši požadované náhrady nesdělil.“ Srov. SOA Příbram: *Mimořádné události s okupací 1939*, inv. č. 985, kart. 65.

200Více o organizaci „Vlajka“ in: M. NAKONEČNÝ: *Vlajka: k historii a ideologii českého nacionalismu*, Praha 2001. nebo M. GREGOROVÍČ: *Kapitoly o českém fašismu. Fašismus jako měřítko politické dezorientace*, Praha 1995.

201„Dne 21. t. m. od 17,15 do 17,45 byl v intimním rozhovoru p. Frant. Čelikovský, kavárník v Příbrami, se Židem Lindou, křtěným Josefem Weilem, který má svého bratra Oskara jako emigranta v Anglii. Též jest vyšetřiti, proč musel poddůstojník říšské armády namířiti revolver na p. Čelikovského.“ Jiné udání této organizace je ve velmi podobném duchu: „Pp. Maxmilián Petřík, architekt, a Jaroslav Masner, kožišník z Příbrami, procházeli se dne 29. října t.r. demonstrativně po promenádě (dnešní Pražská ulice) od 11,30 do 12. hod. ve velmi důvěrném rozhovoru se Židem Otto Reichnerem a židovským míšencem Janem Eškou-Kuhem. P. M. Petřík byl znova viděn ve společnosti Žida O. Reichnera 29. m. m. o 16,45 a 1. t. m. od 11,30 do 12. hod.“ Více SOA Příbram: OÚ Příbram, inv. č. 784, kart. 169.

hrdost, ať již při bohoslužbách, kterých se nyní účastnilo mnohem více lidí, nebo např. tím, že kladli věnce u památníků spojených s národní historií a u památníků významných českých osobností. 15. května 1939 proběhla v Praze na Vyšehradě a o den později v chrámu sv. Víta oslava Jana Nepomuckého a o deset dní později se konala pietní slavnost u hrobu „otce národa“ Františka Palackého²⁰² v Lobkovicích. Dne 18. června proběhla na Svaté Hoře pout' spojená s tradičními mariánskými slavnostmi, které se účastnilo na 30 tisíc lidí, a 4. července se také konala tradiční hornická slavnost spojená s Prokopskou poutí na Březových Horách, kde sloužil mši msgr. Stašek.²⁰³

Dne 9. července 1939 byl ryze českým „Spolkem Jana Žižky z Kalicha v Příbrami“ odhalen pomník padlých vojáků ve světové válce 1914 – 1918. Tento pomník byl slavnostně odkryt v Dolních Hbitech vzdálených od Příbrami přibližně 14 km. Akce začínala o půl deváté ráno, kdy byli vítáni všichni členové „Podpůrného a vzdělávací spolku kamarádů benešovských v Příbrami“. Od 10 hodin následovala polní mše svatá a samotné odhalení pomníku. Na akci bylo možné zakoupit si odznak v národních barvách s nápisem: „Vzpomínáme našich drahých a milých kamarádů, padlých v r. 1914 – 1918“.²⁰⁴ I tímto způsobem byly připomínány důležité mezníky českých dějin.

Ihned po okupaci ČSR byly upraveny předpisy o používání němčiny v úředním styku, ale byl vydán i příkaz o vyhotovení místních německo-českých tabulek, přičemž němčina musela být vždy na prvním místě, velikost písma musela být u obou jazyků stejná a všechny tabulky musely mít identické rozměry (90 x 120cm) i tentýž materiál (dřevo nebo železný plech).²⁰⁵

Na jaře roku 1939 se nepřestaly pořádat ani zábavné společenské akce. Tyto akce však musely být hlášené a předem schválené městským úřadem v Příbrami a byly povolovány vždy pod podmínkou, že vstupenky musely být včas předloženy městské účtárně v obvyklé velikosti, očíslovány a opatřeny kontrolním útržkem, datem a cenou včetně zemské dávky ze zábav. Pořadatelé museli dále dbát o bezpečnost akce, zejména obstarat hasičské a policejní asistenty. Pokud chtěli akci pořádat déle, než byly povolené policejní hodiny, musel vždy majitel hostinsko-výčepní licence požádat určitý městský

202František Palacký (14. 6. 1798 – 26. 5. 1876) byl český politik, historik a je také považován za zakladatele českého dějepiscetví. Za jeho největší dílo jsou právem pokládány „*Dějiny národu českého v Čechách a v Moravě*“, ale František Palacký nepsal pouze díla o české historii, ale i díla básnická nebo politická („*Idea státu rakouského*“). Od roku 1848 byl Palacký aktivní v politice, kde se snažil prosadit myšlenku austroslavismu.

203Srov. J. GEBHART – J. KUKLÍK: *Dramatické a všední dny protektorátu*, Praha 1996, s. 17.

204SOA Příbram: *Veřejný klid, pořádek a bezpečnost*, inv.č. 784, sign.III/2, kart. 169.

205Srov. SOA Příbram: *Jazykové úpravy*, inv. č. 984, kart. 65.

odbor o zvláštní povolení.²⁰⁶ Policejní hodina byla stanovena 21. března 1939 na 24. hodinu večerní. V době od půlnoci do 6. hodiny ranní se nesměl nikdo zdržovat na ulici, a to pod pohrůžkou zatčení. Výjimku měly pouze ty osoby, které procházely městem v zájmu veřejných věcí, např. ponocný nebo strážníci. Tyto osoby měly povoleno procházet jen těmi nejkratšími cestami a jen s platnou propustkou, kterou jim vydalo velitelství německé armády.

O další kulturní vyžití v Příbrami se postaral také utečenec z Litoměřic Antonín Vepřek. Ten se ihned po příchodu do desetitisícového města zapojil do veřejného života nejen jako učitel, ale i jako violoncellista Příbramské filharmonie, člen klavírního tria a jako dirigent pěveckého sboru Lumír – Dobromila. Jako učitel dívčí školy měl velkou šanci splnit si svůj dávný sen a v červnu 1939 již vystoupil se svým dívčím sborem u příležitosti školní akademie. O prvním vystoupení Vepřekova dětského sboru se píše: *„To nebyl pouhý školní zpěv, ale opravdový koncert. Písně zněly sytě, rytmicky i dynamicky velmi přesně a krásně, vokalizace byla dokonalá, o čemž má zásluhu zvláště odb. uč. A. Vepřek, známý obecnstvu již z působení v 'Lumíru – Dobromile'.*“²⁰⁷

Německá branná moc, ač sama vyzbrojena zbraněmi, se velmi obávala jakýchkoliv útoků ze stran obyvatelstva Protektorátu, proto vydala nařízení o odevzdání veškerých střelných zbraní, a to nejpozději do 13. července 1939. Střelnými zbraněmi se rozuměly ty zbraně, kterým střela nebo broky procházely při stlačení spouště hlavní. Výjimku měli vlastníci loveckých zbraní, kteří vlastnili platný střelný pas a byli majiteli či pronajímateli vlastní honitby, nebo bylo jejich povolání s tou činností spojeno, např. hajný nebo polesný. Druhou výjimkou byly např. bankéři, poslové nebo noční hlídači podniků. Zbraně byly odevzdávány a evidovány na policejní strážnici ve dnech 7. - 11. červenc 1939.²⁰⁸ O tom, zda byly opravdu odevzdány všechny zbraně, nemáme žádné písemné zprávy, jisté však je to, že na konci války, kdy na Podbrdsku operovali sovětsí partyzáni, dodávali jim obyvatelé nejen potraviny, ale i střelivo a střelné zbraně.

Poslední dny a týdny, které přecházely útoku na Polsko, se nesly ve znamení zvyšujícího se mezinárodního napětí. Spojenci sice přislíbili Polsku podporu, ale své slovo nedodrželi. Dalším cílem Adolfa Hitlera bylo získat polské město Gdaňsk, což pochopitelně Poláci odmítli a začali se připravovat na válku. Situace se přiostrčila i v Protektorátu. Došlo nejen ke konfiskacím majetku osob, jež byly odsouzeny za politické či hospodářské delikty, ale především k hospodářským direktivním

206 Srov. SOA Příbram: *Junák*, inv.č. 921, kart.62.

207 Srov. J. FRYŠ: *Dvanáct osudů čtyř staletí*, Příbram 2008.

208 SOA Příbram: *Mimořádná válečná opatření*, inv.č. 985, kart.65.

opatřením, jejichž cílem bylo centralizovat hospodářský život Protektorátu pod německý dohled. Z tohoto důvodu byli němečtí důvěrníci dosazováni do vysokých pozic nejrůznějších firem a podniků. Pod přímý německý dohled se dostal hlavně zbrojní průmysl. Nadále se zostřovala i nařízení proti Židům a cikánům. Již v srpnu 1939 musely obce vypracovat seznam všech cikánů, kteří se po anšlusu Rakouska usadili v českých zemích. Ve zprávě, kterou zaslal Obecní úřad horního města Březové Hory, se píše, že na Březových Horách se neusadil žádný cikán ani cikánský kočovník.²⁰⁹ Všechna nová omezení a nařízení se setkávala se zvýšeným odporem obyvatel, který se projevoval nejrůznějšími způsoby. Nejčastějším projevem nesouhlasu byly hlasité projevy v průběhu sledování filmových týdeníků před každým promítáním v kině, zvýšená intenzita zpěvu národních písní či nošení národní trikolory.²¹⁰

Na konci srpna byla rovněž rozpuštěna legionářská obec, která v očích německých okupačních úřadů nejvíce zastávala československé národní ideje. V čele obce příbramské stál bývalý přednosta pošty Augustin Syka, který byl pouze o několik dní později zatčen.

2. 3. Počátek války

Také útok na Polsko plánoval Adolf Hitler velmi dlouho dopředu. Obrisy útoku byly známé již pouhý měsíc po vytvoření Protektorátu Čechy a Morava, v dubnu roku 1939. K oddalování akce došlo hlavně proto, že spojenci Německa, v první řadě Itálie, nebyli na válku dostatečně připraveni. Většina obyvatel Protektorátu sledovala vývoj situace v zahraničí v naději, že pak bude snazší znovuobnovit samostatnost a suverenitu ČSR. Lidé začali kupovat zásoby potravin, ačkoli se Němci nad tímto pozastavovali s ohledem na nevýhodný kurz české koruny vůči německé marce.

Jako příčinu obsazení Polska využil Adolf Hitler své tvrzení, že je třeba zvýšit „životní prostor“ svého národa, který mu byl odebrán po 1. světové válce. Hlavní záminku pro útok na polské území rovněž Adolf Hitler vytvořil sám. 31. srpna 1939 došlo na německo-polské hranici k přepadení vysílače v Glivici. Podle německé propagandy byla stanice přepadena ve večerních hodinách polskými státními příslušníky, kteří na místě zabili posádku vysílače a začali okamžitě vysílat výzvy k boji

²⁰⁹Srov. AM Březové Hory: inv. č. 470, kart. 29. „K oběžníku ze dne 16/6/1939 č. 23982 sděluji, že v obci zdejší není stanoviště cikánů a také zde netáboří a tudíž nejsou jim potvrzovány žádné knížky ani jiné dokumenty.“

²¹⁰J. B. UHLÍŘ – J. KAPLAN: *Praha ve stínu hákového kříže*, s. 36.

proti Německu. Skutečnost však byla zcela jiná. Vše bylo předem připraveno a posléze provedeno německou armádou, která jako důkazy řádění Poláků použila mrtvá těla z KT v Dachau.²¹¹

Jakým způsobem pronikla zpráva o začátku války na Příbramsko, se mi bohužel nepodařilo zjistit. Jisté ale je, že občané do války vkládali nemalé naděje. Obyvatelé Protektorátu věřili, že velmoci nenechají situaci dojít tak daleko, že ve velmi krátké době zasáhnou ve prospěch okupovaných zemí. Myšlenky protektorátního obyvatelstva charakterizoval velmi přesně ministr zemědělství Ladislav K. Feierabend²¹²: *„Každý byl přesvědčen, že Němci prohrají, že válka znamená osvobození z německé poroby a jistotu, že bude obnovena Československá republika. Lidé nepřáli Polsku německý vpád, ale pokládali jej za spravedlivou odplatu za to, jak se Polsko k nám chovalo v době mnichovské krize. Vstup Velké Británie (3.9.) a Francie (3.9.) do války byl pro obyčejného člověka zárukou, že válka nebude příliš dlouhá, a důkazem, že obě velmoci konečně poznaly, že jejich mnichovská politika byla mylná. Český lid věřil, že na konci války budeme odměněni za všechny oběti a utrpení, které jsme v době Mnichova přestáli pro dočasné zachování evropského míru. Protektorát se stal zemí úsměvu.“*²¹³

Skutečná situace v Protektorátu byla v prvních týdnech války jiná. V době, kdy nacistická vojska vtrhla do Polska, začala v Protektorátu od časných ranních hodin další zatýkácké akce „Albrecht I.“²¹⁴ při které byl zatčen již zmíněný bývalý přednosta poštovního úřadu v Příbrami Augustin Syka. Spolu s ním bylo v Příbrami zatčeno dalších 6 představitelů KSČ, z nichž se opětovného zatčení dočkal Karel Ježek, který se konce války dočkal spolu se Sykou v KT Buchenwald. Dva členové KSČ (Václav Beneš a A. Kavka) byli po několika dnech propuštěni.²¹⁵ O jiných zatčených Příbramácích bohužel žádné záznamy neexistují.

Podle pozdějších zjištění bylo v celém Protektorátu zatčeno na dva tisíce lidí, z nichž 800 bylo zadrženo na Moravě. Zatčení nejprve pobývali v policejních věznicích

211 Srov. J. PIEKALKIEWICZ: *Polské tažení: Hitler a Stalin rozbíjejí Polskou republiku*. Praha 2007.

212 Ladislav Karel Feierabend (14. 6. 1891 – 15. 8. 1969) byl členem agrární strany. V roce 1934 byl Edvardem Benešem jmenován ministrem zemědělství. Tuto funkci zastával do roku 1939. Jako člen odbojové skupiny Politické ústředí krátce před hrozícím zatčením utekl do Londýna, kde se stal součástí exilové vlády, ve které v roce 1941 zastával funkci ministra financí. Z exilové vlády odešel již v únoru 1945 a vrátil se zpět do osvobozeného ČSR, kde se netajil svými protikomunistickými názory. Jelikož Agrární strana nebyla jako jediná po válce povolena, vstoupil do strany národně socialistické. Jako nekomunista se rozhodl znovu republiku opustit v únoru 1948, kdy se komunisté chopili moci a proměnili ČSR v komunistický stát. Svůj život dožil v Americe, kde se v polovině 60. let zapojil do rozhlasového vysílání Hlas Ameriky.

213 J. B. UHLÍŘ – J. KAPLAN: *Praha ve stínu hákového kříže*, s. 38.

214 Německy „Albrecht der Erste“.

215 J. GUTWIRTH: *KSČ v odboji*, s. 15.

gestapa a pak byli přesunuti do KT v Dachau nebo Buchenwaldu. Mezi zatčenými bylo mnoho představitelů českého veřejného, hospodářského a kulturního života, čímž se uvolnil prostor pro germanizační politiku a pro další akce vedoucí k ovládnutí protektorátního hospodářství a života vůbec. Je ovšem patrné, že prvotní cíl akce „Albrecht I.“ spočíval v zastrašení obyvatelstva. Na tuto akci se velmi dobře připravovala i německá propaganda, která vypouštěla do éteru články o skomírající Anglii ve snaze nabourat důvěru občanů v tuto velmoc.²¹⁶

Novou naději však do protektorátních občanů vlil poslech českého vysílání z Londýna na vlnách BBC, které se poprvé ozvalo 8. 9. 1939.²¹⁷

Další akce vedená německým okupačním aparátem byla vedena čistě proti české inteligenci v čele se studenty. Tzv. „zvláštní akce 17. listopad“ (srov. 3.2.) zasadila českému veřejnému životu krutou ránu, která měla být trvalá, ačkoli veřejně byl prohlašován pravý opak.

216J. GEBHART – J. KUKLÍK: *Dramatické a všední dny protektorátu*, s. 82.

217Jan Masaryk v něm tehdy pravil: „Naším programem je svobodné Československo ve svobodné Evropě a pro tento cíl jsme ochotni obětovat vše... Přijde den, kdy nacismus a s ním vaši utiskovatelé zmizí z povrchu země.“ Dále pokračoval: „Při jménu, které nosím, vám zde prohlašuji, že tento boj vyhrájeme a pravda zvítězí... Slavný a milovaný lide československý, buď ujištěn, že vláda věcí tvých se vrátí do rukou tvých.“ Srov. J. GEBHART – J. KUKLÍK: *Dramatické a všední dny protektorátu*, s. 83.

3. Dopady války na školství

3. 1. Vysoká škola báňská

Vysoká škola báňská existovala v Příbrami od roku 1865 a svou činnost zde ukončila na základě dekretu prezidenta ČSR Edvarda Beneše vydaného 8. srpna 1945.²¹⁸ Hornická a hutnická činnost si ovšem vyžádala určitý zdroj vzdělání již před zmíněným rokem 1865. Cesta k němu však byla velmi zdlouhavá a nesnadná.

Důlní činnost je v osadě Březové Hory doložena již ve 13. století, ale prvních velkých úspěchů dosáhla teprve v 1. polovině 16. století. Na přelomu 15. a 16. století dochází rovněž k modernizaci těžební techniky. Na základě geologických znalostí a prvních poznatků v oblasti mechaniky dosáhly některé doly na území Čech 300 – 400 metrových hloubek (např. Kutná Hora nebo Jílové u Prahy).²¹⁹ V důsledku těchto změn docházelo k přeměrování při ražbě chodeb či překopů a tím byly získávány stále nové poznatky pro vznikající obor geodesie a kartografie. Nemalý pokrok nastal i v metodách zpracování kovů a tím došlo i k jejich zkvalitnění. Tyto metody z počátku 16. století byly natolik pokrokové, že se udržely až do poloviny minulého století. Rozvoj hutnictví a hornictví by však nebyl možný bez přispění výchovného a vzdělávacího procesu pro budoucí odborníky. Z tohoto důvodu se dostalo vyšší pozornosti hornickému vzdělání.

Na počátku 19. století existovala v monarchii báňská akademie v Banské Štiavnici, ale její absolventi neměli dostatečnou kvalifikaci v důsledku nedostačující koncepce výuky. O její nedostatečnosti pro použití v Českých zemích se vědělo, a také proto byl v roce 1817 do Vídně podán návrh na její reorganizaci. Situaci se však dostalo řešení až o mnoho let později. Na konci 20. let 19. století se začala řešit též situace v Čechách, kde si to povaha výroby a zpracování kovů i uhlí vyžadovala. V roce 1829 sestavila Vídeň komisi, která měla celou situaci zanalyzovat a co nejdříve podat návrh na její vyřešení. Komise měla nalézt řešení tří problémů. První analýza se měla týkat reorganizace výuky v Banské Štiavnici, dále mělo být určeno, zda je potřeba zlepšit výuku v oboru železářství ve Štýrsku a v neposlední řadě se mělo objasnit, zda by bylo užitečné otevřít báňskou akademii v Čechách. Studijní komise se obrátila na gubernium v Praze, aby zaujalo neoficiální stanovisko k otevření nové báňské akademie v Příbrami. Gubernium si nechalo vypracovat velmi rozsáhlou a důkladnou expertizu a došlo

218J. MAJER: *Z dějin Vysoké školy báňské v Příbrami*, s. 129.

219TAMTÉŽ, s. 11.

k rozhodnutí, že zřízení báňské akademie v Čechách je nejen velmi potřebné, ale hlavně naléhavé.²²⁰ Nová báňská akademie měla co nejdříve a co nejvíce splnit hlavní požadavky soudobé výroby. Výuka v nové akademii se měla rozdělit na dvě hlavní části – teoretickou a praktickou. Teoretická část se s ohledem na předměty v ní vyučované měla provádět v Praze a pro praktickou část byla vybrána Příbram. Pro Příbram se vyslovila většina členů komise, kteří vzali do úvahy pozici města a velké množství hutí a dolů v jeho okolí. Výhodou se ukázala být i přítomnost montanistické knihovny a sbírky nerostů příbramského vrchního horního úřadu a v neposlední řadě i možnost využití velmi zkušeného úředního aparátu.²²¹ Nyní se jen čekalo na vyjádření vídeňských úřadů, což se nakonec protáhlo na mnoho let. Dodnes není zcela jasné, proč se takto naléhavé řízení zastavilo. Na vině mohla být i samotná vídeňská univerzita, která také byla požádána o vypracování studie. Tu však ani po několika upomínkách nedodala. Příslušný spis byl vypracován a podán k vyjádření prezidiu dvorské komory až v roce 1835, ale i zde se jeho postup na další tři roky zastavil. Ani po těchto třech letech se však situace nezdála být vyřešena, protože prezidium dvorské komory rozhodlo, že tuto záležitost by mělo projednávat oddělení pro mincovnictví a hornictví. Nyní se však objevil další problém a tím byla prostorová otázka zřízení montánního učiliště. O Příbrami se nepochybovalo, ovšem v několikatisícovém městečku nebyla doposud postavena žádná budova, která by prostorově vyhovovala takovému učení. Městská rada sama požádala Vídeň alespoň o zřízení nižšího stupně hornické školy a v této záležitosti jí bylo vyhověno, ovšem úřední průtahy trvaly nadále.

V roce 1842 se začalo znovu jednat. Bylo jasné, že učiliště nemá být pouze prakticky zaměřeno, ale studentům se má dostat i teoretických znalostí, a proto se začalo řešit, jaké předměty lze považovat za teoretické. Stejný spis byl k analýze zaslán i guberniu ve Štýrském Hradci, kde montánní učiliště již existovalo, ale zde další zprávy o jednání s Příbrami a o ní mizí.²²²

Zatímco na štiavnické akademii došlo v roce 1846 k reorganizaci osnov a učebních postupů, na českou záležitost se opět zapomnělo. Teprve události z roku 1848 přinutily úřady znova jednat o českém báňském učení, protože několik českých a německých studentů odešlo z maďarského učení.²²³

220 *Dějiny vědy a techniky* 3, Praha 1970, s. 66 – 68.

221 *Dějiny vědy a techniky* 3, s. 70.

222 TAMTÉŽ, s. 73.

223 Na jaře r. 1848 se v Maďarsku začaly projevovat snahy o samostatnost, o oddělení od habsburské monarchie a začalo také hrozit, že zde bude zavedena jako hlavní jazyk právě maďarština, a tím bude ostatním studentům znemožněno pokračovat ve studiu.

Události ohledně otevření nového báňského učení dostaly rychlý spád. Dne 23. ledna 1849 bylo v Příbrami dekretem císaře založeno nové učení pro báňské vědy.²²⁴ Současně s tímto rozhodnutím bylo Příbrami povoleno zřídit zde prozatímně nižší báňské učiliště. Dne 31. srpna 1849 mohl být také jmenován první ředitel vyššího montánního učiliště – prof. František Zippe, který do té doby vyučoval na polytechnice v Praze.

Po dvacetiletém čekání tak mohl začít první akademický rok na báňském učilišti v Příbrami. Prvních 40 akademiků zahájilo výuku 12. listopadu 1849 v prostorách dnešního Zámečku – Ernestina. Nové učiliště bylo dvouleté, zaměřené na praktickou část a hlavním vyučovacím jazykem byla němčina. První léta výuky byla zcela poklidná, bez jakéhokoli narušení. Výjimkou byl pouze rok 1865, kdy císař František Josef I. udělil učilišti právo titulovat se akademie. Status vysoké školy jí byl přiřknut o téměř třicet let později, roku 1894, a teprve o dalších deset let později mohla začít užívat pojmenování Vysoká škola báňská v Příbrami.²²⁵

Poklidné plynutí události na VŠB přerušil rok 1908, kdy se objevil první protičeský útok německých posluchačů podporovaný i částí německého pedagogického sboru. Podmětem k tomuto ataku byl fakt, že němečtí studenti netvořili ani třetinu studentstva. Tato situace vyvrcholila požadavkem na přeložení VŠB do severních Čech nebo alespoň do Prahy za předpokladu jejího přidružení k německé vysoké škole. Němečtí studenti začali neprávem osočovat a tiskem napadat české studenty a těmito pokusy se snažili zapůsobit na veřejnost ve svůj prospěch. Situaci na čas zklidnilo prohlášení ministerstva veřejných věcí, které prohlašovalo, že není jediného důvodu pro rozdělení VŠB. Nová protestní akce německých akademiků byla vyvolána v roce 1912 jmenováním čtyř nových profesorů, z nichž dva byli české a dva německé národnosti. Tato situace trvala téměř rok a dostala se až k úředníkům ve Vídni, poté opět na rok utichla. Na počátku roku 1914 se opět ozvaly hlasité prosby ze strany německých studentů a pedagogů na rozdělení VŠB a přesunutí německé části do Ústí nad Labem. Pedagogický sbor našel východisko z této situace v dohodě, ve které se shodl na rozdělení školy na českou a německou a na jejím přeložení do Prahy, kde měly být tyto části přičleněny k oběma technikám. 1. světová válka však tento plán překazila, ale ani tehdy se němečtí členové akademické obce nevzdali svého plánu.²²⁶

Rok 1918 byl významným historickým mezníkem nejen českých dějin, ale

224*Dějiny vědy a techniky 3*, s. 73.

225Více J. VELFL: *Příbram v průběhu staletí*, s. 59.

226Srov. J. MAJER: *Z dějin Vysoké školy báňské*, s. 122.

i dějin VŠB. Spolu s novou érou vyvstaly na povrch i nové problémy. Zmizelo nebezpečí, že by škola mohla být přeložena nebo rozdělena, a ustaly i národnostní problémy. Jako hlavní vyučovací jazyk byla stanovena čeština, ale němečtí studenti měli právo skládat všechny zkoušky ve své mateřtině a do roku 1923 bylo i paralelně přednášeno v němčině. Prvním československým rektorem byl zvolen Josef Theurer, poprvé zvolený již v roce 1907.²²⁷ Pedagogický sbor pod vedením prof. Theurera došel k závěru, že pokračování VŠB je možné, jen pokud bude přemístěna do Prahy a bude na ní založeno několik nových kateder. S rozhodnutím akademického senátu VŠB nesouhlasila rada města, která na počátku 20. let svolala několik protestních akcí. Přeložením školy by totiž město velmi trátilo na svém postavení. Bylo by navíc ochuzeno o kulturní život obohacený právě studenty, mnohé spolky by zanikly a z města by pak zbylo jen torzo jeho bývalé slávy. Přeložení školy bylo ovšem v důsledku upadající těžby logickým závěrem všech zasedání akademické obce. Velkými nedostatky trpělo i vybavení školy, které ani v nejmenším nemohlo konkurovat školám ve světě. Nelze to ovšem tvrdit také o vědecké úrovni této školy. Do nových osnov z roku 1924 byly zařazeny i matematické metody v hornictví, analytická geometrie prostoru a byla též zvýšena např. přesnost zaměření nových ložisek či přesnost výpočtů délek a úhlů umožňující přesnější výsledky kubatury ložisek.²²⁸ V následujících letech, po uklidnění situace způsobené hospodářskou krizí, se zdejší dění až do roku 1938 nezměnilo.

Stále ovšem zůstala velmi diskutovanou otázkou, zda škola zůstane v Příbrami, nebo se přestěhuje do Prahy. Od počátku 30. let posílal pedagogický sbor žádosti do hlavního města, byly ale zamítány, což vítala hlavně samotná Příbram. I přes veškeré obtíže spojené např. i se snižujícím se počtem studentů,²²⁹ plnila VŠB stále svou funkci a podílela se vědecky na výzkumné činnosti a vychovala tak řadu odborníků v oboru montanistiky.

Bohužel i do dějin VŠB se neblaze zapsala Mnichovská dohoda, protože se ztrátou průmyslových oblastí ztratily doly svá dávná odbytíště rud. Tíhu této situace neunesl profesor Jaroslav Šplíchal, který raději než pracovat pod nacistickou zvlášť zvolil dobrovolnou smrt. Jaroslav Šplíchal byl profesorem chemie a průběžství a jako první

227Srov. J. FRYŠ: *Dvanáct osudů dvou staletí*, Příbram 2006.

228Více J. MAJER: *Z dějin Vysoké školy báňské*, s. 124 – 126.

229V roce 1937 bylo v VŠB zapsáno jen 120 posluchačů, profesorů zde bylo 18, docentů 19, asistentů 24, 4 výpomocní asistenti, 3 lektori, 1 knihovník, 3 úředníci a 18 zřízenců. Srov. <http://www.vsb.cz/okruhy/univerzita/historie-soucasnost-vize/historie/akademie> (21. 7. 2009)

se věnoval studiu radioaktivních dislokací na Příbramsku.²³⁰ Školní rok 1939/1940 začal jako obvykle v říjnu 1939 se 153 zapsanými studenty. Výuka však byla velmi brzy po svém začátku násilně přerušena a ukončena.

3. 2. „Zvláštní akce 17. listopad 1939“

Dne 17. listopadu 1939 došlo k událostem, které následně odsoudil celý demokratický svět. Tento den je dodnes připomínán jako Mezinárodní den studentstva, jako den, kdy byly na tři, resp. na šest let uzavřeny všechny české vysoké školy, a kdy bylo 9 studentů zastřeleno a na 1200 vysokoškolských studentů odvezeno do koncentračních táborů.²³¹

Odbojové organizace začaly připravovat demonstrace u příležitosti zakázaných oslav dne 28. října již na začátku tohoto měsíce. Organizace zpočátku předpokládaly společný postup, ale později se ukázalo, že přes veškerou snahu není možný z důvodu rozdílného pojetí této akce. Politické ústředí (dále PÚ) vyzývalo k pasivní vzpomínkové akci s nacionálním zaměřením. Oproti tomu ilegální komunistické vedení, řízené Klementem Gottwaldem z Moskvy, chystalo pomocí letákových akcí masivní stávky. Jeden z letáků vyzýval obyvatelstvo, aby 28. říjen oslavilo jako „naš největší státní a národní svátek – ne jako den zármutku, ale jako den naděje a činorodé důvěry“.²³²

Okupační aparát pochopitelně očekával 28. říjen se značnými obavami. Výroční den vzniku ČSR byl již dříve vyhlášen za všední, pracovní den. V předtuše možných demonstrací dalo 26. října 1939 pražské policejní ředitelství vyvěsit plakáty, které nabádaly k veřejnému klidu a pořádku: „V posledních dnech snaží se neodpovědní živlové svésti různým způsobem obyvatelstvo k činům demonstrativního rázu v den 28. října 1939... Každý občan nechť si uvědomí, že zvláště v nynější velmi vážné době je v nejvyšším zájmu všech příslušníků národa, aby i nadále byl zachován bezpodmínečně

²³⁰Více o Jaroslavu Šplíchalovi píše J. MAJER: *Z dějin VŠB*, s. 142.

²³¹O tom, co se událo dne 17. 11. 1939 a v dny následující v Příbrami neexistují v příbramském archivu žádné záznamy, protože po přeložení VŠB do Ostravy v roce 1945 byly tamtéž odvezeny všechny spisy týkající se veškerého dění na VŠB. Z tohoto důvodu musím při své rekonstrukci vycházet pouze z pramenů knižních, a to především z knih Jozefa Leikerta.

²³²V jiném letáku se píše: „*Svátek 28. října oslavíme tichou demonstrací všude tam, kde je poctivý Čech a Moravan, aby naši utiskovatelé se mohli přesvědčit, že budeme všemi prostředky pracovat k tomu, abychom dosáhli zase ztracené svobody. Budeme manifestovat proti berlínské rozpínavosti v českých zemích, proti žalářování tisíců a jejich mučení, proti vykrádání našich zemí, proti germanizaci, proti hladu a drahotě... Každý poctivý člověk půjde 28. října s nepokrytou hlavou, vezme černou kravatu či černou stužku na kabát... Naše heslo v letošní den 28. října jest: Němci ven.*“ Ovšem leták agrárníků oproti tomu propagoval heslo: „*28. říjen budiž dnem práce a ukázněnosti.*“ Více J. GEBHART – J. KUKLÍK: *Dramatické a všední dny protektorátu*, s. 96 – 97.

klid, kázeň a pořádek. Proto varuje policejní ředitelství obyvatelstvo co nejdůtklivěji před jakýmkoli počínáním demonstrativního rázu, jako neplněním pracovní povinnosti, shlukováním na veřejných místech nebo účastí na něm neb na jiných demonstrativních akcích...“²³³

K akcím organizovaným odbojáři se samozřejmě připojili i vysokoškolští studenti především v Praze a Brně. Příbramští posluchači VŠB se podle dostupných informací neúčastnili žádné protestní akce, žádná taková akce v Příbrami ani nekonala. Podle kroniky Gymnázia byl v Den vzniku ČSR ve městě klid, všichni uposlechli a zachovali se podle pokynů nařízených úřady.²³⁴ Situace v Praze se ovšem ani v nejmenším neshodovala se situací v Příbrami. I přes všechna bezpečnostní opatření²³⁵ a přes veškeré apely vyzněl 28. říjen jako ohromná celonárodní demonstrace proti nechtěné okupaci. Cílem této demonstrace bylo ukázat světu, že Češi a Moravané nesouhlasí s obsazením své země, jak německé ministerstvo propagandy hlásalo do celého světa.

Podle dobových odhadů se akce v Praze zúčastnilo na 100 000 nespokojených občanů Protektorátu.²³⁶ Nepokoje v pražských ulicích začaly již kolem deváté hodiny dopolední a trvaly do večerních hodin. Demonstrující se několikrát dostali do potyček nejen s nacisty, ale i s českou policií, která ale proti nim nezasáhla buď vůbec, nebo jen velmi opatrně. První obětí se stal dělník Václav Sedláček, postava nepříliš známá, která proto bývá někdy zcela opomenuta.²³⁷ Pouze několik ulic od jeho mrtvého těla byl smrtelně postřelen medik Jan Opletal.²³⁸ Dalších dvanáct účastníků demonstrace utrpělo střelné zranění a dalších 400 osob bylo následujícího dne zatčeno.²³⁹

Tato akce byla již podle dobového hodnocení pokládána za velmi významnou, ukazující na českou rezistenci vůči okupantům. Události dne 28. října byly

233Srov. J. B. UHLÍŘ – J. KAPLAN: *Praha ve stínu hákového kříže*, s. 41 – 41.

234SOA Příbram: *Kronika Gymnasia 1939/1940*.

235Okupanti uvedli v pohotovost jednotky branné moci a pražské gestapo vyhlásilo na tři dny od 27. října 1939 pohotovost prvního stupně, z čehož lze usuzovat, že situaci nepodceňovali a byli si vědomi nelibosti Čechů a Moravanů s okupací své vlasti.

236J. GEBHART – J. KUKLÍK: *Dramatické a všední...* s. 98.

237O Václavu Sedláčkovi více J. LEIKERT: *Ráno přišla noc*, Praha 1989.

238Jan Opletal (1. 1. 1915 – 11. 11. 1939) byl studentem Lékařské fakulty Karlovy univerzity, který se účastnil protestních protinacistických akcí 28. října 1939, při kterých byl smrtelně zraněn. I když byl záhy převezen na kliniku Arnolda Jiráska, kde byl okamžitě operován, svým zraněním 11. listopadu podlehl. Pohřbu Jana Opletala, který se konal 15. 11. 1939, se účastnily tisíce studentů, profesorský sbor a samozřejmě rodinní příslušníci. Jan Opletal byl dlouhou dobu považován za první oběť protinacistických akcí z října 1939, ovšem není to pravda. Více J. LEIKERT: *Sny v okovech: osudy českých studentů v koncentračním táboře Sachsenhausen*, Praha 2002.

239,... a to téměř výlučně mladistvých, nejrůznějších povolání, kteří vesměs v pracovní den by měli být na svých pracovištích.“ Více J. GEBHART – J. KUKLÍK: *Dramatické a všední...* s. 98.

charakterizovány jako počátek boje proti nacistické zvlí. Podle některých zpráv přešel toho dne český lid od trpného boje v boj aktivní za svobodu a znovuoobnovení ČSR. Okupantům bylo jasné, že český národ nebude jen přihlížet a nenechá sebou smýkat podle jejich představ, ovšem veřejně nemohli dát své obavy najevo.

Bojový duch demonstrací opět oživila zpráva z 11. listopadu, kdy na následky svého zranění zemřel medik Jan Opletal. Studenti z Hlávkových kolejí začali okamžitě organizovat poslední rozloučení se svým kamarádem. České orgány pojalý zcela správně obavy, že německá strana využije další případné demonstrace jako příležitost a záminku k odvetnému zákroku, a proto se snažily studenty nabádat ke klidu.

Rozloučení s Janem Opletalem začalo 15. listopadu v ranních hodinách v kapli Ústavu pro soudní lékařství, odkud byla rakev nesena Albertovem kolem lékařských ústavů do ulice Na Slupi. Zde byla za zpěvu hymny a národních písní položena na pohřební vůz, který ji dovezl na Masarykovo nádraží.²⁴⁰

Na několika místech Prahy se studenti dostali do potyček s policií, která studenty několikrát rozptýlila, ovšem studenti se opět srocovali a za zpěvu národních písní a hymny opět vyjadřovali svůj nesouhlas s nacistickou okupací. Nacisté pojali tyto manifestace jako pokračování 28. října a tím si vytvořili velmi vhodnou záminku k razantnímu řešení tohoto protinacistického smýšlení.

Následujícího dne k sobě Adolf Hitler povolal českého protektora Konstantina von Neuratha,²⁴¹ K. H. Franka a velitele branné moci v Protektorátu gen. Ericha Friderica. Ve večerních hodinách padlo rozhodnutí o exemplárním potrestání studentstva. Byla zahájena „Sonderaktion Prag vom 17. November 1939“ (Zvláštní akce 17. listopadu 1939).²⁴² České vysoké školy měly být uzavřeny po dobu tří let, ale Adolf Hitler nepředpokládal jejich otevření ani po skončení této lhůty.

V době, kdy se v Berlíně rozhodovalo o budoucnosti českého vysokého učení, panoval po celém Protektorátu klid. Dokonce ani v Brně, které není od Lhoty na Moravě, kde byl pohřben Jan Opletal, daleko, byl absolutní klid. Proto nikdo „Zvláštní akci 17. listopadu“ nečekal.

240J. B. UHLÍŘ – J. KAPLAN: *Praha ve stínu hákového kříže*, s. 42.

241Konstantin Hermann Karl svobodný pán von Neurath (2. 2. 1873 – 14. 8. 1956) byl nacistický politik a diplomat. V letech 1932 – 1938 zastával funkci německého ministra zahraničních věcí a v letech 1939 – 1941 působil jako zastupující říšský protektor v Protektorátu Čechy a Morava. Jeho funkce říšského protektora ale byla v Berlíně chápána jako velmi shovívavá k projevům antinacismu a neschopná potlačit projevy odporu, a proto byl v roce 1941 vystřídán Reinhardem Heydrichem. Po skončení války byl souzen v Norimberku a odsouzen na 15 let vězení, ale po osmi letech byl z vězení ze zdravotních důvodů propuštěn.

242J. GEBHART – J. KUKLÍK: *Dramatické a všední...* s. 101.

V časných ranních hodinách 17. listopadu 1939 obsadilo gestapo spolu s oddíly Ochranné policie a jednotkami SS Hlávkovu kolej, Masarykovy koleje a Starou kolonii na Letné a Novou kolej v Dejvicích, dále kolej Hradčanskou a Švehlovu, jako největší vysokoškolské koleje. 1850 vysokoškoláků bylo soustředěno v ruzyňských kasárnách.²⁴³ Mezi zatčenými bylo i několik cizinců – Jugoslávci, Bulhaři a Slováci. Jugoslávské zastupitelské úřady začaly ihned jednat o propuštění svých občanů, což se jim nakonec podařilo. Oproti tomu představitelé Slovenského státu nevyvinuli žádné úsilí o propuštění svých občanů, ovšem pod tlakem jugoslávských úřadů byli propuštěni všichni cizinci, tedy i Slováci. Další propouštění se týkalo osob, které byly mladší dvaceti let a příslušníků fašistické organizace Vlajka. Takové štěstí ovšem nemělo 9 studentů, kteří byli ráno a odpoledne 17. listopadu zastřeleni.

V pět hodin odpoledne 17. listopadu 1939 bylo vyhlášeno: „... české vysoké školy byly na dobu tří let uzavřeny... přes opětovné vážné varování pokouší se od nějaké doby skupina českých intelektuálů ve spolupráci s emigrantskými kruhy v cizině menšími nebo většími akcemi odporu rušit klid a pořádek v Protektorátu Böhmen und Mähren. Přitom bylo zjištěno, že původci těchto aktů odporu jsou zvláště na českých vysokých školách...“²⁴⁴

Následujícího dne ráno byli studenti z Prahy odvezeni do koncentračního tábora Sachsenhausen – Oranienburg,²⁴⁵ kam za nimi v krátké době dorazili i studenti z Brna a o další měsíce později i 11 studentů z Příbrami.

3. 3. Osudy příbramských studentů VŠB

Události 17. listopadu bývají každoročně připomínány pouze v souvislosti se studenty, kteří pobývali v Praze. Na studenty Brna a Příbrami se neustále zapomíná, a proto nejsou jejich osudy tolik zmapovány jako osudy studentů pražských vysokých škol.

Události v Brně i v Příbrami měly menší rozsah, což je patrně další důvod jejich opomíjení. Na rozdíl od situace v Praze byl 28. říjen v obou městech poklidný, stejně tak jako 15. listopad a den následující. V moravské metropoli mělo zatýkání podobný

243J. B. UHLÍŘ – J. KAPLAN: *Praha ve stínu hákového kříže*, s. 44.

244J. GEBHART – J. KUKLÍK: *Dramatické a všední...* s. 101.

245Sachsenhausen je koncentrační tábor, který leží asi 35 km od Berlína a jehož stavba byla zahájena v roce 1936. O dva roky později do něj nastoupili první vězni, kteří pokračovali v jeho výstavbě. Táborem prošlo přes 100 000 vězňů a ti, kteří v něm zůstali do posledních dnů, byli osvobozeni Rudou armádou 22. 4. 1945.

scénář jako zatýkaní v Praze. Studenty na kolejích probudilo dupání a řev příslušníků gestapa. Rozdíl mezi Brnem a Prahou byl především v tom, že z brněnských kolejí nebyli odvezeni všichni studenti.

Příbramské dění „Zvláštní akce“ nebylo ale podobné ani jednomu z předchozích zatýkaní proto, že příbramská VŠB neměla koleje, a tak všichni její posluchači bydleli v rodinách. Život bez kolejí velmi ovlivnil dění ve škole, která tak byla zcela apolitická. Studenti se scházeli na přednáškách nebo ve spolcích, ale kolejní život, jaký znali jejich kolegové, nepoznali. Ani samotná cesta do Sachsenhausenu nebyla tak přímočará jako u jejich kolegů, tato trvala více než tři měsíce.

Dne 17. listopadu v Příbrami nic nenasvědčovalo tomu, že by tento den měl být něčím odlišný od dní ostatních. Přednášky začaly jako každý jiný den kolem 8. hodiny ranní. Rektor univerzity prof. ing. Josef Hummel ale záhy dostal telefonicky pokyn k tomu, aby se v 9 hodin dostavil na okresní hejtmanství. Jelikož nikdo nevěděl o událostech v Praze, myslel si, že jde o prohrěšek některého ze studentů, kteří v této době hráli při návratech z hostinců zvláštní hru – kdo trefí jako první žárovku pouličního zařízení.²⁴⁶ O doprovod požádal prorektora prof. ing. Václava Cibuše. Okresní hejtman jim posléze sdělil zprávu, kterou nikdo nepředpokládal. Oznámil jim, že škola se 17. listopadu t.r. zavírá. Dalším nařízením z pražského ústředí gestapa měla být škola do 12 hodin liduprázdná a navíc obdrželi seznam 15 studentů, kteří se mají ihned dostavit na okresní hejtmanství. Na seznamu se jmény byli pouze funkcionáři spolků Ostravan, Prokop, Carbonie, Elipsa a Spolku posluchačů hutního inženýrství.²⁴⁷ Tyto spolky byly řádně zaregistrovány na Okresním hejtmanství v Příbrami, proto byli zatčeni jejich představitelé a nikoli funkcionáři jiných spolků.

Ihned po návratu do školy rektor s prorektorem obešli všechny učebny a posluchárny, kde přečetli jména ze seznamu.²⁴⁸ Jako první na hejtmanství dorazil

246J. LEIKERT: *A ráno přišla noc*, s. 221.

247Jednalo se o tyto studenty: Jaroslav Janeček, Josef Jeník, Zdeněk Jež, Alexandr Kanczucki, Zdeněk Köck, Vladimír Kuldásek, Karel Maceček, Vojen Masník, Jaromír Matušek, Rudolf Menšík, František Nítka, Robert Petr, Josef Stejskal, Stanislav Šlahůnek a Leo Vrubel. Srov. J. LEIKERT: *A den se vrátil (Co následovalo po 17. listopadu)*, Bratislava 1993; TÝŽ: *A ráno přišla noc*, Praha 1989.

248Na událost vzpomínají zatčení studenti: „V sobotu 18. listopadu jsem měl zkoušku ze statistiky a dynamiky, – rozhovořil se ing. Leo Vrubel – ještě z prvního ročníku mi zůstaly dvě zkoušky, které jsem chtěl mít co nejrychleji za sebou. Protože přednáška začínala až v deset, zašel jsem do studovny, abych si prošel několik otázek. Nebylo nás tam hodně, takže profesor Hummel, který byl rektorem třetí měsíc, neměl mnoho práce, aby zjistil naše jména. Mně jedinému oznámil, že mám jít k okresnímu hejtmanovi. Sbalil jsem si všechny věci, které jsem měl rozložené na stole, a odešel. Přidal jsem do kroku, abych byl brzy zpátky, nechtěl jsem totiž přijít o přednášku...“ nebo „Mohlo být tak asi devět hodin, když vešel do místnosti zřízenec školy pan Chochola, – zavzpomínal se ing. Vladimír Kuldásek. – Řekl nám, že Jež, Janeček, Vrubel a já se máme okamžitě dostavit na okresní úřad. Profesor Čuřík mě beze slova pustil. Cestou jsem si ještě zašel na podnájem odnést školní věci.“ Více

student Leo Vrabel. Brzy dorazili i ostatní, přítomni byli i rektor a prorektor VŠB. Na hejtmanství však stále chyběl Zdeněk Jež, který v době, kdy byl ve škole čten seznam se jmény, nebyl přítomen, protože dokončoval výkres, který měl druhého dne odevzdat. O všem, i o svém předvolání k hejtmanovi, se dozvěděl až na obědě v menze. Cestou na hejtmanství se ještě zastavil na privátu, kde napsal krátký dopis otci. Když dorazil na úřad, bylo asi 14 hodin odpoledne.²⁴⁹ Po jeho příchodu všichni nastoupili do aut přikrytých plachtami, kde vedle každého studenta seděl německý policista. Večer dojeli do pankrácké věznice, kde byli zavřeni do cel po dvou nebo po třech. Později byli přeloženi do trojcel.

V prosinci 1939 byli na svobodu propuštěni tři studenti – Alexand Kanczucki, František Nitka a Vojen Masník. Proč byli vybráni tito tři, není dodnes jasné. Ostatní studenti v tom však spatřovali alespoň záblesk naděje a doufali, že na Vánoce již budou také doma. Jejich naděje však nebyly vyslyšeny. Na Štědrý den dostali stejně jako jinou neděli studenou večeři již odpoledne. Po odchodu dozorců se celou věznicí rozléhal smutný zpěv vánočních koled a podobně oslavili i Nový rok.²⁵⁰ Jediným narušením stereotypu byl návrat spoluvězně Roberta Petra, který onemocněl žloutenkou, z nemocnice. Až do února roku 1940 vše probíhalo stále stejně. Každý den, za jakéhokoli počasí, byla povinná patnáctiminutová procházka na dvoře, jinak studenti pouštěli celu jen na sprchu jednou za 14 dní.

Další naděje mladíkům svitla 12. února 1940. Toho dne byl propuštěn Zdeněk Köck. Ostatní vzápětí také opustili Pankrác, ale na svobodu si museli ještě počkat.

Druhého dne bylo všech jedenáct zbývajících studentů nahnáno do nákladního auta. V autě s nimi jel i msgre. Stašek, který sloužil mši na Březových Horách při tradiční hornické slavnosti konané 4. července 1939. Všichni se domnívali, že jedou do nějakého koncentračního tábora, o to více byli překvapeni, když auto zastavilo před věznicí v Drážďanech. V tomto vězení pobýli naštěstí jen pár dnů. Rozdíl mezi pankráckou a touto věznicí spočíval hlavně v úrovni hygieny. Na Pankráci se sprchovali každých 14 dnů a mohli vlastnit mýdlo i ručník. V Drážďanech všechny hned při vstupu do cely překvapila bota ležící na zemi a poté mnoho krvavých skvrn na stěnách. Ty byly od ploštic a švábů, kteří byli všudypřítomní a nejvíce činní hlavně v noci.²⁵¹

Dne 21. února 1940 se studenti opět vydali na cestu. Policisté je v železnicích

J. LEIKERT: *A den se vrátil*, s. 147 – 148.

249J. LEIKERT: *A den se vrátil*, s. 150.

250TAMTÉŽ, s. 156.

251„Na noc si studenti oblékali všechno, co měli s sebou. Čapky, rukavice, ponožky. Ne tak proti zimě, ale proti lezoucím potvorám.“ Srov. J. LEIKERT: *A den se vrátil*, s. 159.

dovedli na drážďanské hlavní nádraží, kde na ně cestující pokřikovali, házeli po nich odpadky nebo prázdné lahve. Všichni se museli namačkat do jednoho kupé, což jim pohodlnou cestu nezajistilo. Po krátké době dojeli do Sachsenhausenu, kde je po všech „vítacích“ procedurách odvedli do bloku č. 63. První dny neviděli k koncentračního tábora nic, teprve poté je přesunuli na blok č. 23, kde se teprve sešli s ostatními zatčenými studenty, kteří je velmi rychle zasvětili do života v táboře, aby co nejvíce zabránili jejich trestům za porušení některého nařízení.

Po svém příchodu se příbramští studenti setkali s krakovskými profesory vysokých škol, kteří svůj pobyt zde snášeli velmi špatně. Stejně jako dříve příchozí vysokoškoláci nechodili ani Příbramáci pracovat a celý den trávili na bloku. Teprve po nějaké době jim bylo umožněno přestěhovat se do studentského bloku ke svým kolegům.

Studenti sice nechodili pracovat, o to ale byly jejich dny delší. Naštěstí však byli mladí, plní optimismu a především byli „mezi svými“. Jejich psychika tedy nebyla tolik nabouraná jako psychika ostatních vězňů. Jejich každodenním programem bylo pochodovat mezi baráky nebo být v pohotovosti na bloku a kdykoliv ihned poslat určitý počet lidí na nějaké místo v táboře, kde bylo zrovna potřeba pomoci. To se však stávalo jen výjimečně. Později například likvidovali barák, kde byli nakažení úplavicí. Likvidace spočívala i v odnášení mrtvých do velkého sklepa, ve kterém se mrtvoly shromažďovaly.

Zpočátku nebyli studenti v táboře oblíbeni, protože nechodili do práce a ostatní vězni na ně tedy pohlíželi jako na zhýčkané synky ze zámožných rodin. Většina se totiž domnívala, že na vysokou školu mohou chodit pouze děti z bohatých rodin a dlouho nemohli pochopit, že převážná část zadržených mladíků patří ke střední vrstvě a někteří pocházejí dokonce z velmi chudých rodin a musejí si v průběhu studia přivydělávat kondicemi.

Velkým štěstím pro studenty bylo, že v čele samosprávy tábora stál člen komunistické strany Harry Naujoks, který nad nimi držel ochrannou ruku a nejednou jim pomohl, či dokonce zachránil život.²⁵² Velmi brzo si studenti v táboře získali respekt a uznání, a to hlavně díky medikům, kteří byli velmi žádaní i jen pro své rady.

Studenti začali na jaře 1940 také pracovat. Byli často nasazováni do komand, která vykonávala tu nejtvrďší práci.²⁵³ Každé komando se vždy zaradovalo, když se

252J. LEIKERT: *A ráno přišla noc*, s. 73.

253Komando bylo označení pro pracovní skupinu.

dozvěděl, že u nich bude pracovat nějaký student, protože při svém mládí byli plní optimismu, kterým „nakazili“ i ostatní vězně.²⁵⁴ Nejednomu studentovi zachránil život velitel bloku, který měl studenty rád a snažil se jim všemožně pomoci. Jedním z takto zachráněných byl i příbramský student Vladimír Matějka, který se přihlásil jako malíř do komanda, které dostalo za úkol vymalovat na silvestrovskou oslavu SS kantýnu a poté dostali za úkol vyrábět keramiku, s čímž nikdo ze skupiny neměl zkušenost.²⁵⁵ Práce pod střechou byla vždy považována za nejlepší.²⁵⁶ Všichni „blokoví“ však takový nebyli, ovšem studenti vzpomínají hlavně na ty, kteří k nim byli spravedliví a nápomocní.

Strava byla stejná jako dostávali i ostatní vězni, takže hlad doprovázel i studenty na každém kroku. K snídani dostali čtvrt litru „kávy“, k obědu byl vývar ze shnilé řepy s kousky mrkve.²⁵⁷ K večeři mělo vězňům po celém dni práce stačit 300 gramů chleba. Tento příděl se později snížil na 250 gramů.²⁵⁸ Naštěstí směli přijímat jednou za tři měsíce balíček z domova, o který se nechtěně podělili s dozorci, kteří je kontrolovali, a pak pochopitelně s těmi, jejichž rodiče si nemohli dovolit něco poslat.

Studenti se v Sachsenhausenu setkali s několika významnými představiteli ČSR, např. Antonínem Zápotockým,²⁵⁹ Juliem Dolanským²⁶⁰ nebo Janem Vodičkou. Nejvíce na studenty zapůsobil Antonín Zápotocký, za nímž mnozí chodili pro rady, a jehož si všichni vážili. Velmi si také vážili setkání s Ivanem Sekaninou nebo Josefem Čapkem, který bohužel útrapy koncentračního tábora nepřežil, zemřel krátce před jeho osvobozením.

Již od samotného zatčení se státní prezident Emil Hácha snažil přesvědčit

254, „Jedním slovem, čeští studenti byli vynikající. Bez nadsázky na ně můžete být hrdí.“ Srov. J. LEIKERT: *A ráno přišla noc*, s. 73 – 74.

255, „Byly to napínavé chvíle, když Walter poprvé otevřel kovová dvířka a odložil horké šamotové desky. Věděli jsme, že když to nevyjde, nepomůže nám nic a nebudeme se mít na co vymluvit. Úplně náhodou to ale vyšlo... Šéf tábora byl spokojený. Nechválil nás sice, ale ani nenadával.“ Srov. J. LEIKERT: *A ráno přišla noc*, s. 264.

256 Vladimír Matějka vzpomíná v knize „A ráno přišla noc“ na to, jak dostali za úkol vymalovat vilu Reinhardu Heydrichovi.

257, „... jak byl šťastný ten, kdo v polévce našel kousek kůže. Nabral si ji na lžičku a všem dokola ukazoval. Radostí se div nezbláznil, že má kousek masa.“ Srov. J. LEIKERT: *A ráno přišla noc*, s. 163.

258 Podle nařízení říšského ministerstva výživy z období na počátku války, měli vězňové dostávat na týden 280 až 400 gramů masa nebo masných výrobků, 200 gramů margarínu nebo loje, 100 gramů marmelády, 255 gramů mouky, 3500 gramů brambor a 2800 gramů zeleniny. Více M. MOULIS – R. CÍLEK: *Zapomeňte, že jste byli lidmi...*, Praha 2005.

259 Antonín Zápotocký (19. 12. 1884 – 13. 11. 1957) byl druhým čs. prezidentem, který do funkce nastoupil po smrti Klementa Gottwalda v roce 1953. Jeho postoj k situaci v ČSR byl v mnoha směrech liberálnější než postoj jeho předchůdce, postavil se např. kriticky k násilné kolektivizaci. Paradoxem ovšem zůstává jeho postoj k procesu s Rudolfem Slánským, který schvaloval.

260 Julius Dolanský (23. 2. 1903 – 26. 4. 1975) byl významný literární historik, autor 1800 publikací.

představitele německého policejního aparátu o nutnosti propustit studenty na svobodu.²⁶¹ Svobody se většina studentů dočkala nejdříve v dubnu 1942 nebo na jaře 1943. Museli se pak až do konce války hlásit na hejtmanství v místě svého nahlášeného pobytu. Několik studentů se však konce války nedočkalo vůbec nebo jej přivítali jako vězni v jiných táborech než v tom, do kterého byli na začátku roku 1940 převezeni se svými kamarády. Příbramští studenti byli v táboře internováni až do konce války a teprve poté se mohli vrátit do svých domovů.

V roce 1942 uplynula také tříletá lhůta uzavření vysokých škol, ale Reinhard Heydrich ani Adolf Hitler neuskutečnili to, co v roce 1939 veřejně prohlašovali. Vysoké školy zůstaly zavřené.²⁶² I přesto, že dal Adolf Hitler zavřít vysoké školy a po třech letech je neotevřel v domnění, že tím utlumí intelektuální život českého obyvatelstva, nestalo se tak. Pro studenty byl samotný koncentrační tábor univerzitou života. V první řadě naučil studenty politicky myslet. V době studia o politice neuvažovali a v táboře si uvědomovali nutnost politického názoru. Koncentrační tábor měl studenty převychovat, ale docílil pravého opaku. Studenti zde pochopili nespravedlnost a kvůli této politiky a vytvořili si zde odpor vůči jakémukoli násilí. Dokonce ani zde nezahynula jejich touha po vědění. Na barácích se konaly přednášky ze všech oborů lidského vědění a studenti získali mnoho zkušeností a vědomostí do dalšího života.

3. 4. Osudy VŠB v Příbrami

Studenti nebyli jediní, koho potkal tak nepříznivý osud. Stejněmu zacházení neunikli také někteří vysokoškolští pedagogové. Obětí nacistické zvěle se stal asistent chemie ing. K. Müller a odbojový pracovník V. Krofta, chemický laborant. Profesor matematiky a deskriptivní geometrie prof. F. Čuřík raději zvolil 7. června 1944 smrt, než aby nuceně spolupracoval s nacisty na vývoji střel V2. Po návratu z koncentračního tábora Mauthausenu zemřel v roce 1944 na následky věznění doc. Čípera.²⁶³ První oběti

261 Emil Hácha si stěžuje na poměry v koncentračních táborech a žádá propuštění internovaných vysokoškoláků od února 1940. Své požadavky na propuštění tzv. rukojmí stále opakuje při setkání s protektorem Konstantinem von Neurathem nebo na schůzkách s K. H. Frankem. Emil Hácha neorodoval pouze za propuštění studentů, ale stavěl se velmi kriticky k jakémukoli zatýkání Čechů. Občas mu bylo vyhověno a někteří zatčení se dočkali propuštění. V případě studentů to však trvalo déle. Ve svém úsilí nepolevil ani po příchodu Reinharda Heydricha a pokračoval i v roce 1942. Srov. D. TOMÁŠEK – R. KVAČEK: *Causa Emil Hácha*, Praha 1995.

262 „Česká universita zůstane bez velkých obtíží zavřena zatím až do skončení války ... Opětnému otevření se pak dá celkem snadno zabránit „, Více <http://www.fronta.cz/dotaz/uzavreni-vysokych-skol> (11. 1. 2011).

263 <http://www.vsb.cz/okruhy/univerzita/historie-soucasnost-vize/historie/pribram> (21. 7. 2009).

byl však profesor chemie a prubířství František Šplíchal, který se jako první věnoval radioaktivním ložiskům na Příbramsku. Profesor Šplíchal se již v roce 1938 nehodlal smířít se situací, která pro ČSR nastala, a proto raději volil dobrovolnou smrt krátce po podepsání Mnichovské dohody.²⁶⁴

VŠB vlastnila ve městě hned několik budov, které po uzavření školy v roce 1939 přišly velice vhod okupační branné moci. Když byl 17. listopadu 1939 na okresní hejtmanství povolán rektor VŠB prof. ing. Josef Hummel a seznámen s 15 jmény studentů, kteří se mají na hejtmanství dostavit, dostal i příkaz, že škola má být do 12 hodin liduprázdná.

V době, kdy již na hejtmanství probíhalo sepisování iniciál studentů, přišel do školy asistent profesora Františka Mařika, který měl v již uzamčené budově svůj zimmník a dožadoval se tedy jeho navrácení. Zda mu bylo vyhověno bohužel není nikde psáno, ale s největší pravděpodobností nikoli.

Budovy školy byly okamžitě obsazeny německým četnictvem. Zaměstnanci školy však pracovali až do 23. prosince 1939, kdy byly všechny místnosti zapečetěny. Posléze byli pedagogové penzionováni, asistenti převedeni do závodů nebo na Úřad práce. Někteří byli posláni na nucené práce do Německa.²⁶⁵

Budovy jednotlivých ústavů VŠB byly pronajaty různým institucím a výrobnám, které pracovaly pro válečné účely. V průběhu okupace se zde vystřídalo několik správců, německých komisařů. Jejich počínání je spojeno převážně s drancováním sbírek, přístrojů, knih a dalšího inventáře, včetně mineralogických sbírek, které převážně skončily na školách v Říši. Inventář školy měl být zničen, avšak nějaké sbírky, pomůcky či zařízení VŠB se podařilo před plánovanou likvidací zachránit. Některé věci byly uschovány například v podzemí březohorských dolů. O to se postarali například ing. Dr. Bohuslav Černík, prof. Dr. František Čechura, prof. Josef Hummel nebo doc. Dr. R. Jirkovský.²⁶⁶ Zbýlý majetek se bohužel zachránit nepodařilo. Okupanti rozebrali zařízení školy, odcizili dokonce i mosazné kování dveří nebo kliky.

Samotný výzkum, na který byly zaměřeny všechny ústavy VŠB, byl během okupace postupně omezován, aby okupanti nemohli zneužít nové poznatky. Několik objevů proto bylo raději zveřejněno až po obnovení samostatnosti v roce 1945.

Správa budov vydala v prosinci 1941 nařízení, ve kterém byla vydána čtvrtletní

264Srov. J. MAJER: *Z dějin Vysoké školy báňské*, s. 142.

265TAMTÉŽ, s. 128.

266M. PAJER: *K vývoji a výrobě raketových zbraní v Příbrami v letech druhé světové války*, Podbrdsko XIII., Příbram 2006, s. 156.

výpověď nájmu báňským budovám s termínem do 1. dubna 1942. Výpověď se netýkala všech budov, ale pouze části budovy na dnešních Jiráskových sadech, odkud měly být přeneseny všechny sbírky do jiné budovy spravované VŠB.²⁶⁷

Bývalé budovy VŠB měly být využity hlavně pro vývoj nové zbraně V2, jejichž výrobu však zdržovala nejen administrativa, ale i sami pracovníci, kteří často pocházeli z řad bývalých pracovníků VŠB.

Dne 7. července 1942 se uskutečnila obchodní transakce, kdy došlo ke spojení společností Škodovy závody v Plzni (dále jen ŠZ) a Československé zbrojovky, a.s. Brno (dále jen ZB). Spojením v rámci koncernu Říšské závody Hermanna Göringa vznikla nová holdingová společnost Waffen – Union Skoda Brünn Gmbtl (dále jen W–U) se sídlem v Berlíně.

Po vytvoření této společnosti mělo dojít k samotnému výzkumu a vývoji raketových zbraní. ZB dostala za úkol vybavit nově vzniklý výzkumný ústav dílenským zařízením, zejména obráběcími stroji. Za sídlo si zvolila Příbram. Ve městě totiž nebyl žádný významný podnik, který by mohl tento ústav omezovat. Ohrožení lokality nálety spojenců bylo také minimální. Hlavně se ale počítalo s využitím kapacit bývalé VŠB. O založení výzkumného ústavu v Příbrami bylo rozhodnuto dne 5. října 1942.

I přes veškeré intervence a námitky k vlastnímu zprovoznění ústavu počátkem roku 1944, začali od května t. r. do Příbrami přicházet pracovníci ŠZ a ZB. Bývalé školní budovy a místnosti byly vybavovány stroji z vybombardovaných továren v Kuřimi a Brně.

Vedením ústavu byl pověřen SS-Hauptsturmführer Rolf Engel, který dosud vedl Pokusný ústav pro tryskové ponorky v Grossendorfu (dnes Wladyslawowo). Pod jeho vedení zde probíhaly práce na vývoji rakety 8–cm, což měla být kopie sovětské rakety M – 8. Rolf Engel se sám na jejím vývoji podílel.

Zaměstnance ústavu tvořili převážně Češi, jen 10% tvořili Němci.²⁶⁸ Někteří Češi zastávali i funkci nejvýznamnějších manažerů – mezi nimi byli i bývalí zaměstnanci VŠB, například Dr. ing. Miloslav Tayerle, který zachránil některé bývalé zařízení VŠB nebo bývalý profesor Dr. ing. Bořivoj Černík. Několik profesorů, které hitlerovci chtěli získat pro spolupráci, ale odmítlo. Profesor Dr. ing. František Čuřík raději než spolupráci volil 7. června 1944 dobrovolnou smrt. Součástí výzkumného ústavu měly být i chemické laboratoře, k jejichž realizaci však nikdy nedošlo.

267SOkA Příbram, OÚ Příbram: *Správa budov VŠB*, inv. č. 1022, kart. 73.

268M. PAJER: *K vývoji a výrobě raketových zbraní v Příbrami v letech druhé světové války*, s. 157.

Dne 9. dubna 1945 byl Rolf Engel ze své funkce pro nedostačující výsledky odvolán a na jeho místo byl dosazen Dr. ing. Lüth, člen správní rady W–U. Ústav měl být pod jeho vedením financován jen do 13. června 1945, ale konec války vše změnil.

Podle svědků Rolf Engel tajně uprchl z města již v noci z 1. na 2. května i s veškerým německým personálem. Tímto dnem fakticky skončila činnost příbramského výzkumného ústavu. Většina písemností byla bohužel ještě před útekem hitlerovci spálena, pouze část si odvezli s sebou. Zbytek dokumentace byl zajištěn Dr. ing. Miloslavem Tayerlem.

Dne 29. května 1945 provedl Mjr. ing. Jaroslav Kadlec z Vojenského vědecko-technického ústavu (dále jen VTÚ) prohlídku výzkumného ústavu a ve svém hlášení pro 5. oddělení hlavního štábu Ministerstva národní obrany uvádí: *„Blíže posoudit a přesně zjistit výzkumnou činnost skupiny Englovy nebylo možné, neboť Engel byl ve služebních věcech nesdílný, skupina pracovala odloučeně od ostatních... Je pravděpodobné, že výzkumná činnost Englova byla jen předstíraná...“*²⁶⁹ K osobě Polfla mjr. ing. Kadlec podotýká: *„Byl něco přes 30 let stár, sám se označoval za dipl. ing., zdá se však, že jím nebyl. Podle některých udání měl prý býti profesorem na některé německé technice... Podle informací zaměstnanců i některých příbramských obyvatel byl Engel a jeho skupina velmi interesován na své práci. V jeho kanceláři i bytě se často pracovalo přes noc... Českým zaměstnancům neškodil, přestože znal jejich negativní postoj k Říši... Při prohlídce jednoho z objektů byly nalezeny modely vodních říditelných raketových torpéd VA-RO v počtu 11, z toho 2 byla vybavena elektrickým zařízením.“*²⁷⁰

Podle průzkumu měla být v Příbrami zhotovena série 200 kusů raketových střel 8-cm-R Panzerblitz, k jejich dokončení však nedošlo.

Pro zkoušky zbraní měly být využity pozemky rolníků v Lázu, kde byly ještě před válkou zřízeny dělostřelecké stanice pro cvičení čs. armády. Tento prostor byl po dobu války využíván okupanty, ale nikoli pro zkoušky raketových zbraní. Výstavba této zkušebny byla zahájena na konci podzimu roku 1944. Na vybraném území Brd měla být vybudována laboratoř pro statistické zkoušky raketových motorů. K vybudování laboratoře ani přilehlých ubytoven však nedošlo.

Konec války tedy znamenal konec vývoje tajné zbraně, která měla zvrátit situaci na bojištích ve prospěch Hitlerovy Třetí říše.

Osvobození ČSR přineslo nemalé naděje na změnu. Podle košického vládního

269TAMTÉŽ, s. 160.

270TAMTÉŽ.

programu mělo být budoucí čs. školství zaměřeno převážně na technické obory, aby byly v co nejkratší době odstraněny hospodářské důsledky okupace. Mimořádný přínos měla mít právě VŠB, jejíž představitelé se sešli již v květnu 1945, v čele s rektorem prof. Františkem Čechurou. Na školu se tehdy zapsalo 100 posluchačů, jejichž imatrikulací ve dnech 4. – 6. května t. r. po šesti letech opět zahájila svou činnost. Rozvíjející se báňský a hutní průmysl Ostravska však potřeboval školu přemístit do své blízkosti. Proto byla na návrh tehdejšího ministra školství Zdeňka Nejedlého dekretem prezidenta republiky ze dne 8. září 1945 přeložena VŠB z Příbrami do Ostravy. Ještě téhož roku se začala škola stěhovat - jen III. a IV. hutnický ročník zůstal v Příbrami do jara roku 1946. V Ostravě měla plnit nejen pedagogické poslání, ale podílet se i na řešení aktuálních hospodářských problémů spojených se znárodněním báňského průmyslu.

Přesunem VŠB do Ostravy tak skončila historie montanistiky v Příbrami trvající téměř jedno století. Bezesporu zde splnila svou funkci, nejen vědeckou, ale i pedagogickou a vychovala několik odborníků v tomto odvětví.

5. Židovská a romská otázka

5. 1. Židé v Protektorátu

Osudy židovského obyvatelstva za 2. světové války bývají často označovány pojmem genocida.²⁷¹ Nacistické Německo své činy nejen proti protektorátním židům nazývalo „Endlösung der Judenfrage“, konečné řešení židovské otázky. Jednalo se o koordinovaný, předem schválený plán akcí namířených proti určité skupině lidí, kteří byli označeni za nevyhovující. Konečné řešení obnáší přímé fyzické vyhlazování hromadným zabíjením (plynem či střelbou popravčích čet) a útrapami působenými vysídlováním, zničující prací atp.²⁷²

Problematikou národa a rasy se Adolf Hitler zabýval ve své knize *Mein Kampf*.²⁷³ Této otázce věnoval celou kapitolu.²⁷⁴ Až do začátku světového konfliktu nepočítaly nacistické špičky se systematickým vražděným nevinných obětí, ale s jejich vystěhováním na určité místo, kde by vytvořily vlastní „stát“. Definitivně bylo o vyvraždění milionů židů rozhodnuto Hermanem Göringem²⁷⁵ v červenci roku 1941. Tímto úkolem byl oficiálně pověřen šéf RSHA (= Reichssicherheitshauptamt = Hlavní říšský bezpečnostní úřad) Reinhard Heydrich.²⁷⁶

271 Genocida je podle slovníku cizích slov označení pro zločin vyvražďování a vyhlazování příslušníků národních, etnických, náboženských a rasových skupin. Srov. J. KRAUS: *Nový akademický slovník cizích slov A-Z*, Praha 2005.

272 M. KÁRNÝ: „Konečné řešení“: *genocida českých židů v německé protektorátní politice*, Praha 1991, s. 7.

273 V překladu *Můj boj*. Kniha poprvé vyšla v Německu v roce 1925 – 1926. V roce 1936 poprvé kniha vyšla v českém prostředí.

274 „Černovlasý židovský mladík číhá, s fanatickým výrazem v obličeji, celé dlouhé hodiny na nic netušící děvče, které chce pošpinit svou krví a uloupit je tak jejími národu... Tak, jak sám plánovitě kazí ženy a dívky, nezastavuje se ani před tím, otevřít krevní závory v širším rozsahu i pro ostatní. Byli a jsou to Židé, kteří k Rýnu přivádějí negry, pořád se stejnými postranními myšlenkami a jasným cílem. Pomocí vynuceného křížení zničit jimi nenáviděnou bílou rasu, svrhnout ji z její kulturní a politické výše a stát se jejím samostatným pánem.“ Srov. A. HITLER: *Mein Kampf*, Praha 2000, s. 236 – 237.

275 „Pověřuji Vás tímto přípravou všech nezbytných podmínek v oblasti organizační, logistické a materiální, které umožní celkové řešení židovské otázky ve sféře německého vlivu v Evropě...“ Srov. D. IRVING: *Göring*, Brno 1996, s. 408.

276 Reinhard Heydrich (7. 3. 1904 – 4. 6. 1942) byl druhý nejvyšší představitel SS (nejvyšším představitelem byl Heinrich Himmler), šéf generální policie, šéf RSHA a SD (Sicherheitsdienst = Bezpečnostní služby). V letech 1941 – 1942 vykonával funkci zastupujícího říšského protektora Protektorátu Čechy a Morava. V lednu 1942 předsedal ve Wannsee konferenci, na které bylo rozhodnuto o „konečném řešení židovské otázky“. Na Reinharda Heydricha byl 27. 5. 1942 spáchán útok všeobecně nazývaný atentát, který provedli čs. parašutisté vyslaní na tuto akci z Londýna. Po jeho smrti, o jejíž hlavní příčině se dodnes spekuluje, se úřadu ujal Kurt Daluege, ale faktickou moc držel ve svých rukách Karl Hermann Frank, který okamžitě vyhlásil stanné právo

Při posledním předválečném sčítání lidu v roce 1930 uvedlo jako své náboženství izraelské v Čechách 46 301 osob, na Moravě a ve Slezsku 41 250 osob. Téměř 43 000 lidí z tohoto počtu se hlásilo k československé národnosti, 37 000 k národnosti židovské a k německé národnosti se hlásilo 35 000 osob. Devět let poté se však situace v českých zemích značně změnila, protože toto území se stalo útočištěm pro mnohé německé židy, kteří zde hledali azyl po r. 1935.²⁷⁷

Již dne 27. ledna 1939 rozhodla čs. vláda o propuštění židů ze státní služby. Toto nařízení bylo jediné svého druhu před okupací zbytku republiky 15. března 1939.

Ihned po zřízení Protektorátu bylo nutno vyřešit, koho lze považovat za žida, míšence a koho za ne-žida. Podle nařízení z 21. června 1939 byl za žida považován ten, kdo rasově pochází nejméně ze tří židovských předků u prarodičů. Jako úplný žid platí židovský předek, z prarodičů, přísluší-li k židovskému náboženskému společenství, nebo k němu příslušel. Za žida dále platí takový židovský míšenc, který pochází ze dvou plně židovských prarodičů či osoba, která příslušela do 15. března 1939 k židovskému náboženskému společenství nebo byla poté do něj přijata. Za žida je považována i ta osoba, která byla 15. září 1939 v manželském svazku se židem nebo se s ním oženila v pozdější době, stejně jako osoba pocházející z manželství s židem, které bylo uzavřeno po 15. září 1939 nebo pocházející z nemanželského styku s židem.²⁷⁸ Ve stejný den vydal Konstantin von Neurath nařízení, které definovalo pojem „židovský podnik“. Židé nesměli tedy disponovat svým majetkem a ke každému židovskému podniku byl přidělen správce. Tímto činem začala tzv. arizace.

Arizací v německém nacistickém slovníku chápeme jako vyvlastnění a zabavení veškerého židovského majetku, který byl převeden na ne-židovského (tzn. árijského) majitele. Úkolem správce bylo přivést podnik ke krachu a původní majitele donutit k odchodu do jiné země. Samotný pojem arizace je odvozen od teorie árijské rasy, o jejíž čistotu nacisté usilovali. K arizaci nedošlo okamžikem jmenování správce továrny. Za její počátek lze považovat již bojkotování židovských obchodů nebo

a začal pátrat po atentátnících. Více J. ČVANČARA: *Heydrich*, Praha 2004.

²⁷⁷M. KÁRNÝ: „*Konečné řešení*“, s. 9.

²⁷⁸Více H. KREJČOVÁ – J. SVOBODOVÁ – A. HYNDRÁKOVÁ: *Židé v protektorátu – Hlášení židovské náboženské obce v roce 1942. Dokumenty*, Praha 1997, s. 264.

pouliční boje prováděné skupinami obyvatel pod Hitlerovým vlivem.²⁷⁹

Německé úřady vypracovaly speciální nařízení, které muselo být ověřeno Židovskou náboženskou obcí, jejímž úkolem bylo vykonávat práci pro nacistické úřady, jako např. vybírání daní a dávek, zajišťování hospodaření obce či sociální a lékařskou péči. Její hlavní aktivita spočívala ve vylučování židů ze společnosti na základě německých nařízení, což by jinak prováděly okresní úřady.²⁸⁰

Dne 21. července t. r. byla v Praze zřízena Ústředna pro židovské vystěhování, na niž dohlížel šéf „židovských záležitostí“ SS-Obersturmbannführer²⁸¹ Adolf Eichmann. Tento úřad měl na starosti vše, co se týkalo vystěhování – pasy, povolení a pochopitelně i platby s vystěhováním spojené.²⁸² Státní aparát také podporoval vlastní židovská sdružení, která organizovala vystěhování židů do Palestiny. Podle údajů se do konce roku vystěhovalo z Protektorátu 19 016 osob a roku 1940 dalších 6 176. Toto jsou ale pouze čísla oficiální – neoficiálně se počet vystěhovaných odhaduje na 30 000.²⁸³

Zároveň s vystěhovaleckou politikou probíhala snaha co nejvíce vyřadit veškeré židovské obyvatelstvo z kulturního a hospodářského života. Již během prvního roku války byli židovští studenti středních a pochopitelně i vysokých škol vyloučeni ze studií. Žáků základních škol se toto nařízení týkalo o dva roky později.

Židům bylo dále zakázáno provozovat statky, disponovat cennými papíry, nabízet pronájem bytů či jiné nemovitosti, stejně jako pořídit si jiný byt či jiné statky. Do konce roku 1939 bylo židům přikázáno přihlásit vlastnictví všech zlatých předmětů, předmětů ze stříbra i platiny a jiných uměleckých předmětů.

Omezování osobní svobody a práv člověka namířené proti židům nebralo konce ani v roce 1940. Systém diskriminačních opatření byl velmi široký, neustále se zdokonaloval a postupně zasahoval do všech stránek života lidí, jejichž občanské

279 Více o arizaci lze nalézt na http://www.holocaust.cz/cz2/resources/ros_chodes/1999/11/arizace (18. 2. 2011).

280 Více H. KREJČOVÁ – J. SVOBODOVÁ – A. HYNDRÁKOVÁ: *Židé v protektorátu – Hlášení Židovské náboženské obce v roce 1942. Dokumenty*, Praha 1997.

281 Obersturmbannführer odpovídá hodnosti podplukovníka.

282 Vládním nařízením vydaným dne 23. 11. 1939 byla stanovena daň z vystěhování. Vystěhovalecké dani podléhali všichni bývalí čs. státní občané, němečtí státní příslušníci a osoby bez státního příslušenství, kteří se po 14. 3. t. r. vystěhovali z Protektorátu nebo se vystěhují, pokud jejich majetek v den vzniku platnosti nařízení převýšil částku 200 000 korun. Vystěhovalecká daň činí 25% čisté hodnoty jmění. Srov. H. KREJČOVÁ – J. SVOBODOVÁ – A. HYNDRÁKOVÁ: *Židé v protektorátu*, s. 266 – 268.

283 J. B. UHLÍŘ – J. KAPLAN: *Praha ve stínu hákového kříže*, s. 134.

legitimace byly od února 1940 označeny výraznou červenou literou „J“. Židům byl zakázán vstup do parků, na některá náměstí, do biografů, do divadel a sportovních a zábavních zařízení, stejně jako nesměli navštěvovat veřejné lázně.

Zákazy se však týkaly i vykonávání některých povolání. Židovský lékař směl ošetřovat pouze židy, nikoli árijce, stejně jako árijec nesměl zaměstnávat žida. Velkým diskriminačním tahem bylo omezení nákupní doby na dvakrát dvě hodiny denně, později jen na dobu od 15. do 17. hodiny. Obdobný režim byl zaveden také v peněžních ústavech. To bylo velkým problémem pro ty židy, kteří byli úřady práce zaměstnáni veřejnými pracemi, které trvaly od 8. hodiny ranní do 19. hodiny večerní s hodinovou pauzou v poledne. Po nějaké době nesměli židé vlastnit automobily, kola a pak ani radiové přijímače. Ve větších městech nesměli používat hromadnou dopravu, nesměli jezdit vlaky, ani navštěvovat nádražní restaurace – později ani jiná pohostinství.

Židé byli vylučováni z českého veřejného života, obyvatelům bylo doporučeno, aby omezili kontakt se židy. Někteří uposlechli, někteří nikoli. Existují záznamy o tom, že někteří árijští majitelé obchodů nechávali to lepší zboží na dobu židovských nákupních hodin nebo se se židy zcela cíleně setkávali a ukazovali tak veřejně svůj nesouhlas s těmito výnosy.

Vrcholem snah o izolaci židů byla vyhláška zakazující sňatky mezi státními občany protektorátu židovského a nežidovského původu. Porušení tohoto výnosu znamenalo úřední postih pro aktéry přestupku.²⁸⁴

Nerespektování těchto a desítek dalších, často nejmalichernějších zákazů a nařízení, gestapo trestalo týráním a vězněním. Jejich posláním bylo izolovat ostrakizované Židy od českého a samozřejmě i od německého obyvatelstva.²⁸⁵

Od 1. září 1941 byli na základě policejního výnosu všichni židé od 6 let věku povinni nosit žlutou šesticípou hvězdu s černým nápisem „Jude“. Měla být připevněna napevno na oděvu na levé straně hrudi. O týden později museli tuto hvězdu nosit i židé ve smíšených manželstvích. Stejně nařízení přikazovalo i uzavření

284Těmto lidem se oficiálně říkalo „židomilní Češi“ a po nástupu R. Heydricha na ně byla uvalena ochranná vazba, což znamená, že byli uvězněni v KT.

285Více o diskriminaci a omezování židů H. KREJČOVÁ – J. SVOBODOVÁ – A. HYNDRÁKOVÁ: *Židé v protektorátu – Hlášení Židovské náboženské obce v roce 1942. Dokumenty*, Praha 1997; M. KÁRNÝ: *„Konečné řešení“: genocida českých židů v německé protektorátní politice*, Praha 1991; H. PETRŮV: *Právní postavení židů v Protektorátu Čechy a Morava (1939-1941)*, Praha 2000; G. GREEN: *Holocaust*, Praha 1994; nebo na www.holocaust.cz.

všech synagog a modliteben.

Výměnou protektorů²⁸⁶ se situace pro židy radikálně zhoršila. Uzavření synagog bylo již nařízením R. Heydricha, který tvrdil, že se zde scházejí podvrtné židovské živly a aktivně organizují odpor.

Situace v Protektorátu byla do nařízení o vytvoření židovského ghetta v Terezíně²⁸⁷ nazývána jako ghetto bez zdí.

Na přelomu roku 1940 – 1941 odjelo několik protektorátních židů do ghetta v Lodži.²⁸⁸ Dalšími vybranými místy pro deportace byla města Minsk a Riga. Toto řešení však nebylo zcela proveditelné, proto museli nacisté zahájit ghettoizaci na českém území. R. Heydrich se zaobíral myšlenkou ghetta na husitském hradě Starý Tábor, ale jako příhodnější se nakonec jevil Terezín, kde chtěl poté vybudovat vzorové německé sídliště.

Dne 24. listopadu 1941 přijelo do Terezína první komando židů, které mělo za úkol připravit město na příchod všeho protektorátního židovstva, které zde mělo být shromážděno a odtud mělo pokračovat dále na východ. Původně bylo židovské obyvatelstvo „ubytováno“ v kasárnách města. Od 6. července 1942 byli židé vězněni i v civilních domech, protože nežidovské obyvatelstvo muselo město opustit a přenechat ho tak účelům německého „konečného řešení“. Terezínem prošlo za celou dobu války na 140 000 lidí, z tohoto počtu se konce války nedočkal 118 000 osob. Nejednalo se pouze o české a slovenské židy, ale také o židy německé nebo maďarské, které čekal stejný osud.

Život v Terezíně neodpovídal slibům německých úřadů, ani zdaleka se nejednalo o židovské samosprávné území, ale o sběrný tábor, kde měla být většina vězňů jen dočasně, než byli transportováni dál na východ. Denně měly přijet

286Dne 27. září 1941 se zastupujícím říšským protektorem stal Reinhard Heydrich. Konstantin von Neurath byl přeložen do Berlína.

287Terezín byla původně vojenská pevnost postavená za vlády císaře Josefa II. a pojmenovaná na počest jeho matky Marie Terezie. Koncentrační tábor zde byl vytvořen v letech 1941 – 1942, kdy bylo veškeré civilní obyvatelstvo nuceno město opustit a přenechat jej židům, aby zde mohlo vzniknout židovské město. Vedle židovského tábora sloužil Terezín i jako věznice gestapa, kam byli posíláni ne-židovští vězni. Život v Terezíně a počet jeho obyvatel byl závislý na transportech, které přivázely nebo odvážely vězně dál na východ. Terezín nesloužil jako vyhlazovací tábor, neboť neobsahoval plynové komory, ale pouze krematorium, kde byli mrtví zpopelněni. O životě v Terezíně vzniklo několik knih, např. Kol. autorů: *Malá pevnost Terezín*, Praha 1988; O. TYL: *Terezín*, Praha 1960; H. A. ADLER: *Terezín 1941-1945: tvář nuceného společenství. I.-III.*, Brno 2006; L. CHLÁDKOVÁ: *Terezínské ghetto*, Praha 1995.

288První transport protektorátních židů do Lodže byl vypraven 16. 10. 1941. Srov. M. KÁRNÝ: „*Konečné řešení*“, s. 84.

do Terezína dva až tři vlaky o 1 000 lidech. Podle osvědčené metody nemělo zavazadlo vážit více než 50 kg, ale mohly se přibalit potraviny na dva až čtyři týdny. Ubytování bylo velmi primitivní - sláma místo postelí, protože postele zabíraly místo, pokoje byly bez světla, nebyla zde téměř žádná pitná voda. Mrtví se v Terezíně nepohřbívali, ale byli spalováni v krematoriu nepřístupném veřejnosti.²⁸⁹ Vězně hlídali převážně čeští četníci a protektorátní policie. Hlídači pracovali na tři směny, aby vězni byli neustále pod dohledem.

Na konferenci ve Wannsee konané 20. ledna 1942 bylo rozhodnuto, že Terezín bude sloužit jako koncentrační a průchozí tábor, jako nástroj decimace i jako prostředek dezinformace o osudech deportovaného židovského obyvatelstva. Tento účel byl zcela splněn při návštěvě zástupců Červeného kříže v červnu 1943. Kvůli příjezdu delegace musely být tisíce lidí deportovány na východ do KT s poznámkou „zvláštní zacházení“.²⁹⁰ Tato návštěva pro „diváky“ se opakovala ještě následující rok a poslední „prohlídka“ proběhla 6. dubna 1945. Ani jedna ze zpráv ovšem neobsahuje žádné informace o zvěrstvech páchaných na židech či o špatném zacházení s nimi. V Terezíně byl pak natočen film „o městě, které vůdce daroval židům“ a následně začala série 11 likvidačních transportů, jimiž bylo do Osvětimi transportováno více než 18 000 vězňů.²⁹¹

Transporty na východ, do Osvětimi,²⁹² byly vypravovány od podzimu roku 1942. Podmínkou pracovního nasazení vězňů bylo úspěšné absolvování selekce okamžitě po příjezdu do tábora a pak znovu uvnitř tábora. Ne všechny transporty z Terezína však mířily právě do tohoto polského KT, mnohé transporty byly namířeny

289M. KÁRNÝ: „Konečné řešení“, s. 82 – 83.

290Poznámka o zvláštním zacházení znamenala okamžité poslání do plynových komor.

291M. KÁRNÝ: „Konečné řešení“, s. 110.

292Osvětim, Auschwitz, Auschwitz – Birkenau I a Auschwitz – Birkenau II je označení pro pobočky největšího koncentračního tábora na území dnešního Polska. Tento tábor byl založen na počátku roku 1940 a sloužil jako tábor vyhlazovací, kde se poprvé použil cyklon B. Prvními vězni byli Poláci, teprve později sem směřovaly téměř všechny transporty z Německem okupovaných zemí, např. z Protektorátu, Slovenska anebo Maďarska. Tábor byl velice členitý a neustále rozšiřovaný, aby pokryl kapacitu nově přichozích, kteří nebyli určeni k okamžité likvidaci v plynových komorách, ale k pomalé a bolestivé smrti hladem a prací. Podle odhadů zde bylo zabito nejméně 1,1 milionu lidí, z toho 950 000 židů. Osvětim byla osvobozena sovětskou armádou 27. ledna 1945 a tento den se proto připomíná jako významný den, Den památky obětí holocaustu a předcházení zločinům proti lidskosti. Srov. D. Dwork – J. R., van Pelt: *Osvětim. 1270 až současnost*, Praha 2006; O. Kraus – E. Kulka: *Továrna na smrt. Dokument o Osvětimi – Birkenau*, Praha 1964; L. REES: *Osvětim. Nacisté a „konečné řešení“*, Praha 2005.

např. do Malého Trostince u Minsku,²⁹³ do Treblinky²⁹⁴ nebo do Bergen – Belsenu²⁹⁵ a samozřejmě i na jiná místa určená nacisty za KT.

Ke konci války sloužil Terezín jako sběrné zařízení pro přeživší z pochodů smrti, což mělo za následek šíření skvrnitého tyfu, kterému podlehl i po ukončení války mnoho nevinných. Terezínští vězni se až teprve nyní dozvídali o osudech transportů, ve kterých často končili jejich blízcí. Dne 21. dubna delegát Mezinárodního výboru Červeného kříže Paul Dunant navštívil Terezín a sešel se s Radou starších. Jménem výboru, který zastupoval, pak 5. května převzal pod svou ochranu Terezín i terezínskou Malou pevnost s jejími pěti tisíci vězni. Téhož dne terezínský komandant Karl Rahm se svým šoférem – jako poslední z komandatury SS – opustil Terezín. Řízení věcí se ujala nová Rada starších. Po terezínské silnici však nadále projížděly kolony prchajícího wehrmachtu, také SS. V okolí Terezína dokonce docházelo k bojovým střetnutím. Terezín, zdá se, byl chráněn velkými tabulemi varujícími, že město je zamořeno tyfem. Kolem Terezína táhnoucí jednotky SS byly na útěku před postupujícími sovětskými vojsky, avšak ještě 8. května jejich střelba na město zavraždila dva z vězňů. Z Terezína na východ bylo deportováno 60 382 protektorátních židovských vězňů, z nichž se osvobození dožilo pouhých 3 097.²⁹⁶

Odhadem 90% z předválečné romské populace bylo nacisty zavražděno. Nacistické pronásledování Romů se dá srovnat v protektorátu s osudem židovské

293Malý Trostinec byl tábor postavený v roce 1941 jako tábor pro sovětské válečné zajatce. Od května 1942 však začal sloužit jako koncentrační tábor pro židy z Německa, Rakouska a Protektorátu Čechy a Morava. Sovětská armáda tento tábor osvobodila v červenci 1944. Jelikož ale pobyt v tomto táboře nepřežil téměř nikdo, často bývá opomíjen a jeho oběti se nepřipomínají. Výjimečnou připomínkou je cyklus *Zapomenuté transporty* od Lukáše Přibyla, které vzpomínkovou formou přeživších poukazují na fakt, že existovalo mnohem více KT než ty, o kterých se mluví především.

294Vyhlazovací nacistický KT leží přibližně 100 km od Varšavy. Od r. 1941 sloužil jako tábor pracovní, o rok později byl přeměněn na tábor vyhlazovací. Tábor v Treblince byl zrušen v roce 1943 po vzpouře, při které se podařilo uprchnout mnoha vězňům. Podle některých odhadů se jednalo o tábor s daleko vyšším počtem záměrně usmrčených, než byla Osvětim, vezmeme-li v úvahu menší kapacitu tábora a relativně krátkou dobou jeho provozu. Více R. GLAZAR: *Treblinka, slovo jak z dětské říkanky*, Praha 1994; A. JICCHAK: *Belzec, Sobibor, Treblinka, vyhlazovací tábory akce Reinhard*, Praha 2006.

295Bergen – Belsen byl KT v Dolním Sasku, kde během dvou let zemřelo více než 100 000 lidí. Do tohoto tábora mířily téměř všechny pohody smrti, které měly za úkol zlikvidovat ještě žijící svědky německého systematického zabíjení, proto nejvíce lidí zemřelo na epidemii tyfu a cholery krátce před osvobozením, ke kterému došlo 15. dubna 1945. Tábor byl osvobozen armádou Velké Británie. V tomto táboře zemřel např. český malíř a spisovatel Josef Čapek nebo Anna Franková, později známá díky svému deníku, který vydal její otec. Více A. JICCHAK: *Belzec, Sobibor, Treblinka, vyhlazovací tábory akce Reinhard*, Praha 2006.

296<http://www.holocaust.cz/cz2/resources/texts/genocida> (18. 2. 2011).

komunity.²⁹⁷

5. 2. Osudy židovského obyvatelstva v Příbrami

Pobyt židů v Příbrami je doložen již od 13. do 16. století, kdy osídlili určitou část města, která později nesla název Židovská ulice. Ovšem na základě nařízení císaře Maxmiliána II. byli židé nuceni město opustit. V letech 1579 – 1851 bylo tedy město bez židovského obyvatelstva. Příbramští židé se odstěhovali do okolních vesnic, např. do Trhových Dušníků. Ulice si však svůj název ponechala. Židé se do obce vrátili po zrušení tohoto nařízení na začátku 2. poloviny 19. století.²⁹⁸ Židovské obyvatelstvo se podílelo nejen na hospodářském, ale i na kulturním rozmachu města nemalým úsilím. V roce 1862 zde byla založena Židovská náboženská obec (dále ŽNO), která spravovala veškeré židovské záležitosti.

V letech 1873 – 1875 byla postavena příbramská synagoga, která byla bohužel v roce 1967 asanována a za dva roky poté zcela zbourána. Na jejím místě byla vystavěna tržnice, která zde stojí dodnes.

V souvislosti s usazováním židovského obyvatelstva bylo nutno založit židovský hřbitov, který se nachází na okraji katastru města Příbrami. Stavba hřbitova začala v roce 1890 a bohužel, jako v jiných městech, se i příbramský židovský hřbitov stal terčem nejednoho útoku. Ten největší přišel v roce 1942, kdy došlo k jeho zničení skupinou Hitlerjugend. Bohužel i po válce byl hřbitov několikrát poničen. Po sametové revoluci v roce 1989 byl opraven a pro veřejnost zcela uzavřen, protože se zde nachází několik cenných historických a kulturních památek.²⁹⁹

Příbramští občané nikdy neprojevovali antipatie vůči židovskému obyvatelstvu, až v prvních dnech po vzniku samostatného ČSR. Při nepokojích ve městě v prosinci 1918 se staly terčem útoku ne-židovského obyvatelstva právě sklady židovských obchodníků, jelikož se věřilo, že jsou plné zásob, tolik potřebných v dobách nedostatku. Po útoku bylo zcela jasné, že šlo pouze o pomluvy a žádný obchodník nemá plné sklady, které by nechtěl vyprázdnit prodejem.

Mnohem horší situace pro židy nastala po nástupu Adolfa Hitlera k moci.

²⁹⁷[http://www.rommuz.cz/index.php?](http://www.rommuz.cz/index.php?option=com_content&view=article&id=320&Itemid=25&lang=cs)

[option=com_content&view=article&id=320&Itemid=25&lang=cs](http://www.rommuz.cz/index.php?option=com_content&view=article&id=320&Itemid=25&lang=cs) (18. 2. 2011)

²⁹⁸Srov. J. VELFL: *Příbram v průběhu staletí*, s. 30.

²⁹⁹Více J. VELFL: *Památky Příbrami v obrazech*, Příbram 2008.

Českoslovenští židé byli až do přijetí platnosti norimberských rasových zákonů³⁰⁰ po zřízení Protektorátu Čechy a Morava 16. 3. 1939 ušetřeni všech negativních projevů chování, ale poté nelehká situace dolehla i na ně.

Podle posledního předválečného sčítání obyvatel žilo v Příbrami 235 osob hlásících se k židovskému náboženství.³⁰¹ Ovšem podle norimberských zákonů byl za žida považován každý člověk, jehož rodiče, prarodiče či další příbuzní, případně manželský partner, byli židovského vyznání. Proto není možné považovat toto číslo za přesné.

Již před vyhlášením Protektorátu byl městský úřad v Příbrami požádán o seznam osob židovského vyznání, které bydlely v obci před nebo po r. 1918. Seznam měl být doplněn o sdělení, zda se některé rodiny po stanoveném roce přistěhovaly a případně zjistit odkud.³⁰²

Dne 20. března t. r. vyšlo nařízení o tom, že árijské obchody musí být označeny čitelným nápisem „Árijský obchod – Arisches Geschäft“, a to do 24 hodin. Za neárijský obchod nebo židovský obchod je nutné považovat každý obchod, jehož majitelem, držitelem nebo nájemcem byla osoba neárijského nebo židovského původu, nebo také byl-li provozní kapitál v rukou židů. Obchody měly být označeny proto, aby se vojenská správa i jednotliví vojáci mohli těchto obchodů vyvarovat. Označení majitelům obchodů poskytl knihtiskař Antonín Pelz, který za jednu vývěsku požadoval 200 korun. Tuto částku pak daroval městu, aby ji použilo na pomoc chudým. Spolu s tímto nařízením byl vypracován seznam majitelů neárijských obchodů, kterých se v této době ve městě nacházelo 34.³⁰³

V celém okrese Příbram, Dobříš a Hořovice se na počátku války nacházelo více než 500 židovských osob. Památník obětí holocaustu na příbramském židovském hřbitově je věnován 534 obětem 2. světové války. Přímo v Příbrami bylo zapsáno 189 židů, podle některých zdrojů 220, z čehož se konce války dočkali a do Příbrami se vrátili pouze čtyři Příbramští.³⁰⁴

Veškerá protizidovská nařízení se samozřejmě týkala i příbramských židů.

300Norimberské rasové zákony byly přijaty v roce 1935 a obsahovaly mnohá omezení týkající se života židovského obyvatelstva. Norimberské zákony musely platit ve všech zemích obsazených nacistickou Třetí říší.

301J. VELFL: *Památky Příbrami v obrazech*, s. 166.

302V seznamu je zapsáno pouze 66 osob židovského vyznání. Více SOKA Příbram: *Opatření proti Židům*, inv. č. 985, kart. 65.

303Více SOKA Příbram, AM Příbram: *Opatření proti Židům*, inv. č. 985, kart. 65.

304J. VELFL: *Památky Příbrami v obrazech*, s. 166.

Bohužel ale i v Příbrami začala, stejně jako jinde v Protektorátu, působit fašistická organizace Vlajka, která hlídala dodržování těchto nařízení a jakékoli nedostatky hlásila na městský úřad k prozkoumání.³⁰⁵ Vlajkaři zorganizovali 22. července 1939 v nočních hodinách útok na příbramskou synagogu a židovské obchody. Při svém řádění zbili i několik příbramských židů. Tato iniciativa byla organizována z Prahy, nikoli z města.³⁰⁶ Stejný osud potkal i synagogu v nedaleké Dobříši. Chování civilistů proti židům se změnilo po 17. listopadu 1939, kdy se projevy sympatií k Židům staly jedním z mnoha ventilů nenávisti vůči cizím mocipánům.³⁰⁷

Kromě udání Vlajkařů nejsou ve městě žádná svědectví o útocích vůči židovskému obyvatelstvu. Češi navštěvovali stále své židovské přátele nejen v domácím prostředí, ale své sympatie jim projevovali i veřejně při tzv. promenádách v dnešní Dlouhé ulici, která byla časem pro židy uzavřena.³⁰⁸

Německé úřady si vždy nějakou záminku pro šikanu židovstva našly. Dne 9. července 1941 byla provedena kontrola židovských spotřebitelů, kdy muselo patnáct náhodně vybraných židů předložit své potravinové lístky a obhájit tak, že nevybrali cukr navíc. Třináct z vybraných židů vše doložilo v naprostém pořádku, na jejich potravinových lístcích nebyly ustříženy ústřížky h1 nebo h2. Tři zbývající museli písemně potvrdit, že propadlé lístky spálili jako nepotřebné a žádný cukr nevybrali.³⁰⁹ Takto a mnoha dalšími nárazovými akcemi se německé orgány snažily zdiskreditovat židy.

Proti postoji německých úřadů a Vlajkařů však stáli samotní Češi, kteří nejenže neukončili kontakty se židy, ale někteří jim zcela záměrně vypomáhali. Řezníci schovávali lepší maso na židovskou dobu nákupu, pekaři v tu samou dobu prodávali lepší chléb a někteří ne-židé chodili úmyslně nakupovat právě v těchto hodinách. V dobách, kdy byli židé odebráni ze seznamu spotřebitelů některých surovin či potravin, např. marmelády, ovoce, masa nebo oblečení, jim někteří obyvatelé města potají dávali část ze svých přidělů. Seznam se však každou chvíli

305 Více o udání příbramské Vlajky na městský úřad Příbram ohledně prohrěšků židovského obyvatelstva SOkA Příbram, AM Příbram: *Mimořádné události s okupací 1939*, inv. č. 985, kart. 65. Více informací o akcích příbramské Vlajky se mi bohužel nepodařilo nalézt. Z rozhovorů s pamětníky ale vyplývá, že tato organizace měla v Příbrami početné zázemí a většina obyvatel také věděla, kdo je jejím členem a snažila se jim vyhýbat.

306 I. PEJČOCH: *Protižidovský pogrom v Příbrami*, In: Tereziánské listy 37, 2009, s. 98 – 112.

307 L. ROTHKIRCHENOVA: *Osudy Židů v Protektorátu*, Praha 1991, s. 28.

308 Záznam rozhovoru s RNDr. Jiřím Soudkem dne 25. 10. 2010.

309 SOkA Příbram, AM Příbram: *Židé*, inv. č. 1058, kart. 78.

rozšiřoval a tresty za jeho obcházení zpříšňovaly.³¹⁰

V únoru roku 1942 byli všichni židé ve věku od 16 – 60 let zaměstnání při odklizení sněhu. Museli se shromáždit již v 7.45 ráno na dvoře budovy vedle okresního úřadu s lopatou, kde se po podpisu prezenční listiny mohli pustit do práce. Tomu, kdo by se této povinnosti vyhnul, hrozil zajisté trest.³¹¹ Takto pracujícím židům udělil úřad výjimku a mohli odpracovat více hodin než árijci, aniž by o to některý žádal. Židé museli být také při této práci hlídáni, měli pracovat odděleně od ostatních osob zaměstnaných úřadem na odklizení sněhu. Skupiny židů neměly přesahovat počet deseti osob a každá skupina měla pracovat na odlehlém místě, aby nebyla na očích árijcům. Úřad dále řešil otázku, jak zajistit, aby židé pracovali na odklizení sněhu a zároveň aby nepřišli o své výdělky. Mohli tedy pracovat buďto po své vlastní řádné pracovní době, nebo mohli být jeden den v týdnu odvoláni ze zaměstnání, což tedy znamenalo přesně to, co chtěli nacisté – využít a zneužít židovskou pracovní sílu.³¹² Příbramští židé pracovali také ve stavebnictví, hutnictví, v omezené míře i v zemědělství, např. při sklizni brambor.

Na úřad v Příbrami chodily stížnosti nejen na civilní árijské obyvatelstvo, ale i na samotné protektorátní četnictvo, které podle pozorovatelů provádělo dohlížení ne zcela podle nařízení. Ze stížností vyplývá, že jejich dohled byl nedbalý, se židy se dokonce bavili a nedávali tak dobrý příklad civilistům, kteří tak mohli své sympatie se židy projevovat také. Podle ministerstva vnitra bylo takové chování zcela nepřijatelné a usvědčenému četníkovi hrozilo potrestání.³¹³

ŽNO v Příbrami se starala o příbramské židy a snažila se jim zajistit lepší podmínky pro již tak okleštěný život. Na okresní úřad proto byly zasílány různé žádosti o udělení výjimek pro pracující. Bohužel neexistuje žádná odpověď na tyto žádosti, ale s největší pravděpodobností byly vráceny s negativním vyjádřením.³¹⁴

Tzv. „konečné řešení“ neboli fyzická likvidace „rasově nečistých a špatně smýšlejících osob“ se nevyhnula ani židům z města pod Svatou Horou.

310 Záznam rozhovoru s Věrou Váňovou ze dne 20. 10. 2009.

311 Více SOKA Příbram, AM Příbram: *Mimořádné válečné události 1941 – 1943*, inv. č. 1040, kart. 75.

312 SOKA Příbram, AM Příbram: *Židé*, inv. č. 1058, kart. 78.

313 Více SOKA Příbram, AM Březové Hory, inv. č. 359, kart. 20.

314 Jedna žádost se např. týká udělení výjimky pro 34 židovských dělníků pracujících u firmy A. Möse, kteří pracují v době židovského nákupního času a nemohou si tak zakoupit potřebné potraviny, ŽNO prosí tedy i o upozornění obchodníků s udělením této výjimky. Více SOKA Příbram, AM Příbram: *Židé*, inv. č. 1058, kart. 78.

Příbramští židé byli, s výjimkou pěti osob,³¹⁵ transportováni dne 31. srpna 1942 do Prahy, kde se přidali k ostatním transportovaným čekajícím na vlak, který je odvezl do Terezína. Z Prahy zamířilo do Terezína transportem Bd ze dne 4. září 1942 170 Příbramáků.³¹⁶ Z tohoto transportu se konce války dočkalo pouze 52 osob z celkem 1 000 odvezených.³¹⁷ V době příjezdu příbramských židů bylo již v Terezíně více než 50 000 vězňů, což bylo důvodem velice častých transportů na východ.

Nejstarší deportovanou ženou z Příbrami byla Rosalie Pollaková, narozená 22. prosince 1852, která zemřela na útrapy způsobené pobytem v Terezíně dne 23. září 1942. Nejstarším mužem byl Šimon Edelstein, narozený 4. ledna 1861, který zemřel taktéž v Terezíně dne 25. února 1944. Rodina Edelsteinova, bývalí majitelé hotelu Horymír, přišla za války o 18 členů, včetně nejmladší dcery Marie narozené v roce 1921.³¹⁸ Válku přežili dva bratři Edelsteinové, Hanuš a Pavel Bor, kteří po vyhlášení Protektorátu utekli za hranice, aby se mohli připojit k čs. vojákům. Pavel Bor Edelstein a jeho bratr Hanuš se stali příslušníky Čs. pěšího praporu č. 11 – Východního na Středním Východě, který pomáhal bránit Tobruk. Spolu s nimi zde bojoval i další Příbramák, Jiří Polák.³¹⁹ Ve Velké Británii bojoval proti fašismu další příbramský žid – Jan Wiener, jehož matka Žofie byla umučena v Treblince, patrně velmi krátce po příjezdu v r. 1942.³²⁰ K bojům na západní frontě se po roce 1943, kdy byli hitlerovci v Africe poraženi, přidali i bratři Edelsteinové, kteří se po osvobození, jako všichni Příbramáci bojující za svobodu ČSR v zahraničí, vrátili zpět do vlasti. Pochopitelně to nebyli jediní občané Příbrami, kteří využili šance a po vyhlášení

315 Jiným transportem byli odvezeni: Kurt Adler, nar. 1929, byl odvezen transportem s označením Cz vypraveným dne 30. 4. 1943 z Prahy do Terezína (transport vezl 47 osob, 21 přežilo); Marta Šebelíková, nar. 1900, byla odvezena transportem Ca dne 24. 10. 1942 z Prahy do Terezína (celkem osob 1 000, přežilo 95); František Štern, nar. 1890, odvezen dne 16. 11. 1942 transportem Cb z Tábora do Terezína (celkem osob 617, přežilo 39); Karel Štern, nar. 1937, odvezen transportem Cb z Tábora do Terezína dne 16. 11. 1942; Anna Mračnová, nar. 1892, odvezena transportem Bz dne 12. 11. 1942 do Terezína (celkem 650 osob, přežilo 34) Srov. SOkA Příbram, AM Příbram: inv. č. 225c a M. KÁRNÝ: „Konečné řešení“, s. 152 – 153.

316 Toto číslo uvádí jeden seznam, ale podle seznamu vypravovaném panem Rudolfem Gibianem v roce 1966 (v archivu se nachází pouze jeho opis z r. 1974) bylo transportem Bd odvezeno 241 osob, do nichž je započítáno i pět osob z jiného transportu (srov. poznámku č. 43), dvě osoby z Milína, jedna osoba z obce Jablonná a tři osoby z osady Březové Hory. Srov. SOA Příbram, AM Příbram: inv. č. 225c.

317 KÁRNÝ: „Konečné řešení“, s. 152.

318 SOkA Příbram, AM Příbram: inv. č. 225c.

319 J. VELFL: *Příbram v průběhu staletí*, s. 109.

320 SOkA Příbram, AM Příbram: inv. č. 225c.

Protektorátu uprchli a připojili se k zahraničnímu vojsku.³²¹

Většina příbramských židů byla z Terezína transportována dne 8. září 1942 do vyhlazovacího tábora Malý Trostinec v Bělorusku. Jednalo o 113 osob, o kterých neexistují žádné podrobnější záznamy. Z tohoto transportu označeného Bk přežily pouze 4 osoby, mezi nimiž nebyl žádný občan Příbrami. Podle seznamu p. Gibiana z roku 1966 skončilo na 77 vězňů v plynových komorách, 3 byli umučeni a u 14 osob není uvedena příčina smrti.³²²

Další konečnou stanicí příbramských židů byla Treblinka, kam bylo odvezeno 25 vězňů, kteří odjeli ve třech transportech během října 1942. Ani z těchto židů se do Příbrami nikdo nevrátil a ani válku nepřežil.

Dne 26. října 1942 vyjel první transport By s 1 866 osobami do polské Osvětimi. Byli do něj zahrnuti i první dva Příbramáci.³²³ Během dvou let, kdy byly prováděny transporty z Terezína do Osvětimi, bylo odvezeno 23 Příbramáků, z nichž se dva dočkali konce války a vrátili se do města.³²⁴

Někteří příbramští židé však po celou válku neopustili relativně bezpečný Terezín, což ovšem neznamená, že by snad všichni pobyt v tomto táboře přežili. V seznamu z r. 1966 není u všech osob uvedeno místo úmrtí, ale podle poznámky „umučen“ lze odvodit, že tito lidé zemřeli v Terezíně.³²⁵ Je tedy možné usuzovat, že pobyt v Terezíně nepřežilo 26 osob, z nichž dva vězni byli popraveni.³²⁶ Vazbu ve sběrném táboře na území Protektorátu přežilo dohromady 28 osob pocházejících z Příbrami a okolí, z nichž nejmladší Petr Milan Pečka se narodil v Terezíně dne 26. září 1944 a nejstarším byl 71letý Vilém Wallenfels.³²⁷

Tragédii holocaustu se podařilo přežít i židům mimo výše zmíněné KT. Rudolf

321Můžeme připomenout např. vynikajícího tankistu gen. Richarda Tesaříka, gen. in memoriam Josefa Kohlla z Vysoké u Příbrami, který po úspěšných bojích v Africe a na Blízkém Východě padl 22. září 1944 na Dukle. Nelze opomenout ani Antonína Vaška, který prošel dvěma světovými válkami, nebo spolužáky Josefa Kholla z reálky, plk. ing. Františka Chalupného a plk. Václava Brožika. Jedním z nejmladších příslušníků 1. Čs. armádního sboru SSSR byl sotva sedmnáctiletý Jaroslav Konvalinka. Více J. VELFL: *Příbram v průběhu staletí*, s. 108 – 109.

322V seznamu je zaneseno několik jmen, u kterých není uvedeno, kam tito lidé byli z Terezína deportováni, takže nelze určit, jak a kde zemřeli. Více SOKA Příbram, AM Příbram: inv. č. 225c.

323Prvními byli Hanuš Edelstein, nar. 1899 a Marta Šebelíková, nar. 1900. Srov. SOKA Příbram, AM Příbram: inv. č. 225c.

324Do Příbrami se vrátila Věra Bendová, nar. 1921, vězněna v Osvětimi od 15. prosince 1943 a Rudolf Gibian, nar. 1904, vězněný od 23. října 1944. Srov. SOKA Příbram, AM Příbram: inv. č. 225c.

325U těchto osob není uveden ani žádný jiný transport. Více SOKA Příbram, AM Příbram: inv. č. 225c.

326Ani u jednoho popraveného není napsáno přesné datum, pouze jejich věk, z čehož je patrné, že popraveni byli v roce 1942.

327SOKA Příbram, AM Příbram: inv. č. 225c.

Gibian a Věra Bendová se vrátili z Osvětimi, dalším byl např. Eduard Guttman, který přežil vazbu v Dachau. Takové štěstí už neměl JUDr. Milan Bedřich Kafka, který se do Příbrami sice vrátil, ale na následky útrap věznění v Terezíně dne 23. června 1945 zemřel.

Velice zajímavou osobou byla paní Regina Syková, manželka Augustina Syky,³²⁸ zatčeného již 1. září 1939. Regina Syková před svým zatčením, jehož datum není známo, spolupracovala s paní Marií Lánskou z Březových Hor. Marie Lánská byla majitelkou tiskárny, která vyráběla nálepky vydávané vězňům, na něž pak mohli dostávat balíčky z domova. Tyto nálepky dala Regině Sykové, která tak mohla posílat manželovi větší množství balíčků. Ani podnik Marie Lánské pochopitelně nezůstal bez povšimnutí německých úřadů, které zabavily jeho vybavení, jež bylo následně nenávratně zničeno špatným uskladněním. Daleko větší ztrátu však znamenalo zatčení jejího syna Josefa Lánského, který vazbu nepřežil a dne 27. března 1945 zemřel na úplavici.³²⁹

Majetek židovského obyvatelstva se stal velmi rychle po jeho transportu středem zájmu německých jednotek a kolaborantů, kteří byli po válce nuceni vše navrátit. Pokud se původní majitel nevrátil z KT, měl být majetek převeden do správy okresního úřadu. Častým problémem při vyřizování těchto záležitostí byl fakt, že během okupace se majetek židovského původu přepisoval několikrát a bylo často téměř nemožné vyhledat původního majitele. Ihned po druhém transportu byl na okresní úřad vznesen dotaz, zda se v obci nenachází nějaký židovský pozemkový majetek, který měl patrně sloužit válečným záležitostem.³³⁰

Jak již bylo zmíněno, do Příbrami se po skončení války vrátili pouze čtyři její židovští obyvatelé. Někteří přeživší žili v okolních vesnicích, někteří se usadili v jiných městech.³³¹ O tom, že by někteří příbramští přeživší židé emigrovali

328Augustin Syka (14. 9. 1884 – 4. 11. 1961) byl členem legionářské obce, přednostou příbramské pošty a především velkým vlastencem, který byl jako hrozba nacistického režimu zatčen již první den války a odvezen na Pankrác. Zde pobyl jen několik týdnů a dne 1. října byl převezen do KT Dachau, odkud jeho cesta pokračovala do KT Buchenwald. Za přežití děkuje právě své ženě Regině, která, ač sama z rasových důvodů pronásledována, sháněla potraviny, které mu posílala ve dvoukilogramových balíčcích. Augustinu Sykovi pomohla v KT jeho znalost jazyků. Stal se překladatelem a mohl tak ulehčit vstup do zdí zázaků a nařízení mnoha vězňům, mezi nimi i mnoha Příbramským. Více SOKA Příbram, *Pamětní kniha 1945*.

329Více o Marii Lánské SOKA Příbram, OÚ Příbram: *Marie Lánská na Březových Horách*, inv. č. 802, kart. 183.

330Více SOKA Příbram, AM Příbram: *Židé*, inv. č. 1058, kart. 78.

331Např. příbramský žid František Freund, nar. 1890, který se konce války dočkal v Terezíně, zůstal po válce žít v Praze. Srov. SOKA Příbram, AM Příbram: inv. č. 225c.

do ciziny, neexistuje žádný záznam.

5. 3. Osudy Romů v Příbrami

O osudech Romů během 2. světové války se příliš nemluví, i když jejich postavení bylo vždy považováno za jedno z nejhorších v žebříčku lidské společnosti. Adolf Hitler se netajil tím, že po vyřešení konečné židovské otázky se jeho pozornost obrátí na řešení otázky romské.³³²

Němečtí cikáni pocítili opět jako první sílu moci Adolfa Hitlera. Před vypuknutím válečného konfliktu byli násilně deportováni do ghatt a vyhlazovacích táborů vzniklých na území obsazeného Polska. Podle výnosu říšského ministerstva vnitra ze dne 31. října 1940 a říšského bezpečnostního úřadu ze dne 22. července 1941 byly otevřeny zvláštní tábory pro cikány na území Rakouska a Polska.³³³

V Protektorátu se zpočátku uplatňovala tendence řešit romskou otázku v rámci celkové rasové politiky, později se pak potírání tzv. cikánského zlořádu zcela přizpůsobilo říšskoněmeckému vzoru.

Není přesně známo, kolik cikánského obyvatelstva žilo na území ČSR, protože meziválečná sčítání lidu shromáždila pouze údaje o těch, kteří se při zjišťování národnosti sami prohlásili za cikány. Podle evidence cikánského obyvatelstva podle domovské příslušnosti žilo v ČSR přibližně 56 266 Cikánů.³³⁴

Velice záhy po nástupu Adolfa Hitlera k moci si některé německé cikánské rodiny uvědomily nebezpečí, které jim hrozí, zůstanou-li v Německu. Z tohoto důvodu někteří opouštěli německé území a část jich tak přišla i do čs. pohraničí. Cizím kočovným cikánům byl však pobyt zde zakázán, ale i tak přicházeli a kočovali. Pohyb v čs. pohraničí neustal ani po březnové okupaci r. 1939. Zvýšené frekvence kočování bylo využito politiky a německými úřady, kteří tak měli záminku k vydání prvního proticikánského nařízení.

Dne 30. listopadu 1939 bylo vydáno nařízení o zákazu kočování. Všem

332Hlavním autorem, ze kterého budu vycházet, je Ctibor Nečas, autor několika knih o romské problematice.

333Jednalo se o území Burgenlandu – Salcburk a Lachenbach. V Polsku se jednalo o území dnešního Kaliningradu. Více C. NEČAS: *Andr' oda taboris: Věžňové protektorátních cikánských táborů 1942 – 1943*, Brno 1987, s. 7.

334Tato evidence byla provedena v letech 1922 – 1924. C. NEČAS: *Nad osudem českých a slovenských cikánů v letech 1939 – 1945*, Brno 1981, s. 13.

úřadům bylo uloženo, aby vyzvaly Cikány, aby se nejpozději do konce ledna 1940 trvale usadili a zanechali kočování.³³⁵ Ti, kdo by zákazu neuposlechli, měli být navrženi na zařazení do kárného tábora. Úřady těmito činy neměly v úmyslu zlepšit postavení cikánů, ale násilně je usadit, aby tak získaly přehled o skutečné situaci, což jim mělo ulehčit nalezení cesty ke konečnému řešení jejich otázky.

Každá obec, resp. každá četnická stanice, měla během měsíců června až srpna r. 1939 zaslat na okresní úřady příslušné obce zprávu o stavu cikánů v jejich okrsku. Tento záznam měl sloužit k ověření jejich dokladů. Podle pamětníků v Příbrami nežily žádné cikánské tlupy. Četnická stanice Březové Hory poslala okresnímu úřadu v Příbrami totožné stanovisko.³³⁶

Ani obyvatelstvo Protektorátu, ani okresní úřady na svých pozemcích cikány nechtěly, proto často docházelo k tomu, že cikáni byli i přes zákaz nuceni kočovat. Města po vydání zákazu kočování a nařízení, že do konce ledna 1940 musejí být všichni cikáni usazení na trvalo na jednom místě, cikány vyhánějí do obcí u silnic a zpět je už nepouštějí, ani když jim je nařízeno německými orgány, aby nečinily žádná opatření omezující usazení cikánů.³³⁷ Část cikánů se snažila tato opatření dodržovat, posílala své děti do škol a sama se snažila najít si práci, ale druhá část byla ke všem nařízením apatická. Ti, kdož neuposlechli a neusadili se, byli zařazováni do kárných táborů, kde mělo dojít k jejich nápravě.

Kárné pracovní tábory byly určeny pro všechny osoby starší 18 let, které se údajně štítily práce a nemohly prokázat, že si řádným způsobem zajišťují obživu. S účinností od 1. ledna 1942 byly kárné pracovní tábory přejmenovány na sběrné tábory a ty pak byly 31. července 1942 zlikvidovány.³³⁸

Dne 9. března 1942 bylo vydáno nařízení o preventivním potírání zločinnosti,

335TAMTÉŽ, s. 25.

336O cikánské problematice se v okresním archivu Příbram nachází jen velmi málo záznamů, v nichž bohužel nelze vyhledat nic bližšího k místu usazení Romů v okrese. Je možno nalézt pouze dopis občana města, který si stěžuje na tři cikánské tlupy usazené v obci Zdaboř, které mu způsobují nemalé škody. Ze zprávy četnické stanice Březové Hory je zcela patrné, že v této obci se nenacházejí žádné cikánské skupiny. Částečné informace je možné najít v knize *Andr' oda taboris: Vězňové protektorátních cikánských táborů 1942 – 1943*. Ctibor Nečas vypracoval seznam cikánských obyvatel Protektorátu, kteří byli uvězněni v tzv. cikánských táborech v Letech u Mirovic a v Hodoníně u Kunštátu. Pouze u dvou osob je poznámka Příbram, která značí místo jejich původu. Z této tabulky je možno vyrozumět, že v Příbrami a jejím okrese žilo 20 osob uvězněných v Letech a pět osob v Hodoníně. Více C. NEČAS: *Andr' oda taboris. Vězňové protektorátních cikánských táborů 1942 – 1943*, Brno 1987; SOKA Příbram, AM Březové Hory: inv. č. 470, kart. 29; SOKA Příbram, OÚ Příbram: inv. č. 489, kart. 171.

337SOKA Příbram, AM Březové Hory: inv. č. 470, kart. 29.

338C. NEČAS: *Nad osudem českých a slovenských cikánů v letech 1939 – 1945*, s. 32.

a to vazbou buď v Letech, nebo v Osvětimi. 1. transport do Osvětimi vyjel 29. dubna 1942.³³⁹ Podle výnosu H. Himmlera a říšského bezpečnostního úřadu byl v Osvětimi zřízen tzv. cikánský tábor, v němž byla otevřena cesta k masové likvidaci cikánů, cikánských míšenců a cikánským způsobem žijících osob.³⁴⁰

V souvislosti s holocaustem Romů se setkáváme s termínem „Tag der Erfassung der Zigeuner“ (= Den podchycení Cikánů), který byl stanoven již na 2. srpna 1942, tedy jen pouhý den po otevření sběrných táborů v Letech a Hodoníně.

Na konci července 1942 byl vydán výnos o provedení soupisu cikánů, cikánských míšenců a osob žijících potulným životem cikánů. Soupis měl být proveden ve dnech 1. – 3. srpna 1942³⁴¹ na četnických stanicích a plnou odpovědnost za něj nesli starostové obcí. Měl být prohledán celý katastr obce, aby byly nalezeny všechny osoby určené k soupisu a spolu s tímto výnosem byl vydán i definitivní zákaz opuštění místa pobytu. Starosta byl nucen vyrozumět všechny zúčastněné osoby a předat jim vyhlášku, aby na ní podpisem nebo otiskem palce stvrdily její přijetí. Dále byl povinen vyrozumět členy rodiny o místě a hodině soupisu. Nadále měly být těmto osobám odebrány osobní doklady a nářadí.³⁴²

Dva tábory na území protektorátu lze označit za koncentrační, ale nikoli ve smyslu KT Dachau nebo Ravensbrück, ale koncentrační ve smyslu shromažďování osob. V táborech panovaly nevhodné podmínky pro koncentraci tolika osob. Větší část Romů zatím zůstala na svobodě. Jednalo se o ty, kteří měli stálou produktivní práci, jejich počet činil přibližně 6 500 osob.³⁴³ Menší skupina Romů byla zbavena základních práv a podřízena vojensko-policejnímu režimu v táborech.

Po příchodu do tábora byli podrobeni lékařské prohlídce, ostříhání, prošli evidencí a byli rozděleni do tří skupin.³⁴⁴ Denní režim byl velmi tvrdý a zcela pravidelný. Každý den se vstávalo v 6 hodin ráno (děti do 10 let vstávaly v 7 hodin), k snídani se podávala káva nebo polévka a chléb a poté následoval nástup a odchod na vykázané pracoviště. Pracovní doba dospělých trvala 10 hodin, u mladistvých 9 hodin, byla přerušena pouze polední pauzou a končila odchodem na večeři, která se

339 Tato vazba měla být uvalena na zločince a tzv. asociály, mezi nimiž byli cikáni výslovně uvedeni.

Srov. C. NEČAS: *Andr' oda taboris*, s. 9.

340 C. NEČAS: *Nad osudem českých a slovenských cikánů v letech 1939 – 1945*, s. 35.

341 Soupis osob začal v 7 hodin ráno.

342 SOKA Příbram, AM Březové Hory: inv. č. 470, kart. 29.

343 C. NEČAS: *Andr' oda taboris: Vězňové protektorátních cikánských táborů 1942 – 1943*, s. 19.

344 Jednu skupinu vytvořili muži a chlapci, druhou ženy a dívky a poslední děti do 14 let, které byly hlídány „vychovatkami“.

podávala v táboře. Večerka byla stanovena na 20. hodinu večerní. Před večerkou bylo možno navštívit své blízké nebo děti.

Ne všichni cikáni byli v táboře internováni až do konce války. Propuštění na svobodu byli převážně cikánští míšenci. Cikáni z příbramského okresu byli propuštěni dne 27. května 1943. Propuštění samozřejmě nebylo jedinou možností, jak se dostat na svobodu, mnoho uvězněných se snažilo z tábora uprchnout. Nejednalo se pouze o jednotlivce, uniknout se snažily i celé rodiny. Některým se útěk podařil, někteří byli chyceni.

Cikáni ze sběrných táborů byli deportováni do KT v Osvětimi, kde byl vytvořen tzv. cikánský tábor. První z těchto transportů, označený jako transport asociálů, byl vypraven 3. prosince 1942 a jednalo se o 94 osob z tábora v Letech u Písku. Součástí tohoto transportu byli podle dostupných zdrojů 3 cikáni z příbramského okresu.³⁴⁵

Druhým transportem, který vyjel 4. května 1943, bylo odvezeno 417 osob. Tímto transportem byl tábor v Letech zcela zlikvidován a na místě zůstalo jen 215 osob. 200 z nich bylo odesláno do tábora v Hodoníně u Kunštátu, úkolem 15 zbývajících bylo odklidit vše, co v táboře zbylo. S platností od 1. prosince 1943 byl tento tábor úplně zlikvidován.³⁴⁶ Značná část cikánů z okresu Příbram zemřela v táboře ještě před deportacemi.

Velmi podobný osud má i cikánský pracovní tábor v Hodoníně, kde byli shromažďováni cikáni z Moravy, mezi nimiž bylo i 5 Romů z Příbramska. Tábořem v Hodoníně prošlo na 1 300 osob a stejně jako letenský tábor byl zlikvidován dvěma hromadnými transporty do Osvětimi. První transport s konečnou stanicí Osvětimí veze 750 osob a byl vypraven dne 7. prosince 1942. Posledním transportem vypraveným 21. srpna 1943 bylo odvezeno 323 osob. Tábor v Hodoníně byl před svým definitivním zrušením uzavřen kvůli tyfové epidemii.

Všechny cikánské transporty skončily v cikánském táboře v Osvětimi vybudovaným 29. ledna 1943 a sloužícím pro cikány, cikánské míšence a neněmecké příslušníky cikánských kmenů balkánského původu.³⁴⁷ Zbylí cikáni, kteří se podíleli

345Jednalo se o Bohumilu Hospodářskou, nar. 15. 7. 1921, Jakuba Serynka, nar. 24. 7. 1889 a Vincencii Vrbovou, nar. 15. 1. 1901. Srov. C. NEČAS: *Andr' oda taboris: Věžňové protektorátních cikánských táborů 1942 – 1943*, s. 25 – 78.

346C. NEČAS: *Nad osudem českých a slovenských cikánů v letech 1939 – 1945*, s. 59.

347TAMTÉŽ.

na likvidačních pracích v táborech, byli do Osvětimi převezeni 28. ledna 1944. Celkem bylo do KT Osvětim deportováno 4 531 protektorátních cikánů.

V táboře opět prošli evidencí, během níž dostali číslo (před číslem stálo písmeno „Z“ značící „Zigeuner“ = cikán) a proužek plátna s červeným trojúhelníkem. Transporty byly nejprve karanténovány a teprve po skončení karantény začal všední lágrový život. Někteří cikáni byli během roku 1944 převezeni na práci buď přímo do Říše, kde odklízeli následky spojeneckých náletů, nebo do jiných KT. V těchto případech se nejednalo o tábory vyhlazovací, byli deportováni na základě zvyšující se potřeby pracovních sil. Tito vězni měli samozřejmě daleko větší šanci na přežití.

V KT Osvětim zůstaly asi 3 000 Romů, kteří byli během jedné noci z 2. na 3. srpna 1944 nahnáni do plynových komor, čímž také skončila existence cikánského tábora v Osvětimi. Z těch, kteří prošli KT, se do ČSR vrátilo asi 583 bývalých vězňů, čímž se populace cikánů v republice snížila na přibližně 800 osob. Během okupace zemřelo odhadem na 90% českých a moravských cikánů.³⁴⁸

³⁴⁸<http://www.holocaust.cz/cz2/history/rom/czech/czrom5> (1. 3. 2011). Další informace lze vyhledat na www.rommuz.cz (webové stránky Muzea romské kultury v Brně).

5. Život v „městečku na dlani“

5. 1. Spolky a jejich vliv na společenský život

Stejně jako všechna odvětví lidského života byla i samotná kultura podřízena válečným účelům. V souvislosti s 2. světovou válkou se často používá termín totální válka, což znamená, že válce je podřízeno úplně vše, od charitativních akcí až po těžký průmysl. Kulturní život v sobě zahrnuje mnoho podoblastí, jako např. literaturu, divadla, tisk nebo filmy. Právě v této oblasti by nic nemohlo vzniknout bez vědomí nacistických úřadů a branné moci, které velice záhy pochopily, že např. film je výborným nástrojem nejen propagace, ale je dobrý i jako nástroj na odvrácení pozornosti civilistů od každodenního života plného nejrůznějších nařízení, výnosů, zákazů a pochopitelně i strachu a pocitu nebezpečí, který se snažili sami nacisté vytvářet k zastrašení případných projevů nesouhlasu a odboje.

Součástí života byla také, i po obsazení zbytku republiky, politika, i když ve velmi okleštěné podobě. Jedinou stranou, jejíž existence byla povolena, byla strana Národní souručenství (dále jen NS), jejíž základ byl položen již 21. března 1939 a od počátku dubna se stala jedinou politickou stranou Protektorátu Čechy a Morava. Oficiálně bylo členy této strany více než 97% mužského obyvatelstva, s výjimkou židů, kterým byl pochopitelně vstup do strany zakázán. Na jejím vzniku se podíleli poradci státního prezidenta Emila Háchy. Snahou NS bylo demonstrovat pokus o sjednocení politického života všech vrstev obyvatelstva bez ohledu na dřívější politickou příslušnost a od počátku vystupovalo jako jediný oprávněný reprezentant českých národních zájmů.³⁴⁹ Národní souručenství plnilo hned několik funkcí, od krytí odbojových organizací až po organizování masových akcí, demonstrujících českou loajalitu vůči nacistům a okupaci. Jeho nosnou ideu představovala národní pospolitost, sociální spravedlnost a především mravní a národní výchova národa.³⁵⁰ Do organizace NS se hlásila i mládež, která vytvořila mládežnickou odnož NS – Mládež NS. I do Mládeže NS vstoupilo více než 97% chlapců a dívek.

Národní souručenství mělo svou pobočku i v Příbrami a i zde platily stejné základní podmínky pro vstup. Členem se mohl stát každý plnoletý, tedy 21letý, muž českého árijského původu.

349J. B. UHLÍŘ: *Protektorát Čechy a Morava v obrazech*, s. 123 – 128.

350J. B. UHLÍŘ – J. KAPLAN: *Praha ve stínu hákového kříže*, s. 33.

Hlavní činností Národního souručenství v Příbrami bylo organizování charitativních akcí za přispění městského úřadu, které se týkaly převážně vaření polévky pro chudé. Těchto podniků se účastnila ovšem nejen NS, ale např. také Okresní liga pro mládež, Masarykova liga nebo Ochrana matek a dětí. Tyto organizace se snažily pomoci chudým rodinám nejen stravovacími akcemi, ale i vyplácením podpory. I samotné město se snažilo vycházet jejich žádostem o finanční pomoc vstříc.³⁵¹

Úkolem Okresní ligy pro mládež byla zejména péče o to, aby potřebné děti byly nasyceny a oblečeny, aby bylo dobře postaráno o novorozeňata a jejich matky, aby sirotci a opuštěné děti našli nový domov a právní ochranu, aby děti svěřené do cizích rodin netrpěly, aby dorůstající mládež prací i zábavou připravila se na život, aby nezaměstnaný dorost nezůstal na pospas ulici, aby mladiství provinilci vyrostli v řádné lidi, aby i děti tělesně a duševně úchylné měly zabezpečení.³⁵²

Je pochopitelné, že charitativní činnost nebyla to jediné, čím se NS a Mládež NS zabývaly. Jejich další aktivitou bylo pořádání sportovních akcí, které jim pomáhaly organizovat (do zákazu své činnosti) i jiné organizace, mezi kterými vyčnívaly především Sokol a Junák. Jako příklad takové akce bych uvedla 1. table tenisový turnaj konaný ve dnech 19. a 20. října 1940. Jednalo se pravděpodobně o poslední akci, na níž se mohl podílet Junák, jelikož již týden po této soutěži byl Junák výnosem protektora zakázán.³⁵³ Tento turnaj byl pořádán pro střední školy v Příbrami v sále hotelu Brožek, kde se pořádala převážná část všech kulturních akcí během okupace.³⁵⁴

NS organizovalo akce i samostatně, stejně jako jiná uskupení. Vedle již zmíněného turnaje NS pořádalo atletické závody a mnoho dalších sportovních akcí, na kterých se scházeli chlapi a děvčata s celého města. Dne 28. ledna 1940 se např. konaly 1. propagační závody na lyžích. Souhlas k této akci vydal nejen městský okresní úřad, ale i vrchní zemský rada v Táboře.

Kulturní akce, ať již taneční zábava nebo divadelní představení, musely být

351SOkA Příbram, AM Příbram: *Národní souručenství v Příbrami 1940*, inv. č. 940, kart. 62.

352SOkA Příbram: *Výroční zpráva Péče o mládež v Příbrami 1940*.

353Tento výnos byl vydán dne 28. 10. 1940 a je to jediný takového druhu, který je podepsán ženou – skautkou, protože nejvyšší skautští představitelé již byli internováni. Odhodlaní představitelé Junáka ale přišli na způsob, jak svou činnost neukončit a zároveň neprovokovat protektorátní úřady. Sepsali přísně tajné dohody s představiteli Sokola, Orla, Svazu hasičů či Svazu turistů spočívající v tom, že tyto organizace umožní vstupovat hlásícím se skautům a nebudou jim bránit, aby se seskupovali v samostatné útvary, které budou dále pracovat v duchu skautské výchovy. Mnoho oddílů takto „přežilo“ válku až do jejího konce. Nejčastěji jim vyšel vstříc Klub českých turistů. Více o skautingu v českých zemích B. BŘEČKA: *Kronika skautského hnutí*, Brněnská rada Junáka 1999; J. ČÁKA: *Junácká symbolika*, Praha 1990; K. LEŠANOVSKÝ: *Historie skautingu: cestou k pramenům*, Praha 1999; M. SVOBODA: *Hledání zaváté stezky: příspěvek k dějinám českého skautingu*, Praha 1994; K. SKÁLA: *Je nás pět a třistapět zároveň*, Praha 1996.

354Srov. SOkA Příbram, AM Příbram: *Národní souručenství v Příbrami 1940*, inv. č. 940, kart. 62.

povoleny městským úřadem. Městský úřad akce povoloval pod podmínkou dodržení pořádku, hasičského a policejního dohledu a v neposlední řadě dodržení nočního klidu. NS např. pořádalo koncert „Česká píseň“, který hudebně doprovodil sbor Dobromila – Lumír, Příbramská filharmonie a soubory středních a národních škol, konaný dne 16. května 1940, tentokrát s využitím místnosti v Sokolovně. Také Sokolovna sloužila jako prostor pro různé kulturní a společenské akce.

Mládež NS plánovala i mnoho divadelních představení pod širým nebem, které se většinou hrála v městských sadech. Velkým problémem při těchto akcích bylo ovšem počasí, které nejednou divadelní představení překazilo.³⁵⁵

Jednou z posledních povolených kulturních akcí Mládeže NS byla taneční zábava připravovaná na začátek srpna 1940. Společně se souhlasem pro tuto akci bylo vydáno i povolení na pořádání tanečních zábav každou sobotu. Situace se ale změnila hned dne 9. srpna 1940, kdy vyšel všeobecný zákaz povolování tanečních zábav. Okresní úřad proto svoje svolení odvolal a tím zakázal i pořádání dalších tanečních zábav.³⁵⁶

NS a Mládež NS nebyly pochopitelně jediné organizace sdružující obyvatelstvo Příbrami. Na celém Příbramsku byl, a stále je, velmi populární skauting.³⁵⁷ O první skutečné skautské družině můžeme hovořit teprve v 2. polovině 30. let, kdy vznikla skupina, která si říkala Clan Hiawatha. Tato skupina odvodila své jméno z Longefellowova eposu „Píseň o Hiawathovi“. V roce 1936 bylo v Příbrami již 200 aktivních členů Svazu Junáků a skautů ČSR. Předsedou Junáka v Příbrami byl, zcela paradoxně, jeden z válečných kolaborantů a udavačů, Karel Kepka.³⁵⁸ Svou činnost skupina neukončila ani během nacistické okupace. I přes to, že v roce 1940 byly zakázány skautské tábory, nepřestávali se junáci scházet, i když oficiálně nešlo o setkání skautská, ale o setkání přátel na různých místech v lesích nebo parcích. Dál se řídili skautskou ideologií a pochopitelně neustoupili ani od svých zájmů, jako bylo např. poznávání přírody, což lze v této době považovat za synonymum skautingu. Družina Clan Haiwatha, podle které se dnes jmenuje jedno ze tří příbramských skautských středisek, měla své „posvátné místo“ nedaleko Vráže u Písku. Jednalo se o plochý

355 Kvůli počasí nemohli např. členové Mládeže NS sehrát divadelní hru od Edmonda Rostanda „Romantické“.

356 Srov. SOkA Příbram, AM Příbram: *Národní souručenství v Příbrami 1940*, inv. č. 940, kart. 62.

357 První skautská družina vznikla na Příbramsku v roce 1914 a jmenovala se stejně jako mnoho jiných v budoucí ČSR – Psohlavci. Nejednalo se ještě o oddíl skautů, jak je známe z pozdějších let, ale o skupinku chlapců, kteří společně podnikali nejrůznější výpravy do okolí, při kterých poznávali přírodu.

358 SOkA Příbram, AM Příbram: *Junák*, 921, kart. 62.

kámen, který leží v říčce Skalici. Na tomto kameni se členové Clanu Hiawatha setkávali, pokud to bylo možné, rovněž po celou okupaci, zde si vyprávěli příběhy a zde poznávali sami sebe.

Stejně jako Mládež NS nebo samotné NS i Junák organizoval kulturní akce, konané opět převážně v hotelu Brožek. I tyto akce musely být včas nahlášeny, a pokud nebyly schváleny, nesměly se konat. Do zákazu konání tanečních zábav dne 9. srpna 1940 byly i Junáku všechny akce povolovány.³⁵⁹

V Příbrami bylo od počátku války evidováno více než dvacet spolků nejrůznějšího zaměření od spolků dřevohospodářských až po spolky kulturní, převážně čtenářské, které byly ve městě velmi oblíbené. Všechny spolky musely být evidovány na městském okresním úřadě, kam činitelé museli zaslat i stanovy daného spolku. Některé spolky zaslaly na úřad veškeré své stanovy, ovšem s poznámkou, že spolek se již neschází, jen nebyl ještě zrušen. To se týkalo např. Osvětového spolku, který se nesešel již od roku 1927.³⁶⁰ Tyto seznamy spolků se vytvářely každý rok války, ovšem nikdy nebyly stejné, protože některé spolky byly rozpuštěny na přímé nařízení městského úřadu.³⁶¹

Spolky byly pod neustálou kontrolou úřadů, protože všechny plánované schůze musely být schváleny městským úřadem. V žádosti musel být uveden účel tohoto setkání, pochopitelně místo konání a předpokládaný počet účastníků. Setkání členů jakéhokoli spolku bez předchozího povolení bylo samozřejmě trestné.³⁶²

Již v prosinci r. 1939 vydal velitel Oberlandrátu v Táboře nařízení pro všechny četnické stanice, ve kterém jim přikazuje, aby občas prováděly nenápadnou kontrolu a zjišťovaly závady, zejména, aby se zajímaly o nedodržení programu.³⁶³

V únoru 1940 byl vydán zákaz názvů a symbolů upomínajících na státotvorné poměry bývalé Republiky československé. To znamená, že všechny spolky musely odstranit vše, co by mohlo jakýmkoli způsobem odkazovat na období svobodné ČSR, na

359Neznamená to však, že městským úřadem byly povolovány všechny akce ihned. Například žádost ze dne 5. května 1939 podaná Vlajkou byla napoprvé zamítnuta. Akce se měla konat 1. června t. r. v sále hotelu Brožek a jednalo se o přednášku na téma „Židozedenářství – metla lidstva“, kterou organizoval jeden z největších udavačů Václav Valta. Jako důvod zamítnutí úřad uvedl obavu o dodržení pořádku a klidu ve městě. Více SOKA Příbram, AM Příbram: *Vlajka v Příbrami*, inv. č. 939, kart. 62.

360SOKA Příbram, OÚ Příbram: *Spolky všeobecně*, inv. č. 795, sign. IV/2a – 1, kart. 173.

361Jako příklad takto rozpuštěného spolku bych uvedla např. Národní gardu 277 (původně Střelecká jednota) se sídlem v Březových Horách. Národní garda 277 byla rozpuštěna na počátku r. 1940. Stejný osud potkal i pobočku Sdružení čl. dřevopracovníků ve Višňové, která byla rozpuštěna v březnu 1940. Více SOKA Příbram, OÚ Příbram: *Spolky všeobecně*, inv. č. 795, sign. IV/2a – 1, kart. 173.

362SOKA Příbram, OÚ Příbram: *Spolky jednotlivě: Příbram*, inv. č. 797, sign IV/2b, kart. 178.

363Četníci měli navštěvovat i namátkou vybraná divadelní představení a kontrolovat, zda se herci přesně drží scénáře.

prvního prezidenta ČSR nebo na Edvarda Beneše a jiné osobnosti, které byly symbolem demokracie. Názvy měly být přemalovány nebo zcela odstraněny, busty měly být odneseny, pamětní desky odšroubovány a vše ostatní, co by mohlo připomínat dobu míru, mělo být odneseno na městský úřad nebo do místnosti vlastněné Sokolem a tam zapečetěno.³⁶⁴ Zajímavý je osud pamětní desky na budově základní školy v Březových Horách, která vzpomínala na rok 1921 a návštěvu TGM a na jeho slavný projev varující před sovětským Ruskem. Tato deska byla odšroubována a po celou dobu války byla uložena ve třídě v prvním patře školy za skříní. Tam putovala i po únoru 1948.

V březnu 1940 zanikly také další spolky v Příbrami a okolí. Celkem se jednalo o 12 spolků, které sdružovaly převážně řemeslníky, nejčastěji to byly spolky hornické. Jedinou výjimkou byl Křesťanský spolek dělnictva v TřebSKU.³⁶⁵

Dne 25. srpna 1941 bylo příkazem zastupujícího říšského protektora spolku Armáda spásy se sídlem v Praze a jeho složkám na celém území protektorátu zakázáno konání schůzí a průvodů pod širým nebem (konání bohoslužeb pod širým nebem) na celém území Protektorátu a členové spolku nesměli nosit uniformy. Neuposlechnutí tohoto příkazu mělo být trestáno, nařízení se ale již nezmiňuje o trestech, které by na provinilce čekaly.³⁶⁶

V říjnu t. r. byly rozpuštěny všechny regionální svazy. Jednalo se o ty svazy mající jednotné znaky a potřeby, jejichž statutárním účelem byla péče o hospodářský a technický život kraje.

Některé spolky vyvíjely činnost po celou dobu nacistické okupace, většina jich ale byla zrušena nebo rozpuštěna, a to nejpozději do konce roku 1942. Spolky, které byly nějakým způsobem spojeny s VŠB, byly rozpuštěny nebo zanikly samy v průběhu roku 1942. Jedním ze spolků, kterému nebyla zastavena činnost, byla např. Liga proti tuberkulóze, přejmenovaná v roce 1940 na Odbor ligy proti tuberkulóze.³⁶⁷ V Příbrami také existoval Spolek pro spolupráci s Němci, o kterém se bohužel nepodařilo zjistit nic bližšího.

Velmi důležitou organizací sdružující nejen mládež byl, vedle Junáka, také Sokol, založený v Příbrami v r. 1862. V r. 1903 byla ve městě slavnostně otevřena Sokolovna, která po dobu války sloužila jako jedno z míst, kde se konaly nejrůznější kulturní a společenské akce. Sokolská organizace konala již za mobilizace pohotovost

364SOkA Příbram, OÚ Příbram: *Spolky všeobecně*, inv. č. 795, sign. IV/ 2a – 1, kart. 174.

365Srov. SOkA Příbram, OÚ Příbram: *Spolky všeobecně*, inv. č. 795, sign. IV/2a – 1, kart. 173.

366SOkA Příbram, OÚ Příbram: *Spolky všeobecně*, inv. č. 795, sign. IV/ 2a – 1, kart. 174.

367SOkA Příbram, OÚ Příbram: *Spolky jednotlivě: Příbram*, inv. č. 797, sign. IV/2b, kart. 177.

a po několik týdnů kontrolovala pořádek a bezpečnost ve městě. Během okupace až do svého zrušení dne 12. dubna 1941 zorganizovala mnoho kulturních a sportovních akcí. V nařízení říšského protektora, které činnost Sokola ukončilo, se zrušení spolku odůvodňuje tím, že sokolská organizace se stala střediskem otevřeného a tajného odporu proti německé Třetí říši. Další činnost obce sokolské proto není již dále možná a bylo tedy rozhodnuto o zastavení jejích aktivit. Následně byl vydán zákaz vytvoření nových náhradních organizací a spolky, které by toto nařízení neakceptovaly, měly být okamžitě rozpuštěny.³⁶⁸ Dne 13. dubna 1941 vydal příbramský městský úřad příkaz k zastavení činnosti Sokola a k zabavení veškerého sokolského majetku, který byl odevzdán na příslušné úřady, nebo zapečetěn v místnosti patřící Sokolu. Vzápětí byl proveden soupis celého majetku, a to i příjmů z pronajímání sálu v Sokolovně. Tento soupis pak po ukončení války umožnil rychlejší navrácení majetku. Sokol Příbram zahájil svou činnost již v květnu 1945 a dodnes je nedílnou součástí kulturního života v Příbrami.

Zákaz Sokola nebyl ale poslední akcí namířenou proti této organizaci. Ve dnech 7. a 8. října t. r. proběhla „Akce Sokol“, při které bylo zatčeno na 1 500 členů Sokola, z nichž drtivá většina prošla Malou pevností v Terezíně, odkud pak mířila rovnou do KT Osvětim. Tato akce byla dopředu velmi precizně připravena a zatýkání probíhalo na základě důkladně vypracovaného seznamu. Dne 11. října 1941 vstoupilo v platnost nařízení o rozpuštění České obce sokolské. Spolu s rozpuštěním musely být za všech sokoloven sundány symboly Sokola, tedy jakékoli předměty připomínající zakladatele této organizace, Miroslava Tyrše a Jindřicha Fügnera, stejně jako fotografie, sochy nebo nápisy. Česká obce sokolská se také zapojila do odboje. Spolupracovala převážně s ilegální KSČ, s odbojovou skupinou učitelů v Březových Horách a s horníky.

Některé spolky po odchodu Němců a ukončení 2. světové války svou činnost obnovily, ovšem nestalo se tak okamžitě, ale až v průběhu dalších let. Junák Příbram oznámil městskému úřadu v Příbrami svou obnovu až v prosinci 1946. Jeho činnost byla ale krátce po r. 1948 opět zastavena, tentokrát mocí komunistickou. Spolky také po válce žádaly navrácení svého majetku, který byl většinou ponechán ve městě a díky německé preciznosti ani nevznikaly o majetek spory, protože po zániku každého spolku byl okamžitě prováděn soupis veškerého majetku. Stejně jako bylo za války vydáno nařízení o odstranění všeho, co by mohlo připomínat demokratické ČSR, po válce bylo pro změnu povinné zničit vše, co by připomínalo dobu okupace.

³⁶⁸Srov. J. B. UHLÍŘ: *Ve stínu říšské orlice*, Praha 2002, s. 125 – 126.

5.2. Divadlo a film

Příbram sice neměla v době 2. světové války budovu divadla,³⁶⁹ to ovšem neznamená, že by se zde žádná divadelní představení nekonala. Představení se odehrávala hlavně v Sokolovně nebo, při dobrém počasí, byly pro tyto události využívány městské sady. Divadlo bylo za okupace mezi Příbramáky velmi oblíbené a ve městě se odehrála mnohá představení.

Kina se v Příbrami nacházela dvě – obě byla v provozu až do 2. poloviny 20. století – jedno v horní části Pražské ulice, v rámci provádění akce „V“ (Akce Viktoria) přejmenované v roce 1941 na Bio Viktoria, a druhé v Mariánské ulici v Březových Horách.

Při úřadu říšského protektora byla vytvořena skupina pro kulturně–politické záležitosti³⁷⁰, později přeměněná na kulturně–politické oddělení.³⁷¹ Toto oddělení sledovalo kromě školství všechny kulturní sféry českého i německého života.³⁷²

Třetí říše věnovala zvláštní pozornost hlavně filmu, který se již po 1. světové válce stal nejdůležitějším prostředkem uspokojování kulturních potřeb nejširších vrstev obyvatelstva. Pod záminkou, že se na české filmové tvorbě podílel židovský kapitál, jí byly v červenci r. 1939 odňaty největší ateliéry na Barrandově. Od vyhlášení Protektorátu také vzrůstal počet zakázaných filmů. Postupně mizely filmy z Polska, Francie nebo filmy anglické a sovětské. Na jaře 1941 již v biografech nebyly promítány ani filmy z USA.³⁷³ U vchodu obou příbramských kin stál při většině promítání protektorátní policista, jehož úkolem bylo kontrolovat, zda do kina není vpuštěn někdo pod povolenou věkovou hranicí, byl-li film omezen věkem. I přesto mládež někdy na představení vnikla, nebo jí bylo uvaděčkami umožněno sledovat film „na černo“.³⁷⁴ Je zcela zřejmé, že promítání filmu si mohli dovolit jen movitější občané, protože, jak uvádějí pamětníci, kino bylo relativně drahé a většina obyvatelstva peníze navíc neměla, i tak se ale občané do kina někdy vypravili.³⁷⁵

369Příbramské divadlo je součástí Kulturního domu, jehož stavba byla zahájena v roce 1957. První opona se zvedla o dva roky později. Zajímavostí je, že samotný Kulturní dům byl otevřen až o dva měsíce později, v listopadu 1959.

370Kulturpolitische Angelegenheiten je německý název této skupiny. Srov. J. DOLEŽAL: *Česká kultura za protektorátu: školství, písemnictví, kinematografie*, Praha 1996.

371Německy Abteilung – Kulturpolitik.

372Největšího zájmu nacistických úřadů se dostávalo filmu a písemnictví. Více J. DOLEŽAL: *Česká kultura za protektorátu: školství, písemnictví, kinematografie*, s. 15.

373TAMTÉŽ, s. 17.

374Více záznam rozhovoru s Věrou Váňovou ze dne 20. 10. 2010.

375Lístek stál podle pamětníka, pana Fouse, 1 korunu, za tutéž cenu bylo možno pořídit dvě housky a pivo. Některá představení stála 50 haléřů, což byla cena dvou makových housek. Záznam rozhovoru

Přístup nacistů k českému filmu byl zcela určen jejich germanizačními snahami. Jako první ze všech kulturních odvětví byl také film postižen arizačními opatřeními a byly okamžitě vyřazeny snímky domácí i zahraniční, které byly považovány za škodlivé. Všechny filmové scénáře musely pochopitelně také projít cenzurou, proto v této době vznikaly nejčastěji filmy s lacinými náměty, které nejsou dnešními kritiky příliš vysoce hodnoceny. Další témata hledali scénáristé v minulosti národa.³⁷⁶ Na prahu konce první republiky, těsně před okupací, mohly ještě vzniknout filmy, které varovaly před nacismem. Mezi díla s touto tematikou se nesmazatelně zapsaly filmy *Bílá nemoc* od Huga Haase z roku 1937 nebo *Cech panen kutnohorských* od Otakara Vávry natočený v r. 1938. Tyto filmy však ihned po 15. březnu 1939 zmizely a žádné podobné téma již zfilmováno být nesmělo.

Mezi dětmi byly velmi oblíbené filmy dobrodružné, na které byl přístup většinou od 12 let. Filmové pohádky pro děti se během války do kin nedostaly. Velmi oblíbeným filmem byl *King Kong*. Animovaný film *Sněhurka* se podle vzpomínek pamětníků promítal až po válce, i když byl natočen již v roce 1933.³⁷⁷ Pamětníci vzpomínají, že do kina chodili jen velmi málo, protože pocházeli z chudých rodin a ve svém volném čase museli pomáhat rodičům.

Čeští filmoví diváci na počátku okupace často bojkotovali německé filmy a svou účastí raději podpořili církevní poutě.

Nacisté si byli velmi dobře vědomi toho, jakou schopnost má film politicky a ideově působit na masy lidí, a proto jeho prostřednictvím usilovali o ovládnutí a manipulování společnosti. Ovšem i za toto malé a relativně krátké potěšení musel divák platit. Nemám nyní na mysli finanční stránku věci, ale to, že každý divák musel před promítáním zhlédnout týdeníky, kterým příslušela hlavní politickovýchovná a ideologická funkce.³⁷⁸ Týdeníky obsahovaly krátké zprávy z bojišť a pochopitelně i záběry z projevů a akcí, na kterých řečnil Vůdce Třetí říše. Jedním ze způsobů vyjádření odporu českého filmového diváka k nacistické okupaci státu byly projevy nesouhlasu s těmito týdeníky. Diváci proto chodili do kin až po skončení týdeníků, popřípadě do sálu vstupovali postupně, aby narušili promítání. Poté, co bylo nařizováno, že do kin po začátku představení nebude nikdo vpuštěn, rušili diváci promítání

s manželi Fousovými ze dne 20. 9. 2010.

376V této době natočil např. režisér Kabelík film *Třetí rota*, režisér Frič přenesl na filmové plátno film *Jánošík*. Více J. DOLEŽAL: *Česká kultura za protektorátu: školství, písemnictví, kinematografie*, Praha 1996.

377Záznam rozhovoru s manželi Fousovými ze dne 20. 9. 2010.

378J. DOLEŽAL: *Česká kultura za protektorátu: školství, písemnictví, kinematografie*, s. 174.

častým pokašláváním, smrkáním nebo šoupáním nohou. I z tohoto důvodu musela být filmová představení monitorována příslušníkem německého úřadu, který dohlížel na pořádek v sále kina. Velmi často tuto funkci zastávali i příslušníci Vlajky, kteří sepisovali nejrůznější udání na občany Protektorátu.³⁷⁹

Bio Viktoria často sloužilo i jako prostor pro jiné akce, než bylo promítání filmů. Mělo totiž velký sál, kde se mohlo shromáždit velké množství lidí, proto bylo také využíváno pro oslavy výročí vyhlášení Protektorátu Čechy a Morava. V roce 1943 byla tato oslava zahájena ve 20 hodin večer říšskou a protektorátní hymnou, po nichž následovaly projevy³⁸⁰. Kino bylo také používáno jako hudební sál, kde se pořádaly koncerty umělců jezdících do města. Často se v něm odehrávala činoherní představení nebo setkání obyvatel.³⁸¹

Do světa filmu se zapojili i mnozí Příbramáci. V lednu r. 1941 měl v Praze premiéru film Jana Drdy „Druhá směna“. Film natočený Martinem Fričem líčí dramatický příběh lásky vrchního důlního inženýra, jenž ze žárlivosti zardí svého druha, který velice miluje jeho ženu, a tak se dopustí vraždy.³⁸² O rok později byla zfilmována kniha Jana Drdy nesoucí stejný název jako film – „Městečko na dlani“ vyprávějící o životě v malém městečku Rukapán krátce před 1. světovou válkou.³⁸³ Městečko Rukapán je ve skutečnosti Drdovo rodné město – Příbram. Premiéra tohoto velmi zdařilého filmu se konala v Ronově nad Doubravou nedaleko Čáslavi.

V relativně volnějším postavení než film se nacházelo české divadlo, které nebylo pod přímým dohledem německých orgánů, ale jeho cenzura byla ponechána orgánům protektorátním. S divadlem souvisí také hudba, na kterou se cenzura zaměřila

379, „*Jest všeobecně známo, že dochvilnost při návštěvě veřejných podniků nebo představení není ve zdejším obyvatelstvu vžita. Ale již delší dobu pozorujeme, že obecnstvo dochází na představení ve zdejších dvou biografech pozdě. Jak známo, jsou ve filmových týdennících vždy též události z východního bojiště, které názorně a poučně ukazují vítězná tažení německé branné moci. Courání návštěvníků během tohoto týdenníku a poslední nával po jeho ukončení působí svou soustavností provokativně. Ze zásahu p. říšského protektora vidíme, že tvrdě spravedlivá pěst dopadá na hlavy vinníků dnešních poměrů v Protektorátě. Proto nechceme, aby řada nevinných lidí byla připravena o kulturní prožitky vinou politických nedouků a benešovských tajtrlíků tím, že by pak z trestu kina byla na čas uzavřena. Kategoricky žádáme, aby zmíněným provokacím byl učiněn rázný konec tím, že při začátku představení byl by vchod kina uzavřen a odepřen vstup těm opozdilcům vůbec, aniž bylo vstupné vráceno.*“ Více SOKA Příbram, AM Příbram: *Spolek Vlajka*, inv. č. 1042, kart. 76.

380 SOKA Příbram, AM Příbram: *Oslava zřízení Protektorátu Čechy a Morava*, inv. č. 1038, kart. 75.

381 Dne 11. 11. 1943 se např. hrála v sále kina „Viktoria“ moderní činohra „Miluji Tě“, účinkujícími byli filmoví umělci Marta Fričová a František Paul. Jako příklad setkání obyvatel města bych uvedla „Hornický večer“ konaný dne 20. 6. 1944. Více SOKA Příbram, AM Příbram: *Zprávy hlášené místním rozhlasem*, inv. č. 1066, kart. 79.

382 NÁRODNÍ OBRANA ze dne 31. 1. 1941.

383 Titulní roli starosty Ruzka zde ztvárnil František Smolík, který ztvárnil i roli profesora gymnázia v jiné Drdově zfilmované knize – *Vyšší princip*, vyprávějící o událostech na příbramském gymnáziu v době heydrichiády. Nezapomenutelná je i role Jindřicha Plachty, který zde ztvárnil roli něměho obecního blázna Janka Pudeše.

později. Výjimku ovšem tvořila opera, která podle nacistů svým tvarem spadala pod divadlo.

V Příbrami působily skupiny ochotníků, které se snažily neustále vymýšlet nové náměty a drammatizovat i ty nejobyčejnější lidské příběhy. Snažily se tak odvrátit pozornost obyvatelstva od každodenní rutiny. Je pochopitelné, že všechny scénáře divadelních her musely být před začátkem zkoušek poslány na městský úřad ke schválení. Podle zápisu ze dne 19. ledna 1940 nebyla v Příbrami žádná stálá divadla s hereckým souborem herců z povolání. Ve městě tedy hrají pouze ochotnické spolky, a to nepravidelně. V roce 1939 bylo odehráno celkem osm divadelních představení, jejichž část sehrála např. TJ Sokol Obecnice nebo cvičná jednota Sokol Březové Hory. Jednalo se převážně o veselohry, poněvadž ochotnické spolky neměly kvalifikované síly pro vážnější hry a účelem představení bylo získání prostředků na pokrytí výdajů spolků.³⁸⁴ Po nějakou dobu se také v okrese zdržovaly kočovné společnosti, jejichž pobyt musel být samozřejmě hlášen na městský úřad. Tyto společnosti pobývaly spíše v obcích poblíž samotného města, např. v květnu prvního roku války pobývala v Obecnici divadelní společnost Jaroslava Zemana a v Březových Horách se v listopadu t. r. zdržovala kočující divadelní společnost Emílie Sukové – Krammelové. Činnost kočujících společností byla občany vždy velmi vítaná a hojně navštěvovaná.³⁸⁵ Dne 22. července 1943 bylo v kině Viktoria hráno představení dvou členů Národního divadla, Zdeňka Štěpánka a Bedřicha Vrbského, „Ať nás nevykradou“.³⁸⁶

Mezi dětmi bylo velmi oblíbené loutkové divadlo. Ve zdejším okrese hrál loutkové divadlo pouze spolek TJ Sokol Příbram. Pro účely loutkohereckých představení byly používány místnosti příbramské Sokolovny, a to každou neděli. TJ Sokol Příbram provozovala především hry s Kašpárkem. V místním biografu Viktoria se také pořádalo loutkové představení Prof. Skupy Špejbl a Hurvínek, v jehož režii se sehrálo dne 6. března 1942 odpoledne představení „Robinson Hurvínek“ a večer představení pod názvem „Ať žije zítřek“.³⁸⁷ Všechny loutkové hry byly schvalovány okresním úřadem v Příbrami, ale četnická stanice neprováděla ani cenzuru her, ani neshledala žádné závady vedoucí k zákazu těchto dětských představení.³⁸⁸

Na městský úřad v Příbrami musela být zasílána čtvrtletní hlášení o odehraných divadelních představeních konaných v celém okrese. Podle dochovaných záznamů

384Srov. SOkA Příbram, OÚ Příbram: *Divadla*, inv. č. 823, sign.VII/16f, kart.199.

385TAMTÉŽ.

386SOkA Příbram, AM Příbram: *Zprávy hlášené místním rozhlasem*, inv. č. 1066, kart. 79.

387TAMTÉŽ.

388SOkA Příbram, OÚ Příbram: *Divadla*, inv. č. 823, sign.VII/16f, kart.199.

víme, že divadelní činnost byla velmi četná a divadelní nabídka velmi pestrá. Většina her se hrála v nedalekých obcích, proto byla bez problémů dostupná i pro Příbramáky. První představení r. 1940 se ale odehrálo v Příbrami. Divadelní hra se jmenovala „Julinčiny vdavky“ a jejím autorem byl Ferdinand Oliva, člen NS v Příbrami, text poslaný na městský úřad k cenzuře se ale bohužel nedochoval.³⁸⁹ Představení, která se hrála, nebyly pouze hry originální, ale hrály se i hry převzaté od starších autorů.³⁹⁰ Autorkami her byly pochopitelně i ženy, např. Božena Rajská – Smolíková z Obor, která napsala hru „Její veličenstvo láska“ nebo Ludmila Semrádová z Podlesí, jejíž veselohra nesla název „Zlaté jahody“.³⁹¹ Hry hrané ochotníky během nacistické okupace měly jediný cíl – odpoutat pozornost obyvatelstva od každodenních starostí a strachu, proto se hrály převážně veselohry místních autorů.

Kino Viktoria bylo také místem, kde se pořádala i jiná než divadelní a filmová představení. V Příbrami byla velmi populární hudební představení. Již na jaře r. 1939 byl ustaven dětský pěvecký sbor pod vedením Antonína Vepřeka.³⁹² Vepřekův pěvecký sbor vystupoval po celou okupaci ve zdejší Sborovně, kde děti v národních krojích zpívaly národní písně. Zajímavé je, že německé úřady zpívání v národních krojích povolily.³⁹³ Během okupace nepřestal svou činnost vyvíjet ani smíšený pěvecký sbor Lumír – Dobromila, který v r. 1941 oslavil 80. výročí svého působení na příbramské, a nejen příbramské, hudební scéně. Tento sbor také po ukončení války jezdil jako jeden z prvních po čs. pohraničí, kde koncertoval pro místní navrátilivší se obyvatelstvo.³⁹⁴ Na konci roku 1940 v Příbrami teprve 18letý houslista Evžen Prokop zahrál posluchačům skladbu Bedřicha Smetany „Z domoviny“. Jako druhou skladbu zvolil „Arabesque“ od francouzského skladatele Clauda Debussyho a své vystoupení završil skladbou od Josefa Suka „Un poco triste“.³⁹⁵

Příbramští hudebníci se neproslavili jen v Příbrami a okolí. Dne 5. února 1941 měla v Praze premiéru hornická opera „Lidé hlubin“, jejímž autorem je rodák z Podlesí Bohumil Komenda. Hudbu komponoval F. E. Skalický.³⁹⁶

389Srov. SOkA Příbram, OÚ Příbram: *Divadla*, inv. č. 823, sign.VII/16f, kart.199.

390Jako příklad hry převzaté bych uvedla venkovské drama Otec od Aloise Jiráska, veselohru Noc na Karlštejně od Jaroslava Vrchlického nebo překlad anglického dramatika Brandona Thomase Charleyova teta.

391SOkA Příbram, OÚ Příbram: *Divadla*, inv. č. 823, sign.VII/16f, kart.199.

392J. FRYŠ: *Dvanáct osudů čtyř staletí*, Příbram 2008.

393„*Jak to Vepřek udělal, nevíme, ale když to prošlo jednou, tak jsme se oblékali pokaždé. Po ukončení představení stála celá Sokolovna na nohou a plakala.*“ Záznam rozhovoru s manželi Fousovými ze dne 20. 9. 2010.

394Záznam rozhovoru s manželi Fousovými ze dne 20. 9. 2010.

395NÁRODNÍ OBRANA ze dne 10. 1. 1941.

396NÁRODNÍ OBRANA ze dne 31. 1. 1941.

S městem Příbram úzce spojil svůj život Antonín Dvořák, který jezdil do nedaleké Vysoké u Příbrami na své sídlo. Proto po celý rok 1941 probíhaly přípravy jubilejní oslavy narození tohoto světově proslulého hudebního skladatele.³⁹⁷ V roce 1941 slavil 60. narozeniny také velmi oblíbený příbramský spisovatel Quido Maria Vyskočil.³⁹⁸ Při této příležitosti navrhl Městský osvětový spolek v Příbrami jmenovat Q. M. Vyskočila čestným občanem města. Stejnou žádost podalo o pár dní později i Obecní zastupitelstvo horního města Březové Hory, které se jednomyslně vyjádřilo pro tento návrh, ovšem tentokrát pro Březové Hory. Znovu bylo o této otázce hlasováno o rok později, dne 10. září 1942.³⁹⁹ Q. M. Vyskočil měl být čestným občanem jmenován na důkaz uznání, za svou spisovatelskou a básnickou činnost, jejímž námětem bylo hornické prostředí. Q. M. Vyskočil měl obdržet diplom čestného občanství, jehož vypracováním byl pověřen akademický malíř Karel Hojden.

Dne 28. listopadu 1943 se ve 20 hodin večer hrála v hotelu Podařil populární opereta „Děti manéže“. Výtěžek z této akce plynul ve prospěch hasičského sboru v Příbrami.

Bohužel i divadlo a hudbu postihla arizační nařízení. V září 1941 byl vydán úřadem zemského prezidia v Praze zákaz židovské hudby. Tento zákon se týkal veřejného předvádění a mechanického reprodukování hudebních děl, při jejichž uskutečnění byli spolučinní židé jako skladatelé, zpracovatelé hudebních skladeb nebo jako výkonní umělci. Hudební díla jakkoli spojená se židy se nesměla hrát v rozhlasu, orchestrem, ani nesměla být použita ve filmu. Stejně byla postižena i díla nežidovských skladatelů, na jejichž tvorbě se textem podíleli židé.⁴⁰⁰

V Příbrami dne 25. října 1943 vystoupil cirkus Saran. Na programu byly rozhodující zápasy – mistr Evropy Gustav Frištenský a šampion Afriky černoch Ali ben Abdul. Dále zápasili Herkules Bernard a mistr Sejkora. Představení tohoto typu však bylo poslední, které se ve městě uskutečnilo.⁴⁰¹

Filmová, hudební a divadelní představení nenabízela ovšem jediné kulturní

397V důsledku zákazu vydávání novin na Příbramsku není možné zjistit, jak tato oslava probíhala, protože tiskoviny v okrese, které by se této události věnovaly, byly nuceny ukončit svou činnost před měsícem září 1941. Poslední číslo Vltavských proudů vyšlo dne 24. 5. 1941, Okresní věstník – Sedlčany zastavil svou činnost v důsledku nutnosti šetřit surovinami dne 2. 6. 1942 a činnost časopisu Národní Obrana byla zastavena dne 28. 7. 1941. Srov. VLTAVSKÉ PROUDY ze dne 24. 5. 1941; OKRESNÍ VĚSTNÍK – SEDLČANY ze dne 2. 6. 1942; NÁRODNÍ OBRANA ze dne 28. 7. 1941. Jiné tiskoviny bohužel v archivu Příbram nejsou uloženy.

398HORYMÍR ze dne 3. 1. 1941, s. 2.

399Více J. FRYŠ: *Dvanáct osudů dvou staletí*, Příbram 2006.

400OKRESNÍ VĚSTNÍK – SEDLČANY ze dne 30. 9. 1941.

401SOKA Příbram, AM Příbram: *Zprávy hlášené místním rozhlasem*, inv. č. 1066, kart. 79.

vyžití příbramského obyvatelstva. Po celou dobu války se v Sokolovně, v Grandhotelu Brožek či v hotelu Podařil konaly hojně navštěvované slavnostní plesy. A výjimkou nebyly ani výstavy. Dne 18. prosince 1942 byla v městské umělecké galerii zahájena mimořádná výstava čtyř příbramských umělců, a to Karla Schadta, Václava Šáry, Břetislava Wenera a Karla Hojdena, k jejíž návštěvě byla vyzvána celá veřejnost. Výstava byla umístěna v Mikendově vile v Rašínově ulici – 272 – II. Výstava byla otevřena v sobotu odpoledne a v neděli po celý den. Vstupné za osobu činilo 3 koruny, za školní děti 1 korunu. V mimořádné vánoční výstavě příbramských umělců byly sneseny poslední výtvořky těchto umělců, takže výstava podávala pěkný přehled jejich nejnovější činnosti.⁴⁰²

5. 3. Život ve městě

Při rekonstrukci každodenního života v Příbrami během 2. světové války vycházím z výpovědí pamětníků, kterým v době války bylo od 10 do 16 let. Tyto děti pocházely z chudých rodin, které neměly přebytečné peníze na speciální dětskou zábavu, proto tyto děti trávily většinu volného času s kamarády v lese při hrách, nebo pomáhaly matkám v domácnosti. O politické dění se jako každé jiné dítě nezajímaly, rodiče s nimi hovory na toto téma nevedli. Noviny byly bohužel na Příbramsku nejpozději v polovině roku 1942 zrušeny a rozhlas děti neposlouchaly, proto jsou jejich výpovědi zaměřeny především na dětský svět, který by měl být plný her a dobrodružství.

Každý všední den, kdy se chodilo do školy, začínal pro děti téměř stejně. Doba vstávání se lišila jen podle vzdálenosti školy od domova. Některé děti musely ale vstávat dřív, protože měly na starosti např. drobné zvířectvo, jako jsou králíci, kterým musely ještě ráno před odchodem do školy vyměnit seno, ale protože večer chodily spát velmi brzo, tato činnost jim nevadila.⁴⁰³ Snídani spolu se svačinou připravila maminka, která se snažila vždy získat to nejlepší, co mohla, aby děti netrpěly. Občas dostaly k snídani buchtu nebo vánočku, ale to opravdu jen velmi výjimečně, většinou měly přichystaný chléb s máslem a marmeládou nebo housku, ovšem housek bylo jen velmi málo. Často musela maminka na chléb mazat tzv. medové máslo, což bylo něco mezi

402SOKA Příbram, AM Příbram: *Zprávy hlášené místním rozhlasem*, inv. č. 1066, kart. 79.

403„Televize nebyla, rozhlas odnesl tatínek do chlívku a knihy také moc nebyly, tak nám ani nevadilo chodit spát „se slepicemi“. Co jsme měli dělat? Rodiče si večer povídali o událostech z celého dne, kdo co řekl, kde co slyšeli a to nás jako děti nezajímalo.“ Těmito slovy vzpomíná jeden z pamětníků na večerní dobu jeho válečných dní. Záznam rozhovoru s pamětníkem ze dne 14. 10. 2010.

medem a margarínem. Máslo se také vyrábělo z kozího mléka.⁴⁰⁴ Buchta se na stole objevila vskutku ojediněle, a to tehdy, když se sehnala mouka. Pro mouku občas jezdily samy děti do okolních vesnic, měly-li tam nějaké příbuzné nebo dobré známé. Autobusem jet nemohly, tak jezdily na kole a domů se vracely často až za tmy. Bylo výhodnější, když pro mouku jezdily děti, protože Němci děti kontrolovali jen velmi výjimečně.⁴⁰⁵

Je zcela zřejmé, že množství a rozmanitost jídla se odvíjela od přísunu potravin. Již v červenci 1939 byl odběr potravin omezen. Dne 29. září 1939 vyhlásila protektorátní vláda zavedení odběrových lístků na potraviny s tím, že vyhláška nabývá účinnosti dnem jejího zveřejnění, tedy od 1. října 1939. Tímto dnem tedy musel kupující při každém nákupu předložit odběrový lístek, který byl odstříhnut z archu, aby nemohl být použit opakovaně. Omezení odběru zboží bylo již 15. prosince t. r. doplněno o povinnost vydávat na příděl nejen jídlo v různých stravovacích zařízeních, ale týkalo se i odběru šatstva a obuvi.⁴⁰⁶

Maminka udělala dětem svačinu, většinou opět chléb, a děti odešly do školy. Již v době války bylo možno pozorovat rozdíly mezi dětmi z města a dětmi z vesnice. Děti z vesnice měly, na rozdíl od dětí městských, vždy k svačině chléb mazaný. Pokud se městské dítě spřátelilo s dítětem vesnickým, tak si svačiny vyměnily. Vesnické děti měly i lepší chléb, protože jej maminky pekly doma.

Ve škole probíhala výuka většiny předmětů v němčině. Poslední dva roky války měla probíhat výuka všech předmětů pouze německy, ovšem záleželo na kantorovi, zda se více bál a výuka byla striktně vedena v němčině, nebo se občas „zapomněl“, úvodní část výuky vedl německy a zbytek hodiny doučil v mateřském jazyce. Na obchodní akademii učil pan Friček, vlajkař, který nutil studenty každý den hajlovat.⁴⁰⁷ Vybral si každý den pár studentů a ti museli předvádět správný pozdrav se vztyčenou pravicí. Většina kantorů však byla apolitická a své žáky a studenty ničím takovým nezatěžovala. Velice pozitivně zapůsobil na své žáky učitel v Březových Horách Jindřich Majer, který učil pracovní činnosti. Jindřich Majer byl jedním z hlavních činitelů odboje

404 Záznam rozhovoru s manželi Fousovými ze dne 20. 9. 2010.

405 „Raději jsem jezdila pro mouku na Jablonnou, od nás to byl kousek, a navíc jsem nemusela hlídat kozy. To mě hrozně nebavilo. V Jablonný jsme měli tetičku, která mi vždycky dala i nějaké vajíčka nebo knihu, co již měla přečtenou. Ve chlívkou za domem jsme měli vilku a v ní prase, které se tatínek naučil bourat sám, protože jsme se báli někoho poprosit.“ Záznam rozhovoru s manželi Fousovými ze dne 20. 9. 2010.

406 J. GEBHART – J. KUKLÍK: *Dramatické a všední dny protektorátu*, s. 85 – 87.

407 Friček na konci války utekl do Plzně, kde byl zatčen a patrně odsouzen k trestu smrti oběšením. Záznam rozhovoru s manželi Fousovými ze dne 20. 9. 2010.

v Březových Horách, který byl ale roku 1943 zatčen a v únoru 1945 v Bradenburgu popraven. Jindřich Majer věděl, že finanční situace většiny rodin není dobrá, ale přesto dokázal přesvědčit rodiče, aby dali dětem peníze na pomůcky pro pracovní činnosti, na které žáci chodili velmi rádi, protože tam měly příležitost vyrobit vánoční dárek pro rodiče.

Školní osnovy byly ihned po začátku války upraveny, bylo vyučováno podle Zatímních učebních osnov pro rok 1939 – 1940.⁴⁰⁸ Velký problém s výukou měly především děti, které neměly nadání na jazyky. Tyto děti se proto učily téměř veškerou látku nazpaměť. Je třeba podotknout, že německy se mnoho dětí učit nechtělo, protože to byl jazyk nepřítele. Angličtina jako vyučovací jazyk byla zakázána, lidé se ji mohli učit pouze sami doma. Poté, co bylo reálné gymnázium přeměněno na gymnázium klasické, přestala se učit řečtina a učila se pouze latina, namísto řečtiny byla vyučována francouzština.

Žáci museli v době oslav výročí Protektorátu nebo Hitlerových narozenin vyzdobit školu a ráno před vyučováním vyslechnout projevy, které byly pro celý Protektorát stejné, napsané často Emanuelem Moravcem a čtené řediteli škol. Povinností veškerého žactva nižších i vyšších stupňů škol bylo naučit se z paměti předepsaný životopis Adolfa Hitlera.

Na oběd některé děti chodily domů, děti přespolní si nosily obědy z domova, ale výuka na základním stupni škol končila nejpozději ve 13. hodin odpoledne. Po obědě, který přichystala maminka, děti buď pomáhaly doma nebo mohly jít ven za kamarády. Některé děti se věnovaly divadlu, které se hrálo i v rámci výuky pro děti ve škole. Tato představení nebyla určena ani pro jiné školy ani pro rodiče. Někdy se přehrávaly celé hry, někdy pouze vybrané scény. Tato představení byla převzata od klasiků, především se hrály hry Williama Shakespeara. Velký ohlas mezi žáky měla jeho tragédie *Romeo a Julie*.⁴⁰⁹ Se školou se také podnikaly nejrůznější vlakové výlety po celém Protektorátu a to byl také jediný způsob, jak mohly děti navštívit jiná města a seznámit se s historií.

Některé děti chodily do dramatického kroužku nebo do souboru Antonína Vepřeka. Další možností byl pochopitelně sport. Velmi oblíbenými sporty byly kopaná

408Výnos MŠO ze dne 27. července 1939, čís. 99.000/39I, V. M. 39, č. 103, str. 253n. Změny proti dřívějším osnovám se týkaly jednotlivých učebních látek, které byly striktně omezeny. Některé předměty přestaly být samostatné (např. psaní v 1. třídě) a pochopitelně byla upravena domácí příprava českého jazyka a němčiny. Změny se týkaly i učebních pomůcek, které musely být upraveny, zvláště se tyto úpravy týkaly učebnic dějepisu, zeměpisu a němčiny. Z hospodářských důvodů byla většina učebnic ponechána. Oproti předešlým rokům byl navýšen počet hodin tělocviku ze dvou hodin na čtyři. Více SOKA Příbram: *Kronika Gymnasia 1939/1940*.

409Záznam rozhovoru s manželi Fousovými ze dne 20. 9. 2010.

a volejbal. Bohatší rodiny se věnovaly tenisu. Tenisové kurty se nacházely v Březových Horách a pro chudší děti představovaly i možnost přivydělat si peníze. Na kurtech mohly sbírat míčky, za což dostávaly 50 haléřů za hodinu, a také dostávaly staré míčky a rakety na opravu. Některé staré rakety si mohly ponechat. Velmi potřebná byla ale i jejich pomoc doma. Staraly se o zvířata nebo mladší sourozence a pochopitelně se také učily.

Po večeri si děti dělaly úlohy do školy a připravovaly se na další den. Dospělí si vyprávěli, co se přes den stalo. Před dětmi se o politice nemluvalo, stejně jako o se nemluvalo o problémech všedních dnů a strachu, který byl každodenní starostí dospělých. Rodiče se snažili držet vátku od dětí co nejdále a samy děti ji ani nevnímaly tolik jako jejich rodiče a prarodiče.⁴¹⁰

Každý večer se zatemnila okna a přikryla se dekami, které sloužily jako zvuková izolace, protože ač byl poslech cizích rozhlasových stanic zakázán, dělo se tak velmi často. Velmi oblíbeným pořadem byla rozhlasová relace z Velké Británie Volá Londýn. Děti v této době četly knihy nebo hrály stolní hry, měly-li sourozence.

Odlišné byly dny sváteční, zejména Vánoce. Cukroví se peklo od začátku prosince, do té doby se musely udělat zásoby mouky a másla. Většina cukroví se pekla z vloček, protože oříšky byly velmi vzácné. Nejčastěji se pekly pracny a vanilkové rohlíčky. V Příbrami nebyl nikdy problém sehnat kapra, rybníků byl v okolí dostatek, takže ryba nechyběla ani na štědrovečerním stole. Problém byl sehnat jiné maso, proto rodiny chovaly zvířata načerno. Stromeček se zdobil v odpoledních hodinách, kdy byly děti venku, aby nepřišly o překvapení. Velmi oblíbenými dárky byly knihy, které dostávali děti i dospělí a které se pak navzájem půjčovaly.

V zimních měsících se také hodně času trávalo venku při různých hrách a sportovních aktivitách. Příbram leží v kopcovité krajině, proto byly zdejší svahy neustále v obležení lyžařů. Lyže ale také byly součástí sbírek na pomoc německým vojákům na východní frontě, vynalézaví rodiče však i tentokrát našli způsob, jak tuto akci obejít. Na skluznici se nožem vyryly rýhy, takže lyže nejezdily rovně a německé úřady takto upravené lyže vrátily zpět majitelům, kteří rýhy jednoduše zabrousili a děti tak mohly opět lyžovat. V okolí města se již v době války nacházely haldy vytěžené hlušiny a právě v zimě se tyto haldy staly nejnavštěvovanějším lyžařským terénem. Jejich příkré srázy nabízely milovníkům zimních aktivit nejvíce adrenalinu.⁴¹¹

410 Záznam rozhovoru s pamětníkem ze dne 14. 10. 2010.

411 Podle pamětníků nedošlo na haldách k žádnému závažnému zranění, které by si vyžádalo ošetření v nemocnici. Srov. záznam rozhovoru s manželi Fousovými ze dne 20. 9. 2010.

O odbojových akcích se pochopitelně nahlas hovořit nemohlo, ale lidé vytušili, když se někdo do protiněmeckých akcí zapojil. Někteří se takovému člověku začali ze strachu vyhýbat, někteří dělali, že o ničem neví. Skutečná pravda se však odhalila až po válce. Děti o těchto věcech nevěděly nic a pokud se doma o něčem podobném hovořilo, děti měly zákaz o tom před kýmkoliv mluvit. Jelikož si samy uvědomovaly tíhu doby, rády tento zákaz dodržovaly. Stejně tak nevěděly, zapojil-li se někdo z rodiny do odbojových akcí.⁴¹² Některé rodiny postihlo neštěstí v podobě zatčení některého jejího člena, většinou za poslech rádia. O zatčených, ať se jednalo o příbuzné, vysokoškolské studenty, prof. Lukeše a Stočesovy nebo o osoby odeslané do KT, se nevědělo nic. Občas se zatčeným podařilo po někom poslat moták, ale to bylo jen velmi zřídka.

I z Příbrami byly odeslány ročníky 1921 – 1923, 1924 a 1926 na práci do říše. Ani o nich nebyly téměř žádné zprávy. Totálně nasazení se museli sejít, s jedinou výjimkou, v 6.45 ráno na místním okresním úřadu zcela připravení na odjezd. První transport totálně nasazených odjel z Příbrami dne 13. listopadu 1942 a byly do něho zařazeny ročníky 1921, 1922, jelo s ním dokonce 58 mužů narozených v roce 1918.⁴¹³ Poslední transport se uskutečnil 20. ledna 1945 a transportovány byly např. i ročníky 1900 (Vojtěch Dvořáček) či 1927.⁴¹⁴ Někteří totálně nasazení mohli své rodné město během války navštívit, někteří do Příbrami přijížděli tajně a hned se zase vraceli zpět.⁴¹⁵

Jak se válka blížila ke svému závěru, začalo obyvatelstvo více pozorovat své okolí, zejména kolaboranty a vlajkaře. Ráno 5. května 1945 začali sami obyvatelé Příbrami kolaboranty a vlajkaře zadržovat a z pochopitelných důvodů předvádět veřejnosti, která si na nich vybíjela svou zlost. Německé občanky byly oholeny a spolu s ostatními internovány. Od dopoledních hodin vysílal pražský rozhlas zprávy o povstání v Praze a někteří Příbramáci uposlechli výzev a odjeli hlavnímu městu na

412Tatínek jedné z pamětnic pracoval na dráze a jak sama uvádí, u nich se nějaké zapojení do odbojové činnosti bralo jako samozřejmost. Teprve po válce se dozvěděla, jaké tatínkovi hrozilo nebezpečí za to, že vozil vlakem zásoby, které vyhazoval do zahrádkářské kolonie za Příbramí, odkud si je pak odnášeli partyzáni. Také vzpomínala na jednoho muže, který u nich doma několikrát přespal. Kdo to však byl, se nedozvěděla ani po válce, patrně se jednalo o partyzánskou spojku. Tatínek jiného pamětníka pracoval jako horník v Březových Horách. Nebyl přímo členem nějaké odbojové skupiny, ale občas přinesl domů balíček, najedl se a šel se projít. Pamětník vzpomíná, že mu jako malému chlapci bylo divné, kam chodí, protože tatínek se nikdy předtím procházet nechodil, ale neptal se. Bylo mu jasné, že doba si nežádala žádných otázek a také věděl, že tatínek by mu nikdy nic neřekl. Otec jiného pamětníka vlastnil drogerii a ve skladu tak měl možnost uschovat i jiné balíčky, než balíčky drogistické.

413Více SOKA Příbram, AM Příbram: *Totální nasazení*, inv. č. 1050, kart. 76.

414TAMTÉŽ.

415Zdeněk Mezera, bratr Věry Váňové, vždy přijel tajně na korbě nákladního auta na fotbalové utkání Spartaku Příbram, kde působil jako brankář. Někdy před zápasem, někdy po něm, navštívil svou matku a sestru a zase odjel. Záznam rozhovoru s Věrou Váňovou ze dne 20. 10. 2009.

pomoc. Ovšem ani tyto události neutkvěly dětem v paměti tolik, jako to, že poprvé za svůj život mohly ochutnat pomeranč nebo žvýkačky a čokoládu.⁴¹⁶

Příbram byla osvobozena sovětskou armádou. První, kdo do města dorazil, byli Vlasovci, kteří byli vítáni s velkým nadšením. Poté dorazily jednotky Rudé armády, které se účastnily i bojů u nedaleké Slivice. I oni byli vítáni občany města s velkou radostí, která ale s prvními zprávami o znásilnění a krádežích sovětskými vojáky u většiny Příbramáků rychle odezněla.

Po skončení války se vraceli do města totálně nasazení nebo uvěznění občané a mládež nyní začala dohánět to, co v důsledku války zameškala. Po osvobození lidé mohli konečně bez omezení studovat vše – mohli se učit anglicky, o USA, znovu se obnovila většina spolků a život se pomalu začal vracet do normálu. Dívky a chlapci hojně navštěvovali taneční, divadla, začalo se opět koncertovat bez omezení a Vepřekův hudební soubor mohl konečně vyjet za hranice státu, kde se dočkal velkého ocenění.⁴¹⁷

5. 4. Náboženské poutě na Svatou Horu

Nad hornickým městem Příbramí stojí na vrcholu kopce jménem Svatá Hora rozsáhlý komplex budov vystavěný v raném barokním stylu. Svatá Hora je nejznámějším a nejnavštěvovanějším poutním místem v České republice a bylo tomu tak i v období tzv. první republiky.

Vodit procesí na toto mariánské místo bylo zvykem již v 16. století a tato tradice nezanikla ani s příchodem nacistické okupace. V období okupace vyhledávali obyvatelé protektorátu významná místa, na kterých poutníci očekávali rozřešení svých zdrcujících životních situacích, vyléčení nemocí, odpuštění vin nebo klid svědomí. Často se putovalo k hrobům světců a na místa, kde se údajně projevila Boží moc. Na území českého státu se nachází několik mariánských poutních míst, např. Vranov u Brna, Zelená hora u Žďáru nad Sázavou a pochopitelně Svatá Hora, místa, kde se zjevila Panna Maria a sdělila dotyčným různá poselství.⁴¹⁸

Jednou z největších akcí pořádaných na Svaté Hoře jsou korunovační procesí. Při této příležitosti byla Svatá Hora vždy vyzdobena a navštěvována velkým počtem poutníků. Asi největší korunovační pouť se uskutečnila v roce 1932, u příležitosti 200 let korunovace Panny Marie svatohorské. Této korunovace se údajně zúčastnilo na

416 Záznam rozhovoru s manželi Fousovými ze dne 20. 9. 2010.

417 Záznam rozhovoru s manželi Fousovými ze dne 20. 9. 2010.

418 P. PÍTHA: *Národní pouť na Svatou Horu*, s. 56.

20 000 věřících. Tato tradiční pouť se konala v měsíci červnu, datum se upravovalo podle Velikonoc.

Ani poutním místům se nevyhnuli kolaboranti a téměř na každém kázání byl přítomen konfident gestapa. Někteří kazatelé byli po svých kázáních udáni a museli svou řeč obhajovat a písemně doložit nacistickým úřadům. Zajímavostí je, že během okupace, kdy byly zabavovány kostelní zvony, ty svatohorské zůstaly na svém místě. Po válce se někteří občané města domnívali, že zvony byly velmi draze vykoupeny, ale nebyla to pravda. Svatohorské zvony vděčí za svou záchranu Msgr. Doskočilovi, který zvony kolaudoval. Msgr. Doskočil spolu s dalšími pracovníky Památkového úřadu v Praze vyhotovili posudek zdůvodňující zachování zvonů. Msgr. Doskočil uznal, že největší zvon má zcela jedinečné ladění a v souhře s ostatními zvony se dokonce ozývá spodní subcontra C. Díky své jedinečné melodii byly zvony ponechány na Svaté Hoře. Zvonková hra je poměrně nová, pochází z roku 1934 a váží bezmála 7 kilogramů. Jejím prostřednictvím byla každou hodinu hrána melodie ze svatohorského Zdrávasu „Bud' nám milostivá“.⁴¹⁹ Z tohoto období se také dochovala informace o tom, že Němci zjišťovali, kolik je na věžích a střechách mědi, kolik je v chrámu těžkých svíců a počítali i jiné kovové předměty.⁴²⁰

Procesí na Svatou Horu se účastnili lidé z celého Protektorátu, zvláště pak věřící pocházející z Moravy. Cizincům byl v době okupace přístup zakázán, nikoli však představiteli Svaté Hory, ale německými úřady. Procesí v samotné Příbrami začínala většinou na vlakovém nádraží, protože většina věřících nemohla jít ze svých mnohdy velmi vzdálených domovů pěšky. Každou neděli přicházely na Svatou Horu stovky věřících, ještě mohutnějším návštěvám se poutní místo těšilo v měsíci červnu každého roku, s výjimkou roku 1942, kdy se tradiční korunovace Panny Marie svatohorské v důsledku atentátu na Reinharda Heydricha uskutečnit nemohla.⁴²¹ O častých návštěvách svědčí děkované vzkazy otištěné v časopisu Svaté Hory. Vděční návštěvníci se mnohdy upínali na pomoc Panny Marie v zoufalé životní situaci a byly-li jejich prosby vyslyšeny, nejen že jí vyjádřili své poděkování touto cestou, ale mnohokrát nějakým darem obdarovali samotnou Svatou Horu.⁴²²

Korunovační procesí byla očekávána na vlakovém nádraží a s korouhvičkou se

419Kol autorů: *Z dějin Svaté Hory*, Příbram 1947, s. 33.

420Více O. LOULA: *Svatá Hora za války a ve snech osvobození*, Příbram 1945.

421SVATÁ HORA – ČASOPIS MARIÁNSKÝ A VĚSTNÍK MATICE SVATOHORSKÉ ze dne 1. 8. 1943, s. 8.

422SVATÁ HORA – ČASOPIS MARIÁNSKÝ A VĚSTNÍK MATICE SVATOHORSKÉ ze dne 1. 1. 1943; TAMTÉŽ ze dne 1. 8. 1943; TAMTÉŽ ze dne 1. 10. 1943.

vydala na Svatou Horu. Tam poutníky na nádvoří uvítalo osm ministrantů a odvedlo je dovnitř na mši svatou. Po mši se vždy zpíval Zdravas, věřící se poté rozešli. Většina z nich zamířila ke svatohorské studánce, kde pramení zázračná voda a část jich navštívila krámky vedle nádvoří, které svou podobu dostaly v roce 1932, kdy byly původní dřevěné zbourané. Páter Loula tak pomohl mnohým řemeslníkům překonat důsledky hospodářské krize.

Korunovační procesí byla po roce 1942 velmi omezena a od r. 1944, kdy trval formální zákaz shromažďování lidu a nebyly ani povoleny jakékoli projevy víry, se konalo pouze procesí o Božím těle. I to muselo být předem hlášeno s odůvodněním, že se jedná o procesí konané v chrámových prostorách. Chodívало se průvodem v ambitech.⁴²³ V roce 1943 se korunovační průvod uskutečnil, ale zdaleka ne v takovém rozsahu jako v dobách mírových, i přesto však můžeme mluvit o vysoké návštěvnosti. Z řad duchovenstva byla účast omezena jen na duchovní z Příbrami a okolí. Pod vedením kanovníka Josefa Hartmana začala bohoslužba v 10 hodin. Průvod se vydal od korunovačního oltáře po hlavním schodišti a za zvuku příbramské hornické kapely došel průvod zpět k přeplněnému oltáři. Milostná soška Panny Marie byla nesena na nosítkách čtyřmi kněžími. Pěvecký sbor pod vedením prof. Františka Froska zazpíval chvalozpěv *Te Deum*.⁴²⁴

Procesí byla z pochopitelných důvodů vítanou akcí i pro místní obyvatelstvo, protože poutníci neměli potřebné peníze, aby si mohli na přespání zaplatit hotel, a proto využívali nabídek Příbramáků bydlicích u Svaté Hory. Ti jim velmi rádi poskytli přístřeší. Asi nejvíce se na poutníky těšily děti, protože poutníci platili za své ubytování v naturáliích a děti tak často dostávaly makové buchtu, což byla v době války velká vzácnost. Příbramáci dostávali nejčastěji zavařenou škvarku, hrudky másla nebo sádlo.⁴²⁵

V době války byla i Svatá Hora opakovaně navštívena gestapem, které tímto způsobem duchovní šikanovalo. Pro každou návštěvu si nacisté našli záminku. Při první prohlídce hledali Němci zbraně, pochopitelně bezvysledně. Druhá kontrola byla již mnohem důkladnější. Svatá Hora byla obstoupena vojskem s kulomety a skupiny vojáků prohledávaly všechny prostory, ovšem ani tentokrát zbraně nenašli.

Dne 17. června 1942 opustil Svatou Horu páter Loula, který měl být zatčen gestapem, odvezen do Tábora a tam zastřelen. Naštěstí byl včas upozorněn a stihl

423O. LOULA: *Svatá Hora za války a ve snech osvobození*, s. 5.

424SVATÁ HORA – ČASOPIS MARIÁNSKÝ A VĚSTNÍK MATICE SVATOHORSKÉ ze dne 1. 8. 1943, s. 9.

425Záznam rozhovoru s manželi Fousovými ze dne 20. 9. 2010.

uprchnout. Páter Loula byl mezi Příbramáky velmi oblíbený. Před gestapem se ukrýval 28 měsíců. Do paměti všech se dostalo jeho kázání z roku 1939, ve kterém varoval všechny přítomné před blížící se fašistickou hrůzovládou.⁴²⁶

Jedna z nejdůležitějších prohlídek se uskutečnila dne 20. července 1942 a při odchodu jeden z vyšetřovatelů údajně pronesl: „*Kdybyste vy, kněží, ohlásili v kostele, že se budou příští neděli konat služby Boží za našeho Führera, to bychom aspoň poznali, kdo se nezúčastní a staví se proti Říši.*“⁴²⁷

Nacisté po celou dobu války přemýšleli, jak by mohli využít prostory kláštera, ale naštěstí se objevily problémy s topením. Některé pokoje byly využity jako skladiště pro úřední materiál státních podniků.

Opravy všech prostor Svaté Hory se za války prováděly jen velmi málo, ačkoliv v roce 1943 byla opravena a do života tak vrácena Plzeňská kaple.⁴²⁸

V prvních dnech míru se konala velkolepá pouť, společná pro město Příbram a farnosti příbramského okresu. Při této mši vzdali poutníci společné díky za mimořádnou a velkou ochranu, které se nejen národu, nýbrž i speciálně tomuto kraji v posledních týdnech, ale samozřejmě i ve dnech války, dostalo. Tato společná děkovná pouť se uskutečnila dne 10. června 1945. Na Svaté Hoře se také poprvé po šesti letech zákazu rozsvítila mariánská hvězda, která pak svítila každou sobotu a neděli a v době mariánských svátků.

Od časného rána bylo na Svaté Hoře velmi živo. Této děkovné pouti se účastnilo několik tisíc lidí, kteří přišli poděkovat. Byli svátečně a slavnostně oblečeni, někteří mohli po téměř šesti letech opět obléci své spolkové uniformy, mohla zde opět zaznít hudba, nad hlavami účastníků zase vlály spolkové prapory a korouhve. Tato první svobodná mše byla velkou slavností a byla asi jedinou, kde po tradičním Te Deum zazněla i čs. národní hymna.

Po nástupu komunistického režimu v únoru r. 1948 náboženská horlivost opět opadla a víra se znovu stala nežádoucí a zakázanou. Pouze po tři roky byla Svatá Hora otevřena všem národům, které měly zájem toto jedinečné mariánské místo navštívit.

426P. PÍTHA: *Národní pouť na Svatou Horu*, s. 39.

427SVATÁ HORA – ČASOPIS MARIÁNSKÝ A VĚSTNÍK MATICE SVATOHORSKÉ ze dne 1. 8. 1943, s. 9.

428SVATÁ HORA – ČASOPIS MARIÁNSKÝ A VĚSTNÍK MATICE SVATOHORSKÉ ze dne 1. 10. 1943, s. 5.

6. Příbram během Heydrichiády

6. 1. Heydrichiáda

Heydrichiáda je pojem označující 243 dní násilí, jež zavládlo v Čechách a na Moravě po nástupu SS-Obergruppenführera a generála říšské policie Reinharda Heydricha do úřadu zastupujícího říšského protektora dne 27. září 1941⁴²⁹ a jež vyvrcholilo poté, co byl na něj spáchán atentát. Pro toto nelehké období českých dějin jsou charakteristické činy uskutečněné v zájmu „očisty“ českého prostoru – počátky deportace židovského obyvatelstva, likvidace ilegálních odbojových skupin, potlačení projevů národní kultury a počátek germanizačních snah. V užším slova smyslu je tento pojem používán pro období tzv. 2. stanného práva po atentátu na Heydricha v časovém rozmezí od 28. května 1942 – 3. července 1942, kdy teror vůči českému národu dosáhl svého vrcholu.⁴³⁰ 1. stanné právo bylo vyhlášeno den po nástupu R. Heydricha do jeho nového úřadu v Praze a skončilo až 21. ledna 1942. V tomto období stanné soudy odsoudily 489 osob k trestu smrti a 2 242 osob k předání do KT. Během 2. stanného práva bylo zatčeno 3 188 osob české národnosti a 1 357 z nich bylo odsouzeno k smrti. Nacistická popravistička ovšem evidují 1 412 zastřelených osob. V těchto číslech však nejsou zahrnuty oběti zavražděné v obcích Lidice a Ležáky a ani osoby, které zahynuly v KT.⁴³¹ Veškeré akce, ke kterým došlo po 27. květnu 1942, nebyly pouze odvetou za atentát na Heydricha, ale byly dopředu promyšleny a připravovány. Atentát tedy posloužil jen jako záminka k jejich uskutečnění.

Reinhard Heydrich byl oficiálně do své funkce uveden 28. září 1941, tedy v den státního svátku českého zemského patrona sv. Václava, na Pražském hradě. Okamžitě začal jednat a pracovat na „očistě“ českého národa. Vedle vlny poprav zahájil mohutnou propagandistickou kampaň, rekonstruoval protektorátní vládu a rozpustil České obce sokolské, jejichž čelní představitelé byli posláni do Osvětimi.⁴³²

Velký zásah zaznamenaly odbojové organizace, které byly téměř zlikvidovány

429Dne 27. září 1941 byl na příkaz R. Heydricha v odpoledních hodinách zatčen ministerský předseda Alois Eliáš, který byl vzápětí obviněn z velerady a snahy o odtržení českých zemí od německé Třetí říše. Soud se konal 1. října t. r. a gen. Eliáš byl uznán vinným a odsouzen k trestu smrti. Rozsudek byl ale vykonán až po atentátu na Heydricha. Dne 19. června 1942 byl Eliáš zastřelen na kobyliské stělnici.

430Více M. KONEČNÝ: *Táborská cesta smrti*, Tábor 1985; J. ČVANČARA: *Akce atentát*, Praha 1991; J. ČVANČARA: *Heydrich*, Praha 2004; J. VELFL: *Příbramsko za Heydrichiády*, Příbram 1989; CH. WHITING: *Heydrich: sluha smrti*, Brno 2003; Č. AMORT: *Heydrichiáda*, Praha 1965.

431Srov. J. VELFL: *Příbramsko za Heydrichiády*, Příbram 1989, s. 7.

432Česká obec sokolská byla rozpuštěna 8. října 1941 během tzv. Akce Sokol.

a jejich představitelé popraveni nebo odesláni do KT. K trestu smrti byli odsouzeni hlavní činitelé odboje. Mezi první oběti patří dva představitelé Národní obrany (dále jen NO) gen. Josef Bílý a gen. Hugo Vojta.⁴³³

Reinhard Heydrich neoponechal stranou ani otázku škol. V roce 1942 prohlásil, že nemá námitek, aby byla v Praze otevřena vysoká škola, neměl ale v úmyslu ji obnovit jako českou vysokou školu, ale jako školu německou. Problémem škol se měl zabývat protektorátní ministr školství Emanuel Moravec.⁴³⁴ Heydrichovou snahou bylo zajistit mládeži výchovu i mimo školu, protože se domníval, že čeští učitelé jsou v opozici vůči české vládě a není možné je všechny zavřít. Hlavní snahou v oblasti školství bylo dovést mládež do velkoněmecké říše.⁴³⁵

Počátkem roku 1942 zahájil Heydrich svůj plán rasového mapování prostoru protektorátu, aby zjistil, kdo je vhodný k poněmčení a kdo nikoli. Územím protektorátu projížděly autobusy s rentgeny, které ve školách prováděly měření. Pravý účel těchto vyšetření však nemohl být veřejně znám, proto se tato akce prezentovala jako ochrana proti tuberkulóze.⁴³⁶ Pro poněmčení byly nejvhodnější děti, proto se s nimi mělo speciálně pracovat.

Díky Heydrichovým zásahům v oblasti sociálního zabezpečení a trestům se zvýšil protektorátní hospodářský růst.⁴³⁷ Podařilo se mu vrazit klín mezi dělníky, rolníky⁴³⁸ a inteligenci a zahájil také reorganizaci správy, čímž chtěl dosáhnout absolutního potlačení a postupného zlikvidování českého elementu. Heydrich tak chtěl poškodit a zničit českou společnost, na což reagovala londýnská exilová vláda

433,, ...ať žije svobodné Československo! Psi, palte!“ Tato slova údajně prohlásil gen. Bílý před popravčí četou. Více J. ČVANČARA: *Někomu život, někomu smrt: československý odboj a nacistická okupační moc 1941 – 1943*, Praha 1997, s. 12.

434Emanuel Moravec (17. 4. 1883 – 5. 5. 1945) byl českým politikem, který bojoval již v 1. světové válce, kdy se účastnil bitvy u Zborova. Po vzniku samostatného ČSR se živil jako zpravodajský důstojník v Užhorodě. V r. 1931 vyučoval na Vysoké škole vojenské. Tam přednášel o vojenských dějinách a strategii, a to až do r. 1938. V této době veřejně prohlašoval, že proti nacismu se musí bojovat, ale po 15. březnu 1939 byl jedním z neaktivnějších propagátorů nacistických myšlenek. Od r. 1941 stál v čele Kuratoria pro výchovu mládeže v Čechách a na Moravě, které sdružovalo děti od deseti let. V lednu 1942 byl jmenován protektorátním ministrem školství. Po atentátu na R. Heydricha se stal nejsilnější postavou protektorátní vlády. Jeho vystupování se nelíbilo zahraniční exilové vládě, a proto bylo rozhodnuto o tom, že Emanuel Moravec má být odstraněn. Parašutisté vyslaní na tuto akci, byli ale během heydrichiády zastřeleni. Emanuel Moravec spáchal dne 5. 5. 1945 sebevraždu. Více D. BRANDES: *Češi pod německým protektorátem: okupační politika, kolaborace a odboj 1939–1945*, Praha 2000; T. PASÁK: *Český fašismus 1922–1945 a kolaborace 1939–1945*, Praha 1999.

435S. ČERVINKA: *Zvláštní akce smrt*, Praha 1989, s. 72.

436,,Poněmčení způsobilým by se měla zprostředkovat práce v Říši, aby se vůbec nevrátili. Neschopní poněmčení půjdou při dalším získání prostoru kolem Ledového moře – do zvláštních koncentračních táborů, jež se stanou ideální domovinou pro jedenáct miliónů židů z Evropy, a tam také můžeme poslat ty Čechy, kteří nejsou k poněmčení způsobilí...“ Srov. S. ČERVINKA: *Zvláštní akce smrt*, s. 71.

437Heydrichova politika je nazývána politikou „cukru a biče“.

438Dne 5. prosince 1941 Heydrich přijal delegaci českých rolníků, kteří vyjádřili vůli ve spolupráci.

rozhodnutím o jeho odstranění. Atentát byl považován za akt spravedlivé odplaty, která měla nacistům ukázat, že nikdo z nich není nepostižitelný a může být kdykoliv povolán k zodpovědnosti za své činy.⁴³⁹

6. 2. Atentát

V průběhu roku 1941 zahájila zvláštní skupina D v čele se štábním kapitánem generálního štábu Jaroslavem Šustrem nábor vhodných mužů z 1. čs. samostatné brigády ve Velké Británii pro připravované tajné operace v okupované vlasti. Jejich základní výcvik probíhal ve specializovaných střediscích, která se nacházela v odlehlých částech anglického a skotského venkova. Výcvik, trvající čtyři týdny, byl prováděn ve skupinách po dvaceti mužích. Parašutisté během své přípravy získali teoretické a praktické znalosti útočného boje. Cílem kurzu bylo i zvýšení fyzické a psychické odolnosti, polní a střelecký výcvik, používání výbušnin a topografická a zpravodajská příprava. Frekventanti se učili i Morseovu abecedu a práci s radiostanicemi.⁴⁴⁰

Do výcviku na provedení akce Anthropoid⁴⁴¹ byli povoláni rotmistr Jozef Gabčík a rotný Karel Svoboda, který se ale zranil a byl na podzim r. 1941 nahrazen Janem Kubišem. Celá akce podléhala velkému utajení a vědělo o ní jen velmi málo osob. I výcvik probíhal utajeně a sami aktéři měli přísný zákaz s někým o svém úkolu hovořit.

V noci z 28. na 29. prosince 1941 vysadil letoun Halifax na území Protektorátu tři výsadky – Anthropoid a skupiny Silver A⁴⁴² a Silver B.⁴⁴³ Všechny výsadky byly bohužel realizovány na jiných místech. Správné zaměření polohy znemožnilo zejména počasí, pod sněhem zmizely železnice, řeky i menší města, body potřebné pro lepší orientaci. V protektorátu byl stále vyhlášen výjimečný stav, kontaktní adresy parašutistů se, s výjimkou výsadku Anthropoid, neosvědčily, ale odhodlání mužů bylo silnější. Tyto výsadky samozřejmě nebyly jediné vyslané londýnským vedením, jeden byl například nahlášen i z okolí Příbrami, a to z četnické stanice Věšín. Tento seskok byl proveden v noci z 29. na 30. dubna 1942, kdy zde Halifax realizoval výsadek Tin a Intransitive.

439M. BURIAN: *Atentát: Operace Anthropoid 1941 – 1942*, Praha 2007, s. 31.

440Více o výcviku parašutistů na britských ostrovech M. BURIAN: *Atentát: Operace Anthropoid 1941 – 1942*, Praha 2007.

441Anthropoid byl krycí název pro diverzní akci čs. výsadkářů na území Protektorátu Čechy a Morava s cílem provést atentát na zastupujícího říšského protektora Reinharda Heydricha. Více M. BURIAN: *Atentát: Operace Anthropoid 1941 – 1942*, Praha 2007; J. ČVANČARA: *Akce atentát*, Praha 1991.

442Členy desentu Silver A byli: npor. Alfréd Bartoš, rtm. Josef Valčík a svob. Jiří Potůček.

443Členy desentu Silver B byli: rtm. Jan Zemek a čet. Vladimír Škácha.

Hlášení ze dne 8. května 1942, které směřovalo na velitelství četnického oddělení v Příbrami, obsahovalo zprávy o nalezeném padáku na stromě ve výšce asi 5 metrů. Na laně padáku bylo objeveno pouzdro obsahující pistole a třaskaviny.⁴⁴⁴

Jan Kubiš a Jozef Gabčík začali okamžitě jednat. Dokázali si sehnat potřebnou podporu členů odboje. Hlavní pomoc poskytla parašutistům organizace „Jindra“, která jim pomohla nejen v Praze. Ihned po příjezdu do Prahy začali parašutisté hledat nejvhodnější způsob provedení svého úkolu, protože plán sestavený ve Velké Británii nemohl pro zesílenou ochranu říšského protektora fungovat. Původně se počítalo s tím, že atentát bude proveden na úzké silnici u Panenských Břežan, ale od tohoto plánu parašutisté odstoupili. Další variantou byl útok na Heydrichovo salónní kupé pomocí pancéřové pěsti, ale i tento způsob byl přehodnocen. Konečným rozhodnutím se stala zatáčka ulic V Holešovicích a Kirchmayerova, v místě zvaném U Vychovatelny.⁴⁴⁵

Doba přípravy se ale stále prodlužovala, a tak nebylo možno cíl akce parašutistů utajit. Bylo také nutné získat pomoc od několika dalších osob. Tito lidé si byli dobře vědomi nebezpečí, které jim hrozí, ale byli naprosto odhodláni obětovat svůj život pro život českého národa. Mezi těmito odhodlanými bylo i několik žen, které po odhalení rovněž zaplatily za svou odvahu životem. Zvlášť cenné byly pro parašutisty zpravodajské informace od odbojového hnutí, jehož členem byl i František Šafařík pracující jako truhlář na Pražském hradě, který odboji poskytl mnoho důležitých informací.⁴⁴⁶ Stále se zvyšující zájem parašutistů o osobu zastupujícího říšského protektora utvrdil ostatní členy odboje o pravděpodobném cíli Kubiše s Gabčíkem, a přes výsadek Silver A proto poslali do Londýna depeši, ve které varovali před následky tohoto činu. Londýn však vše popřel.⁴⁴⁷

Osudový den byl stanoven na konec května 1942. Již několik dní předem „pracovali“ parašutisté na místě, které si vybrali z toho důvodu, že silnice zde tvořila ostrou zatáčku, ve které musel Heydrichův řidič téměř zastavit, aby s automobilem

444Více o nálezu v Brdech M. BURIAN: *Atentát: Operace Anthropoid 1941 – 1942*, s. 57.

445J. VELFL: *Příbramsko za Heydrichiády*, Příbram 1989, s. 19.

446František Šafařík nebyl Němci nikdy odhalen a válku přežil.

447„Z příprav, které konají Ota a Zdeněk, a podle místa, kde je konají, usuzujeme přes jejich mlčení, že chystají atentát na H. Tento atentát by v ničem neprospěl spojencům a pro náš národ by měl nedozírné následky... Prosíme proto, abyste přes SILVER dali příkaz, aby atentát nebyl proveden. Nebezpečí z prodlení, dejte prosím obratem. Kdyby to bylo přesto nutné ze zahraničních důvodů, necht' se podnikne atentát na Quislinga, v první řadě E(mauel) M(oravec).“ Tolik varovná depeše ze dne 12. května 1942. V odpovědi se píše: „Nemějte starosti, pokud se týče teroristických akcí. Domníváme se, že vidíme situaci jasně, a proto ani pro nás akce proti oficiálním ř. něm. osobám nepřicházejí v této situaci v úvahu. Sdělte Úvodu...“ Z této odpovědi je patrné, že cíl Operace Anthropoid měl být utajen až do jeho vykonání, aby snad odtajnění nevzbudilo nějaké snahy o jeho zmaření. Více M. BURIAN: *Atentát: Operace Anthropoid 1941 – 1942*, s. 58.

nehavaroval.

Dne 27. května 1942 krátce po 10. hodině dopoledne v Praze – Libni provedli Jan Kubiš a Jozef Gabčík atentát na zastupujícího říšského protektora Reinharda Heydricha. Jozef Gabčík vstoupil zpomalenému vozidlu do cesty se zbraní v ruce, jeho samopal se ale zasekl. Řidič měl podle předpisů zrychlit a z místa nebezpečí ujet, ale Reinhard Heydrich vydal rozkaz zastavit. Toho okamžitě využil Jan Kubiš, který vzápětí z aktovky vytáhl speciálně připravenou bombu a hodil ji na auto. Detonace roztrhla stěnu vozu, pravou pneumatiku a vyvrátila dveře.

Gabčík s Kubišem se dali okamžitě na útěk bez povědomí toho, co se děje za jejich zády. Celé akce se patrně již od příprav účastnili i další parašutisté, mezi nimiž byl i Josef Valčík nebo Adolf Opálka. Kolemjdoucí a svědci nehody okamžitě Reinhardu Heydrichovi poskytli zdravotnickou první pomoc, následně byl převezen do nemocnice na Bulovce.⁴⁴⁸ Řízením úřadu říšského protektora byl pověřen Kurt Daluge.

Ještě téhož dne byl z rozhodnutí K. H. Franka s okamžitou platností vyhlášen výjimečný civilní stav. Ihned se také v ulicích objevily plakáty informující o atentátu na Heydricha a slibující závratnou odměnu těm, kdo poskytnou vyšetřovatelům informace vedoucí k odhalení pachatelů.⁴⁴⁹

Na celém území protektorátu zorganizoval nacistický potlačovací aparát bezprostředně po činu rozsáhlé pátrací akce. Bez výsledku tak bylo prohledáno přibližně 5 000 obcí a zatčeno bylo 1 148 osob. V Praze a v Brně začaly opět pracovat stanné soudy, které na základě smyšlených obvinění odsuzovaly k trestu smrti.⁴⁵⁰

Parašutisté našli úkryt v hlavním městě v rodinách členů ilegální sokolské organizace „Jindra“. Když začala být situace již velmi vážnou, zajistila organizace atentátníkům a dalším parašutistům společný úkryt v pravoslavném kostele sv.

448Doktor Horst Böhme hlásí v odpoledních hodinách do Berlína stav Heydrichových zranění: „Tržná rána vlevo od bederních obratlů bez poškození míchy. Projektil, kovový plíšek, roztrávil 11. žebro, prorazil bránici a uvízl ve slezině. Rána obsahuje četné štětiny a vlasy, zřejmě materiál z čalounění. Nebezpečí: hnisání pohrudnice, zánět pobříšnice. Při operaci byla odstraněna slezina.“ Stov. M. BURIAN: *Atentát: Operace Anthropoid 1941 – 1942*, s. 65.

449„Dne 27. května 1942 byl v Praze spáchán atentát na Zastupujícího říšského protektora SS – Obergruppenführera Heydricha. Na dopadení pachatelů se vypisuje odměna 10 miliónů korun. Kdo pachatelům poskytuje přístřeší, anebo pomoc, anebo má vědomosti o jejich osobě či o jejich pobytu a neoznámí to, bude zastřelen s celou rodinou. Nad oblastí oberlandratu Praha se vyhláší oznámením této zprávy v rozhlase civilní výjimečný stav. Nařizují se tato opatření: a) zákaz vycházet z domů pro veškeré civilní obyvatelstvo od 27. května 21. hodiny až do 28. května 6. hodiny; b) na tutéž dobu se uzavírají veškeré hostince, biografy, divadla, veškeré zábavní podniky a zastavuje se veškerá veřejná doprava; c) kdo se přes tento zákaz v uvedené době objeví na ulice, bude zastřelen, nezůstane-li stát na první výzvu; d) další opatření jsou vyhrazena a v případě potřeby budou oznámena rozhlasem.“ Z. PLACHÝ: *Černé dny naší historie: Protektorát proti Londýnu: 38 dní heydrichiády*, Nové Sedlo u Lokte 2006.

450M. KONEČNÝ: *Táborská cesta smrti*, s. 10.

Bartoloměje v Resslově ulici v Praze.

Dne 4. června přinesly noviny zprávu o smrti R. Heydricha, čímž teror vůči obyvatelstvu ještě zesílil.⁴⁵¹ „*Praha se zahalila do hlubokého smutku. Z balkonů domů vlají Říšské a protektorátní vlajky, spuštěné na znamení smutku na půl žerdi, jinde se černají smuteční prapory, nebo prapory Říše a Protektorátu zdobí černý flór. Praha v záplavě smutečních praporů změnila svou tvářnost, ztichla a zvažněla, neboť zpráva o úmrtí Zastupujícího říšského protektora SS-Obergruppenführera Reinharda Heydricha vyvolala všude hluboký dojem a zapůsobila tragickým smutkem. V milionovém městě zmlkl všechnen ruch, neboť hlavní město Praha truchlí nad úmrtím muže, který padl rukou zákeřného vraha, nad smrtí muže, který poctivě pracoval pro lepší budoucnost celého českého národa.*“⁴⁵²

Politici, především Emanuel Moravec a prezident Emil Hácha, nabádali národ ke klidu a ulehčení již tak těžké situace a hlavně k pomoci při hledání po pachatelích.⁴⁵³

Po dvou týdnech bylo na obyvatelích Protektorátu možno pozorovat zastrašení, zděšení a především ochromení, vyvolané jednak neustálým hlášením o popravených, ale hlavně vypálením obce Lidice, ke kterému došlo dne 10. června, a obce Ležáky dne 24. června t. m.

Dne 16. června 1942 učinil na gestapu výpověď Karel Čurda, který prohlásil, že je příslušníkem parašutistického výsadku, že zná pachatele atentátu a ví, kde se nacházejí.⁴⁵⁴

Gestapo okamžitě zamířilo k úkrytu parašutistů, začalo vyslýchat majitele bytů, kteří pachatelům pomáhali, a tím odkrývalo síť dalších úkrytů a zatkl několik desítek lidí. Dne 18. června oblehlo se čtyřmi sty vojáky kostel, ve kterém se pachatelé ukrývali, a zahájilo okamžitou palbu. Parašutisté se bránili do posledních chvil a díky vlastní statečnosti nakonec neumožnili splnit rozkaz vydaný vojenskými nadřízenými nacistů, kteří požadovali všechny pachatele přivést naživu.

Atentát vyvolal velký rozruch v celém světě. V první řadě podal svědectví, že obyvatelstvo Protektorátu nesouhlasí se svou okupací a podniká akce namířené proti

451 „*Zastupující říšský protektor v Čechách a na Moravě a náčelník bezpečnostní policie a bezpečnostní služby, SS-Obergruppenführer a generál policie Reinhard Heydrich, podlehl v ranních hodinách v jedné pražské nemocnici vážnému zranění, které utrpěl při vražedném útoku, jenž dne 27. května na něj byl spáchán.*“ Srov. Z. PLACHÝ: *Černé dny naší historie*, s. 36.

452 *Lidové noviny* ze 4. 6. 1942.

453 Přepisy projevů lze nalézt v knize Z. PLACHÝ: *Černé dny naší historie: Protektorát proti Londýnu: 38 dní heydrichiády*, Nové Sedlo u Lokte 2006.

454 Karel Čurda nevydržel psychický nátlak, kterým v této době terorizovalo nacistické vedení protektorátní občany, udal své přátele a po zbytek války se stal posluhovačem gestapa, za což byl po válce popraven.

německé branné moci. Tento čin přesvědčil světovou veřejnost o odporu obyvatelstva a o odhodlání lidu bojovat za svou svobodu. Významnou měrou tak posílil postavení čs. exilové vlády a urychlil tak odvolání platnosti mnichovského diktátu Velkou Británií.

Samotnou českou veřejností byl čin chápán jako spravedlivý trest za křivdy na něm páchané, to ukazuje i skutečnost, že jeho aktéři byli podporováni veřejností i za cenu velmi vysokých obětí. Období následujících 38 dnů je označováno pojmem heydrichiáda, protože atentát umožnil nacistům rozpoutat tu nejkrvavější etapu okupace.

6. 3. Heydrichiáda na Příbramsku

Z příkazu šéfa pražského gestapa SS-standartführera Otto Geschkeho prováděly venkovské služebny gestapa podle seznamů hromadná zatýkání označených osob, které pak byly poslány před stanné soudy. Mimořádnou aktivitu projevily zejména úřadovny v Táboře a Klatovech, jež mají na svědomí všechny příbramské oběti tohoto brutálního období okupace. Příbramský region byl totiž teritoriálně rozdělen právě pod tyto dvě úřadovny. V dosud nevídané míře se zaktivizovala konfidentská síť, která poskytla gestapu mnoho informací.

Většinu informací z Příbramska zasílal svým nadřízeným do tábořské služebny vedoucí blokové ústředny v Příbrami SS-oberstcharführer Herbert Teufel. Jeho hlášení byla vyhodnocována jeho nadřízenými, kteří je pak předávali dál šéfu gestapa Arturu Albrechtovi, který pak zařídil likvidaci příslušné oběti.⁴⁵⁵

Prohlídky domů se konaly pochopitelně i v Příbrami. Pamětníci, kteří tehdy byli dětmi, na toto období vzpomínají jako na dobu strachu, ale zároveň si vybavují události paradoxně úsměvné. Na jedné akci prováděné nacisty je možno pochopit jakousi absurditu této doby. Většina rodin z Příbrami během války neměla velký majetek a k chudým přidělům si pomáhala chovem domácích zvířat, přičemž bylo povoleno chovat pouze drůbež. Na ostatní zvířata bylo potřeba mít zvláštní povolení a určitý podíl pak odevzdat příslušným úřadům, proto se např. skot choval načerno. Při domovních prohlídkách tak nemohlo vojákům uniknout, že rodina chová nějaké zvíře, ale jejich rozkaz byl jednoznačný. Přišli do domu hledat ukryvané osoby, nikoli zvířata, proto takovéto záležitosti ponechávali bez povšimnutí. Jindy, než při kontrolách, se obyvatelstvo Příbrami do kontaktu s německými vojáky obvykle nedostávalo.⁴⁵⁶

455J. VELFL: *Příbramsko za Heydrichiády*, s. 24.

456Záznam rozhovoru s pamětníky ze dne 22. 9. 2010.

Věrohodné informace pro tábořskou centrálu získával Teufel od příbramských donašečů, kteří mu „zaručené“ informace podávali více než ochotně, jednak z osobní zášti, jednak pro peníze. Mezi donašeče patřil např. Karel Třešňák, vlnjkaři MUDr. Vladimír Kůna, Václav Falta nebo Karel Kepka st.⁴⁵⁷ a mnoho dalších.⁴⁵⁸ Osoba, která podávala udání na jinou osobu, musela sepsat prohlášení, v němž uvedla všechny patřičné informace, a vše stvrdil podpis jak udavače, tak i Herberta Teufela. Tito lidé, v čele s Václavem Faltou, který za udávání dostával nemalé finanční částky, a MUDr. Vladimírem Kúnou, poslali během období tzv. 2. stanného práva na tábořské popraviště minimálně 15 osob.⁴⁵⁹

Osoby byly nejprve na základě udání nebo jen náhodného výběru z kartotéky zatčeny, následně byly internovány v celách tábořské služebny nebo ve věznici krajského soudu. Poté většinou následovaly výslechy, které byly doprovázeny bitím. Na závěr byl proveden záznam, v němž bylo uvedeno i chování vyslýchaného během výslechu, zvláště doznání viny. Právo závěrečného rozhodnutí si vydobyl Artur Albrecht, který většinou doporučil jako trest trest nejvyšší. Albrecht sám formuloval příkazy pro velitele tábořské posádky, ve kterých byl zapsán i termín exekuce. V odpoledních hodinách byli vězni naposledy vyfotografováni, úředníci připravili všechny písemné dokumenty k vlastní exekuci a v podvečer již odsouzení nastupovali do autobusu, který je dovezl do Tábora. Cesta do Tábora trvala přibližně dvě hodiny a poté byli odsouzenci odvázeni na popraviště. Po příjezdu do tábořských kasáren dozorcí seřadili oběti u západní zdi a přečetli jejich rozsudky. Odsouzení byli po celou dobu otočeni čelem ke zdi a přesně v 19. hodin uslyšeli výstřely. Mrtvá těla byla ohledána a převezena do českobudějovického krematoria. Ve večerních hodinách pak A. Albrecht potvrdil zprávu o popravách na pražskou centrálu gestapa, aby mohly být zveřejněny úplné seznamy.⁴⁶⁰ Od 5. do 29. června byly zveřejňovány seznamy jmenné, později byly jen vyhlášeny počty zastřelených osob.

Procesy odsouzení lze považovat za nelegální, jelikož odsouzený se neúčastnil

457Zatčen na udání Karla Kepky st. byl i Václav Mezera, který vedl normální život a nijak nevybočoval z řady. Karel Kepka st. tak ale mohl získat byt, ve kterém Mezera se svou manželkou a dcerou bydlel. Václav Mezera nebyl v Táboře popraven, protože nebyl obviněn z velezrady v důsledku atentátu na Heydricha. Z Tábora byl poslán do Malé pevnosti v Terezíně, odkud zaslal své rodině několik vzkazů. Poté, co odjel transportem do Osvětimi, o čemž již rodina nevěděla, byl ke konci existence tábora pochodem smrti dopraven do KT Buchenwald, kde ho přivítal další Příbramák, Augustin Syka, a kde se také dočkal osvobození a byl tak jedním z mála, kteří se po válce vrátili z KT. Více záznam s Věrou Váňovou ze dne 20. 10. 2010.

458Více J. VELFL: *Příbramsko za Heydrichiády*, s. 24; M. KONEČNÝ: *Táborská cesta smrti*, s. 16.

459Více J. VELFL: *Příbramsko za Heydrichiády*, s. 25.

460TAMTÉŽ, s. 26; M. KONEČNÝ: *Táborská cesta smrti*, s. 17 – 23.

soudu a nebyl při samotném soudním procesu ani zastoupen obhájcem. Přelíčení se opíralo o dálnopisy, přečetla se jména a skutkový jev a bez dalšího projednávání byl vynesena rozsudek smrti. V dobách tzv. stanného práva platilo, že je možno odklonit se od platného práva, a tak výjimečný stav zcela zrušil platnost právních předpisů. V protektorátu byly zrušeny i ty výnosy, které v Německu platily, a to např. že nebude odsouzena osoba mladší osmnácti let, což koresponduje s popravou teprve sedmnáctiletého Antonína Stočese z Příbrami, nebo že nebude odsouzena těhotná žena.

Velmi podobná procedura byla prováděna i úřadovnou v Klatovech, kam část Příbramska také spadala. Jednalo o území dnešního okresu Příbram – Březnicko a Rožmitálsko. V Klatovech, na střelnici v Lubském lese, bylo popraveno 73 osob. Na tomto místě byl ukončen život rodiny Viktorových z Věšína, která pomáhala ukrýt parašutistu z výsadku Intransitive, včetně nejmladšího člena rodiny a zároveň nejmladší oběti celého období heydrichiády na Příbramsku, teprve 15letého Jiřího Viktora. Spolu s ním byla zastřelena jeho osmnáctiletá sestra Marie. V lese blízko Klatov probíhaly popravy ve večerních hodinách od 31. května do 3. července 1942.⁴⁶¹

Prakticky denně nacisté uveřejňovali nové seznamy popravených, které stanné právo posílalo na smrt se zdůvodněním, že odsouzení schvalovali atentát nebo podporovali nepřátele říše, nedodrželi přihlašovací povinnost či se provinili nedovoleným držením zbraně. Stejně jako se často objevovaly nové seznamy, objevovaly se také nové a nové plakáty s opatřeními okupantů.

Z příkazu nadřízených okupačních úřadů se museli obyvatelé města Příbram ve dnech 8. – 13. června od 8. do 18. hodiny povinně dostavit do místní sokolovny, kde byly vystaveny věci parašutistů, které „pachatelé“ zanechali na místě činu. K vidění byl např. Gabčíkův plášť nebo jízdní kolo. Všichni museli svou účast na této akci potvrdit podpisem při odchodu. Úřady tuto akci obratně spojily s kontrolou dokladů všech obyvatel. Toto nařízení vydal z rozkazu okupačních úřadů Jan Holický, který nakonec sám skončil na udání ve vězení. Ing. Jan Holický nebyl popraven, ale odvečen do KT Osvětím, kde byl 4. listopadu 1944 umučen.⁴⁶²

K první popravě na tábořském popravišti – celkem zde bylo popraveno 156 osob⁴⁶³ – došlo dne 5. června 1942 a mezi zastřelenými byl i jeden příbramský občan – Karel Pflugel,⁴⁶⁴ který pocházel z Březových Hor, kde pracoval jako poštovní úředník.

461J. VELFL: *Příbramsko za Heydrichiády*, s. 27.

462 J. VELFL: *Příbramsko za Heydrichiády*, s. 29.

463M. KONEČNÝ: *Táborská cesta smrti*, s. 69 – 79.

464Karel Pflugel se narodil v r. 1894.

Zatčen byl poté, co údajně den po atentátu s posměšky popisoval tuto událost svým kolegům na poště a tím se dopustil jeho schválení.⁴⁶⁵

Na tábořském popravišti během šesti dnů skončilo svůj život jedenáct příbramských občanů, z toho jedna žena a jeden Žid. Nejstarší obětí byl učitel Ondřej Štván narozený v r. 1883, který byl popraven s největší skupinou příbramských obyvatel dne 29. června 1942. Spolu s ním byli zastřeleni Antonín a Vojtěch Stočesovi, otec a syn,⁴⁶⁶ a Marie Šemberová.⁴⁶⁷ V této skupině byla i již dříve zmíněná židovská oběť těchto represálií, Josef Karpe.⁴⁶⁸ Ten byl jediný ze 189 příbramských Židů, který byl během heydrichiády zastřelen. Na ostatní Židy čekal osud v podobě koncentračních a vyhlazovacích táborů, kam byli deportováni od září t. r. První a druhá poprava příbramského občana se odehrála v rozmezí patnácti dnů. Dne 21. června byli zastřeleni JUDr. Jaroslav Michálek⁴⁶⁹ a PhDr. Josef Lukeš.⁴⁷⁰ Posledním popraveným z Příbrami byl dne 1. července 1942 Josef Trnka.⁴⁷¹ Asi nejméně početnou skupinu klatovských popravených tvořili dne 8. června 1942 dva lidé, z nich Miloš Otruba⁴⁷² pocházel právě z Příbrami. Všechny příbramské oběti byly popraveny pro údajné schvalování atentátu.⁴⁷³

V naprosté většině rozsudků stanných soudů nešlo o osoby, které by se dopustily nějaké vysloveně odbojové činnosti, ale o lidi, kteří byli nacistům z nejrůznějších důvodů nepohodlní. Téměř všichni popravení Příbramáci byli příslušníky tzv. inteligence, a tato skupina byla okupanty považována za nejnebezpečnější vzhledem k tomu, že se jednalo o propagátory české kultury a vzdělanosti. Svůj postup proti českému obyvatelstvu ospravedlňovali slovy: „... *neexistuje Čech, který by nesouhlasil*

465 J. VELFL: *Odkaz budoucnosti: o událostech na příbramském gymnáziu za heydrichiády*, Příbram 1982, s. 24.

466 Antonín Stočes se narodil v r. 1925 a studoval na příbramském gymnáziu. Jeho otec Vojtěch Stočes se narodil v r. 1884, byl členem Sokola a živil se jako řezník. Válku z rodiny Stočesů přežily manželka a dcera.

467 Marie Šemberová se narodila v r. 1899 a pracovala jako dopisovatelka novin. Více M. KONEČNÝ: *Táborská cesta smrti*, s. 69 – 79.

468 Josef Karpe se narodil v r. 1884 a živil se jako obchodník. Mezi popravenými z Příbrami byl jediným ne-árijcem.

469 JUDr. Jaroslav Michálek se narodil v r. 1904 a pracoval jako komisař policejní správy v Příbrami.

470 PhDr. Josef Lukeš se narodil v Plzni v r. 1893 a pracoval jako ředitel příbramského gymnázia, na kterém studoval výše zmíněný Antonín Stočes.

471 Josef Trnka se narodil v r. 1888 a pracoval jako tajemník Národního souručenství na Březových Horách.

472 Miloš Otruba se narodil v r. 1922 a pracoval jako kancelářský praktikant v Praze. Byl starším bratrem žákyně maturující v osudný rok zatčení PhDr. Josefa Stočese. Více M. KONEČNÝ: *Táborská cesta smrti*, s. 70.

473 Více J. VELFL – E. DALASOVÁ: *Odkaz budoucnosti: o událostech na příbramském gymnáziu za heydrichiády*, Příbram 1982; Z. PLACHÝ: *Černé dny naší historie: Protektorát proti Londýnu: 38 dní heydrichiády*, Nové Sedlo u Lokte 2006; J. VELFL: *Příbramsko za Heydrichiády*, Příbram 1989; M. KONEČNÝ: *Táborská cesta smrti*, Tábor 1985.

s atentátem na zastupujícího říšského protektora Heydricha...⁴⁷⁴.

Zajímavou skutečnost představuje fakt, že se Němcům nepodařilo na Příbramsku realizovat nejdůležitější bod akce konané během tohoto krvavého období, a to zlikvidovat odbojové hnutí. I po zásahu německých orgánů zde stále působily ilegální odbojové organizace, vedle ilegální KSČ také ON, Petiční výbor věrní zůstaneme (dále jen PVVZ) nebo různé sokolské skupiny. Důležitou součástí byla také odbojová skupina havířů. Klíčovými osobami odboje za heydrichiády byli mjr. Alois Laub ze Sedlčan⁴⁷⁵ a učitel Jindřich Majer z Březových Hor.⁴⁷⁶ Ani po zatčení těchto čelních představitelů odbojová aktivita neustala a organizace dál hledaly nejen pracovníky, ale i kontakty a začaly se více věnovat sabotážím.

474J. VELFL: *Příbramsko za Heydrichiády*, s. 57 – 58.

475Alois Laub (31. 12. 1896 – 19. 2. 1945) byl jako osmnáctiletý odveden do armády a dne 15. 4. 1915 nastoupil jako voják u c. k. pěšího pluku v Berouně. Krátce poté přeběhl do čs. legií v Rusku, se kterými se účastnil legendární bitvy u Zborova. Spolu s legionáři absolvoval i zdlouhavou cestu do osvobozené vlasti, kam se vrátil až v r. 1920. V armádě zůstal i během dvacetiletého trvání samostatného ČSR. Velmi špatně nesl mnichovský diktát, stejně jako okupaci 15. 3. 1939. V červenci 1939 byl propuštěn z armády a nastoupil do civilního zaměstnání na okresní úřad v Příbrami jako vrchní účetní tajemník. Okamžitě se také zapojil do protifašistického odboje, byl pověřen nelehkým úkolem vybudovat na Příbramsku vojenskou organizaci, která by byla schopna okamžitě po odstranění fašismu převzít zodpovědnost ve městě. Krycím jménem skupiny i mjr. Lauba se stalo jméno Oliver. Tato organizace materiálně zajišťovala rodiny uvězněných osob, shromažďovala zbraně a v neposlední řadě prováděla rozsáhlou zpravodajskou činnost. Na jaře r. 1943 vznikl z popudu londýnské vlády Krajský národní revoluční výbor, v jehož čele stál mjr. Laub. Vinou zraedy a za pomoci konfidenta bylo na Příbramsku zahájeno mohutné zatýkání, během něhož bylo uvězněno 165 osob. Mezi zatčenými byl i mjr. Laub. Zatčení byli vězněni v německé věznicí v Bradenburgu a popraveni až 19. 2. 1945. Mjr. Laub obdržel po válce in memoriam Čs. válečný kříž 1939 a byl povýšen do hodnosti plukovníka. Rodina Aloise Lauba byla od února 1948 jedním z mnoha terčů perzekuce páchané na bojovnících za čs. svobodu během válečné okupace. Na návrh vlády České republiky byl dne 8. 5. 2000 Alois Laub povýšen do hodnosti brigádního generála in memoriam. Více J. VELFL: *To byl generál Alois Laub*, Podbrdsko IX, 2002, s. 99 – 109; *Stručný přehled činnosti vojenské ilegální organizace "Oliver" v Příbrami*, Vlastivědný sborník Podbrdsko 4, 1970, s. 178 – 187; V. KŮRKA: *Ilegální vojenská odbojová organizace Obrana Národa na Příbramsku*, Podbrdsko VI, 1999, s. 152 – 173.

476Jindřich Majer začal krátce po příchodu okupantů vytvářet odbojovou skupinu na Březových Horách. Tato skupina učitelů z Příbrami a okolí se neomezovala jen na přijímání české inteligence do svých řad, ale spojila svůj boj proti fašismu s dělníky, převážně horníky z Březových Hor. Krátce po svém vzniku se skupina spojila s organizací PVVZ, od které dostávala instrukce. Úkolem březohorské skupiny bylo předávat informace o kolaborantech do Prahy a pořizovat jejich seznamy. Jindřich Majer je také autorem mnoha letáků a jiných protifašistických textů. Skupina se také zaměřila na kolportáž ilegálního tisku, organizování sbírek potravinových lístků, potravin a peněz. Gestapu se podařilo infiltrovat do skupiny a někteří její členové byli zatčeni, proto Jindřich Majer požádal o pomoc horníky. Ti měli vybudovat úkryty, což se jim podařilo. Když skončilo řádění nacistů během heydrichiády, začali příbramští odbojáři hledat nové pracovníky. Majerova skupina začala více spolupracovat se skupinou Laubovou a skupinou Srp a kladivo, kterou tvořili převážně železničáři. Po největším zatýkání v r. 1943 se Příbram stala důležitým místem odboje. Gestapo odhalilo skupiny v Příbrami díky náhodě. Sledovali stopu, kterou objevili u jednoho vězně a která je přivedla do ilegálního bytu jednoho člena. V Příbrami bylo zatčeno 46 osob, mezi nimi i Jindřich Majer. Zatýkání pokračovalo, až se počet uvězněných nakonec zastavil na čísle 67. Celkem 16 osob bylo odsouzeno k trestu smrti, jehož výkon se konal až 19. 2. 1945. Více O. SLÁDEK: *Skupina PVVZ Příbram – Březové Hory v boji za svobodu*, in: *Čeští učitelé v protifašistickém odboji 1939 – 1945*, Praha 1978, s. 203 – 213.

Následky případných zatčení nesla celá rodina. Rodinní příslušníci byli neustále sledováni členy Vlaljky a některým dětem bylo dokonce odepřeno právo na vzdělání. S rodinami zatčených často ostatní obyvatelé ukončili veškeré kontakty, resp. udržovali s nimi kontakty jen nezbytně nutné. Ani samotná rodina zatčených si nemohla být ničím jistá. Jelikož byli ve většině případů zatčeni muži, rodina začala materiálně strádat. Někteří občané ale nabídli svou pomoc, převážně potají, aby se to nedozvěděl nikdo jiný.⁴⁷⁷ Období heydrichiády bylo obdobím, kdy si lidé přestali navzájem věřit a přestali se téměř stýkat. V této době byl také uzavřen přístup na hlavní příbramskou ulici, ulici Pražskou, která vždy sloužila jako korzo, což velmi poznamenalo společenské dění ve městě.

6. 4. Události na příbramském gymnáziu v letech 1941 – 1942

Dle záznamů ze školní kroniky probíhal školní rok 1941 – 1942 na příbramském gymnáziu, ve své době takzvané reálce, alespoň na první pohled tradičně a poklidně. V září, na začátku školního roku, jednala rada školy například o úpravách ve výuce, především v dívčí tělesné výchově. Za nepříznivého počasí probíhala výuka tělocviku ve třídách a probírala se zdravotní výchova, tělověda a společenská výchova.⁴⁷⁸ Dne 22. září 1941 se zde konaly opravné maturitní zkoušky tří žáků, kteří neuspěli v roce předchozím, nyní však „zkoušku z dospělosti“ složili všichni tři úspěšně.

Druhou stranu zářijové mince však představuje kupříkladu zákaz oslav sedmdesátého výročí založení školy. Okupační orgány oslavy nepovolily, a tak bylo toto jubileum alespoň zmíněno ředitelem školy Josefem Lukešem ve školním rozhlasu, stejně tak zde z jeho úst zazněly i tři vzpomínky předchozí generace studentů, a to Msgra. Emanuela Hrdličky, PhMr. Františka Žida⁴⁷⁹ a spisovatele Jana Drdy.⁴⁸⁰

I díky řediteli školy Josefu Lukešovi se škola nestavěla zády k sociálnímu zabezpečení studentů. Pro dvacet přespolních žáků byly na začátku školního roku vyplaceny podpory udělené jim ministerstvem školství. Po poradě učitelského sboru

477Paní Věra Váňová, dcera zatčeného Václava Mezery, vzpomíná na prof. Bílého, kněze a učitele náboženství na příbramské reálce, který vždy po ukončení vyučování čekal za rohem školy a paní Váňové nějakým způsobem předal malý obnos peněz, které velmi potřebovala. Paní Věra Váňová byla jedním z dětí, kterým bylo zakázáno chodit do školy, a tak nastoupila jako třináctiletá do zaměstnání. Do rodinného rozpočtu přispíval nejen ona, ale i její bratr Zdeněk, který byl odvezen na nucené práce do Říše, ale rodinu často navštěvoval. Více záznam s Věrou Váňovou ze dne 20. 10. 2010.

478SOkA Příbram: *Reálka v Příbrami 1939 - 1949*.

479Titul PhMr. se uděloval magistru farmacie. PhMr. František Žid byl majitelem příbramské lékárny U bílého lva.

480Kol. autorů: *Jubilejní almanach gymnasia v Příbrami 1871 – 1946*, s. 38.

byli podporami obdarováni všichni studenti, kteří o ně žádali. Rozhodujícím kritériem byl věk a prospěch studenta.

Škola, která se pyšnila poměrně vysokou úrovní a věhlasem, nenechávala stranou ani otázku dívčí, což se odráží v jednáních o zřízení školy pro ženská povolání, která bude umístěna v učitelském ústavu a v reálce.

Protektorát se ale v životě školy zcela pochopitelně odrážel. Ať již říjnovými oslavami Německého dne v Příbrami, kdy musely být nejen na školní budově, ale i na budově obytné, kde bydleli členové učitelského sboru, vyvěšeny prapory, tak podobně 15. března 1942 při příležitosti oslavy zřízení Protektorátu a Dne hrdinů. V souvislosti s oslavami se obvykle chodilo také na školní promítání do kina v horní části Pražské ulice. Velkou událostí byly pochopitelně také Vůdcovy narozeniny, jejichž oslava připadala na 20. dubna, kdy se Adolf Hitler narodil. Ve školní kronice je oslava ze dne 20. dubna 1942 vzpomínána: „*Oslava Vůdcových narozenin. Budovy ozdobeny prapory. Žactvo se sešlo v budově v 8.45 a v 8.57 pod vedením třídních profesorů odešlo do hudebny. Byla nákladem zdejšího ústavu vyzdobena. Na stěnách visel obraz Vůdcův obklopen po obou stranách říšskými vlajkami a dole byla květinová výzdoba. Orchestr učitelského stavu zahrál úvodem vojenský pochod od Fr. Schuberta a závěrem Fibichův Poem. Zatímní správce měl proslov, jehož text poslán zástupci školské rady.*“⁴⁸¹

Vyučování bylo velmi nepravdělné. Poněvadž byly vánoční prázdniny pro nedostatek uhlí prodlouženy do března, bylo zavedeno pro žáky domácí písemné vyučování.⁴⁸² Žactvo se do školních lavic vrátilo 7. března 1942, což byl den, který byl nacisty považován za jeden z mnoha kritických.⁴⁸³ Pro nutnou úsporu uhlí byly v budově gymnázia umístěny i třídy druhého příbramského reálného gymnázia, takže bylo nutno zavést střídavé vyučování. Vyučování dopoledne probíhalo od 8. do 13. hod, dopoledne od 13.15 do 17.15. Dopolední vyučovací jednotka byla tedy 35 minut s 10-ti minutovou přestávkou po 3. vyuč. hodině, odpolední 45 minut.⁴⁸⁴ V pozadí problémů s topením stála špatná situace v oblasti zásobování školy uhlím, a to i přes intervence správce školy na okresním úřadě. Topení bylo tedy pro docházející zásoby omezeno pouze na třídy, všude jinde byla topná tělesa vypnuta, v důsledku čehož teploty klesaly hluboko pod bod mrazu. Krizi dále vystupňoval ještě přechodný zákaz odběru topiva

481 SOKA Příbram: *Reálka v Příbrami 1939 - 1949.*

482K prvnímu přerušení výuku došlo již v polovině září 1939, tehdy z důvodů nebezpečí dětské obrny. Výuka byla zastavena na dva týdny. Srov. SOKA Příbram: *Reálka v Příbrami 1939 - 1949.*

483Dne 7. března 1850 se totiž narodil první čs. prezident a symbol demokracie Tomáš Garrigue Masaryk.

484SOKA Příbram: *Reálka v Příbrami 1939 - 1949.*

pro školy. Ke zlepšení situace dochází až 11. březnu t. r., kdy škola dostala uhlí od firmy Navrátil, čímž jí bylo umožněno obnovit vyučování.

Především díky řediteli Lukešovi se však ve škole stále dbalo na udržování národního vědomí a hrdosti národa. I uprostřed války, během roku 1941, se ve škole vzpomnělo uctění památky a oslavy 100. narozenin Antonína Dvořáka, v březnu 1942 pak 350. výročí narození Jana Ámose Komenského jakožto Učitele národů.

Snaha stále udržovat v povědomí gymnázia českou tradici a českou kulturu, o což se většina učitelského sboru v čele s ředitelem Lukešem snažila, si však ve výše zmíněném školním roce vyžádala také určité problémy. Po školní inspekci, jež proběhla ve dnech 7. a 8. května, byly zjištěny „závady ve školní knihovně“. Inspekci konal pan vrchní školní rada Gustav Werner,⁴⁸⁵ jenž tyto závady v učitelské knihovně zjistil při návštěvě dne 8. května.⁴⁸⁶ Gustav Werner se snažil tvrdě prosazovat nacistický způsob výuky a bez milosti likvidovat vše, co by mu v tom bránilo. V důsledku „závad“ shledaných ve školní knihovně se dne 13. 5. konalo další šetření. Ve čtvrté vyučovací hodině navštívili tři páni, jejichž jména nebyla ředitelství známa, ústav a tázali se zatímního správce na vyučování němčině ve III. A a na případ Palackého Dějin v učitelské knihovně. Po vysvětlení zatímním správcem si dalších dokladů nevyžádali a byli přítomni vyučování němčině ve třídě III. A. Poté opustili ústav a vyžádali si, aby zatímní správce opatřil klíče od kuchyně školy pro ženská povolání. Po 12. hodině tuto prohlédli a vyzvali zatímního správce, aby je doprovodil do učitelského ústavu.⁴⁸⁷ S nevolí si inspekce všimla také školních sbírek nebo výzdoby společných prostor školy, tedy chodeb, i tříd, které bylo dokonce označeno za muzejní a řediteli Lukešovi bylo doporučeno ji co nejrychleji vyměnit.

Protektorátní režim se v životě školy odrážel, také co se týče vyšetřování jednotlivých členů učitelského sboru. Autor školní kroniky zmiňuje např. vyšetřování profesora Kašpara, jenž byl nakonec propuštěn a vrátil se do školy, nebo zatčení vrchního tajemníka Kuby a jeho odvezení na kladenskou úřadovnu Gestapa, což se stalo 5. března 1942: „V 10 hodin dostavil se orgán Gestapa do ředitelny ústavu a tázal se po p. vrch. tajemníkovi Kubovi, který nebyl přítomen, protože byl v ordinaci MUDr. Pinty. Po svém návratu byl zatčen a odvezen do Kladna.“⁴⁸⁸

Největší ranou pro gymnázium bylo ovšem zatčení ředitele PhDr. Josefa Lukeše

485Gustav Werner byl za svoji zločineckou činnost během okupace odsouzen Lidovým soudem v Praze k trestu smrti, který byl vykonán dne 26. 4. 1947. Srov. J. VELFL: *Příbramsko za Heydrichiády*, s. 59.

486SOKA Příbram, *Reálka v Příbrami 1939 – 1949*.

487TAMTÉŽ.

488TAMTÉŽ.

a studenta Antonína Stočese krátce po něm. Jaký byl skutečný důvod zatčení, se mohli obyvatelé města jen dohadovat. Pravda o tomto případu byla oficiálně odhalena až po válce, ovšem i díky dopisu, který z Tábora propašoval přítel Antonína Stočese, bylo zcela jasné, kdo za jejich smrtí stojí. „*Udavač je Miroslav Červenka, to pro vytržený list ze Zdroje, na jehož straně byl Adolf Hitler. Prosím Vás, odpusťte mu a nikdo jej netrestejte. Je to mé přání, otec je tady pro mě. Umírá, že jeho syn vytrhl ze Zdroje list. Ale již se smířil. Nebojím se smrti a ani otec ne...*“⁴⁸⁹ Také skutečný původ tohoto dopisu byl odhalen teprve po válce, kdy vyšlo najevo, že text byl napsán na příkaz tábořského gestapa, aby hlavním viníkem byl Miroslav Červenka,⁴⁹⁰ nikoli Herbert Teufel.⁴⁹¹

Zatčení tedy předcházelo udání. PhDr. Josef Lukeš byl zatčen během prvního dne maturit dne 25. června 1942 převážně proto, že neučil podle představ nacistického aparátu a také proto, že byl představitelem inteligence, hlavního nepřítele nacismu. Nevzdával se myšlenky pěstovat v žácích národní hrdost, čemuž uzpůsoboval nejen vybavení školy, ale také svůj styl výuky. Studenti mu důvěřovali a věděli, že pokud se chovají mravně a jednají podle pravdy, stojí jejich ředitel za nimi.

Že jsou tato slova a mínění školské obce o svém řediteli pravdivá, se potvrdilo v červnu 1942, kdy v zemi naplno zuřilo druhé stanné právo spojené s právě probíhajícím obdobím heydrichiády.

Jeden z jeho žáků, Ladislav Bízek, na něj vzpomíná se slovy: „*Postavou, na kterou nelze zapomenout, byl Dr. Josef Lukeš. Učil nás řečtině. Nekladl důraz na mluvnici tohoto mrtvého jazyka, ale vykládal nám o ceně svobody, o občanské statečnosti, o tyranii a tyranech, o demokracii i o trvalých hodnotách v lidském životě.*“⁴⁹²

Ředitel Lukeš při jedné ze svých hodin řečtiny přednášel dějiny antického Řecka. Při této hodině zmínil, že pád této antické veleříše přišel ve chvíli, kdy stála na vrcholu, a citoval řecké moudro „Zabít tyrana není zločin“. Jeho bývalý student

489J. VELFL – E. DALASOVÁ: *Odkaz minulosti*, s. 17.

490Krátce po osvobození byl Miroslav Červenka zatčen. Vypověděl o tom, že ho Karel Kepka přemluvil ke vstupu do Vlajky, slíbil mu uznání a že u svého otce, Karla Kepky st., zařídí, aby Červenka složil úspěšně maturitu, na což podle pedagogů neměl potřebné schopnosti. Ovšem za tuto laskavost mu má podávat zprávy o dění ve škole. Podle jeho výpovědi prohlásil PhDr. Stočes při své přednášce o řeckých a římských dějinách, že i tyto národy, považovány za nejvyšší, jednou klesly. Ve své výpovědi uvedl, že nikdy sám na gestapo nešel, že vše říkal pouze Kepkovi ml. a ten informace předával svému otci. Miroslav Červenka byl po válce odsouzen za udavačství na 15 let vězení. Po osmi letech byl za vzorné chování propuštěn a našel si práci v lese, ovšem zanedlouho poté zahynul. Více J. VELFL: *Příbramsko za Heydrichiády*, s. 61 – 62.

491J. VELFL: *Příbramsko za Heydrichiády*, s. 60.

492J. VELFL – E. DALASOVÁ: *Odkaz minulosti*, s. 26.

Ing. Václav Novák na tento čin vzpomíná se slovy: „*Zabít tyrana není zločin. Tato slova zcela nepokrytě a nebojácně před celou třídou při hodině řečtiny vyslovil bývalý ředitel příbramského gymnázia, skvělý a morálně čistý člověk, PhDr. Josef Lukeš. Hlasité vyslovení této věty bylo v té době spojeno s nebezpečím ztráty nejen vlastního života, ale mnohdy i s popravou všech členů rodiny. Do dnešního dne vidím pana ředitele, jak stojí před první lavicí prostřední řady s knihou v levé ruce a vztyčeným ukazovákem ruky pravé, klidně a nebojácně cituje tuto myšlenku starořeckých filosofů.*“⁴⁹³ Ředitelova slova byla Miroslavem Červenkou interpretována Kepkovi a od něj se dostala k Teufelovi jako slova nepřímě schvalující atentát na zastupujícího protektora Heydricha.

Zatčení studenta Stočese má velmi podobný scénář. O přestávce si Antonín Stočes prohlížel časopis Zdroj, ve kterém byl obrázek Vůdce, který student vytrhl, zmuchlal a vyhodil do koše. Celou věc navíc okomentoval slovy, že tento muž sem nepatří. Bohužel pro něho stál kousek od studentů i Miroslav Červenka, který se o vše opět podělil s Karlem Kepkou ml.

Po zatčení ředitele Lukeše byl prof. František Francouz jako služebně nejstarší člen pedagogického sboru určen jako správce ústavu. Začátkem července mu oznámil prof. Praibíš, že mu student Červenka vyhrožuje udáním u gestapa. Prof. Francouz okamžitě pozval žáka spolu s otcem do ředitelny k vysvětlení. Červenka se skutečně přiznal, že chtěl prof. Praibíše udat proto, že prý při hodině němčiny, když nikdo ze třídy nevěděl, kdo založil třetí říši, řekl v rozčilení: „Snad ji nezaložil Pepíček Nohejl,“ a tím prý urazil Vůdce. Prof. Praibíš však s tímto vyjádřením nesouhlasil. Na výzvu velitele četnické stanice prof. Francouz vyslechl žáka, prof. Praibíše a také ostatní žáky třídy, kam Červenka chodil, a protokoly zaslal na gestapo v Táboře spolu s charakteristikou ostatních členů pedagogického sboru, kteří se o Červenkově vyjádřili jako o nenadaném a nepilném žákovi. Červenka takto jednal proto, aby zabránil svému neúspěšnému konci studia na příbramském gymnáziu. Na konci roku byl klasifikován tak, jak skutečně zasloužil, a proto byl ze studia vyloučen.⁴⁹⁴ Další smrti nevinného tak bylo naštěstí zabráněno, ale o Červenku se gestapo zajímalo stále.⁴⁹⁵

Tyto události tak byly poslední svého druhu, které se na příbramském reálném gymnáziu během nejhoršího období nacistické okupace českých zemí udály. Jako

493J. VELFL – E. DALASOVÁ: *Odkaz minulosti*, s. 27.

494Kol. autorů: *Jubilejní almanach gymnasia v Příbrami 1871 – 1946*, s. 41.

495Podle protokolů hledalo gestapo Miroslava Červenku v bytě u rodičů, ale jelikož pobýval v Praze, vyslechli jeho otce, který uvedl, že jeho syn je podle vyšetření psychiatrů psychicky chorý. Více Kol. autorů: *Jubilejní almanach gymnasia v Příbrami 1871 – 1946*, s. 41.

připomínka byla dne 21. června 1946 odhalena na budově gymnázia, dnes základní školy, pamětní deska věnovaná oběma obětem řádění nacistické zvěle. Osudy těchto příbramských hrdinů se také staly ústředním motivem povídky Vyšší princip ze souboru Němá barikáda z r. 1946, kterou napsal bývalý student reálného gymnázia, Jan Drda. Tato povídka se stala předlohou pro scénář ke stejnojmennému filmu z r. 1960, který natočil Jiří Krejčík.

6. 5. PhDr. Josef Lukeš

Josef Lukeš se narodil v Plzni dne 7. února 1893. Zde také vystudoval státní gymnázium. Státní závěrečnou zkoušku složil dne 12. července 1912 s vyznamenáním. Po gymnáziu se rozhodl pro studium na filozofické fakultě Karlovy univerzity, kde si jako své hlavní předměty zvolil řečtinu a latinu. V roce 1917 dosáhl aprobace v těchto předmětech a o jeho pracovní horlivosti svědčí i fakt, že již o rok později dosáhl titulu doktora filozofie s disertací na téma „Význam řeckých papyrů Homerovy Iliady pro textovou kritiku“.⁴⁹⁶

Konec 1. světové války zastihl tohoto velmi nadaného mladíka v Plzni, kde pracoval jako pedagog na tamním gymnáziu. V Plzni učil pět let, do r. 1922, kdy odešel na Slovensko, aby tam pomohl budovat čs. školství a také aby zde prohloubil své pedagogické úsilí a nadání a vyzkoušel vlastní síly. První rok zde strávil na reálném gymnáziu v Trnavě, odkud odešel do Bratislavy, kde prožil 13 let. Usilovná práce, věnovaná pedagogickým problémům, se projevila v jeho publikaci „Český profesor na Slovensku“, která byla vydána v r. 1926. Jednalo se o otištěnou přednášku, která však nebyla jediná vydaná tiskem.⁴⁹⁷

Dne 1. září 1936 bylo v Topolčanech otevřeno městské československé reálné gymnázium, na kterém byl PhDr. Josef Lukeš ustanoven ředitelem. V této funkci se udržel i po událostech v roce 1938, a to i přesto, že slovenská vláda dala k dispozici 23 českých učitelů. Tuto funkci zastával do 31. května 1939, kdy jej ministerstvo školství a národní osvěty v Bratislavě propustilo ze státní školské služby pro jeho českou příslušnost. Profesoru Lukešovi vyslovilo kuratorium městského reálného gymnázia v Topolčanech po jeho odchodu velké díky, z čehož lze usuzovat na to, jak moc si jej vážili. „*Ďakujeme Vám, že Ste při počiatkoch nášho gymnázia prevzali jeho vedenie*

⁴⁹⁶Kol. autorů: *Jubilejní almanach gymnasia v Příbrami 1871 – 1946*, Příbram 1946, s. 47.

⁴⁹⁷TAMTÉŽ; J. VELFL – E. DALASOVÁ: *Odkaz minulosti: O událostech na příbramském gymnáziu za heydrichiády*, Příbram 1982, s. 7.

*a Vašou vzornou svedomitostou a starostlivosťou pomáhali Ste nám prekonávať všetky prekážky tak, že dnes náš ústav Vašou zásluhou má to najlepšie meno. Ďakujeme Vám v zastúpení rodičov, že Ste sa starali nie len o výučku, ale aj o výchovu Vám sverených študentov. Dnes pres štáto-právne zmeny opúšťate Slovensko, raďte prijať tento úprimný projev našej vďaky za Vašu blahodárnu prácu na našom ústave s uistením, že táto práca sa stretla vždy s pochopením a uznáním tak Kuratorumu, jako i celieho občianstva.*⁴⁹⁸

Profesor Lukeš se věnoval nejen pedagogické, ale i vědecké a publikační činnosti. Svou první práci napsal a vydal pod názvem „O socialismu a revoluci ve středověkém Řecku a Římě“ již v r. 1922. Vedle děl zabývajících se oborem klasické filologie psal i recenze knih z tohoto oboru, které byly publikovány v „Listech filologických“ vydávaných v Praze a německy v „Philologische Wochenschrift“ vydávaných v Drážďanech.⁴⁹⁹ Částečně také přispíval do časopisu „Střední škola“.

Za svého pedagogického života se představil nejen jako skvělý odborník, ale také jako pedocentrik, jemuž není lhostejné sociální zázemí a život dětí. To projevil členstvím v organizaci pro podporu sociálně slabých a chudých studentů.

Josef Lukeš byl také členem nejrůznějších spolků, např. Sdružení českých profesorů, ve kterém v prosinci r. 1940 zastával funkci 2. místopředsedy.⁵⁰⁰ Dne 4. února 1941 jej zvolili představitelé Sdružení rodičů a přátel školy rovněž 2. místopředsedou, a tak téměř všechny schůze organizoval. Stal se taktéž členem spolku Jungmannovo nadání v Příbrami, kde zastával od 16. prosince 1941 funkci předsedy.⁵⁰¹

Správu úřadu ředitele gymnázia, úřední knihy, archivu a státních peněz převzal na počátku měsíce srpna 1939. Dosavadní ředitel Emil Kalista byl počátkem srpna přeložen na trvalý odpočinek. Dne 1. září 1939 J. Lukeš započal svou práci na příbramském reálném gymnáziu, kde se i v těžkých dobách okupace snažil předat žákům základy skutečného a upřímného vlastenectví, za což byl později uvězněn a popraven.

Josef Lukeš byl vysoký, štíhlý, šedovlasý muž. Podle vzpomínek chodil vždy vzpřímeně se vztyčenou hlavou a již svým zevnějškem v lidech evokoval vzdělance

498SOkA Příbram: *Kronika gymnázia 1939 – 1940*.

499TAMTÉŽ.

500SOkA Příbram, OÚ Příbram: *Spolky jednotlivě – Příbram*, inv. č. 797, sign IV/2b, kart. 177.

501SOkA Příbram, OÚ Příbram: *Spolky jednotlivě – Příbram*, inv. č. 797, sign. IV/2b, kart. 178. Spolek „Jungmannovo nadání v Příbrami“ se staral o nemajetné žáky, jednak peněžními podporami k Vánocům na prázdniny, nebo v době nemoci, jednak půjčovali chudým žákům učebnice ze školní knihovny. Více Kol. autorů: *Jubilejní almanach gymnasia v Příbrami 1871 – 1946*, s. 43 – 44.

s vysokými morálními hodnotami.⁵⁰² Mezi žáky byl velmi oblíbený, snažil se ústav držet i ve dnech války mimo dění a snažil se zachovat vždy klid a příjemnou atmosféru. Na lidi kolem sebe působil na první pohled jako člověk silně zahloubaný do své práce a možná i trochu bojácný, ale po krátké spolupráci bylo patrné, že jde naopak o člověka statečného a nesmlouvavého.⁵⁰³

Za jeho působení nebylo na školním životě téměř patrné, jaké události se odehrávají všude kolem. Učilo se jako dříve, půjčovaly se knihy z profesorské knihovny, jejíž správu převzal po předchozím knihovníkovi sám ředitel Lukeš. Teprve po jeho popravě bylo zjištěno, že nevyřadil ani jednu knihu, ačkoliv měl k tomu příkaz. Nesouhlasil s vyřazováním knih, které byly majetkem národa, ale nechtěl, aby kvůli tomu riskoval někdo druhý. Podobná nařízení se nesrovnávala s jeho svědomím, a proto nebyl ochoten je plnit.⁵⁰⁴

Během prvního dne maturit, v pondělí dne 15. června 1942, byl během odpoledních zkoušek z němčiny odvolán do své kanceláře, kde na něho již čekali příslušníci gestapa. Po krátkém výslechu byl zatčen a odveden do svého bytu, kde si směl sbalit nejn nutnější věci. Okamžitě poté byl odvezen do věznice v Táboře, kde byl spolu s právníkem Jaroslavem Michálkem dne 21. června 1942 zastřelen.

Do hledáčku gestapa se dostal již kvůli svému povolání. Jako profesor na gymnáziu vychovával českou mladou inteligenci, což bylo s politikou německých úřadů, které chtěly českou inteligenci zlikvidovat, neslučitelné. Dalším důvodem bylo patrně i samotné vedení ústavu, které bylo na hony vzdáleno ponižující loajálnosti, a konečným důvodem byl způsob jeho výuky. Dr. Lukeš se totiž v hodinách snažil v žácích probouzet národní uvědomění a víru v osvobození vlasti.⁵⁰⁵

6. 6. Antonín a Vojtěch Stočesovi

*„Ó odpusť, poutníče, jenž neseš tuto zprávu,
že pláči!*

Já vím, že nejsou v právu.

Odpusť!

Ty spěcháš v domovinu,

502 Záznam s manželi Fousovými ze dne 20. 9. 2010.

503 J. VELFL – E. DALASOVÁ: *Odkaz minulosti*, s. 21.

504 J. VELFL – E. DALASOVÁ: *Odkaz minulosti*, s. 21.

505 J. VELFL: *Příbramsko za Heydrichiády*, s. 58.

*zatím co já zde v cele bídě
svou marně hledám vinu,
za niž mám na smrt jít,
za niž již nesmím žít,
za vinu, která není.
Ó Bože, přijde rozednění?⁵⁰⁶*

Antonín Stočes se narodil 8. února 1925 v Příbrami jako jediný syn a nejmladší ze tří dětí místního úspěšného podnikatele, majitele řeznictví a váženého občana Vojtěcha Stočese. Právě do domu v Pražské ulici, kde bylo situováno řeznictví a současně i byt Stočesů, přišlo pro Antonína a jeho otce 15. června 1942 gestapo.

Antonín Stočes měl dvě sestry, první z nich se vdala za příbramského herce a malíře Josefa Hlinomaze, druhá za dirigenta Kašíka. Ve školním roce 1942 – 1943 byl studentem sexty B příbramského klasického gymnázia. Ze školních předmětů byl úspěšný především v kreslení, měl rád literaturu, věnoval se psaní básní. Byl známý jako mladík plný života a těžko se smiřující se současnou politickou situací v zemi a Protektorátem. Právě to se mu také stalo v oné komplikované době osudným.

Ve školní třídě vytrhl z časopisu Zdroj, z něhož čerpal informace pro přednášku o výtvarném umění, fotografii Adolfa Hitlera se slovy, že v časopise nemá co dělat, a hodil ji do koše. Jedním z jeho spolužáků byl naneštěstí udavač a spojka jednoho z členů organizace Vlajka, Miroslav Červenka. Červenka, outsider třídy se slabými studijními výsledky, navázal ve snaze prosadit se a politicky si zajistit maturitu, kontakt s Karlem Kepkou ml., vlajkařem a synem kolaborantské rodiny. Právě jemu Červenka udal Stočese za jeho „přečin“. Od Kepky se zpráva donesla k Herbertu Teufelovi a od něj dále na tábořské gestapo.

Jelikož bylo Antonínu Stočesovi v této době „pouze“ 17 let, byl spolu s ním zatčen i jeho otec. 15. června, ve stejný den, kdy byl zatčen i prof. Lukeš, zastavil vůz tábořského gestapa před řeznictvím v Pražské ulici. Odtud byl žák třídy VI. B. se svým otcem odvezen do Tábora. Dne 29. června 1942 je stihl osud totožný s osudem většiny vězňů v Táboře. Přesně v 19. hodin t. d. byli oba dva zastřeleni. Těla byla zpopelněna v krematoriu v Českých Budějovicích a popel odvezen neznámo kam.⁵⁰⁷

Jak jsem již zmínila výše, za zatčením Antonína a Vojtěcha Stočesových stál

506Báseň, kterou Antonín Stočes napsal krátce před popravou v cele tábořské věznice. Kol. autorů: *Jubiléjní almanach gymnasia v Příbrami 1871 – 1946*, s. 49.
507J. VELFL – E. DALASOVÁ: *Odkaz minulosti*, s. 16.

stejný udavač jako v případě ředitele Lukeše. V Příbrami se krátce po smrti otce a syna objevil dopis, který jako udavače označoval Miroslava Červenku.⁵⁰⁸ Miroslav Červenka byl ale pouhou loutkou v rukou svého staršího spolužáka Karla Kepky.⁵⁰⁹ Na písemném udání Lukeše i obou Stočesů byl podepsán Herbert Teufel.⁵¹⁰

Antonín Stočes byl nejmladší obětí popravenou během 38 dnů heydrichiády na tábořském popravišti.

Tragédie červnových dnů roku 1942 na příbramském gymnáziu nebyla v této době výjimečná. V sázce však tehdy nebyly jen životy jednotlivců, ale existence celého národa. Jak píší bývalí studenti ve svých vzpomínkách: „*Stáli jsem tehdy spjati pod jedním praporem víry a nenávisti, s jedinou myšlenkou, s jedinou touhou a prosbou – přežít. A přežili jsme – jen vzpomínky jsou příliš bolavé...*“⁵¹¹

508 Více se o dopisu píše v kapitole 7.4.

509 Karel Kepka přijal spolu se svým otcem říšskoněmecké občanství a byl proto v říjnu 1942 povolán do německé armády. V armádě pracoval jako radiotelegrafista. V březnu 1945 byl zajat americkou armádou a předán do zajateckého tábora ve Francii. Do Německa se vrátil v lednu 1948, kam za ním přijela i matka a otec. V roce 1966 naposledy navštívil ČSSR, byl zde zadržen a záhy z ČSSR vyhoštěn. Více J. VELFL – E. DALASOVÁ: *Odkaz minulosti*, s. 12 – 13. Na Karla Kepku ml. vzpomíná i paní Váňová, jako na chlapce, který byl zcela ve vleku svého ambiciózního otce. Uvádí také, že i přes to, že Karel Kepka st. má za vinu zatčení jejího otce, jeho syn se k nim vždy choval slušně a dokonce ji během svých dovolených pokaždé na ulici pozdravil. Více záznam s Věrou Váňovou ze dne 20. 10. 2010.

510 J. VELFL – E. DALASOVÁ: *Odkaz minulosti*, s. 15. Herbert Teufel pocházel z německé intelektuální rodiny, vystudoval učitelský ústav a jako učitel dokonce působil od r. 1932 v čs. pohraničí na Českomoravské vrchovině. Po podepsání mnichovské dohody vstoupil do NSDAP a přijal říšskoněmecké občanství. Brzy po svém příchodu se kolem Teufela soustředil velký kruh kolaborantů, kteří ho zahrnovali udáním osob, které krátce poté skončily na gestapu. Herbert Teufel bohužel spravedlivému potrestání po válce unikl, nebyl nikdy dopaden. Více J. VELFL – E. DALASOVÁ: *Odkaz minulosti*, s. 13 – 15; TÝŽ: *Příbramsko za heydrichiády*, Příbram 1989.

511 Takto ukončila své vzpomínání MUDr. Věra Mádřová – Dömenyová. Více J. VELFL – E. DALASOVÁ: *Odkaz minulosti*, s. 23.

7. Boj proti okupantům a jejich porážka

7. 1. Odboj

„Jen jediná cesta vede i dnes k záchraně národa: Cesta vzdoru, odporu a boje!“⁵¹²

Nejsilnější formou odporu proti okupantům byl ozbrojený boj, který vedli lidé snažící se změnit situaci násilně nastolenou. Každý kraj či okres přispěl za nacistické okupace větší nebo menší měrou k osvobození vlasti, každý sehrál svou roli v dějinách hrdinného protifašistického odporu. V historii každého národa sehrávají důležitou a nezastupitelnou úlohu nejen skupiny, ale i jednotlivci, kteří se nebojí bojovat za práva a svobodu, byť si jsou zcela jistě vědomi toho, že riskují nejen vlastní život, ale mnohdy i životy svých blízkých. A právě z těchto statečných osobností se stávají národní hrdinové, neboť představují mravní a duchovní hodnoty národa. Takovéto osobnosti působily během okupace i v Příbrami a jejím okolí.

Tzv. druhý čs. odboj⁵¹³ charakterizuje několik odlišností, které jej vymezují od odboje jiných národů. Český odboj byl prvním a nejdéle trvajícím odbojem v Evropě a zajímavé je, že vznikl již v dobách míru. První odbojové organizace začaly vznikat záhy po 15. březnu 1939.

Vedle ilegální organizace KSČ vznikla v Praze Obrana národa (dále jen ON), vojenská organizace, dále Politické ústředí (dále jen PÚ) a nakonec se připojil Petiční výbor věrní zůstaneme (dále jen PVVZ). Tyto organizace se na přelomu roku 1939 – 1940 sloučily do organizace Ústřední vedení odboje domácího (dále jen ÚVOD) - zastoupeny zde byly všechny odbojové skupiny s výjimkou ilegálního KSČ.

Druhý odboj je možno dělit podle místa působení na odboj „domácí“, působící v protektorátu Čechy a Morava, odboj zahraniční, a z politického hlediska na odboj „komunistický“, který se nejvíce rozmohl po r. 1941, a odboj „demokratický“. Zahraniční odboj je možno ještě dělit na odboj „východní“, tvořený příslušníky Čechoslováků v sovětské armádě, a na odboj „západní“, tedy příslušníky západních armád, z nichž nejvíce se proslavily letecké perutě RAF. Toto rozdělení na „západní“

⁵¹²Z svolání KSČ k 15. 3. 1939. Srov. Kol. autorů: *Místa bojů a vítězství: výběr památných míst protifašistického odboje v českých zemích*, Praha 1977, s. 26.

⁵¹³Označení „druhý odboj“ se používá pro všechny formy odporu vůči fašismu během 2. světové války, protože tzv. první odboj je termín užívaný v souvislosti s 1. světovou válkou. V naší vlasti existuje i tzv. třetí odboj z doby komunistické diktatury.

a „východní“ není možné považovat za definitivní, protože příslušníci sympatizující s KSČ bojovali také na západní frontě a naopak.⁵¹⁴

V době komunistické ČSR byl bohužel význam příslušníků „západního – demokratického“ odboje zcela eliminován a jeho příslušníci byli perzekuováni. Mnohdy raději znovu volili dobrovolný odchod do exilu. Do popředí byl stavěn odboj komunistický, stejně jako byla vyzdvižována problematika levicově orientovaných válečných vězňů, neboť prvotním cílem komunistického odboje byla sociální revoluce a nastolení socialistického režimu. Mnohdy se také v české společnosti objevuje názor, že druhý odboj byl zcela nepatrný, že v době protektorátu se hrdý český národ změnil v národ kolaborantů a pouhých diváků. Tento názor je možné vyvrátit pouhým sdělením, že obyvatelé protektorátu byli v průběhu 2. světové války druhým nejčastěji popravovaným národem.

První organizací vzniklou krátce po mnichovském diktátu byla ON, která předpokládala, že to je právě ona, kdo je předurčena k obrodě národa a k navrácení demokratických hodnot. Tato skupina byla založena na základě předmnichovské armádní struktury. Její hlavní silou byli bývalí důstojníci místních vojenských posádek a bývalí důstojníci v záloze. V čele ON stála skupina vysokých důstojníků - Sergej Ingr, Josef Bílý a Sergěj Wojcechovský.⁵¹⁵ Základním cílem ON byla obnova Československa v předmnichovských hranicích. S ON velmi úzce spolupracoval plk. Josef Balabán,

514 Za všechny případy bych uvedla osudy gen. Karla Mareše – krycím jménem Tomana, který již za Velké války bojoval jako legionář v severní Itálii. Za svou účast v národním odboji za 1. světové války byl dekorován Čs. válečným křížem 1914 – 1918, Čs. revoluční medailí 1918, spojeneckou Medailí vítězství a mnoha dalšími. Po válce si splnil svůj dětský sen a stal jedním z nejlepších čs. pilotů. V r. 1936 byl ustanoven velitelem Leteckého zkušebního oddílu ve VTLÚ (Vědecký a technický letecký ústav). Jako důstojník čs. armády se přidal k vojenské organizaci Obrana národa. Od počátku okupace byl ve spojení s ilegální organizací „Tři králové“ (pplk. Balabán, pplk. Mašín a škt. Morávek). V r. 1940 odešel Karel Mareš – Toman do Velké Británie, kde byl postaven do čela 311. čs. bombardovací perutě. Funkci velitele perutě předal dne 19. 3. 1941 Josefu Schejbalovi. Svůj poslední let s letadly RAF absolvoval dne 11. 5. 1941 a poté byl převelen do Londýna na Ministerstvo národní obrany. Z Londýna byl v srpnu 1942 odeslán na misi do SSSR, kam se dostal v září t. r. V SSSR vykonával funkci zástupce velitele náčelníka plk. Heliodora Píky a později stanul v čele Čs. vojenské mise. Jeho úzký kontakt s Heliodorem Píkou byl jedním z důvodů jeho perzekuce po únoru 1948. Jeho syn se jej snažil přesvědčit k emigraci, ale Karel Mareš – Toman odmítl a zůstal v republice. V polovině roku 1948 se ocitl ve vyšetřovací vazbě, kde byl obviněn z vytvoření špionážního centra v Moskvě. Dne 1. 1. 1949 na vlastní žádost ze zdravotních důvodů odešel z armády, ale ani poté mu nebyl dopřán klid. Heliodor Píka byl popraven, Karel Mareš – Toman tomuto trestu sice unikl, ale v roce 1950 byl na přímý rozkaz ministra národní obrany Alexeje Čepičky degradován z hodnosti generála na vojína. V průběhu let 1950 – 1952 byl několikrát vyslýchán a poté, co podepsal „slib mlčení“ byl propuštěn. S rodinou byl také nucen odejít z Prahy a jeho novým domovem se stala Kosova Hora u Příbrami, kde pracoval jako zemědělský dělník. Karel Mareš – Toman se bohužel své rehabilitace nedočkal, zemřel dne 18. 6. 1960. Jeho rodina jej nesměla na jeho vlastní pohřeb ani obléci do uniformy, což bylo jeho poslední přání. Karel Mareš - Toman byl rehabilitován teprve v roce 1990 rozkazem prezidenta republiky Václava Havla. Srov. J. VELFL: *Causa generál Karel Mareš – Toman*, Podbrdsko I, 1994, s. 69 – 83.

515 J. B. UHLÍŘ – J. KAPLAN: *Praha ve stínu hákového kříže*, s. 28.

který byl ale za 1. stanného práva dne 3. října 1941 popraven v Praze – Ruzyni.⁵¹⁶

PÚ bylo ustanoveno ještě v roce 1938 ze skupiny osob, která se podílela na budování informačního kanálu pro bývalého prezidenta ČSR Edvarda Beneše. PÚ se v letech 1939 – 1940 zaměřilo především na zpravodajskou činnost s předpokladem, že bude vycházet ze spolupráce všech bývalých politických stran první republiky. Hlavním programem PÚ byla obnova prvorepublikových poměrů. Jedním z prvních členů se stali Prokop Drtina,⁵¹⁷ Vladimír J. Krajina nebo Přemysl Šámal, který byl v roce 1941 popraven za svou odbojovou činnost v Berlíně. PÚ prakticky zaniklo po mohutném zatýkání v roce 1940, kdy na svobodě zůstalo jen nepatrné množství příslušníků této organizace.

Hlavními aktéry vzniku další odbojové organizace PVVZ byli převážně zástupci sociální demokracie. Název se vztahoval k manifestu „Věrní zůstaneme!“, koncipovanému v květnu 1938, jehož cílem bylo svolání akceptující přísahu Edvarda Beneše nad rakví TGM a vyzývající k obraně celistvosti státu. Jednou z prvních akcí PVVZ byla sbírání podpisů proti „ochraně“ ČSR Adolfem Hitlerem. Cílem PVVZ bylo zastávat nekompromisně protiněmecký postoj, obnovit státní samostatnost a nezávislost a vybudovat demokratickou, socialistickou republiku a redukovat počet Němců v ní. PVVZ jako jediná protihitlerovská skupina odmítala návrat k prvorepublikovému

516Josef Balabán (5. 6. 1894 – 3. 10. 1941) se narodil v Oborách v okrese Příbram. Krátce po vypuknutí 1. světové války byl odveden do armády a zařazen k c. k. zeměbraneckému pěšímu pluku č. 28 v Písku. V roce 1915 byl odvelen na ruskou frontu, kde padl do ruského zajetí. O rok později se přihlásil do čs. legií, ale trvalo téměř rok, než byl do jejich řad přijat. V říjnu 1917 byl zařazen do 1. čs. lehkého dělostřeleckého pluku v Žitomiru. Jako člen legií se účastnil bitvy u Buzuluku a s ostatními legionáři absolvoval zdlouhavou cestu domů. Do vlasti se vrátil v roce 1920 s hodností poručíka a nastoupil k dělostřeleckému pluku v Praze. V r. 1929 byl převelen na dělostřelecké oddělení MNO. Po 15. 3. 1939 působil na MNO v likvidaci a jeho úkolem bylo rozmisťování bývalých důstojníků do civilních povolání, což činil dle potřeb NO. Josef Balabán byl jedním z hlavních iniciátorů zpravodajské spolupráce se SSSR a již v r. 1940 navázal spojení se sovětským atašé v Praze. Pplk. Balabán úzce spolupracoval s pplk. Mašínem a škpt. Morávkem. Vzhledem k tomu, že byl jedním z neaktivnějších odbojářů, vyvinulo gestapo velké úsilí na jeho odhalení a zatčení. Úspěch gestapo slavilo dne 22. 4. 1941, když Balabána při přestřelce zranilo a zatklo. Josef Balabán byl brutálně vyslýchán, ale ani jeden výslech nepřinesl gestapu nové zprávy o jeho spolupracovnících. Po příjezdu Reinharda Heydricha v září 1941 byl v rámci stanného práva odsouzen k trestu smrti, který byl dne 3. 10. 1941 vykonán v jízdárně kasáren bývalého dělostřeleckého pluku v Praze – Ruzyni. Více J. LÁNÍK A KOL: *Vojenské osobnosti československého odboje 1939-1945*, Praha 2005, s. 14 – 15; P. KOURA: *Podplukovník Josef Balabán: život a smrt velitele legendární odbojové skupiny Tři králové*, Praha 2003.

517Prokop Drtina (13. 4. 1900 – 16. 10. 1980) byl významný právník a politik, který úzce spolupracoval s Edvardem Benešem. Členem PÚ se stal již z počátku r. 1939, ale v prosinci t. r. emigroval do Londýna, kde proslul jako komentátor českého rozhlasového vysílání z Londýna, kde působil pod pseudonymem Svatý Pavel. Po válce byl členem Čs. strany národně socialistické a členem národního shromáždění. V letech 1945 – 1948 byl ministrem spravedlnosti, ale po únoru 1948, kdy se dokonce pokusil spáchat sebevraždu, se stal nepřítelem nového režimu. V r. 1953 byl na základě vykonstruovaného procesu odsouzen za velezradu na 15 let žaláře. Z vězení byl propuštěn na amnestii v r. 1960 a plně rehabilitace se dočkal o devět let později. V 70. letech podpořil Chartu 77, ovšem jejím signatářem nikdy nebyl.

systemu neomezené vlády politických stran, počítala s očistou společnosti a se zásadními hospodářskými a sociálními reformami vedoucími k vybudování lidového hnutí, které se neomezí pouze na republikový prostor, ale rozšíří se i na Slovensko. I PVVZ byl zaměřen převážně na zpravodajskou činnost. Zprávy odesílal kurýrní cestou, teprve později pomocí radiotelegrafu. PVVZ také zajišťoval přechody osob za hranice, distribuci ilegálního tisku a vyvíjel také sabotážní činnost. PVVZ spolupracoval s NO, ovšem vyvíjel takovou činnost, aby se právě on sám stal hlavní odbojovou silou v protektorátu. Členové PVVZ byli asi jedinými odbojáři, kterým se vyhnulo obrovské zatýkání v r. 1941, proto se dostalo do popředí, ovšem jen na krátko. Gestapo PVVZ zlikvidovalo v roce 1942.

Během působení svobodného pána von Neuratha na pozici zastupujícího říšské protektora od r. 1939 do jeho odvolání v září 1941 nebyly prováděny žádné významné akce potlačující domácí odboj, docházelo pouze k zatýkání osob, ale nikoli k systematickému šetření, výzkumu a následné akci. To byl také jeden z hlavních důvodů odvolání Konstantina von Neuratha. Hlavním cílem nového zastupujícího říšského protektora Reinharda Heydricha byla likvidace odboje. Domácí odboj nebyl však nikdy zcela eliminován, i když v r. 1943 byl velmi oslaben.

7. 2. Příbramští občané jako účastníci zahraničního odboje

Příbramsko bylo prakticky od počátku okupace jednou z nejvýznamnějších oblastí protifašistického odboje v Čechách. Hnutí odporu zde vznikalo buď živelně, anebo na popud některého z center odboje doma nebo v zahraničí. Důležitým faktorem ovlivňujícím rozvoj antifašistického hnutí byla sociální struktura společnosti, jejíž značnou část tvořili horníci, dělníci, drobní zemědělci a inteligence. Silný vliv na fungování zdejších ilegálních skupin měly výhodné geografické podmínky – lesnatým a kopcovitým terénem Brd.⁵¹⁸ Rozsáhlá protifašistická činnost zde probíhala nepřetržitě po celou dobu okupace, i když byla mnohokrát násilně potlačena, nikdy nebyla zlikvidována zcela, a mohla tak pokračovat ve své činnosti. Hnutí odporu na Příbramsku vyvrcholilo jako v jiných místech republiky v květnu 1945 v době Pražského květnového povstání. Příbram ležela na strategickém místě setkání spojeneckých armád. Jihozápadně od města postupovala 3. americká armáda generála George Pattona

518J. VELFL: *Cesty ke svobodě*, Příbram 1977, s. 7.

a z druhé strany se ke městu blížila sovětská armáda. K největšímu boji tohoto období došlo v noci z 10. na 11. května 1945 v okolí Slivice nedaleko města (o této události více v kapitole 7. 6.).

Proti nacistickému agresorovi ale Příbramáci bojovali nejen na území Protektorátu, ale i za jeho hranicemi. Prvních bojů proti fašismu mimo území ČSR se občané Příbrami účastnili již v r. 1936 ve Španělsku.⁵¹⁹

Řada Příbramáků odešla po potupném 15. březnu 1939 za hranice s nadějí, že v cizině vzniknou čs. vojenské jednotky, v jejichž řadách se budou moci účastnit bojů proti hitlerovskému Německu, a budou tak moci osvobodit svou vlast. Jejich cesty vedly většinou do Polska, kde měli první možnost účastnit se aktivně bojových akcí, ovšem po rychlé porážce Polska museli odejít, jejich cesta nejčastěji vedla do Francie, Afriky nebo do Velké Británie. Historicky prvním armádním sborem čs. vojáků v cizině byl 1. čs. armádní sbor v SSSR, který vznikl pod velením gen. Ludvíka Svobody, pozdějšího prezidenta ČSR. Jedním ze zakládajících členů tohoto armádního sboru byl i gen. Richard Tesařík, který mezi válkami žil s rodiči v Příbrami, kde navštěvoval střední školu a vyučil se obchodním příručím.⁵²⁰ Je nutno podotknout, že většina čs. vojáků v Polsku byla internována Rudou armádou a jen části se podařilo přes Rumunsko a Jugoslávii uprchnout na Střední východ nebo do Francie.

Ve Francii vznikla v srpnu 1939 Čs. vojenská kancelář, později Čs. vojenská správa, v jejímž čele stál gen. Ingr. Hlavní pracovní náplní vojenské správy byla evidence čs. dobrovolníků. Francouzská armáda ale nepřijímala do svých řad cizince, Čechoslováci tedy museli vstupovat do cizinecké legie, nicméně vedení odboje ve Francii se podařilo prosadit, že v případě vypuknutí války budou moci Čechoslováci bojovat ve vlastních jednotkách.⁵²¹ Dne 15. září t. r. poskytla francouzská vláda čs. vojákům výcvikový prostor na jihu Francie v Adge, kde také vznikl tzv. 1. náhradní prapor. Po vyhlášení branné povinnosti ve Francii, která se týkala všech bojeschopných vojáků, vznikla 1. čs. divize, jejímž nejznámějším velitelem byl gen. Bedřich Miroslav – Neumann. Do Francie odcházelo mnoho čs. vojáků a vlastenecky smýšlejících osob z Protektorátu ještě v první polovině r. 1940.

Francouzi si vůbec nepřipouštěli tu možnost, že by na ně německá armáda mohla zaútočit, proto pro ně byl postoj čs. vojáků zcela nepochopitelný. Adolf Hitler měl však jiné plány a jeho armáda dne 10. května 1940 na Francii, k velkému překvapení

519Více J. VELFL: *Cesty ke svobodě*, s. 120 – 122.

520J. VELFL: *Jeden z hrdinů. Generál Richard Tesařík*, Příbram 1986, s. 4.

521V. MÁDLOVÁ: *Letci ze Sedlčanska za Druhé světové války*, Podbrdsko V, 1998, s. 149.

Francouzů, zaútočila a již během tří týdnů obsadila bez boje Paříž, která byla prohlášena za otevřené město. Bojů ve Francii se vedle již zmíněné 1. čs. divize účastnili i čs. letci, ovšem s velmi špatným vybavením. Nový německý začal 5. června 1940 a vedl k porážce Francie, která kapitulovala podepsáním příměří v Compiègne 22. června 1940. Přeživší čs. vojáci, kteří chtěli pokračovat ve válce proti Němcům, zatímco ti vojáci, kteří již dříve žili ve Francii u svých rodin, se k nim zase navrátili, byli evakuováni z přístavů Marseille a Séte na britské ostrovy, kde se okamžitě zapojili do dalších bojů.⁵²²

Mezi významné osobnosti Příbramska, které se účastnily bojů ve Francii, patřil Příbramák Jaromír Kůr, který prošel boji ve Francii a ve Velké Británii. Do Francie se dostal z ostrova Martinique v Malých Antilách, kde v té době pracoval. Byl zařazen jako účetní u jezdecké jednotky předzvědného oddílu č. 1. Do Velké Británie se dostal na lodi Mohamad Elkebeer přes Gibraltar.⁵²³ Jako příslušník čs. zahraniční armády se účastnil vylodění v Normandii dne 6. června 1944 a dobývání přístavu Dunkerque.⁵²⁴

V březnu 1939 odešel do Francie V. Horák, kde byl spolu s dalšími interbrigadisty, kteří se účastnili bojů ve španělské občanské válce, internován do koncentračního tábora. Po vzniku 1. čs. divize byl mobilizován do čs. střediska v Adge, kde byl zařazen do plukovní kapely. Po útoku Německa na Francii se zúčastnil všech bojů. Po porážce Francie neodešel do Velké Británie, ale jako mnoho dalších v zemi zůstal a zapojil se do ilegálního podzemního odbojového hnutí.⁵²⁵

Dalším Příbramákem, který odešel přes Polsko do Francie, byl Ludvík Herka, který stejně jako většina čs. vojáků ve Francii prošel výcvikem v Adge a v červnu 1940 se zúčastnil ve funkci velitele družstva protitankových kanónů obranných bojů. Po pádu Francie odjel do Anglie a po náročném výcviku se zúčastnil mnohých bojů na straně Spojenců na západní frontě.⁵²⁶

Až ve Velké Británii byla uznána prozatímní čs. vláda, která tak mohla nahradit Čs. národní výbor vytvořený ve Francii. Ve Velké Británii se nejprve vytvořily letecké jednotky, které působily v rámci RAF.⁵²⁷ Přes 3 500 čs. vojáků se zapojilo do leteckých jednotek RAF, kde se postupně vytvořily 3 stíhací perutě a jedna bombardovací.⁵²⁸ Piloti

522. MÁDLOVÁ: *Letci ze Sedlčanska za Druhé světové války*, Podbrdsko V, 1998, s. 149.

523Více J. VELFL: *Cesty ke svobodě*, s. 129.

524J. VELFL: *Příbram v průběhu staletí*, s. 109.

525Více J. VELFL: *Cesty ke svobodě*, s. 127.

526J. VELFL: *Cesty ke svobodě*, s. 129.

527RAF = Royal Air Force, do češtiny lze toto pojmenování přeložit jako Královské letectvo.

528Ve Velké Británii vznikla v r. 1940 310. čs. stíhací peruč RAF, 312. stíhací peruč RAF, 313. stíhací peruč RAF byla vytvořena v r. 1941. Vedle těchto stíhacích peručí v r. 1940 vznikla

čs. perutí RAF tak mohli své letecké zkušenosti využít v bitvě o Británii, která byla přípravou Němců na pozemní boj. První bojová stíhací akce čs. pilotů v této bitvě se uskutečnila dne 26. srpna 1940 a Čechoslováci se mohou pyšnit třemi jistými sestřelenými nepřátelskými letouny.⁵²⁹ Bombardovací peruč se do bitvy zapojila dne 2. srpna t. r. pod velením pplk. Karla Mareše – Tomana. V květnu 1942 byly tři čs. stíhací perutě spojeny do Čs. stíhacího křídla (whingu), jehož velitelem se stal Alois Vašátko, jeden z největších hrdinů čs. zahraničního odboje, který padl v leteckém boji nad La Manche v červnu 1942.

Po porážce německé armády v Africe⁵³⁰ se do bojů ve Velké Británii zapojili bratři Hanuš a Pavel Bor Edelsteinovi, kteří utekli z vlasti krátce po vyhlášení protektorátu 15. března 1939. Oba bratři po válce zjišťovali, jaký osud potkal jejich osmnáctičlennou rodinu, která byla pro svůj židovský původ internována nejprve v terezínském ghettu, kde zemřel v roce 1944 jejich otec, a poté byli dva členové transportováni do Osvětimi a zbytek rodiny do Malého Trostince. Z rodiny Edelsteinů přežili pouze bratři Hanuš a Pavel Bor. Spolu s bratry Edelsteinovými ve Velké Británii působil i další příbramský žid, Jiří Wiener, jehož matka zahynula v Malém Trostinci v roce 1942.⁵³¹

Ve Velké Británii také od počátku války působil Oskar Weill, bratr Lindy Weilla, pokřtěného jménem Josef.⁵³² O Oskaru Weillovi nejsou bohužel žádné bližší zprávy, proto nebylo možné zjistit, zda se připojil k čs. armádě, nebo zde žil jako civilista.

S jistotou můžeme jmenovat některé sedlčanské občany bojující ve Velké Británii. Jedním z nich byl Karel Stibor, který byl německými úřady po obsazení zbytku republiky propuštěn z čs. letectva. Republiku opouštěl spolu se svými přáteli Jaroslavem Plonerem a Pavlišem. I Karel Stibor bojoval nejprve ve Francii a poté odešel do Anglie, kde byl začleněn do 310. stíhací perutě. V Anglii se setkává s dalším přítelem ze Sedlčan, Jiřím Macháčkem, se kterým trénovali na letounech typu Battle. Karel Stibor ale při jednom z nácviků leteckých soubojů se svým letadlem havaroval a nehodu nepřežil. Stalo se tak již v září roku 1940. Jeho dva kamarádi, se kterými odcházel, měli větší štěstí a po válce se vrátili domů.⁵³³ Bohužel ani Jiří Macháček to

311. bombardovací peruč RAF.

529V. MÁDLOVÁ: *Letci ze Sedlčanska za Druhé světové války*, s. 150.

530Německá armáda byla v Africe poražena v roce 1943.

531SOA Příbram, AM Příbram: inv. č. 225c.

532„Dne 21. t. m. od 17,15 do 17, 45 byl v intimním rozhovoru p. Frant. Čelikovský, kavárník v Příbrami se Židem Lindou, křtěným Josefem Weilem, který má svého bratra Oskara jako emigranta v Anglii“

SOA Příbram: OÚ Příbram, inv. č. 784, kart. 169.

533„V pondělí 2. září 1940 létáme akrobacii a procvičujeme ještě opět nízké létání ve tříčlenném roji. 3.

šťěstí neměl, zemřel o rok později než Karel Stibor při doprovodu jiného letounu.

Osud rodiny Karla Stibora vypovídá asi za všechny rodiny, jejichž člen odešel bojovat proti nacismu za hranice. V r. 1943 byli jeho rodiče a bratr zatčeni gestapem. Další bratr a dvě sestry byli z neznámých důvodů zatčeni ušetřeni. Zatčení byli odvezeni nejprve do Tábora a poté přeloženi do Svatobořic na Moravě. Na konci války byl Stiborův bratr propuštěn a krátce po něm i matka s otcem. Stiborův otec však krátce po osvobození republiky na následky věznění zemřel. Rodiče Karla Stibora, stejně jako mnoho jiných rodičů, nevěděli po celou dobu války, co se s jejich synem děje. O jeho smrti se dozvěděli až po válce.⁵³⁴

Vedle sedlčanských pilotů létal v 311. bombardovací peruti ppor. František Fencl, který se narodil v Hluboši. František Fencl byl nepřitelem sestřelen dne 21. srpna 1943 při hlídkovém letu zaměřeného k vyhledávání a k ničení povrchových plavidel a ponorek nad Biskajským zálivem.⁵³⁵

Zajímavý je osud plk. Bohumila Krále, také ze Sedlčan, který se narodil v r. 1920 v Ostravě. Na jeho osudové cestě lze dobře dokreslit situaci vojáků v zahraničí, kteří se zapojili do bojů v Africe. Jeho cestě do zahraničních vojenských jednotek předcházela účast na protinacistických demonstracích v říjnu a listopadu 1939 v Praze, kde prvním rokem studoval na Lékařské fakultě Karlovy univerzity. Byl tedy také jednou z mnoha obětí „Zvláštní akce 17. listopad“, po které došlo k uzavření vysokých škol. Bohumil Král byl ale pro nízký věk propuštěn domů, kde se měl hlásit na policejním ředitelství. Po návratu do Ostravy pracoval v dolech. Počátkem roku 1940 se spolu se třemi přáteli rozhodl opustit republiku a zapojit se do bojů ve Francii. Přátelé se rozhodli utéci přes Maďarsko ve vagónech koksu, které sami plnili a kde si přichystali skrýš. Jejich plán byl ale narušen v Jugoslávii, kde si museli opatřit provizorní dokumenty potřebné pro přechod. Tyto dokumenty jim vydal až francouzský konzulát a stále fungující bývalé velvyslanectví Republiky československé v Bělehradě. Jejich cesta tak mohla přes Řecko a Turecko pokračovat dál. Bohumil Král byl dne 10. června 1940 přijat v Bejrútu do francouzské armády. Osud Francie byl ale již velmi brzy

září pak nacvičujeme v tříčlenném roji bojovou činnost. Toto cvičení představuje střetnutí roje B flightu a roje C flightu a opět se stáváme svědky dramatu a havárie. Velitel roty B flightu se se svým rojem vtlačil mezi náš roj a anglický seržant, letící jako trojka, při nastalé kolizi letounů vrtulí usekl konec trupu četaře Stibora. Výsledkem byla ztráta dvou mladých životů – válka si vybrala opět svoji daň, ani to nemuselo být při střetnutí s nepřitelem. Chudák Stibor; tak daleko si šel pro svoji smrt, lidské osudy jsou někdy nevyzpytatelné.“ Takto o smrti Karla Stibora píše Jiří Macháček ve svém válečném deníku. Více V. MÁDLOVÁ: *Letci ze Sedlčanska za Druhé světové války*, s. 152 – 159.

534TAMTÉŽ.

535J. VELFL: *Cesty ke svobodě*, s. 145.

zpečetěn a do konfliktu navíc zasáhla Itálie, která po boku Německa vyhlásila Velké Británii a Francii válku. V září t. r. začal italský útok na Egypt a čs. vojáci nacházející se na francouzském území v Sýrii se ocitli v pasti. Měli jedinou šanci, a to utéci na území Palestiny, kde ale nebyli vítáni Brity tak, jak si představovali. V Palestině mohl nakonec ne zcela legálně vzniknout základ čs. pěšího pluku v čele s pozdějším velitelem pplk. Karlem Klapálkem. Čs. vojáci se zde seznamovali s Angličany, kteří k nim zpočátku neměli žádnou důvěru.⁵³⁶ Krátce poté byli převezeni do Tel Avivu, kde jim byl na rukáv košile přišit štítek „Czechoslovakia“. V r. 1941 dokončili školu pro důstojníky v záloze v Alexandrii, kde je učil i Karel Klapálek, a poté byli převeleni k rotám jako aspiranti. Bohumil Král se dostal k jednotce Příbramáka, resp. rodáka z Vysoké u Příbrami, npor. Josefa Kholla, který později padl v Dukelském průsmyku v r. 1944.⁵³⁷ V r. 1940 vznikl za přispění nově příchozích Čechoslováků Čs. 11. pěší prapor – Východní. Právě v tomto praporu se Bohumil Král mohl setkat s již výše jmenovanými bratry Edelsteinovými a dalším Příbramákem Jiřím Polákem. V zimě r. 1940 se prapor přesunul k palestinsko – egyptské hranici, odkud se přes Suezský průplav dostal do Afriky. První vojenskou akcí čs. vojáků v Africe bylo hlídání přístavu Alexandrie, za což se jim dostalo nemalého uznání. Počáteční neúspěchy italských jednotek v Africe přinutily německé velitele poslat na černý kontinent vlastní expediční vojska pod vedením Erwina Rommela.⁵³⁸ Po jeho příchodu do Afriky přešly italsko – německé jednotky do útoku, který byl zastaven až u Tobruku v prosinci 1941. V této bitvě se velmi dobře zapsali čs. vojáci a s nimi tedy i příbramští příslušníci v čele s Josefem Khollem, u jehož jednotky byl i Bohumil Král. V jakých jednotkách bojovali bratři Edelsteinové a Jiří Polák bohužel není nikde zaznamenáno.

Bitva u Tobruku ovšem neznamenal konec bojů v Africe. Erwin Rommel na

536J. VELFL: *S označením Czechoslovakia: Vzpomínky plk Bohumila Krále ze Sedlčan*, Podbrdsko VI, 1999, s. 127.

537J. VELFL: *Grand: Generál Josef Kholle ve světle vzpomínek*, Praha 1999.

538Erwin Johannes Eugen Rommel (15. 11. 1891 – 14. 10. 1944) přezdívaný Pouštní liška, byl jedním z nejlepších německých válečných taktiků. Do povědomí vešel v r. 1940 v bojích ve Francii, kde stál v čele tzv. Divize duchů, jejíž postup byl natolik rychlý, že velení německé armády často nevědělo, kde se tato tanková divize nachází. Erwin Rommel byl v Africe poražen v bitvě o Tobruk v r. 1941. Poté byl odvolán do Itálie a v r. 1943 byl pověřen velením obrany v Řecku. Poté, co bylo podepsáno v Řecku příměří, byl poslán do Francie, aby zde dohlížel na budování obranného Atlantického valu. Ve Francii se nepohodl se svými nadřízenými, což se mu velmi brzy stalo osudným. Po atentátu na Adolfa Hitlera, provedeném dne 20. 7. 1944, nabyl Vůdce přesvědčení, že se na něm podílel i Erwin Rommel. V tomto přesvědčení Hitlera podporovali jeho spolupracovníci, kteří se chtěli Rommela zbavit. Hitler za Rommelem poslal své dva pobočníky, kteří měli tlumočit Vůdce nabídku, která znamenala, že buď Rommel spáchá sebevraždu, nebo bude postaven před vojenský soud jako jeden z atentátníků. Aby zabránil případným negativním dopadům na svou rodinu, zvolil Erwin Rommel první variantu – sebevraždu. Více M. P. REMY: *Mýtus Rommel*, Praha 2004.

počátku r. 1942 využil rozptýlenosti britské armády, jejíž součástí byly i vojenské jednotky Čechoslováků. Již v únoru 1942 jeho armáda stanula opět před branami Tobruku. Fronta po zastavení postupu nepřítele ustrnula na několik měsíců a teprve v květnu byl Tobruk Rommelovými jednotkami dobyt. Čs. jednotky ale byly dva měsíce předtím vystřídány 2. pěší jihoafrickou divizí.⁵³⁹ Po této porážce došlo k personálním změnám v britském vedení a do čela se postavil gen. Bernard Montgomery.⁵⁴⁰

V této době se už čs. vojáci přeškolovali na protiletadlové dělostřelce v Haifě. Po ukončení výcviku nastoupili Čechoslováci opět do boje. Tentokrát se účastnili bojů u El-Alameinu. Rommelova armáda zde byla donucena zastavit svůj postup na Káhiru, neboť jí docházely veškeré zásoby. Němci v této době bojovali na dvou frontách a jejich zásobování nebylo dostatečné. V říjnu 1942 se podařilo britské armádě zahájit protiofenzivu a krátce poté znovu získat Tobruk. Příslušníci 200. čs. lehkého pl. pluku zůstali v době bitvy u Tunisu v lednu 1943 v Tobruku.⁵⁴¹

V souvislosti s porážkou německé armády v Africe se tak splnil sen i Čechoslovákům, kteří v červenci 1943 odpluli do Anglie. Někteří muži zůstali v Palestině a někteří byli vysláni do SSSR. Po několika týdnech plavby byla čs. jednotka přivítána v táboře Wivenhoe u Colchesteru, kam její příslušníky přijel dekorovat Edvard Beneš. Čs. jednotka ze Středního východu byla potom rozpuštěna a její členové byli začleněni do vojenských jednotek ve Velké Británii.

Čs. jednotky byly také součástí vylodění v Normandii. Účastnil se ho i Bohumil Král jako velitel čtyř středních tanků.⁵⁴² Čechoslováci byli přítomni také dobývání přístavu Dunkerque, který kapituloval teprve 9. května 1945.

Bohumil Král se po válce vrátil domů. Za statečnost mu byl udělen Čs. válečný kříž 1939, Čs. medaile za zásluhy I. stupně, Čs. vojenská pamětní medaile, čs. medaile Za chrabrost před nepřítelem a mnoho dalších zahraničních ocenění. Po návratu působil až do dubna 1949 v armádě, kdy byl z důvodu „naprostého nezájmu o dění politické a pro záporné přesvědčení k lidově demokratickému zřízení“ ze dne na den propuštěn.⁵⁴³

539J. VELFL: *S označením Czechoslovakia*, s. 143.

540Bernard Law Montgomery (17. 11. 1887 – 24. 3. 1976) byl jedním z nejvýznamnějších britských válečných velitelů 2. světové války. Díky jeho zásahu byli z Francie včas evakuováni vojáci po porážce země. V srpnu 1942 převzal velení spojeneckých vojsk v Africe, kde porazil Rommelův Afrikakorps v bitvě u El-Alameinu. Po úspěších v Africe byl povýšen na polního maršála a bylo mu svěřeno velení v Normandii v červnu 1944. Jeho velení bylo téměř vždy úspěšné, s výjimkou Operace Market Garden z roku 1944, která skončila fiaskem. Za zásluhy mu byl v roce 1946 udělen titul 1. vikomt z Alameinu. Více A. MOOREHEAD: *Montgomery*, Praha 2002.

541J. VELFL: *Cesty ke svobodě*, s. 136.

542J. VELFL: *S označením Czechoslovakia*, s. 147.

543J. VELFL: *S označením Czechoslovakia*, s. 150.

Stejně jako jiní příslušníci „západního“ odboje byl v době komunistické diktatury šikanován a živil se jako lesní dělník nebo skladník. Po r. 1989 se dočkal rehabilitace.⁵⁴⁴

Podobnou cestou se do afrických bojů zapsal i gen. Josef Khol, absolvent příbramské reálky a svého času nadřízený Bohumila Krále, který po porážce německých vojsk v Africe odešel přes Teherán bojovat do SSSR, kde se stal velitelem 1. roty 1. polního praporu v 1. čs. samostatné brigádě. Se svými vojáky se zúčastnil bojů o Kyjev v listopadu 1943. Josef Khol se účastnil karpatsko – dukelské operace, která se uskutečnila od září 1944 do října t. r. Khol v této akci dne 22. září t. r. zemřel.⁵⁴⁵

Na východní frontě vedle Josefa. Kholla bojoval také Příbramák Antonín Vašek, pro kterého byla 2. světová válka opravdu válkou druhou. Antonín Vašek se po válce vrátil zpět do Příbrami, kde také zemřel.⁵⁴⁶

Spolu s Josefem Khollem na východní frontě bojovali i dva jeho spolužáci. Prvním byl plk. Ing. Václav Chalupný, rodák z Obecnice, který nejprve bojoval na Středním východě a v severní Africe, poté odešel do Velké Británie a v roce 1943 byl převelen na východní frontu k 1. čs. samostatnému armádnímu sboru. Další Kholův spolužák z reálného gymnázia byl plk. Václav Brožík. Oba dva výše zmínění byli po válce dekorováni čs. i zahraničními vyznamenáními za hrdinství.

Po vypuknutí Slovenského národního povstání (dále jen SNP) byli Čechoslováci na východní frontě zapojeni do karpatsko – dukelské operace. Spolu s Richardem Tesaříkem byli členy 1. čs. samostatného praporu i další Příbramáci - svob. Erich Lánský, který byl velitelem družstva v 1. četě npor. Otakara Jaroše, který bohužel padl dne 8. března 1943 u Sokolova,⁵⁴⁷ nebo dokonce žena – Markéta Dorlová – Lánská. Jejich spolubojovníky byli i Ivan Biben z Vysoké u Příbrami nebo Dmitrij Oros, který se v Příbrami usadil až po válce.⁵⁴⁸ Jedním z nejmladších členů 1. čs. samostatné armády a účastníků karpatsko – dukelské operace byl teprve sedmnáctiletý spojař Jaroslav Konvalinka.⁵⁴⁹

Významnou úlohu při bojích v dukelském průsmyku sehrály i ošetřovatelky,

544TAMTÉŽ.

545Karpatsko-dukelská operace (8. 9. 1944 – 27. 11. 1944) byla útočná operace sovětských a československých vojsk začínající na polském území a vedená na severovýchodní Slovensko na podzim r. 1944. Cílem bylo spojit povstalecké síly, jako byl Východoslovenský polní sbor v počtu dvou divízi, v rámci Slovenského národního povstání (SNP) se sovětskými armádami. Po potlačení SNP nacisty a po přechodu povstaleckých jednotek na partyzánský způsob boje ztratila svoje opodstatnění a byla ukončena.

546J. VELFL: *Příbram v průběhu staletí*, s. 109.

547J. VELFL: *Cesty ke svobodě*, s. 171 a 174.

548TAMTÉŽ, s. 172.

549J. VELFL: *Příbram v průběhu staletí*, s. 109.

kteře ošetřovaly raněné vojáky přímo v zákopech. V červnu 1944 vstoupila do samostatné brigády jako ošetřovatelka i Helena Romanová – Havejová z Příbrami. Nejprve absolvovala spojařský výcvik a teprve poté byla zařazena jako ošetřovatelka u 1. brigády, se kterou se zúčastnila bojů na Dukle. Zde také poznala svého budoucího manžela, rtm. Vasila Haveje, který se vyznamenal převážně v bojích o Bílou Cerekev a Duklu.⁵⁵⁰ Druhou ošetřovatelkou původem z Příbrami byla Anna Rediová – Lemáková, jež vstoupila do čs. armády v červenci 1944 a byla zařazena jako sanitářka u protiletadlového dělostřelectva, později přešla k tankovému sboru 3. brigády.⁵⁵¹

Na tomto místě nelze opomenout ani Richarda Tesaříka, který byl již jako velitel tankové roty po bitvě u Kyjeva dekorován titulem Hrdina SSSR a celá 1. čs. samostatná brigáda byla jmenována v denních rozkazech J. V. Stalina a byla vyznamenána Suvorovým řádem II. stupně.⁵⁵² Tank Richarda Tesaříka byl v bojích zasažen ručními granáty, a Tesařík tak přišel o levé oko.⁵⁵³ V březnu 1945 se Tesařík zúčastnil jako velitel 3. tankového praporu 1. čs. samostatné brigády bojů v tzv. ostravské operaci. V dubnu 1945 dostal rozkaz, kterým byl určen velitelem hradní stráže prezidenta republiky E. Beneše. Tesaříkovým dalším úkolem měla být příprava oslav jeho slavnostního přivítání. Byl zároveň členem vojenského doprovodu gen. Ludvíka Svobody, nového ministra národní obrany osvobozené republiky. Krátce poté opět odjíždí na frontu k Olomouci a pak dne 10. května se svými tankisty slavnostně vjíždí do Prahy.⁵⁵⁴

Po válce odešel studovat na tankovou akademii do Moskvy. Po návratu do ČSSR v roce 1948 byl velmi rozladěn poměry, které zde panovaly. Na rozkaz tehdejšího ministra národní obrany Alexeje Čepičky byl v r. 1950 převelen na nižší pozici na Slovensko, kde byl tajně uvězněn. Čs. vláda mu chtěla také odebrat titul Hrdina SSSR, ale sovětská strana to striktně odmítla. Po propuštění z vězení r. 1954 byl jmenován velitelem tankové divize. Na počátku 60. let byl za nevhodné chování vyloučen ze studií v Moskvě, kam odešel v r. 1959. Byl také vyloučen z KSČ a nakonec i propuštěn z armády. Do června 1966 byl zaměstnán na různých pozicích pražského ČSAD a v listopadu t. r. odešel do důchodu. Gen. Tesařík zemřel dne 27. března 1967 v Ústí nad Labem, kde byl na návštěvě u přátel. Jeho přáním bylo být pohřben na Slivici

550J. VELFL: *Cesty ke svobodě*, s. 194 – 195.

551TAMTÉŽ.

552J. VELFL: *Jeden z hrdinů. Generál Richard Tesařík*, s. 5 – 6.

553A. BEER: *Říkali mu Richard Lví srdce*, Vlastivědný sborník Podbrdská 4, 1970, s. 170.

554A. BEER: *Říkali mu Richard Lví srdce*, s. 171.

nedaleko Příbrami, ale splněno mu nebylo.⁵⁵⁵

Na osobnosti Richarda Tesaříka je možné poukázat na skutečnost, že po válce se terčem šikany a perzekuce nestávali jen příslušníci „západního – demokratického“ odboje, ale i osobnosti bojující na východní frontě, i když jeho osud nebyl poznamenán těmi nejhoršími tresty – žalářem ani popravou.

7. 3. Domácí odboj

Ihned po okupaci v r. 1939 vznikly v Příbrami skupiny shromážděné kolem jednotlivců, kteří z vlasteneckých nebo politických důvodů nesouhlasili s okupací a sabotovali vše německé v naději, že válka brzy skončí a ČSR bude znovu obnovena.⁵⁵⁶

Součástí iluzorní autonomie českých zemí bylo vládní vojsko, které vzniklo na základě Hitlerova výnosu o zřízení Protektorátu Čechy a Morava. Podle odbojových plánů mělo ale zároveň tvořit základ armády, která by v případě povstání vystoupila proti Němcům. Politická orientace příslušníků vládního vojska však byla velmi různorodá. Vedle vlastenecky zaměřených skupin a jednotlivců v něm působili rovněž kolaboranti. Úřad říšského protektora se snažil vládní vojsko teritoriálně rozptýlit. Od roku 1940 tak bylo pověřeno střežením protektorátních železnic.⁵⁵⁷

Ke každodennímu životu v protektorátu patřila i česká uniformovaná policie. Krátce po okupaci byl dohledem nad ní pověřen velitel německé pořádkové policie. V protektorátu bylo celkem 5430 četníků a policistů. Výběr adeptů policejní služby podléhal poměrně náročným kritériím. Již svým zevnějškem, včetně výstroje a výzbroje, museli vzbuzovat u obyvatelstva respekt. Mnozí četníci byli přímo zapojeni do odbojové činnosti. Někteří příslušníci policejní služby položili při výkonu svého povolání život při obraně vlasti. Na druhé straně však část četnictva ve spolupráci s gestapem proti odboji aktivně bojovala. Setkání s četníky se v budoucnu mělo stát osudným i pro mnohé čs. parašutisty.⁵⁵⁸

V Příbrami v průběhu 2. světové války působil zástupce velitele četnické stanice Vojtěch Bolina, který byl na vlastní žádost přeložen v r. 1941 do svého rodiště. Do této doby působil jako mnozí čs. četníci na Slovensku, kde se však po podepsání Mnichovské dohody Češi stali nepřáteli Slovenska. Do Dlouhé Lhoty u Příbrami

555J. FRYČ: *Dvanáct osudů dvou staletí*, s. 211.

556J. VELFL: *Stručný přehled činnosti vojenské ilegální organizace „Oliver“ v Příbrami*, Vlastivědný sborník Podbrdská 4, 1970, s. 178.

557M. BURIAN: *Atentát: Operace Anthropoid 1941 – 1942*, s. 17.

558TAMTÉŽ.

Vojtěch Bolina nastoupil na počátku roku 1942. Rajón četnické stanice v Dlouhé Lhotě byl v okruhu přibližně 20 kilometrů. Četník byl povinen při obchůzce obejít pěšky nebo kole celý okrsek a u starosty si návštěvu nechat potvrdit.⁵⁵⁹ Práce četníků a policie v době Protektorátu byla velmi komplikovaná, protože vedle běžných kriminálních činů se setkávali i s protiněmeckou odbojovou činností. Je zcela pochopitelné, že i mezi četníky se našli někteří příznivci nového režimu. Německý konfident se za války nacházel v řadách četníků i v Příbrami. Byl jím npor. Karel Třešňák.⁵⁶⁰ Ovšem větší část četníků zůstala věrná republice, a proto často přehlížela pohyb nehlášených osob, zatajovala výskyt ilegálních letáků nebo varovala jednotlivce před nacistickou razíí.⁵⁶¹

Nacistický okupační aparát ale četníkům nedůvěřoval, a proto nařídil protektorátní vládě dne 7. září 1944, aby četnictvo odevzdalo zbraně. Ponechat si smělo jen obušky, šavle a pistole s omezeným počtem nábojů.⁵⁶² Četníkům se ovšem podařilo některé zbraně ukrýt a později využít při květnovém povstání v r. 1945.

To učinil i velitel četnické stanice v Dlouhé Lhotě Vojtěch Bolina, který doma pod podlahou ukrýl několik zbraní. Strážmistr Bolina navázal na jaře 1945 spojení s partyzánskou skupinou kapitána Olesinského, kterou s celou rodinou materiálně podporoval. Poskytovali jim oblečení, potraviny, léky a velmi důležité informace o přesunech hitlerovců. Díky těmto zprávám mohl být celkem přesně informován i gen. Karel Kutlvašr, představitel České národní rady.⁵⁶³

Příbramští četníci jako jedni z prvních navázali telefonické spojení s americkou armádou a kromě toho pomohli i s mobilizací a vyzbrojením dobrovolníků, popřípadě vedli jednání s německým vojskem a samozřejmě se také účastnili ozbrojených střetnutí.

Jedno střetnutí s ozbrojenými Němci se stalo osudným i pro Vojtěcha Bolinu a jeho dva pomocníky. Všichni tři prováděli dne 6. května 1945 průzkum okolí Příbrami, když na křižovatce nedaleko města u čerpací stanice narazili na oddíl SS ozbrojený těžkým kulometem. Krátce předtím zajali příslušníci SS strážmistra Kokošku z Dobříše a dalšího muže. S těmito zajatci přepadli četnickou stanici v Milíně, kde je

559J. VELFL: *Služba vlasti: životní osudy npor. četnictva in mem. Vojtěcha Boliny*, Podbrdsko VIII, 2001, s. 113.

560J. VELFL: *Služba vlasti*, s. 115; TÝŽ: *Příbramsko za Heydrichiády*, Příbram 1989, s. 24, 61, 117; J. V. BEZDĚKA: *Příbramský revoluční týden 1945*, Vlastivědný sborník Podbrdská 4, 1970, s. 209 a 212.

561Srov. AM Březové Hory: inv. č. 470, kart. 29. „K oběžníku ze dne 16/6/1939 č. 23982 sděluji, že v obci zdejší není stanoviště cikánů a také zde netáboří, a tudíž nejsou jim potvrzovány žádné knížky ani jiné dokumenty.“

562J. VELFL: *Služba vlasti*, s. 115.

563TAMTÉŽ.

drželi jako rukojmí a vyhrožovali jim zabitím. Vojtěch Bolina se svými muži chtěli tyto dva nešťastníky osvobodit, když ale příslušníci SS zjistili jejich záměr, vypálili na auto z kulometu. Ani jeden z mužů v autě neměl šanci přežít. Dokonce ani poslední cesta tří hrdinů se neobešla bez komplikací. Smuteční průvod by narušen jednotkami SS ustupujícími z Prahy. Vojtěch Bolina byl po válce povýšen in memoriam do hodnosti nadporučíka a byl mu udělen Čs. válečný kříž 1939.⁵⁶⁴

Jednou z největších odbojových skupin v Příbrami a okolí byla Obrana národa, jejímiž významnými postavami v okrese byli především gen. Alois Laub, škpt. Franišek Antropius a pplk. Bohumír Podlezl,⁵⁶⁵ kteří působili zejména v Berouně.⁵⁶⁶ Gen. Alois Laub nastoupil na okresní úřad v Příbrami poté, co byl propuštěn z armády. V rámci zajištění odbojových spojek byl jako důstojník přeložen právě na toto místo. Organizace ON na Příbramsku vznikla v prosinci 1939 s krycím názvem „Oliver“, ovšem její počátky nebyly příliš úspěšné. Ústředí bylo vybudováno v Berouně, ovšem v Příbrami se ale ON potýkala s mnohými problémy. Jejich hlavní příčinou byl patrně fakt, že Bohumír Podlezl neměl stálé zaměstnání, a počítal proto s brzkým odchodem z Příbrami. Ani další volba vůdčí osobnosti ON na Příbramsku nebyla šťastná. Plk. Josef Srstka, který měl stejný úkol jako předchůdce, tedy vybudovat rámcový prapor na Příbramsku, neměl k Příbrami hlubší vztah a navíc nechtěl na místě zůstat – sháněl zaměstnání v Brně. Plk. Srstka se v listopadu 1939 sešel s MUDr. Josefem Jelínkem,⁵⁶⁷ člen příbramské organizace ON, který měl v důsledku pohybu mezi lidmi sdělovat vedení ON v Berouně, jaká nálada panuje mezi lidmi. Srstka mu sdělil, že na Příbrami vybuduje odbojovou skupinu, v jejímž čele bude stát a Jelínkovi nařizoval, aby se mu ve všem podřídil. MUDr. Jelínek z pochopitelných důvodů toto sdělení odmítl s vysvětlením, že má v Příbrami vybudovanou organizaci z osob, které budou v potřebný okamžik k dispozici.⁵⁶⁸ Velmi podobně dopadlo i Srstkovo jednání s škpt. dělostřelectva Bohumilem Kubou,⁵⁶⁹ který pracoval po propuštění z armády na reálném gymnáziu jako tajemník, ovšem jakmile se Srstka zmínil o případné spolupráci s MUDr. Jelínkem, Kuba se již k činům neměl. I když byl plk. Srstka jmenován velitelem

564J. VELFL: *Služba vlasti*, s. 115 – 117.

565Plk. Josef Podlezl byl zatčen gestapem dne 21. 3. 1940.

566V. KRŮTA: *Ilegální vojenská organizace Obrana národa na Příbramsku*, Podbrdsko VI, 1999, s. 152.

567MUDr. Josef Jelínek byl zatčen gestapem dne 4. 3. 1940. Srov. V. KRŮTA: *Ilegální vojenská organizace Obrana národa na Příbramsku*, s. 155.

568V. KRŮTA: *Ilegální vojenská organizace Obrana národa na Příbramsku*, s. 159.

569Bohumil Kuba byl zatčen gestapem dne 5. 3. 1940. Odsouzen byl na 10 měsíců a dožil se konce války.

příbramského kraje, ilegální organizaci zde formoval berounský plk. Maxa.⁵⁷⁰ Po Srstkově odchodu do Prahy byl příbramský okrsek přímo připojen k berounskému. Plk. Srstka bezprostředně před svým odjezdem do Prahy požádal Kubu, aby po něm převzal vedení, což Kuba odmítl a na důkaz svého rozhodnutí vrátil mu všechny peníze, které od Srstky kdy dostal. Od počátku okupace zbytku republiky měl MUDr. Jelínek, považovaný za vedoucí osobnost příbramské ON, kontakty s řídicím učitelem Aloisem Mádrem z Příbrami, který budoval učitelskou odbojovou organizaci.

Dne 17. listopadu 1939 nastoupil službu u okresního úřadu v Příbrami mjr. Alois Laub, který se ihned po nástupu seznámil s poměry, se zaměstnanými důstojníky, s nimiž probíral zdejší situaci, přesvědčoval je o svém politickém smýšlení, své povaze a národní spolehlivosti. Začátkem r. 1941 zažádal o propuštění, aby se mohl plně věnovat přípravám na vybudování organizace, která měla mít hlavně vojenský úkol, po válce měla převzít veškerou moc.⁵⁷¹ Alois Laub se sám postavil do čela organizace, která teprve pod jeho vedením začala fungovat. Mjr. Laub úzce spolupracoval se Stanislavem Vojířem, který sám zapojoval Laubem schválené členy.

Vedle rozsáhlé zpravodajské činnosti o německé branné moci se skupina věnovala získávání informací, které se dařilo předávat do zahraničí, a dále fungovala jako pomocník pro osoby v ilegalitě, zajišťovala materiální pomoc rodinám zatčených spoluobčanů a vedle ilegálního tisku tiskla také potravinové lístky.

Od r. 1943 prováděla vlastní sabotážní a diverzní akce, převážně na železnicích. Vedoucím odbojové skupiny na příbramském nádraží byl Josef Marek, který podával členům okresního štábu zprávy o vlakových transportech s německými vojáky a vojenským materiálem.⁵⁷²

Laubova organizace navázala kontakty se všemi odbojovými organizacemi v okrese, které nebyly zlikvidovány ani v době heydrichiády. Celý rok 1942 byl vyplněn nábořem nových, spolehlivých členů, prověřováním vedoucích osob, zlepšováním připravených plánů a opatřováním dat o činnosti a síle německé armády.⁵⁷³ ON tedy nepracovala, jak je zřejmé, zcela osamoceně, naopak se snažila spolupracovat s ostatními ilegálními skupinami.

V r. 1943 vznikl na výzvu čs. exilové vlády Krajský národní revoluční výbor, ve kterém se měly sjednotit všechny skupiny a v jehož čele stál mjr. Alois Laub.⁵⁷⁴

570TAMTÉŽ, s. 160.

571J. VELFL: *Stručný přehled činnosti vojenské ilegální organizace „Oliver“ v Příbrami*, s. 179.

572V. KRŮTA: *Ilegální vojenská organizace Obrana národa na Příbramsku*, s. 167

573J. VELFL: *Stručný přehled činnosti vojenské ilegální organizace „Oliver“ v Příbrami*, s. 180.

574J. VELFL: *To byl generál Alois Laub*, s. 103.

Napojení na Krajský revoluční národní výbor se mu však stalo osudným. Do doby sjednocení skupin bylo naprosto dodržováno tzv. „pravidlo dvou“, tedy že se znají vždy pouze dva členové organizace, což po sjednocení nemohlo být zcela důsledně dodrženo.

Od května 1943 bylo provedeno několik sabotážních akcí. Jednou z nich bylo například zničení lanovky na Březových Horách dne 10. července 1943. Úspěšně proběhlo i vykolejení spěšného vlaku jedoucího přes Tochovice dne 4. srpna t. r. Vedle těchto akcí byly přerušovány telefonní linky v celém okrese.⁵⁷⁵

Do odbojových akcí v Příbrami je nutno také zařadit tisk Rudého práva, které se zde tisklo od srpna 1943 spolu s letáky a novinami „Přítomnost“. Zpočátku se ilegální tiskoviny dovážely do města z Berouna, ale po odhalení této tiskárny se tisku časopisu „ČSR“, který se zde také tiskl, ujal Karel Štěpán.⁵⁷⁶ Tvorbou do tohoto časopisu přispívali i mjr. Laub, Jindřich Majer nebo Stanislav Vojíš.⁵⁷⁷

Skupina „Oliver“ se neustále rozrůstala, proto bylo potřeba přijímat stále nové osoby, což se skupině stalo dne 13. listopadu 1943 osudné. K odhalení skupiny dopomohlo gestapo začlenění konfidenta do jejích řad. Prvním zatčeným byl ve svém bytě v 5 hodin ráno Jaroslav Štangl. V tu dobu zde byla i spojka s Pískem, učitelka Anna Kyliánová. O dvě hodiny později byl zatčen Stanislav Vojíš a krátce na to i mjr. Laub. Zatýkáni členů probíhalo celý den a rozšířilo se i do Písku.⁵⁷⁸

V několika dnech bylo zatčeno 165 osob, většina z nich byli vedoucí členové. Díky tomu, že gestapo umístilo na jednu celu Lauba se spolupracovníkem Štětinou, mohli zatčení své výpovědi upravit. Tím byla skupina utajena, protože Laub dokázal gestapo přesvědčit, že organizace byla pouze jeho plán a ostatní neměli o ničem tušení. 67 osob postaveno před soud a 30 z nich bylo odsouzeno k trestu smrti. Mezi zatčenými byli členové učitelské organizace Jindřich Majer, Josef Štech, Václav Nedvěd, řídicí učitel Šebesta nebo učitel Hejduk.⁵⁷⁹ Vlna zatýkání se z Příbrami převalila do jižních a západních Čech. Příbramský partyzánský oddíl Srp a kladivo přestal existovat, kryty vybudované z Majerovy iniciativy byly zničeny.

Zatčení byli nejprve drženi v pražské věznici gestapa a poté byli převezeni do Malé pevnosti v Terezíně a v listopadu r. 1944 do Gollnova. Devatenáct zatčených bylo v Gollnově odsouzeno k trestu smrti. Tento rozsudek byl vykonán až 19. února 1945 v Bradenburgu. Všichni odsouzení šli na smrt statečně, smířeni s osudem, přesvědčeni

575J. VELFL: *Stručný přehled činnosti vojenské ilegální organizace „Oliver“ v Příbrami*, s. 180.

576J. GUTWIRTH: *KSČ v odboji 1939 – 1945 na Příbramsku*, s. 19.

577TAMTÉŽ, s. 182.

578TAMTÉŽ, s. 183 – 184.

579O. SLÁDEK: *Skupina PVVZ Příbram – Březové Hory v boji za svobodu*, s. 212.

o své pravdě a s bolestnými vzpomínkami na své nejbližší a milované doma.⁵⁸⁰

Významnou skupinou na Příbramsku byla také učitelská odbojová organizace vedená Aloisem Mádr. Mádr byl kontaktu se členy PVVZ, o čemž svědčí fakt, že na Příbramsko docházel ilegální časopis „V boj“, který byl tištěn také v ilegální tiskárně Josefa Lánského na Březových Horách. Hlavním posláním učitelské odbojové skupiny bylo burcovat český národ k odporu a pomoci mu při překonání deprese, která v březnu roku 1939 začala.⁵⁸¹ Učitelská organizace se zaměřovala zejména na rozšiřování tiskovin a předávání zpravodajských zpráv. V této činnosti spolupracovala zejména s ON, ale organizačně byly zcela samostatné, což bylo velkým přínosem hlavně při zatýkacích akcích, především v r. 1940, kdy ON na Příbramsku v podstatě zanikla. Jindřich Majer spolupracoval jak s Josefem Lánským, tak s dílovedoucím Václavem Nedvědem, díky kterému mohl shromáždit potřebné zbraně a trhaviny. O zajištění trhavin a uložení zbraní se starali hlavně březohorští havíři, kterým se v dolech podařilo ukrýt např. i část vybavení VŠB. Velitelem rámcové jednotky na Březových Horách byl horník František Bodlák.⁵⁸²

Vedle těchto skupin působila na Příbramsku i skupina levicově smýšlejících odbojářů pod vedením KSČ. Prvními akcemi KSČ v Příbrami bylo šíření letáků, jejichž autorem byl i redaktor časopisu Obrana národa Jaroslav Svoboda, který byl později umučen v Terezíně.⁵⁸³

V září 1941 se sešli zástupci skupiny PVVZ s představiteli ON a s členy II. ilegálního ÚV KSČ Janem Zikou a Janem Černým. Na této schůzi se dohodli na spolupráci a záměru vytvořit Revoluční národní výbor (dále RNV). Komunistická družina byla ve spojení se skupinou rožmitálskou.⁵⁸⁴ Skupina byla postižena zatýkáním na udání agenta gestapa v r. 1942 a dalším pak dne 13. listopadu 1943.

Je také na místě znovu zde zmínit sokolskou organizaci, která své působení v odboji zahájila v březnu 1939. I ona měla spojení s ostatními skupinami, zejména prostřednictvím Josefa Klána s PVVZ a s plk. Srstkou ze skupiny ON. Sokolská skupina se účastnila plnění úkolů podle direktiv ze SSSR. Jejím hlavním úkolem byl sběr

580Tento osud postihl čelné představitele odbojových skupin v čele s mjr. Laubem a Jindřichem Majerem. Železničářské hnutí prezentoval František Marek. Stejný osud potkal i Stanislava Vojíře, Vladimíra Šebestu, Karla Štěpána ml., Jana Bejčka, Josefa Míkovce, Josefa Štecha, Aloise Grunda, Františka Matějku, Ladislava Bambase, Jana Pouchniče, Josefa Fouse, Josefa Poláka a Petra Bejčka. Srov J. VELFL: *Příbram v průběhu staletí*, s. 107; TÝŽ: *To byl generál Alois Laub*, s. 107.

581O. SLÁDEK: *Skupina PVVZ Příbram – Březové Hory v boji za svobodu*, s. 203.

582V. KRŮTA: *Ilegální vojenská organizace Obrana národa na Příbramsku*, s. 167.

583J. VELFL: *Příbram v průběhu staletí*, s. 72.

584Více o rožmitálském odboji V. LAŠTOVKA: *Odboj pod Třemšínem*, Praha 1976.

šatstva, potravin a dalších potřebných věcí, které ukrývala v lese. Na jaře 1940 byla řada členů Sokola pozatýkána a počátkem r. 1941 byl Sokol zrušen nacistickými orgány branné moci, odbojová organizace Sokol přesto pracovala dál.⁵⁸⁵

7. 4. Partyzánské hnutí

Nedílnou součástí příbramského odboje byli sovětští partyzáni. K významným osobnostem partyzánského hnutí zde patřil od poloviny roku 1942 uprchlý válečný zajatec Sergej Pavlovič Vezděněv, který se nabídl, že vycvičí příslušníky komunistického odboje v boji. Vezděněv sám nebo s dalšími uprchlíky připravoval a také realizoval většinu diverzních a sabotážních akcí v regionu. Dne 18. ledna 1945 obklíčil oddíl SS domek Vítkovských v Nové Hospodě, kde se Vezděněv právě léčil. Spolu s ním byl zatčen i František Vítkovský, jeho žena a syn Josef. Poručíka Vezděněva nacisté zastřelili dne 2. května t. r., podobný osud čekal i na manžele Vítkovské. Oba byli gilotinováni v pankrácké věznici dne 4. dubna t. r.⁵⁸⁶

V srpnu 1942 se na Podbrdsku objevili další sovětští partyzáni, se kterými navázal kontakt Jaroslav Neliba z Berouna.⁵⁸⁷ Do regionu v této době přicházeli sovětští uprchlíci, seskakující partyzáni se zde začali objevovat až na počátku r. 1945. Velmi brzy se počet sovětských partyzánů v regionu zvýšil. Bylo zcela jasné, že se nemohou volně pohybovat, proto se ukrývali v lesích, kde žili v tzv. zemljankách. Pomocníky partyzánů byli příslušníci všech společenských vrstev, zásobovali je oblečením, jídlem, léky a pochopitelně také zbraněmi a municí.

Další skupina sovětských vojáků se objevila u Březnice v březnu 1943. Jednalo se o válečné zajatce, kteří cestou do koncentračních táborů uprchli z vlaku. Nyní bylo zcela jasné, že partyzánské odbojové hnutí se musí evidovat a organizovat, jinak by nemělo téměř žádnou šanci na úspěch. Vzhledem k tomu, že většina partyzánů se nacházela u Žebráku, kde začali více pátrat nacisté, bylo rozhodnuto o jejich přesunu na Příbramsko. Za pomoci tamních odbojových pracovníků pobývali několik měsíců v budově sboru církve československé v Březových Horách.⁵⁸⁸

585J. GUTWIRTH: *KSC v odboji 1939 – 1945 na Příbramsku*, s. 18.

586J. VELFL: *Příbram v průběhu staletí*, s. 108.

587Č. AMORT: *Partyzáni na Podbrdsku*, Praha 1958, s. 56.

588TAMTĚŽ, s. 81.

Do partyzánských skupin se hlásilo mnoho civilistů, které k tomuto činu vedlo silné vlastenectví, nenávisť k nacismu a touha vypořádat se s okupanty. Každý, kdo vstupoval do partyzánských řad, musel složit přísahu: „*Přisáhám, že za žádných okolností nevyzradím nic z odbojové činnosti, ani žádnému bratru odboje. Slibuji, že vykonám všechny rozkazy, které mi budou uděleny. Slibuji, že ze všech sil budu bojovat za osvobození Československé republiky a upevňovat její spojení se Sovětským svazem. V případě, že bych porušil přísahu, jsem si vědom, že jsem se dopustil zrady na svých spolubojovnících a na svém národě, za což nechť mne stihne trest stanovený velitelem nebo národním výborem. Tak přísáhám!*“⁵⁸⁹

Mezi nejvýznamnější partyzánské jednotky patřil oddíl Brd, jemuž velel přední organizátor partyzánského hnutí a ilegální KSČ, Jaroslav Neliba. Jeho oddíl patřil k vůbec prvním partyzánským skupinám v Čechách. Na Rožmitálsku působil oddíl Rudá stráž, jehož hlavním činitelem byl Antonín Hovorka.⁵⁹⁰

V únoru 1945 se v protektorátu objevili první „západní“ partyzáni, ovšem sověšší partyzáni je nevíтали vřele. Podle nich pracovali „západní“ parašutisté mechanicky, bez vlastního úsudku a čistě podle předpisů. Obyvatelstvo je však vívalo a vzhlíželo k nim s důvěrou a těšilo se z jejich zpráv o postupu anglo-americké armády. V této době byli již partyzáni zásobováni i zbraněmi, které jim pod heslem „Niva skáče přes zbraně“ shazovala sověšská letadla.⁵⁹¹ V důsledku vzdálenosti Velké Británie od Protektorátu, nemohli „západní“ parašutisté přinést tolik potřebné zásoby zbraní a munice.

Koncem března 1945 byla na Podbrdsko vyslána početná sověšská partyzánská skupina, jež byla postupně vysazována do dobříšských lesů. Velitelem této skupiny byl plk. Bogdan Petrovič Bogun. Jeho úkolem bylo zajistit bezpečné přistání dalších oddílů sověšské armády. Tento úkol plk. Bogun splnil a s partyzánským štábem fronty dohodl další seskok.⁵⁹²

Posledním sověšským oddílem, vysazeným na Podbrdsku, byla skupina „Smrt fašismu“. Pro nepříznivost počasí mohl být tento oddíl vysazen až na konci března 1945. Ani tentokrát však počasí nebylo příznivé a parašutisté byli vysazeni u Nového Knína. Z místa přistání se snažili ihned odejít co nejdále. Velitelem tohoto seskoku byl kpt. Jevgenij Antonovič Olešinskij. Skupina kpt. Olešinského měla dvě vysílačky, ale

589Č. AMORT: *Partyzáni na Podbrdsku*, s. 89.

590Z. KÁRNÍK: *Památka místa protifašistického odboje ve Středočeském kraji*, Praha 1985, s. 24 – 25.

591Č. AMORT: *Partyzáni na Podbrdsku*, s. 187.

592TAMTÉŽ, s. 193.

spojení se sovětským velitelstvím nebylo navázáno ihned, protože obě byly při seskoku poškozeny. V této skupině seskočily také dvě ženy, lékařka a radiotelegrafistka, která navázala spojení s Kyjevem. Krátce po seskoku, o kterém SS vědělo, došlo k dalšímu úmrtí parašutisty, který byl raněn a před zajetím dal přednost sebevraždě. Hlavní činností tohoto oddílu bylo přerušování dopravy německých vojsk poškozováním pneumatik či motorů aut atp. Počátkem května se partyzánům podařilo přerušit telefonické spojení jednotek SS v Povltaví a o den později u Sedlčan.⁵⁹³

S blížícím se koncem války začali nacisté sledovat partyzánskou aktivitu mnohem důkladněji. V okrese došlo k několika ozbrojeným střetnutím, z nichž největší se odehrálo u Dobříše. Partyzáni ale o připravované akci gestapa věděli od civilistů, a proto se na akci mohli připravit. Protiútok vedl kpt. Olešinský, který vydal rozkaz k prudkému útoku, což nacisty překvapilo, a umožnilo tak partyzánům probít se ze sevření bez ztrát na lidských životech. V souvislosti s partyzánskými akcemi vzrostla také perzekuce civilistů německými vojáky.⁵⁹⁴

V květnu 1945 zahájily v každém městě na Podbrdsku svou činnost národní výbory. Jejich výhodou bylo, že již dříve fungovaly ilegálně, a proto byly na svou stávající činnost připraveny.

Významnou úlohu sehráli partyzáni kpt. Olešinského při osvobození Příbrami a při následném střetu spojenecké armády s ustupujícími Němci a obyvateli města u Slivice u Milína.

7. 5. Konec války v Příbrami

V novodobých dějinách zaujímá nezastupitelné místo v dramatickém toku událostí posledních válečných dnů městečko Milín ležící asi 6 kilometrů jihovýchodně od města Příbram. Tato lokalita se stala svědkem posledních vojenských operací 2. světové války v Evropě ve dnech 11. a 12. května 1945. Podepsání německé kapitulace nabývající platnosti dne 8. května 1945 totiž neznamenalo automaticky okamžité ukončení bojových akcí na všech frontách starého kontinentu. K tomuto tragickému krveprolití tedy došlo v době, kdy Evropa již oslavovala mír.⁵⁹⁵

Význam této bitvy je umocněn tím, že se jí zúčastnili proti nepřátelskému uskupení nacistické branné moci nejen dobrovolníci z řad odbojové skupiny „Smrt

⁵⁹³SOKA Příbram, *Kronika 1945*.

⁵⁹⁴Více Č. AMORT: *Partyzáni na Podbrdsku*, s. 206.

⁵⁹⁵A. VOŠAHLÍK: *Tam, kde skončila válka*, Příbram 2005, s. 6.

fašismu“, ale vedle nich i sovětští partyzáni. Do této bitvy se zapojily také jednotky tří ukrajinských frontů v součinnosti s tankovou divizí americké armády. Ještě dříve zasáhli do těchto bojů v blízkém i vzdálenějším okolí rovněž vojáci Ruské osvobozené armády generála Vlasova.

Partyzáni plukovníka Bogdana Petroviče Boguna a kapitána Jevgenije Antonoviče Olešinského zahájili svou činnost 25. března 1945. K dispozici měli 200 činných vojáků a na 10000 partyzánů v záloze. S tímto počtem se jednalo patrně o jednu z největších partyzánských skupin. Bojová a sabotážní činnost započala 1. dubna 1945. Rušili například dopravu či dálkové telefonní spojení SS. Několik členů bylo dopadeno, uvězněno, nebo na místě zastřeleno, ovšem podobný osud čekal i některé příslušníky německé armády.⁵⁹⁶

Do konce dubna 1945 Rudá armáda úspěšně završila osvobození slovensko–moravského pomezí, dne 26. dubna t. r. osvobodila Brno a pokračovala dál na západ. 30. dubna t. r.⁵⁹⁷ projednával gen. Eisenhower s náčelníkem generálního štábu Rudé armády Antonovem hloubku postupu americké a sovětské armády. Bylo dojednáno, že postup amerických vojáků bude zastaven 64 kilometrů na předem dohodnuté hranici procházející od severozápadu od Plzně směrem k jihovýchodu, aby nedošlo k nebezpečnému promíchání spojeneckých vojsk. Po 30. dubnu se očekával nálet na Příbram. Němci dále pokračovali v opevňovacích pracích v okolí.⁵⁹⁸

Následný postup Američanů 5. a 6. května na čs. území probíhal poměrně rychle a bez problémů, takže se jim podařilo stanovené demarkační čáry dosáhnout v dohodnutém termínu. Oproti tomu Rudá armáda se potýkala s překážkami a měla problém dosáhnout stanoveného cíle včas. Zároveň vypuklo květnové povstání českého lidu.⁵⁹⁹ Američané nabídli velení Rudé armády novou variantu vzniklou s ohledem na situaci, že mohou demarkační čáru překročit a proniknout do vnitrozemí. Dne 4. května Eisenhower sdělil Antonovi záměr proniknout hlouběji do ČSR, k Labi a Vltavě.⁶⁰⁰ Tyto rozkazy byly ještě téhož dne večer předány gen. 3. americké armády Georgi S. Pattonovi, který, ač nerad, musel rozkaz akceptovat. Gen. Patton chtěl vyjet na pomoc Praze, která od 5. května volala rozhlasem o pomoc všechno obyvatelstvo

596SOkA Příbram, *Kronika 1945*.

597Tento den spáchal Adolf Hitler se svou manželkou Evou Braunovou ve svém krytu v Berlíně sebevraždu.

598SOkA Příbram, *Kronika 1945*.

599Více o Květném pražském povstání 1945 S. KOKOŠKA: *Praha v květnu 1945: historie jednoho povstání*, Praha 2005; M. BROFT: *Pražská operace*, Praha 1985.

600J. VELFL: *Příbramsko a konec 2. světové války v Evropě*, Podbrdsko XII, 2005, s. 9.

schopné boje. Antonov prohlásil, že do Prahy dorazí již brzy, i když Rudá armáda byla ještě několik set kilometrů od hlavního města, zatímco Patton se se svými muži nacházel pouze 60 kilometrů od metropole.

Ve většině obcí Příbramska operoval od počátku května RNV. Dne 5. května 1945 se v ranních hodinách schází RNV v Příbrami a klade si tři hlavní cíle.⁶⁰¹ Již ráno toho dne se začínají odstraňovat německé nápisy, zatímco Němci město stále opevňují. Povstání v Příbrami začalo o 6 hodin dříve než Praze, a to zcela spontánně. V ranních hodinách byla ale také zahájena historicky významná etapa dějin Příbrami, etapa plná nebezpečí, trvajíc až do 11. května, kdy se teprve s příchodem Rudé armády začal do ulic pomalu vracet mírový život.⁶⁰²

S počátkem Pražského květnového povstání začínají plk. Volek a kpt. Olešinský jednat o spolupráci proti německým jednotkám v kasárnách. Na jejich schůzce bylo dohodnuto, že partyzáni vstoupí do města druhého dne ráno. Téhož dne došlo také k jednání s německým velitelstvím v Příbrami, na kterém bylo dohodnuto, že ještě tentýž den německé vojsko opustí město.⁶⁰³

Příbramský hejtman Karel Karásek poprvé promluvil do rozhlasu přesně v 10.15, a to pouze jednojazyčně. *„Zjistil jsem, že v souvislosti s odstraňováním německých nápisů došlo mezi obyvateli Příbrami k určitému neklidu a shlukování. Vyzývám obyvatelstvo, aby se ve vlastním zájmu zdržovalo všech činů, shlukování a projevů, které by mohly mít nepříjemné důsledky pro naše město. Upozorňuji obyvatelstvo, že nestrpím žádné samovolné jednání ze strany nekompetentních jednotlivců a že veškerá příslušná opatření budou vycházeti pouze ode mě a osob z vrstev místního občanstva, které se mnou nyní spolupracují. Žádám obyvatelstvo, aby se klidně odebralo do svých domovů a za svou každodenní práci a vyčkalo dalších mých opatření.“*⁶⁰⁴

Do Dobříše, Příbrami a Rožmitálu pod Třemšínem se v té době přesouvají organizované skupiny sovětských partyzánů. Tyto síly však nebyly s to poskytnout obyvatelstvu potřebnou ochranu před mnohem početnějšími německými jednotkami, navíc vyzbrojenými těžkou bojovou technikou, která se přemísťovala napříč Příbramskem na jihozápad do amerického zajetí. Jelikož byly tyto jednotky odhodlané

601 Prvním cílem bylo převzetí moci ve městě, za druhé zajistit kolaboranty, zrádce a udavače, posledním cílem bylo vyzvat německého velitele příbramské posádky ke složení zbraní. Na počátku okupace byla ve městě umístěna posádka s přibližně 1500 vojáky.

602 SOKA Příbram, *Kronika 1945*.

603 TAMTÉŽ.

604 SOKA Příbram, *Kronika 1945*.

se do amerického zajetí dostat za každou cenu, RNV se snažily navázat kontakt s americkou armádou, aby obyvatelstvu poskytla potřebnou ochranu. K průjezdu americké armády došlo dne 7. května na Rožmitálsku. Na náměstí Rožmitálu pod Třemšínem byla nadšeně vítána místními občany a poté pokračovala přes Vranovice a Bohutín do Březových Hor a odtud do Příbrami, kam dospěla v poledních hodinách.⁶⁰⁵ I zde byly americké jednotky vítány s velkým nadšením. Americká jednotka přijela do Příbrami na žádost předsedy příbramského RNV Františka Pavlíčka, který Američany žádal o ochranu před jednotkami SS z nedalekého SS – Truppenübungsplatz Böhmen na Sedlčansku a Benešovsku. Američané mu však sdělili, že už teď přesáhli demarkační linii o 30 kilometrů a že očekávají nepřijemnosti s Rusy. Přislíbili však, že uskuteční alespoň manifestační průjezd městem s obrněnými vozy, aby přiměli německé jednotky v okolí v Příbrami nezasahovat a nasměrují je tak k silnici Milín – Mirovice – Blatná do sběrného zajateckého tábora. Americké jednotky svůj slib dodržely a ve městě se objevily i v následujících dnech. Američtí vojáci nemohli zůstat ve městě posádkou a odjeli proto do Březnice, kde se nabídli k transportu německých jednotek do horažďovického sběrného tábora. Někteří příslušníci nacistické branné moci působili odevzdaně až pateticky, ovšem někteří byli odhodláni bojovat do poslední chvíle. Situace se značně zkomplikovala dne 9. května u Chrástu nedaleko Příbrami, kde se vojáci setkali s vlasovci, kteří pomáhali při pražské operaci a nemalou měrou pomohli i Příbrami.⁶⁰⁶

Dne 8. května byla uspořádána sbírka potravin na pomoc Praze. Ve 14.20 ohlásil místní rozhlas zprávu národního výboru o tom, že se sbírka vydařila a ještě téhož dne mohlo do Prahy odjet několik aut. Další vozy odjely hned druhý den. Téměř každý občan se snažil něčím přispět, lidé posílali cokoli, co uznali za potřebné. Hlavním artiklem byly léky a lékařský materiál.⁶⁰⁷ Následně, dne 9. května, pak proběhla sbírka obilí, mlýnských výrobků a jiných potravin. Tyto potraviny byly poskytnuty pro zlepšení stravování místní nemocnici, sirotčinci, chudobinci a jako pomoc navrátivším se vězňům z koncentračních táborů.⁶⁰⁸

Pravděpodobně nejdůležitější schůzkou těchto dnů bylo setkání amerických a sovětských vojáků, které mělo velký význam pro dění na Příbramsku. Po 9. květnu se na silnici mezi Slivcí u Milína a Čimelicemi soustředily početné síly a dobře

605J. VELFL: *Příbramsko a konec 2. světové války v Evropě*, s. 12.

606TAMTÉŽ, s. 12 – 15.

607Záznam rozhovoru s RNDr. Jiřím Soudkem dne 25. 10. 2010.

608SOKA Příbram, *Kronika 1945*.

vyzbrojené zbytky německé armády pod vedením fanatického generálmajora Karla Friedricha von Pücklera – Burghause, velitele Waffen SS v Čechách a na Moravě.⁶⁰⁹

Dne 8. květen 1945 je však důležitější v jiném ohledu. Tohoto dne byl v Praze vyhlášen klid zbraní. Ve 2.30 došel na úřad v Příbrami rozkaz k odsunu ustupujících německých jednotek na trasách Praha – Dobříš – Písek a Praha – Zdice – Příbram. Dále bylo nařízeno, že ustupující německé vojsko lze považovat za ozbrojené zajatce a neměl jim tak být kladen odpor při odsunu. Na některých místech v okrese však docházelo k přestřelkám, neboť evakuační trasa po silnici na Písek byla zcela přeplněná.

V podvečer hlásí rozhlas, že do Prahy konečně dorazila opožděná Rudá armáda, a mohou tak i v Příbrami začít oslavy vítězství. Na závěr této slávy přijíždí do města jednotka vlasovců, kteří pomáhají Příbramským řešit situaci na jižními okraji města, kam proklouzly skupiny Němců od Milína. Situace vrcholí večer zajištěním Němců.⁶¹⁰

Následujícího dne brzo ráno je na místo včerejšího střetu vyslána skupina mužů, aby odklidili mrtvé a ti mohli být důstojně pohřbeni. V odpoledních hodinách přijíždí do města první průzkumná hlídka sovětské armády, která v dopoledních hodinách dosáhla Hostomic.

Sovětská armáda byla v Příbrami vítána stejně srdečně jako v jiných městech bývalého Protektorátu. Podle pamětníků se v Příbrami chovali dobře, Příbramští se jim snažili pomoci a naopak.⁶¹¹ Do popředí zájmu široké veřejnosti se Příbram dostala následujícího dne, kdy došlo k osudovému střetnutí u Slivice u Milína.

7. 6. Poslední výstřely 2. světové války ve střední Evropě

„Zde smrt se rozpráhla.

Zde padli. Kdo?

Vy živí, už nevíte?

Aspoň ty květy kdyby neuvadly,

kde na dlažbě je srdce rozlité.

Zde smrt se plížila.

609J. VELFL: *Příbramsko a konec 2. světové války v Evropě*, s. 19. Srov. J. PECKA: *Tady skončila válka...*, České Budějovice, 2005; I. BROŽ: *Smrt hraběte Pücklera*, Praha 1985; S. KOKOŠKA: *Praha v květnu 1945*, Praha, 2005; Z. ROUČKA: *Skončeno a podepsáno*, Plzeň 2003; O. SLÁDEK: *Ve znamení smrtihlava*, Praha, 1991; K. FREMUND: *Konec pražského gestapa*, Karel Fremund, Praha 1972.

610SOKA Příbram, *Kronika 1945*.

611Záznam s Věrou Váňovou ze dne 20. 10. 2010.

*Zde padli,
jak nejtvrději padnout lze.
Aspoň ty květy kdyby neuvadly,
kde oči vyrostly až k obloze.“*

(Josef Skyba, 1947)⁶¹²

Ve dnech 10. a 11. května se v prostoru u Milína ve velkém množství shromáždily zbytky elitních nacistických divizí Ras Reich, Wallenstein a Viking, které odmítly uznat kapitulaci listiny, podepsané dne 7. května 1945 v Remeši.⁶¹³

Gen. Pückler vydal svým jednotkám rozkaz vybudovat na strakonické silnici, která byla v této chvíli neprůjezdná, opěrný bod. Dne 9. května začaly jeho jednotky narychlo vytvářet tři obranná pásma. Veškerá technika, kterou nacisté disponovali, byla rozmístěna v kotlině u Slivice. Hlavní síly se soustředily na linii Buk – Slivice – milínské nádraží – Kozí vrch. Mezi stanovišti těžké techniky se zakopali pěšáci. Při této činnosti docházelo k terorizování místního obyvatelstva.

Proti tomuto opěrnému bodu vyrazili z Příbrami dne 11. května partyzáni ze skupiny „Smrt fašismu“ a členové revoluční národní gardy. Jeden oddíl postupoval od Brodu, další od Jeruzaléma a třetí od Hájů (více v přiložené mapě v obrazové příloze).⁶¹⁴ V okamžiku, kdy se tito dobrovolní bojovníci dostali do palebného pásma nacistů, stali se velmi snadným cílem. Hitlerovci navíc využívali nejrůznějších léček a pastí, při kterých zahynulo nebo bylo zraněno několik partyzánů. Postavení několika desítek partyzánů proti asi šestitisícové přesile byl od samého počátku velmi kritické a téměř beznadějně.⁶¹⁵ V boji proti partyzánům použili nacisté dělostřelectvo a tanky, které předtím odcizili a chtěli dovézt do amerického zajetí.⁶¹⁶ K prvním střetům došlo mezi ustupujícími nacisty a vlasovci, kteří přišli od Buku. V odpoledních hodinách dorazili na místo partyzáni z Příbrami. O událostech u Slivice se občané města dozvěděli záhy po jejich začátku a mnoho mladých mužů se rozhodlo jít partyzánům na pomoc, což se některým z nich stalo osudným.⁶¹⁷ U Slivice zaujali postavení v lese, došlo tak ke střelbě

612J. VELFL – J. VOSTAREK: *Slivice – 1945. Poslední události 2. světové války na Příbramsku*, Příbram 1995, s. 4.

613M. GÖRTLER: *Ve jménu života*, s. 281.

614J. VELFL: *Příbramsko a konec 2. světové války v Evropě*, s. 19.

615TAMTÉŽ.

616F. NESVADBA: *Poslední bitva s německou fašistickou armádou v Československu*, Vlastivědný sborník Podbrdská 4, 1970, s. 152.

617Tito dobrovolníci si chtěli na nacistech vybit svou zlost, a proto se někteří chovali velmi neopatrně. Někteří měli velké štěstí, že byli pouze zraněni. „Zdeněk (Mezera) se rozhodl, že půjde taky. Mamince to ale říct nemohl, druhý den jsme se dozvěděli, že byl zraněn. Stehnem mu proletěla odražená kulka.“ Záznam s Věrou Váňovou ze dne 20. 10. 2010.

z obou stran.

Teprve úder sovětských vojsk, která do města dorazila v odpoledních hodinách dne 10. května, pomohl nacisty porazit. K největším bojům došlo v odpoledních a nočních hodinách. Po předchozím prozkoumání terénu následoval přepad pomocí děl a kaňušů. Palebné pozice si Rudá armáda vytvořila mezi Svatou Horou a Háji, u Brodu a před Raděticemi.⁶¹⁸ Kolem deváté hodiny večerní došlo k otevřenému boji mezi sovětskými a nacistickými jednotkami, když předtím kolem šesté hodiny odpolední padlo u Slivice na 40 českých i ruských bojovníků, postupujících jako pátrači. Byli zabiti německým kulometem, který byl umístěn na věži slivického kostela.⁶¹⁹ V březovém háji pod slivickým kostelem je na pomníku uvedeno 18 jmen českých obětí posledního boje války. Mezi mrtvými byli vedle příslušníků Revoluční gardy a členů „Smrti fašismu“ i civilisté.⁶²⁰

Kolem šesté hodiny odpolední létá nad Milínem letoun, který shazuje letáky, v nichž informuje zbytky fašistických vojsk, že gen. Pückler podepsal v Čimelicích kapitulaci před americkou i sovětskou armádou.⁶²¹ Gen. Pückler krátce na to spáchal sebevraždu. Boje však pokračují do časných ranních hodin. Obyvatelé jsou ponejvíce ukryti ve sklepích. Dělostřelecké granáty dopadají v prostoru od Slivice až na okraj Buku a zvláště pak do blízkosti státní silnice Buk – Milín, dále od Radětic, na lesy u Buku a u Rtišovic. V půl druhé ráno dochází opět k dělostřeleckému útoku od Radětic. Kolem třetí hodiny ranní dne 12. května ustává střelba. Po třetí hodině vstupují první jednotky Rusů do Milína, německá vojska ustupují k jihu a skládají zbraně.⁶²²

Dne 12. května vstupují Rusové do Radětic a civilní obyvatelstvo může opustit své úkryty. Scházejí se obyvatelé z okolí, kde se nebojovalo a začíná soz všech mrtvých na milínský hřbitov a do Příbrami, kde jsou pohřbeni. Přesto i v následujících dnech dochází k drobným přestřelkám, nejedná se ale o vážné boje. Pravděpodobně poslední obětí z řad čs. bojovníků byl legionář z „Velké války“ Josef Sládek z Chraštic, který byl zastřelen v šest hodin ráno.⁶²³

Význam této bitvy, pravděpodobně poslední rozsáhlejší vojenské operace za 2. světové války v Evropě, umocňuje skutečnost, že se na ní bezprostředně podílely tři útvary ukrajinských frontů a nepřímo také jednotky XII. sboru americké jednotky

618J. VELFL – J. VOSTAREK: *Slivice – 1945*, s. 12.

619J. V. BEZDĚKA: *Příbramský revoluční týden 1945*, Vlastivědný sborník Podbrdská 4, 1970, s. 220.

620J. VELFL: *Příbramsko a konec 2. světové války v Evropě*, s. 19 – 20.

621A. VOŠAHLÍK: *Tam, kde skončila válka*, s. 13.

622TAMTÉŽ.

623J. VELFL: *Příbramsko a konec 2. světové války v Evropě*, s. 21

u Čimelic.

V r. 1970 byl na místě posledních bojů vztyčen Památník vítězství, připomínající toto ozbrojené střetnutí, které je téměř každoročně rekonstruováno dobrovolníky za účasti členů klubů vojenské historie České republiky i ze zahraničí, Armády České republiky, Policie České republiky a Hasičského záchranného sboru Středočeského kraje.⁶²⁴

7. 7. Návrat k normálnímu životu

Návrat do normálního života nebyl pro obyvatelstvo bývalého Protektorátu zcela jednoduchý, mnozí se museli vyrovnat se skutečností, že přišli o majetek, nebo jim byl majetek zničen, že jejich blízcí byli Němci zavražděni. I Příbramští po ukončení války hledali své blízké, jezdili z toho důvodu do Prahy, kde hledali v seznamech a často se dozvídali zprávy nejhorší.⁶²⁵

Ihned po válce se také obyvatelstvo snažilo městu vrátit jeho bývalou podobu. Město bylo čištěno nejen od věcného nepořádku. V květnu byla vydána výzva obyvatelům Příbrami, podle které měli „udat“ zrádce a škůdce, zejména všechny Vlajkaře, jejichž seznam měl národní výbor údajně k dispozici. Veškeré informace měly být ověřeny a měly se týkat jen skutečných zrádců a škůdců. Docházelo tedy k masovému zatýkání kolaborantů, zrádců a udavačů. Tyto akce byly podobné zřejmě ve všech městech okupovaných od r. 1939. Někteří zatčení byli popraveni okamžitě, jiní byli souzeni a odsouzeni, některým se podařilo uprchnout. Civilisté si na kolaborantech vybíjeli svou šest let živenou zlost, a proto zadržené osoby často fyzicky týrali. Ženy byly demonstrativně ostříhány a předváděny občanům.⁶²⁶

Jedním ze zrádců byl MUDr. Vladislav Kuna, jehož pobyt nebyl od konce války zjištěn. Tajemník Příbrami JUDr. Josef Otruba ho však poznal na chodbě Zemského národního výboru v Praze, kde se procházel v americké uniformě s páskou „DACHAU“ na rukávu. MUDr. Vladislav Kuna opravdu KT Dachau prošel, ale i zde, stejně jako v Příbrami, šířil vlajkařské myšlenky a tedy myšlenky nacismu. Byl okamžitě převezen do Příbrami, kde byl zatčen a odsouzen ke smrti provazem. Rozsudek byl naplněn 10. října 1945.⁶²⁷ V srpnu 1945 začal mimořádný lidový soud se všemi kolaboranty, který

624 Více o této akci je možno nalézt na www.muzeum-pribram.cz

625 Záznam rozhovoru s manželi Fousovými ze dne 20. 9. 2010.

626 TAMTÉŽ.

627 SOKA Příbram, *Kronika 1945*.

jim vyměřil spravedlivé tresty.

Okresní výbor také zahájil vyšetřování profesorů, kteří byli ve službách Waffen-Union. Všem ale bylo povoleno pokračovat v jejich pedagogické praxi.

Obyvatelé Příbramska také psali na národní výbor žádosti o náhradu škod, způsobené ustupujícími německými vojáky, kteří většinou ukradli koně.

Po válce se občané s velkou chutí opět pustili do práce. Dne 18. června 1945 se příbramský horní závod zapojil do výrobního procesu. Ihned začala, na rozdíl od let okupace, stoupat výroba olova a stříbra a spolu s ní stoupla i výkonnost dělníků. S výrobou se začalo později hlavně z toho důvodu, že většina dělníků chránila své domovy před ustupujícími Němci, kterých bylo v příbramském kraji velké množství.

V červnu město uspořádalo velkou oslavu pro ruské partyzány, kterým tímto způsobem vyjádřili svůj vděk. Obyvatelstvo znepokojila zpráva z dne 13. července, která informovala o tragické smrti partyzánského velitele Olešinského. Tento omyl byl však brzy vyvrácen a na kapitánovu počest se tak mohl uskutečnit partyzánský večírek. Olešinský byl 24. října jmenován čestným občanem města Příbram. Čestné občanství bylo navráceno i staronovému prezidentu ČSR Edvardu Benešovi a na jeho počest byl název ulice Pražská změněn na ulici Dra. Eduarda Beneše.

Když se s městem sovětští partyzáni v polovině listopadu t. r. loučili, byl již zcela obnoven život politický a kulturní. Během několika týdnů obnovila svou činnost také většina spolků.⁶²⁸ Městský národní výbor byl sestaven 25. května 1945.

Do města se také vracely osoby, které byly za války internovány v koncentračních táborech nebo ve vězení. Židovské obyvatelstvo se ale vyjma čtyř osob nevrátilo již nikdy.⁶²⁹

Válka byla ve městě patrná téměř na každém kroku, v podstatě každého obyvatele nějakým způsobem zasáhla a lidé se jen těžko s touto zkušeností smířovali.

628J. VELFL: *Cesta k vítěznému únoru na Příbramsku*, Příbram 1988, s. 7.

629„*To byla ohromná radost a zároveň šok, když se táta vrátil. Najednou stál s kufříkem, ve kterém se mu podařilo uschovat a pronést nějaké fotografie a kde měl pár svých osobních věcí. Ale jinak to byl šok. Tátinec vážil 35 kilogramů a při jídle, které musel jíst hrozně pomalu a po malých dávkách, musel sedět na dvou polštářích.*“ Záznam rozhovoru s Věrou Váňovou ze dne 20. 10. 2010.

Závěr

„Rok se s rokem sešel, na příbramském rynku, Starý rady dával: „Poslouchej mne, synku! Příbramáci letos tuze hodní byli na náměstí stále se tu lopotili. Divadla tu hrála dosud nevídaná, a mládence letos měla každá panna. Pivo bylo dobré – mně jen za to vděčí.“ Nový tok mu na to vskočil mu hned do řeči: „Ty sebe jen chválíš a lidé tě haní Počkej, milý brachu, přijde zúčtování! A že pivo letos za něco by stálo? To rozumíš pivu, milý brachu málo! A nový rok znova řeč si svoji vede. Prý to mnohem lépe, než starý rok svede. Však v tom půlnoc tloukla na jakubské věži, Starý rok nám umřel nový vstříc nám běží!“⁶³⁰

V závěru šestiletého válečného útlaku byli občané města Příbram svědky mnoha dramatických událostí souvisejících s koncem německé nadvlády na území budoucí samostatné Československé republiky, se kterými se museli zcela sami vyrovnat.

Od počátku r. 1945 bylo zřejmé, že se německá mašinerie hroučí a štěstěna se od nacistů odvrací ve prospěch obyčejných lidí, kteří měli velký podíl na jejich pádu díky podpoře domácího i zahraničního odboje, za což jim i na konci války hrozily vysoké tresty, uskutečňované rychleji než v předchozích letech. Spojenci se blížili k hranicím bývalé ČSR každým dnem, a tak armáda Třetí říše zahájila odsun svým jednotek do nitra Německa, kde se připravovala vojenská akce, která měla zajistit obrat ve prospěch Adolfa Hitlera. Tato poslední snaha však zůstala bez úspěchu. I s těmito událostmi se museli vypořádat lidé v Protektorátu, a tedy i v Příbrami.

Příbram se na konci války ocitla na místě střetnutí několika armád – německého wehrmachtu, Rudé armády, armády vlasovců a amerických jednotek, což se v jejich dějinách muselo nějakým způsobem projevit.

Konec války na Příbramsku je bezesporu spojen s partyzánským hnutím, které bylo i z toho mála, které lidé měli, podporováno a někteří obyvatelé se dokonce do partyzánských řad přidávali sami. Každý den se pořádaly nejrůznější sbírky léků, potravin nebo oblečení, které bylo posíláno do již bojující Prahy. Drama konce války se v Příbrami paradoxně projevilo až po jejím oficiálním ukončení, dne 12. května v ranních hodinách při střetu partyzánů a ustupující německé armády, ve kterém padlo několik osob. V této době již naplno pracovaly národní výbory obcí v příbramském okrese, které se snažily mírnit zlost obyvatelstva, které hledalo viníky všude a bez

630Horymír ze dne 3. 1. 1941.

milosti je trestalo.

Věřím, že tato diplomová práce přinese několik nových pohledů na téma 2. světové války na Příbramsku a že potěší ty, kteří se touto problematikou zabývají. Cílem předkládané práce bylo co možná nejdůkladněji zaznamenat válečné události v tomto kraji.

Postupným zpracováním informací o svém rodném městě jsem získala velkou řadu nových poznatků a při procházce městem už nevidím pouze domy a ulice, ale uvidím zde i události, které toto místo prožilo, a které pamatuje. Pevně doufám, že mi tato práce umožní i lepší předávání informací budoucí generaci, která zatím bohužel zájem o svůj rodný kraj neprojevuje.

Záměrně jsem se nezabývala historií velkých dějin 2. světové války v podobě bitev, i když pro dokreslení osudu Příbramáků bojujících v zahraničí jsem některé musela více prostudovat a popsat. Tyto velké dějiny války samozřejmě ovlivnily každodenní život lidí, v případě této práce hlavně dětí, v Protektorátu, i když sami nebyli jejími aktivními účastníky. Přesto jsou však v mých očích hrdinové. I když nevyhrávali žádné bitvy, podařilo se jim prožít plnohodnotné dětství a předat své zkušenosti a vzpomínky nám všem, kteří jsme válku neprožili, a doufám, že ani nikdy neprožijeme. I proto je třeba tuto epochu světových dějin neustále připomínat a snažit se, aby na ni nebylo nikdy zapomenuto.

Historie přináší mnoho přelomových událostí. V českém, resp. československém kontextu bych mohla zmínit vedle let válečných také roky 1948, 1968, 1989 a samozřejmě mnohé další. Domnívám se, že by bylo velmi zajímavé zpracovat rok 1968 na Příbramsku, neboť i tento rok je začátkem okupace Československa, tentokrát však byl hlavním aktérem „osvoboditel“ z r. 1945 – Sovětský svaz s armádami států Varšavské smlouvy. Bylo by zajímavé porovnat vnímání okupace z r. 1939 s touto událostí, jelikož ale od „první“ okupace zbytku českých zemí uplynulo již mnoho let, byla by tato sonda velmi náročná.

Během psání diplomové práce se mi podařilo více poznat příbramské odbojové snahy, chování kolaborantů a Vlajkařů a v neposlední řadě jsem odhalila zajímavé informace o příbramských židech, převážně jsem poznala tragický osud rodiny Edelsteinové, jejichž dva synové jako jediní války přežili díky brzkému útěku do zahraničí.

Doufám, že se mi touto prací podařilo více přiblížit nejen dějiny 2. světové války na příbramském regionu, ale podařilo se mi také zachytit také bibliografii spojenou

s tímto tématem, která by mohla pomoci při dalším pátrání v této oblasti.

Seznam zkratek

BBC	British Broadcasting Corporation
č.	číslo
čet.	četník
ČR	Česká republika
čs.	československý
ČSAD	Československá automobilová doprava a Československá státní automobilová doprava
ČSR	Československo
ČSUP	Československý uranový průmysl
DAP	Německá dělnická strana
gen.	Generál
ing.	inženýr
kpt.	kapitán
KSČ	Komunistická strana Čech
KT	koncentrační tábor
msgre.	monsignore
např.	na příklad
npor.	nadporučík
NRV	Národní revoluční výbor
NS	Národní souručenství
NSDAP	Národně socialistická německá dělnická strana
odb. uč.	odborný učitel
ON	Obrana národa
plk.	plukovník
pplk.	podplukovník
prof.	profesor
PÚ	Polické ústředí
PVVZ	Petiční výbor Věrní zůstaneme
RAF	Royal Air Force
RNV	Revoluční národní výbor
ROA	Ruská osvobozená armáda (Vlasovci)
RSHA	Reichssicherheitshauptamt = Hlavní říšský bezpečnostní úřad

rtm.	rotmistr
rtn.	rotný
SA	Sturmabteilung = útočné oddíly
SD	Sicherheitsdienst = Bezpečnostní služby
SdP	Sudetendeutsche Partei = Sudetoněmecká strana
SNP	Slovenské národní povstání
SOkA	Státní okresní archiv
Srov.	Srovnej
SS	Schutzstaffel = ochranné oddíly
SSSR	Svaz sovětských socialistických republik
sv.	svatý
svob.	svobodník
ŠZ	Škodovy závody
t. m.	toho měsíce
t. r.	toho roku
TJS	Tělocvičná jednota Sokol
TNP	Tábor nucených prací
tzv.	tak zvaný
ÚVOD	Ústřední vedení odboje domácího
VŠB	Vysoká škola báňská
VŠERS	Vysoká škola evropských a regionálních studií
VTLÚ	Vojenský a technický letecký ústav
VTÚ	Vojensko vědecko-technický ústav
W-U	Waffen – Union
ZB	Zbrojovka Brno
ZDŠ	základní devítiletá škola
ŽNO	Židovská náboženská obec

Seznam pramenů a literatury

1. Nevydané prameny

- SOkA Příbram: *Výroční zpráva Péče o mládež v Příbrami 1940.*
- SOkA Příbram, AM Březové Hory, inv. č. 359, kart. 20.
- SOkA Příbram, AM Březové Hory, inv. č. 470, kart. 29.
- SOkA Příbram, AM Příbram: *Čestná uznání, vyznamenání*, inv. č.773, sign.I/8, kart.165.
- SOkA Příbram, AM Příbram: *Gestapo*, inv. č. 1065, kart.78.
- SOkA Příbram, AM Příbram: *Gymnázium v Příbrami*, inv. č. 828, kart. 56.
- SOkA Příbram, AM Příbram: *Gymnázium*, inv. č.1023, kart.73.
- SOkA Příbram, AM Příbram: inv. č. 225c.
- SOkA Příbram, AM Příbram: *Jazykové úpravy*, inv. č. 984, kart. 65.
- SOkA Příbram, AM Příbram: *Junák*, inv. č. 921, kart.62.
- SOkA Příbram, AM Příbram: *Mimořádná válečná opatření*, inv. č.985, kart.65.
- SOkA Příbram, AM Příbram: *Mimořádné válečné události 1941 – 1943*, inv. č.1040, kart. 75.
- SOkA Příbram, AM Příbram: *Národní souručenství*, inv. č. 941, kart.62.
- SOkA Příbram, AM Příbram: *Národní strana práce*, inv. č. 940, kart. 62.
- SOkA Příbram, AM Příbram: *Opatření proti Židům*, inv. č. 985, kart.65.
- SOkA Příbram, AM Příbram: *Oslava zřízení protektorátu Čechy a Morava*, inv. č. 1038, kart.75.
- SOkA Příbram, AM Příbram: *Pracovní povinnosti občanů*, inv. č. 1049, kart. 76.
- SOkA Příbram, AM Příbram: *Propagace „V“ (Viktoria) 1941*, inv. č. 1057, kart. 78.
- SOkA Příbram, AM Příbram: *Reálka v Příbrami*, inv. č. 829, kart. 56.
- SOkA Příbram, AM Příbram: *Reálka*, inv. č. 1024, kart. 73.
- SOkA Příbram, AM Příbram: *Spolek Vlajka*, inv. č.1042, kart.76.
- SOkA Příbram, AM Příbram: *Správa budov Vysoké školy báňské*, inv. č. 1022, kart. 73.
- SOkA Příbram, AM Příbram: *Statistika*, inv. č.775, sign.I/11, kart.165.
- SOkA Příbram, AM Příbram: *Stížnost na cikány*, inv. č.789, sign. III/8, kart.171.
- SOkA Příbram, AM Příbram: *Škoda-Waffen-Union*, inv. č. 1002, kart. 68.
- SOkA Příbram, AM Příbram: *Školství v Příbrami*, inv. č.884, kart. 54.
- SOkA Příbram, AM Příbram: *Totální nasazení*, inv. č.1050, kart, 76.
- SOkA Příbram, AM Příbram: *Veřejný klid, pořádek a bezpečnost*, inv. č. 784, sign.III/2,

kart. 169.

SOkA Příbram, AM Příbram: *Vlajka*, inv. č. 939, kart. 62.

SOkA Příbram, AM Příbram: *Výtržnosti posluchačů VŠB*, inv. č. 885, kart. 60.

SOkA Příbram, AM Příbram: *Záležitosti škol všeobecně*, inv. č. 1021, kart. 73.

SOkA Příbram, AM Příbram: *Zprávy hlášené místním rozhlasem*, inv. č. 1066, kart. 79.

SOkA Příbram, AM Příbram: *Židé*, inv. č. 1058, kart. 78.

SOkA Příbram: *Kronika gymnasia 1938/39 – 1939/40*.

SOkA Příbram: *Obecní kronika*, inv. č. 848, kart. 57.

SOkA Příbram, OÚ Příbram: *Divadla*, inv. č. 823, sign. VII/16f, kart. 199.

SOkA Příbram, OÚ Příbram: *Literatura, umění, věda – všeobecně*, inv. č. 820, sign. VII/16a, kart. 199.

SOkA Příbram, OÚ Příbram: *Marie Lánská na Březových Horách – válečné škody*, inv. č. 802, sign. V/10, kart. 183.

SOkA Příbram, OÚ Příbram: *Smlouva o státním občanství s Německem – výměna obyvatelstva*, inv. č. 776, sign. I/12a, kart. 165.

SOkA Příbram, OÚ Příbram: *Spolky jednotlivě: Příbram*, inv. č. 797, sign. IV/2b, kart. 178.

SOkA Příbram, OÚ Příbram: *Spolky jednotlivě: Příbram*, inv. č. 797, sign. IV/2b, kart. 177.

SOkA Příbram, OÚ Příbram: *Spolky všeobecně*, inv. č. 795, sign. IV/2a – 1, kart. 174.

SOkA Příbram, OÚ Příbram: *Spolky všeobecně*, inv. č. 795, sign. IV/2a – 1, kart. 173.

SOkA Příbram, OÚ Příbram: *Válečné škody způsobené německou armádou*, inv. č. 800, sign. V/8, kart. 183.

SOkA Příbram, OÚ Příbram: *Židovské náboženské obce*, inv. č. 828, sign. VII/25, kart. 203.

SOkA Příbram: *Pamětní kniha 1933 – 1935*.

SOkA Příbram: *Pamětní kniha 1945*.

SOkA Příbram: *Pamětní kniha c. k. Vyšší reálky v Příbrami 1904 – 1961*.

SOkA Příbram: *Reálka v Příbrami 1939 – 1949*.

2. Prameny vydané

Dobový tisk

Ročenka spolku pro vnitřní úpravu hornického kostela sv. Prokopa na Březových

Horách, 1940.
Ročenka spolku pro vnitřní úpravu hornického kostela sv. Prokopa na Březových
Horách, 1940.
Vltavské proudy ze dne 10. 1. 1939.
Vltavské proudy ze dne 24. 1. 1941.
Výroční zpráva, Okresní péče o mládež v Příbrami, 1940.
Svatá Hora, Časopis mariánský a Věstník Matice Svatohorské ze dne 1. 1. 1943.
Svatá Hora, Časopis mariánský a Věstník Matice Svatohorské ze dne 1. 8. 1943.
Svatá Hora, Časopis mariánský a Věstník Matice Svatohorské ze dne 1. 10. 1943.
Naše obrana ze dne 1. 1. 1941.
Naše obrana ze dne 10. 1. 1941.
Naše obrana ze dne 31. 1. 1941.
Horymír ze dne 3. 1. 1941.

3. Literatura

ADLER, H. A.: *Terezín 1941 – 1945: tvář nuceného společenství. I.- III.*, Brno 2006.
AMORT, Č.: *Heydrichiáda*, Praha 1965.
AMORT, Č.: *Partyzáni na Podbrdsku*, Praha 1958.
BÁRTÍK, F.: *Tábor Vojna ve světle vzpomínek bývalých vězňů*, Praha 2008.
BEER, A.: *Říkali mu Richard Lví srdce*, Vlastivědný sborník Podbrdsku 4, 1970.
BERÁNEK, J.: *Nevěděli jsme, že děláme dějiny*, Vlastivědný sborník Podbrdsku 4, 1970.
BEZDĚKA, J. V.: *Příbramský revoluční týden 1945*, Vlastivědný sborník Podbrdsku 4, 1970.
BOČEK, K.: *Ani gram uranu okupantům*, Praha 2005.
BRANDES, D.: *Češi pod německým protektorátem: okupační politika, kolaborace a odboj 1939-1945*, Praha 2000.
BROFT, M.: *Pražská operace*, Praha 1985.
BROŽ, I.: *Smrt hraběte Pücklera*, Praha 1985.
BŘEČKA, B.: *Kronika skautského hnutí*, Brněnská rada Junáka 1999.
BULLOCK, A.: *Hitler a Stalin*, Praha 2005.
BURIAN, M. a kol.: *Atentát, Operace Anthropoid 1941 – 1942*, Praha 2007.
CÍLEK, R.: *Sedmnáctý listopad 1939*, Praha 1964.

- CÍLEK, V.: *Skalní tvary a zajímaví formy reliéfu středních Brd (VVP Jince)*, Praha 1991.
- ČÁKA, J.: *Březové Hory*, Příbram 1979.
- ČÁKA, J.: *Cesty, krajiny, lidé*, Příbram 2009.
- ČÁKA, J.: *Obrázky z Podbrdsko*, Praha 1997.
- ČÁKA, J.: *Střední Brdy – krajina neznámá*, Praha 1998.
- ČÁKA, J.: *Střední Brdy – krajina neznámá*, Praha 2003.
- ČÁKA, J.: *Toulání po Brdech*, Praha 1999.
- ČÁKA, J.: *Zmizelá Vltava*, Praha 1996.
- ČÁKA, J.: *Podbrdskem od městečka k městu*, Praha 1988.
- ČELOVSKÝ, J.: *Mnichovská dohoda 1938*, V Šenově u Ostravy 1999.
- ČVANČARA, J.: *Akce atentát*, Praha 1991.
- ČVANČARA, J.: *Heydrich*, Praha 2004.
- ČVANČARA, J.: *Někomu život, někomu smrt: československý odboj a nacistická okupační moc 1941 – 1943*, Praha 1997.
- DOLEŽAL, J.: *Česká kultura za protektorátu: školství, písemnictví, kinematografie*, Praha 1996.
- DWORK, D. – van PELT, J. R.: *Osvětím. 1270 až současnost*, Praha 2006.
- FREMUND, K.: *Konec pražského gestapa*, Karel Fremund, Praha 1972.
- FRYŠ, J.: *Dvanáct osudů čtyř staletí*, Příbram 2008.
- FRYŠ, J.: *Dvanáct osudů dvou staletí*, Příbram 2006.
- FUČÍKOVÁ, R.: *Tomáš Garrigue Masaryk*, Praha 2006.
- GEBHART, J. – KUKLÍK, J.: *Dramatické a všední dny protektorátu*, Praha 1996.
- GLAZAR, R.: *Treblinka, slovo jak z dětské říkanky*, Praha 1994.
- GÖRTLER, M.: *Ve jménu života*, Praha 1980.
- GREEN, G.: *Holocaust*, Praha 1994.
- GREGOROVÍČ, M.: *Kapitoly o českém fašismu. Fašismus jako měřítko politické dezorientace*, Praha 1995.
- GUTWIRTH, J.: *KSČ v odboji 1939 – 1945 na Příbramsku*, Příbram 1982.
- HITLER, A.: *Mein Kampf*, Praha 2000.
- HLAVAČKA, M.: *Karel Albrecht: příběh druhého zimního krále*, Praha 1997.
- HRUŠKA, E.: *Konrad Henlein: život a smrt*, Praha 2010.
- CHLÁDKOVÁ, L.: *Terezínské ghetto*, Praha 1995.
- CHURCHILL, W.: *Druhá světová válka: blížící se bouře*, Praha 1992.

- IRVING, D.: *Göring*, Brno 1996.
- JANÁČEK, J.: *Rudolf II. a jeho doba*, Praha 2003.
- JANOVSKÝ, F.: *Slivice – svědectví*, Příbram 2005.
- JICCHAK, A.: *Belzec, Sobibor, Treblinka, vyhlazovací tábory akce Reinhard*, Praha 2006.
- JIRÁSEK, A.: *Staré pověsti české*, Praha 1959.
- KÁRNÍK, Z. – VELFL, J.: *Po stezkách brdských partyzánů*, Praha 1988.
- KÁRNÍK, Z.: *Památná místa protifašistického odboje ve Středočeském kraji*, Praha 1985.
- KÁRNÝ, M.: „Konečné řešení“: *genocida českých židů v německé protektorátní politice*, Praha 1991.
- KAVKA, F.: *Karel IV.: historie života velkého vladaře*, Praha 1998.
- KEJŘ, J.: *Husité*, Praha 1984.
- KETTNER, P. – JEDLIČKA, I. M.: *Proč zemřel Jan Masaryk?*, Praha 1990.
- KOKOŠKA, S.: *Praha v květnu 1945: historie jednoho povstání*, Praha 2005.
- KOL. AUTORŮ: *Jubilejní almanach gymnasia v Příbrami 1871 – 1946*, Příbram 1946.
- KOL. AUTORŮ: *Malá pevnost Terezín*, Praha 1988.
- KOL. AUTORŮ: *Město Stříbra a slávy starých hornických tradic*, Příbram 1966.
- KOL. AUTORŮ: *Místa bojů a vítězství: výběr památných míst protifašistického odboje v českých zemích*, Praha 1977.
- KOL. AUTORŮ: *Svatá Hora, Červený Kostelec, rok neuveden*.
- KONEČNÝ, M.: *Táborská cesta smrti*, Tábor 1985.
- KOURA, P.: *Podplukovník Josef Balabán: život a smrt velitele legendární odbojové skupiny Tři králové*, Praha 2003.
- KRAUS, J.: *Nový akademický slovník cizích slov A – Ž*, Praha 2005.
- KRAUS, O. – KULKA, E.: *Továrna na smrt. Dokument o Osvětimi – Birkenau*, Praha 1964.
- KREJČOVÁ, H. – SVOBODOVÁ, J. – HYNDRÁKOVÁ, A.: *Židé v protektorátu – Hlášení Židovské náboženské obce v roce 1942. Dokumenty*. Praha 1997.
- KROPÁČEK, L.: *Původ zeměpisných jmen: etymologický slovník 1000 vlastních jmen zemí, měst a přírodních objektů z celého světa*, Praha 1976.
- KRŮTA, V.: *Ilegální vojenská organizace Obrana národa na Příbramsku*, Podbrdsko VI, 1999.
- KUŤÁKOVÁ, E. – MAREK, V. – ZACHOVÁ, J.: *Moudrost věků. Lexikon latinských*

- výroků, přísloví a rčení*, Praha 1988.
- KUTHAN, J.: *Přemysl Otakar II.: král železný a zlatý, král zakladatel a mecenáš*, Vimperk 1993.
- KVAČEK, R. – CHALUPA, A. – HEYDUK, M.: *Československý rok 1938*, Praha 1988.
- LÁNÍK, J. A KOL.: *Vojenské osobnosti československého odboje 1939-1945*, Praha 2005.
- LAŠTOVKA, V.: *Odboj pod Třemšínem*, Praha 1976.
- LEIKERT, J.: *A den se vrátil: co následovalo po 17. listopadu 1939*, Bratislava 1993.
- LEIKERT, J.: *A ráno přišla noc*, Praha 1989.
- LEIKERT, J.: *Sny v okovech: osudy českých studentů v koncentračním táboře Sachsenhausen*, Praha 2002.
- LEŠANOVSKÝ, K.: *Historie skautingu: cestou k pramenům*, Praha 1999.
- LOULA, O.: *Svatá Hora za války a ve snech osvobození*, Příbram 1945.
- MÁDLOVÁ, M.: *Letci ze Sedlčanska za Druhé světové války*, Podbrdsko V, 1998.
- MAGENSCHAB, M.: *Josef II.: revolucionář z boží milosti*, Praha 1999.
- MAJER, J.: *Z dějin Vysoké školy báňské v Příbrami*, Příbram 1984.
- MANFRED, Z.: *Napoleon Bonaparte*, Praha 1975.
- MIKULEC, J.: *Leopold I.: život a vláda barokního Habsburka*, Praha 1997.
- MOOREHEAD, A.: *Montgomery*, Praha 2002.
- MOULIS, M. – CÍLEK, R.: *Zapomeňte, že jste byli lidmi...*, Praha 2005.
- MOULIS, M. – TOMÁŠEK, D.: *K. H. Frank: vzestup a pád karlovarského knihkupce*, Praha 2003.
- MOULIS, M.: *Osudný 15.březen*, Praha 1979.
- NAKONEČNÝ, M.: *Vlajka: k historii a ideologii českého nacionalismu*, Praha 2001.
- NEČAS, C.: *Andeŕ oda taboris: vězňové protektorátních cikánských táborů 1942-1943*, Brno 1987.
- NEČAS, C.: *Holocaust českých Romů*, Praha 1999.
- NEČAS, C.: *Nad osudem českých a slovenských cikánů v letech 1939 – 1945*, Brno 1981.
- NĚMEČEK, J.: *Mnichovská dohoda: cesta k destrukci demokracie v Evropě*, Praha 2004.
- NESVADBA, F.: *Poslední bitva s německou fašistickou armádou v Československu*, Vlastivědný sborník Podbrdsko 4, 1970.
- NOVOTNÝ, J.: *František Cyril Kampelík*, Praha 1975.

- PAJER, M.: *K vývoji a výrobě raketových zbraní v Příbrami v letech druhé světové války*, Podbrdsko XIII., Příbram 2006.
- PASÁK, T.: *Český fašismus 1922–1945 a kolaborace 1939–1945*, Praha 1999.
- PECKA, J.: *Tady skončila válka...*, České Budějovice, 2005.
- PEJČOCH, I.: *Protižidovský pogrom v Příbrami*, In: Terezínské listy 37, 2009.
- PETRŮV, H.: *Právní postavení židů v Protektorátu Čechy a Morava (1939-1941)*, Praha 2000.
- PIEKALKIEWICZ, J.: *Polské tažení: Hitler a Stalin rozbíjejí Polskou republiku*. Praha 2007.
- PÍTHA, P.: *Národní pouť na Svatou Horu*, Příbram 2005.
- PLACHÝ, J.: *Protektorát proti Londýnu: 38 dní heydrichiády: černé dny naší historie*, Nové Sedlo u Lokte, 2006.
- POLÁK, S.: *Příbram slovem a obrazem*, Příbram 1992.
- REES, L.: *Osvětím. Nacisté a „konečné řešení“*, Praha 2005.
- REMY, M. P.: *Mýtus Rommel*, Praha 2004.
- ROTHKIRCHENOVÁ, L.: *Osudy Židů v protektorátu 1939 – 1945*, Praha 1991.
- ROUČKA, Z.: *Skončeno a podepsáno*, Plzeň 2003.
- SKÁLA, K.: *Je nás pět a třistapět zároveň*, Praha 1996.
- SLÁDEK, O.: *Gestapo v boji proti ilegální organizaci Prokop Holý*, Vlastivědný sborník Podbrdská 4, 1970.
- SLÁDEK, O.: *Skupina PVVZ Příbram – Březové Hory v boji za svobodu*, in: Čeští učitelé v protifašistickém odboji 1939 – 1945, Sborník studií a vzpomínek, Praha 1978.
- SLÁDEK, O.: *Ve znamení smrtihlava*, Praha, 1991.
- SOFSKY, W.: *Řád teroru: koncentrační tábor*, Praha 2006.
- SPĚVÁČEK, J.: *Jan Lucemburský a jeho doba 1296-1346: k prvnímu vstupu českých zemí do svazku se západní Evropou*, Praha 1994.
- SVOBODA, M.: *Hledání zaváté stezky: příspěvek k dějinám českého skautingu*, Praha 1994.
- TAPIÉ, V. L.: *Marie Terezie a Evropa*, Praha 1998.
- TOMÁŠEK, D. – KVAČEK, R.: *Causa Emil Hácha*, Praha 1995.
- TUREK, R.: *Čechy na úsvitě dějin*, Praha 1963.
- TYL, O.: *Terezín*, Praha 1960.
- UHLÍŘ, J. B. – KAPLAN, J.: *Praha ve stínu hákového kříže*, Praha 2005.

- UHLÍŘ, J. B.: *Protektorát Čechy a Morava v obrazech*, Praha 2008.
- UHLÍŘ, J. B.: *Ve stíne říšské orlice*, Praha 2002.
- V. KŮRKA: *Ilegální vojenská odbojová organizace Obrana Národa na Příbramsku*, Podbrdsko 6, 1999.
- VELFL, J. – DALASOVÁ, E.: *Odkaz budoucnosti: o událostech na příbramském gymnáziu za heydrichiády*, Příbram 1982.
- VELFL, J. – VOSTAREK, J.: *Slivice – 1945. Poslední události 2. světové války na Příbramsku*, Příbram 1995.
- VELFL, J.: *Causa generál Karel Mareš – Toman*, Podbrdsko I, 1994.
- VELFL, J.: *Cesta k vítěznému únoru na Příbramsku*, Příbram 1988.
- VELFL, J.: *Cesty ke svobodě*, Příbram 1977.
- VELFL, J.: *Dělnické a komunistické hnutí na Příbramsku v letech 1918 – 1945*, Vlastivědný sborník Podbrdsko 25, 1983.
- VELFL, J.: *Grand: generál Josef Kholle ve světle vzpomínek*, Praha 1999.
- VELFL, J.: *Jeden z hrdinů. Generál Richard Tesařík*, Příbram 1986.
- VELFL, J.: *K účasti americké armády na osvobození Příbramska v květnu 1945*, Podbrdsko V, 1998.
- VELFL, J.: *Ke dvěma vojenským okupacím Československa v průběhu 20. století na pozadí příbramských událostí*, Podbrdsko XV, 2008.
- VELFL, J.: *O událostech na příbramském gymnáziu za heydrichiády*, Příbram 1982.
- VELFL, J.: *Památky Příbrami v obrazech*, Příbram 2008.
- VELFL, J.: *Příbram*, Praha 2010.
- VELFL, J.: *Příbram v průběhu staletí*, Příbram 1998.
- VELFL, J.: *Příbramsko a konec 2. světové války v Evropě*, Podbrdsko XII, 2005.
- VELFL, J.: *Příbramsko za Heydrichiády*, Příbram 1989.
- VELFL, J.: *S označením Czechoslovakia: Vzpomínky plk Bohumila Krále ze Sedlčan*, Podbrdsko VI, 1999.
- VELFL, J.: *Slivice 1945*, Příbram 1995.
- VELFL, J.: *Služba vlasti: životní osudy npor. četnictva in mem. Vojtěcha Boliny*, Podbrdsko VIII, 2001.
- VELFL, J.: *Stručný přehled činnosti vojenské ilegální organizace „Oliver“ v Příbrami*, Vlastivědný sborník Podbrdsko 4, 1970.
- VELFL, J.: *To byl generál Alois Laub*, Podbrdsko IX, 2002.
- VESELÝ, K.: *Parašutistická organizace „CHALK“ a její činnost v jižních Čechách na*

jaře 1944, Vlastivědný sborník Podbrdská 4, 1970.
VLNAS, V.: *Jan Nepomucký, česká legenda*, Praha 1993.
VOSTÁREK, J.: *Milín – Svědectví paměti*, Poděbrady 2005.
VOŠAHLÍK, A.: *Tam, kde skončila válka*, Příbram 2006.
WHITING, CH.: *Heydrich: sluha smrti*, Brno 2003.
Z dějin Svaté Hory, Příbram 1947.
ZEMAN, Z. A. B.: *Edvard Beneš*, Praha 2000.

4. Internet

http://vdb.czso.cz/vdbvo/tabdetail.jspcislotab=MOS+ZV01&kapitola_id=5&kontext=t&razeni=ta&pro_4382338=539911 (14.10.2009)
http://vdb.czso.cz/vdbvo/tabdetail.jspcislotab=MOS+ZV01&kapitola_id=5&kontext=t&razeni=ta&pro_4382338=539911 (16. října 2009)
<http://www.czso.cz/sldb/sldb2001.nsf/obce/539911?OpenDocument> (1.6. října 2009)
<http://www.fronta.cz/dotaz/uzavreni-vysokych-skol> (11. 1. 2011)
<http://www.holocaust.cz/cz2/history/rom/czech/czrom5> (1. 3. 2011)
http://www.holocaust.cz/cz2/resources/ros_chodes/1999/11/arizace (18. 2. 2011)
<http://www.holocaust.cz/cz2/resources/texts/genocida> (18. 2. 2011)
<http://www.muzeum-pribram.cz/akce/09akce/09hpvt/alis.pdf> (6. 1. 2010)
<http://www.vsb.cz/okruhy/univerzita/historie-soucasnost-vize/historie/akademie>
(21. 7. 2009)
<http://www.vsb.cz/okruhy/univerzita/historie-soucasnost-vize/historie/pribram>
(21. 7. 2009)
<http://www.vserts.cz/>
www.holocaust.cz
www.muzeum-pribram.cz
www.rommuz.cz

Seznam příloh

1. Svatá Hora. Letecký pohled z roku 1940. Archiv autorky.
2. Milostivá soška Panny Marie Svatohorské. Archiv autorky.
3. Příbramská synagoga postavená ŽNO v letech 1874 – 1875. J. VELFL: *Příbram*, Praha 2010, obrazová příloha č. 74.
4. Dům řezníka Vojtěcha Stočese zavražděného spolu se synem během 2. stanného práva. J. VELFL: *Příbram*, Praha 2010, obrazová příloha č. 51.
5. První poválečná oslava 28. října 1945 na náměstí TGM v Příbrami. J. VELFL: *Příbram*, Praha 2010, obrazová příloha č. 13.
6. Pamětní deska PhDr. Josefa Lukeše v budově bývalého příbramského gymnázia, dnes Základy škola Jiráskovy sady. J. VELFL: *Příbramsko za heydrichiády*, Příbram 1989, obrazová příloha nestránkovaná.
7. PhDr. Josef Lukeš, ředitel reálného gymnázia v Příbrami, zastřelený za schvalování atentátu v Táboře. J. VELFL: *Příbramsko za heydrichiády*, Příbram 1989, obrazová příloha nestránkovaná.
8. Vojtěch a Antonín Stočesovi, zavraždění za schvalování atentátu v Táboře. Antonín Stočes byl jednou z nejmladších obětí heydrichiády v Příbrami. J. VELFL: *Památky Příbrami v obrazech*, Příbram 2008, s. 161.
9. Oznámení o zastřelení prvního občana Příbrami Karla Pflögera během 2. stanného práva ze dne 5. 6. 1942. J. VELFL – E. DALASOVÁ: *Odkaz budoucnosti: o událostech na příbramském gymnáziu za heydrichiády*, Příbram 1982, foto 5.
10. Pomník židovským obětem rasové perzekuce v době 2. světové války umístěný na židovském hřbitově v Příbrami. J. VELFL: *Památky Příbrami v obrazech*, Příbram 2008, s. 166.
11. Vojenský velitel města Příbram kpt. J. A. Olesinskij, člen partyzánského oddílu "Smrt fašismu". J. VELFL – J. VOSTAREK: *Slivice – 1945. Poslední události 2. světové války na Příbramsku*, Příbram 1995, s. 27.
12. Průjezd první americké průzkumné hlídky 4. tankové divize dne 7. 5. 1945. J. VELFL: *Příbram v průběhu staletí*, Příbram 1998, 112.
13. Vítání ROA gen. Vlasova v Příbrami dne 9. 5. 1945. J. VELFL: *Příbram v průběhu staletí*, Příbram 1998, s. 112.
14. Mjr. Alois Laub, velitel odbojové organizace Oliver, zatčený r. 1943 a popravený až dne 19. 2. 1945 v Bradenburgu. J. VELFL: *Příbram v průběhu staletí*, Příbram

- 1998, s. 107.
15. Řídící učitel Jindřich Majer, člen učitelské odbojové organizace na Březových Horách, který byl zajat r. 1943 a terpve 19. 2. 1945 v Bradenburgu popraven. J. VELFL: *Příbram v průběhu staletí*, Příbram 1998, s. 107.
 16. Gen. Richard Tesařík bojující na východní frontě, který v období mezi válkami a po válce žil v Příbrami. J. VELFL: *Jeden z hrdinů. Generál Richard Tesařík*, Příbram 1986, obrazová příloha.
 17. Josef Kholm (vpravo), generálmajor in memoriam, bojovník za svobodu na východní frontě, který padl v r. 1944 u Dukly. J. VELFL: *Příbram v průběhu staletí*, Příbram 1998, s. 108.
 18. Pavel Bor – Edelstein (vlevo) židovského původu bojoval se svým bratrem Hanušem v bitvě u Tobruku a poté odešel bojovat na západní frontu. J. VELFL: *Příbram v průběhu staletí*, Příbram 1998, s. 108.
 19. Památník vítězství u Slivice, který byl odhalen v r. 1970, připomínající ozbrojené střetnutí v noci z 11. na 12. května 1945 mezi hrstkou partyzánů a ustupující německou armádou. Archiv autorky.
 20. Ukázka pracovní knížky Jarmily Peroutkové. Archiv autorky.
 21. Osvědčení Josefa Mezery o účasti v partyzánském hnutí oddílu "Smrt fašismu". Archiv autorky.
 22. Osvědčení Josefa Mezery. Archiv autorky.

Obrazové přílohy

Příloha 1

Příloha 2

Příloha 3

Příloha 4

Příloha 5

Příloha 6

Příloha 10

Příloha 11

Příloha 12

Příloha 13

Příloha 14

Příloha 15

Příloha 16

Příloha 17

Příloha 18

Příloha 19

Příloha 20

Pouze pro úřední záznamy.		Pouze pro úřední záznamy.	
V Ý C V I K K P O V O L Á N Í		d Odborné znalosti <i>základní</i>	
a	Školní vzdělání <i>měst. šk. II. poč.</i>	Pracovní průkaz vydán dne <i>8. srpna 1945</i> Kulaté razítko okr. úřadu ochrany práce (pobočky) _____ Podpis <i>Jarmila Proulková</i> Podpis majitele pracovního průkazu	
b	Vyučen(a) od <i>7.9.1941</i> do <i>31.12.1944</i> jako <i>modistka</i>		
	Podnik, ve kterém se vyučil(a) jméno <i>B. Čisáková</i> místo <i>Příbram</i>		
c	Odborné zkoušky a vřevik <i>základní</i>		

Příloha 21

SPOJENECTVÍ NÁRODŮ

AT ŽIJE SSSR a CSR

PARTYZÁNSKÉ SDRUŽENÍ «SMRT FAŠISMU» NA PŘÍBRAMSKU

Osvědčení.

Majitel tohoto dokumentu, občan

Mazara Josef

narozený dne *31. I. 1925* v *Příbrami*
 skutečně byl členem partyzánského oddílu v *Příbrami*
 pod velením *místního velitele* od *30. II* 19 *45*
 do *26. V.* 1945 a činně se zúčastnil boje proti německým uchvatitelům v příbramském okrese.

V boji proti Hitlerovské okupaci ukázal se hrdinným bojovníkem za svobodu i za nerazlučné spojení národů Sovětského svazu a národů demokratické republiky Československé.

V PŘÍBRAMI dne *31. května* 1945.

Kpt. *Olešinský*, velitel

upov. *Vodolazský*, komissar *Sládek*

Osvědčení.

Tovaryš Josef Mezera byl skutečně členem

partyzánského újednosení „Smrt fašismu“.

Byl dokonalým pracovníkem a vyplňoval všechny požadky.

Příbram, 26. 5. 1945

Seufert
velitel a křídlo
Stb. Husa

Jm'čou má jednotka

20. 11. 1945.

Seufert
komisár

Vyznamení „Základní Práci Hrozy“
a medaile za statečnost

12. 8. 1945.

upov. Seufert
komisár